

**Міністерство внутрішніх справ України
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Ю. В. Орел

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ І УСТАНОВ
ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Монографія

Харків 2016

УДК 343.36 (477)
ББК 67.408(4УКР) +67.409 (4УКР)
О 63

Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 13 від 22 грудня 2015 року)

Рецензенти:

Є. Ю. Бараш – доктор юридичних наук, професор;
Т. А. Денисова – доктор юридичних наук, професор;
В. П. Ємельянов – доктор юридичних наук, професор.

Науковий консультант:

В. М. Трубников – доктор юридичних наук, професор.

Орел Ю. В.

О 63 Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України : монографія / Ю. В. Орел. – Харків : ТОВ «В справі», 2016. – 416 с. ISBN 978-617-7305-14-8

У монографії розглядається комплекс теоретичних та практичних питань, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. Досліджено історію розвитку законодавства з цього питання, проведено порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного законодавства з проблем кримінальної відповідальності за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби, проаналізовано принципи, що обумовлюють її криміналізацію. Досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, виявлено недоліки чинного законодавства і практики його застосування. Сформульовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України.

Для науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) ВНЗ, у яких готують правників, працівників правоохоронних органів, прокуратури і суду, а також широкого кола читачів, яких цікавлять різні аспекти порушеної проблематики.

УДК 343.36 (477)
ББК 67.408(4УКР) +67.409 (4УКР)

ISBN 978-617-7305-14-8

© Орел Ю. В., 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
Розділ 1	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України.....	12
1.2. Історичний аспект проблеми кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України.....	45
Розділ 2	
НОРМАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
2.1. Поняття та зміст нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України	92
2.2. Законна діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, їх правове забезпечення, структура, завдання та функції	99
2.3. Кадрове забезпечення пенітенціарної системи України як фундамент нормальної її діяльності	124
2.4. Попередження злочинів з боку засуджених	139
2.5. Попередження злочинів та інших правопорушень з боку персоналу кримінально-виконавчих установ	165
Розділ 3	
ЗАГАЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
3.1. Об'єкт злочинів	183
3.2. Об'єктивна сторона злочинів	197

3.3. Суб'єкт злочинів	219
3.4. Суб'єктивна сторона злочинів	243
3.5. Спірні питання кваліфікації	263
Розділ 4	
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ	
У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
4.1. Проблеми вдосконалення чинного законодавства України кримінального циклу	311
4.2. Проблеми ефективності соціальної адаптації засуджених, звільнених від відбування покарання	320
ВИСНОВКИ	339
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	352
ДОДАТКИ	399
Додаток А	
Відомості щодо кількості злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, вчинених у період з 2004 до 2014 року	399
Додаток Б	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	400
Додаток В	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	401
Додаток Г	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	403
Додаток Д	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	404
Додаток Е	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	406

Додаток Ж	
Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення порушення правил адміністративного нагляду, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн	408
Додаток З	
Відомості щодо кількості осіб, засуджених у період з 2004 до 2014 року ..	409
Додаток И	
ОПИТУВАЛЬНИК працівників органів досудового слідства, прокуратури і суду	410
Додаток К	
ОПИТУВАЛЬНИК співробітників органів і установ пенітенцярної служби України	412

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВК	Виправна колонія
ВНДІ	Всеросійський науково-дослідний інститут
ВТК	Виправно-трудоий кодекс
ВТУ	Виправно-трудова установа
ГУВТУ	Головне управління виправно-трудоих установ
ГУЛВТУ	Головне управління лісових виправно-трудоих установ
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
ІТЗО	Інженерно-технічні засоби охорони
КпАП України	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КВІ	Кримінально-виконавча інспекція
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ПКТ	Приміщення камерного типу
РНК	Рада Народних Комісарів
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СІЗО	Слідчий ізолятор
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УВП	Установа виконання покарань
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

У державі, яка на конституційному рівні проголосила себе правовою, нормальна діяльність правоохоронних органів, зокрема органів і установ державної пенітенціарної служби, набуває особливого значення, стає найважливішим гарантом дотримання прав і свобод людини і громадянина. Але виконуючи таку істотну роль, сама діяльність органів і установ державної пенітенціарної служби також потребує охорони, у тому числі і за допомогою кримінально-правових засобів.

З усієї сукупності злочинів проти правосуддя, ми виділяємо окрему групу злочинів (статті 389, 390, 391–393, 395 КК України), які посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань та здійснення заходів постпенітенціарного впливу на осіб, звільнених із виправних колоній.

Суспільна небезпечність цих злочинів очевидна і полягає в тому, що вони перешкоджають виконанню вироку суду та призначеного цим вироком покарання, нормальному здійсненню функцій правосуддя, досягненню цілей покарання, а також існує можливість повторення подібного роду діянь як самими винними, так й іншими особами. Ці злочини заподіюють шкоду всім засобам виправного впливу на засуджених. Вони перешкоджають зміцненню режиму тримання засуджених, залученню їх до суспільно корисної праці, проведенню з ними соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, здійсненню громадського впливу з метою їх виправлення і ресоціалізації. Деякі з них заподіюють серйозну шкоду самодіяльним організаціям засуджених. Крім цього, суспіль-

на небезпечність зазначених злочинів полягає ще й у тому, що їх вчиняють засуджені під час відбування покарання за раніше вчинені злочини, поведінка яких свідчить про вперте небажання стати на шлях виправлення, а також особи, звільнені з місць позбавлення волі, які залишаються небезпечними для суспільства з огляду на можливість вчинення ними нових злочинів, порушення громадського порядку і прав інших громадян.

Внаслідок вчинення злочину, як правило, виправна установа переводиться на особливий режим роботи, відбувається зміна функціонально-організаційної системи з тим, щоб найбільш оптимально здійснити розстановку сил і засобів, що перешкоджають подальшому розвитку криміногенної ситуації. Крім цього, на розшук осіб, які вчинили втечу, витрачаються значні сили і засоби, а самі ці особи, не маючи можливості для легального існування, нерідко здійснюють нові злочини.

Заслужує на увагу й органічний зв'язок таких посягань з іншими небезпечними формами поведінки, з корупцією серед співробітників пенітенціарної служби. Високий рівень латентності відповідної групи злочинів, складності, які зустрічаються при кваліфікації злочинних посягань, фальсифікація кримінальних справ, порушення прав людини і громадянина, здійснення багатьох інших суспільно небезпечних діянь націлюють нас на необхідність оцінити потенційні можливості кримінально-правових приписів, закріплених нині у Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК України.

Варто зазначити, що проблеми кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби привертають до себе пильну увагу науковців. Особливо цікавими в науковому плані є роботи таких вітчизняних вчених, як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, О. В. Бринзанська, А. П. Гель, Ю. В. Гродецький, Т. А. Денисова, О. О. Книженко, В. В. Коваленко, В. А. Козак, О. Г. Колб, Д. О. Назаренко, Р. С. Орловський, О. І. Плужник, О. Е. Радутний, О. М. Сокурєнко, В. М. Трубников, В. І. Тютюгін, Л. В. Чорнозуб, Є. В. Шевченко та ін.

За кордоном означеною проблематикою досить акти-

вно займаються такі науковці, як О. Р. Абдрахманова, Д. Б. Бектибаєв, А. В. Бессонова, В. Б. Боровіков, Д. Б. Вальяно, І. С. Власов, М. Р. Гарафутдинов, В. І. Горобцов, А. А. Гравіна, О. Г. Демидов, Т. М. Добровольська, В. І. Єгоров, О. Л. Жуйков, М. І. Загородников, О. І. Зубков, В. Д. Іванов, О. М. Іванова, В. С. Ішигєєв, В. Е. Квашис, Л. Г. Крахмальник, О. Ю. Крюкова, Ю. І. Кулешов, Г. І. Курбатова, Ю. В. Лелікова, Л. В. Лобанова, О. І. Лукашов, К. В. Мазняк, О. В. Мазур, В. П. Малков, Б. Д. Махаков, О. С. Міхлін, С. В. Назаров, М. О. Огурцов, О. М. Павлухін, І. Г. Прасолова, О. О. Примак, Ш. С. Рашковська, О. Л. Ременсон, О. М. Сапелкіна, В. К. Сауляк, Л. Р. Сафін, Г. Г. Слободянюк, О. Д. Сміян, І. А.Тарханов, П. В. Тепляшин, О. О. Тимофєєва, Ю. М. Ткачевський, І. М. Тяжкова, Ю. К. Шевєлєв, А. В. Щербаков та ін.

Відаючи належне здобуткам цих науковців, слід зазначити, що ступінь розробленості цієї проблематики не може бути визнана достатньою. Наявні напрацювання в цьому напрямку мають фрагментарний характер, свідчать про дослідження або ж у цілому проблем кримінальної відповідальності за посягання на правосуддя, або ж відповідальності за окремі види протидії функціонуванню органів і установ пенітенціарної служби України.

Отже, існує необхідність творчого осмислення проблем кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, які не розкриті достатньо повно, законодавчого моделювання і кваліфікації цих злочинів. Усе вищевикладене й зумовило вибір теми даного дослідження.

Метою дослідження є розробка кримінально-правової та кримінально-виконавчої концепції охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби, яка б відповідала потребам сучасного суспільства і створення теоретичної основи для вдосконалення регламентації відповідальності за подібні суспільно небезпечні діяння.

Для досягнення зазначеної мети нами поставлено та вирішено такі завдання:

- з'ясувати соціальну обумовленість кримінально-правової заборони діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України;
- обґрунтувати необхідність проведення подальшої роботи з криміналізації та декриміналізації діянь, вчинених у відповідній сфері;
- провести історико-правовий аналіз розвитку національного законодавства з проблем кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України;
- дослідити вітчизняне і зарубіжне законодавство про кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби;
- визначити поняття, структуру та елементи нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України;
- розкрити правову основу діяльності, структуру, завдання, правомочність, основні функції та принципи діяльності ДПтС України;
- дослідити проблеми кадрового забезпечення пенітенціарної системи України;
- дослідити кримінологічну характеристику злочинності у місцях позбавлення волі;
- дослідити кримінологічну характеристику злочинності персоналу кримінально-виконавчих установ;
- проаналізувати та розкрити зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, виявити найбільш складні й суперечливі питання застосування цих кримінально-правових норм;
- проаналізувати та розкрити зміст кваліфікуючих ознак складу втечі з місця позбавлення волі або з-під варти;
- розглянути інші спірні та проблемні питання кваліфікації злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби;
- проаналізувати проблеми та визначити шляхи підвищення ефективності здійснення соціальної адаптації відносно засуджених, звільнених від відбування покарання;

– сформулювати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України.

Як бачимо, виконання одного завдання є логічним продовженням наступного, що дозволило нам сформулювати відповідні висновки.

Основні положення, пропозиції, висновки і рекомендації, викладені в роботі, мають як теоретичне, так і прикладне значення у сфері кримінального та кримінально-виконавчого права, а також щодо створення концептуальних положень системи державно-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. Так, вони можуть бути використані для подальшої розробки теоретичних та прикладних проблем кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України; виробленні механізмів ефективної протидії зазначеним посяганням; для подальшого вдосконалення чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, визначення концептуальних засад побудови системи державно-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України; у слідчій та судовій практиці, у діяльності органів і установ ДПтС України; викладанні та вивченні навчальних дисциплін та спеціальних навчальних курсів з кримінального права; при підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників; у науковій роботі студентів, аспірантів і викладачів при дослідженні різних аспектів порушеної проблематики.

Розділ 1

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України

Необхідність з'ясування питань соціальної обумовленості введення чи існування заборонних норм при проведенні кримінально-правових досліджень є незаперечною і об'єктивно зумовлена наявністю в суспільстві злочинності, її соціальних причин. Криміналізація суспільно небезпечних діянь, які мають місце у суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність.

Проблеми криміналізації суспільно небезпечних діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України та розробка системи боротьби з ними на теоретичному рівні є одним з основних напрямків розвитку кримінально-правового вчення про заходи боротьби з пенітенціарною злочинністю, оскільки обсяг і зміст криміналізації суспільно небезпечних діянь визначають у підсумку і характер стратегії в боротьбі зі злочинністю.

Законодавча діяльність, за допомогою якої окреслюється сфера боротьби зі злочинністю, виступає одним із головних заходів, формою реалізації кримінальної політи-

ки¹. Держава, керуючись міркуваннями соціальної необхідності, встановлює кримінально-правові норми – заборони суспільно небезпечних видів поведінки. Законодавче встановлення нових кримінально-правових заборон має бути доцільним, науково обґрунтованим, а також відповідати потребам розвитку суспільства². При цьому науковці відзначають, що для того, щоб закон працював, був ефективнішим у боротьбі з відповідними суспільно небезпечними діями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона повинна бути соціально і кримінологічно зумовленою та юридично обґрунтованою³.

Сьогодні серед учених-криміналістів немає єдності щодо визначення передумов встановлення кримінальної відповідальності, тому в літературі можна зустріти різноманітні класифікації передумов криміналізації. Так, одні вчені називають складові теорії кримінально-правової заборони суспільно небезпечних діянь підставами, другі – критеріями, треті – факторами, четверті – принципами, п'яті – умовами, а шості – приводами. Немає єдиної точки зору і щодо кількості цих підстав: від однієї до дванадцяти⁴. Як зазначає А. М. Орлеан, ці передумови тісно переплітаються між собою та часто мають на увазі одне й теж саме⁵.

¹ Прохоров В. С. Механизм уголовно-правового регулирования: норма, правоотношение, ответственность / В. С. Прохоров, Н. М. Кропачев, А. Н. Тарбагаев. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 104.

² Тарбагаев А. Н. Понятие и цели уголовной ответственности / А. Н. Тарбагаев. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. – С. 30–31.

³ Курс уголовного права : учебник для вузов : в 5 т. / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении. – С. 13.

⁴ Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П. С. Тоболкин. – Свердловск, 1983. – С. 58; Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – С. 71–79; Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство / И. М. Гальперин // Основные направления борьбы с преступностью. – М., 1975. – С. 58; Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости / П. С. Дагель // Правоведение. – 1975. – № 4. – С. 67–74; Загородников Н. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел : учебное пособие / Н. И. Загородников. – М. : Изд-во МВШМ МВД СССР, 1979. – С. 52; Яковлев А. М. Социальные функции процесса криминализации / А. М. Яковлев // Сов. гос-во и право. – 1980. – № 2. – С. 97–98.

⁵ Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова

На підставі аналізу наукової літератури, присвяченої питанням соціальної обумовленості правових норм, можна дійти висновку, що ця проблема трактується по-різному і до кінця поки що не розв'язана. Її дослідженню присвячені наукові праці як окремих вчених, так і наукових колективів¹.

У науці кримінального права на основі аналізу стійких і типових його зв'язків з різними сферами соціальної реальності були розроблені принципи криміналізації, науково обґрунтовані і свідомо застосовувані загальні правила і критерії оцінки допустимості і доцільності кримінально-правової новели, що встановлює або змінює відповідальність за конкретний вид діянь².

Розрізняють дві групи принципів криміналізації:

1. Принципи, що відбивають суспільну необхідність і

характеристика торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Михайлович Орлеан. – Х., 2003. – С. 61.

¹ Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности. Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 151 с.; Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В. М. Коган. – М. : Наука, 1983. – 184 с.; Злобин Г. А. Социальная обусловленность уголовного закона и научное обеспечение нормотворчества / Г. А. Злобин, Н. Ф. Кузнецова // Сов. гос-во и право. – 1976. – № 8. – С. 76–83; Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно-опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, – 1978. – С. 102–119; Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.; Антонов А. Д. Принципы криминализации общественно-опасных деяний в уголовно-правовой науке / А. Д. Антонов // Вестн. МГУ. Сер. 11 : Право. – 2000. – № 4. – С. 79–90; Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета / Г. А. Злобин // Сов. гос-во и право. – 1980. – № 1. – С. 70–76; Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1981. – 214 с.; Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.; Коган В. М. Уровни анализа эффективности уголовно-правовых норм / В. М. Коган // Вопр. борьбы с преступностью. Вып. 30. – М. : Юрид. лит., 1979. – С. 49–59; Реджепов А. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм как фактор повышения их эффективности / А. Реджепов // Тезисы докладов на теорет. конф. аспирантов Ин-та гос-ва и права АН СССР и юрид. факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1981. – С. 101–102.

² Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – С. 208.

політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності чи соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації, тобто принципи, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості і стану суспільної думки.

2. Принципи, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, або норм кримінального і інших галузей права, тобто системно-правові принципи криміналізації.

Соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації містять у собі:

- 1) принцип суспільної безпеки;
- 2) принцип відносної поширеності діяння;
- 3) принцип домірності позитивних та негативних наслідків криміналізації;
- 4) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації.

Системно-правові принципи криміналізації поділяються на загально-правові та кримінально-правові системні принципи.

Загально-правові системні принципи криміналізації:

- 1) принцип конституційної адекватності;
- 2) принцип системно-правової несуперечності;
- 3) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості;
- 4) принцип процесуальної здійсненності переслідування.

Кримінально-правові системні принципи криміналізації:

- 1) принцип безпробільності та ненадмірності заборони;
- 2) принцип визначеності та єдності термінології;
- 3) принцип повноти складу;
- 4) принцип домірності санкції та економії репресії.

У межах цієї роботи вважаємо за доцільне дослідити та розглянути на предмет відповідності зазначеним принципам положення, що містяться у статтях 389, 390, 391–393,

395 КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України.

Принцип суспільної небезпеки. Суспільна небезпечність злочину як об'єктивно існуюча якість злочинних діянь полягає у їх здатності породжувати шкідливі з точки зору громадян, суспільства та держави зміни в охоронюваних кримінальним правом суспільних відносинах та створювати загрозу майбутніх шкідливих змін у цих відносинах¹. Для того щоб криміналізувати діяння, необхідно визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки велика, що воно не може розглядатись як проступок, а повинно тягти за собою застосування кримінально-правових заходів впливу².

Суспільна небезпечність злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, очевидна і полягає в тому, що вони перешкоджають виконанню вироку суду та призначеного цим вироком покарання, нормальному здійсненню функцій правосуддя, досягненню цілей покарання, порушують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби в сфері належного виконання і відбування покарань, а також у можливості повторення таких діянь як самими винними, так й іншими особами. Ці злочини заподіюють шкоду всім засобам виправного впливу на засуджених. Вони перешкоджають зміцненню режиму тримання засуджених, залученню їх до суспільно корисної праці, проведенню з ними соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, здійсненню громадського впливу з метою їх виправлення і ресоціалізації. Деякі з них заподіюють серйозну шкоду самодіяльним організаціям засуджених. Крім цього, суспільна небезпечність зазначених злочинів полягає ще й в тому,

¹ Мицкевич А. Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия / А. Ф. Мицкевич. – СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2005. – С. 75.

² Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 70; Фефелов П. А. Механизм уголовно-правовой охраны: Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов. – М.: Наука, 1992. – С. 57.

що їх вчиняють засуджені під час відбування покарання за раніше вчинені злочини, поведінка яких свідчить про вперте небажання стати на шлях виправлення, а також особи, звільнені з місць позбавлення волі, які залишаються небезпечними для суспільства з погляду на можливість вчинення ними нових злочинів, порушення громадського порядку і прав інших громадян.

Внаслідок вчинення злочину, як правило, виправна установа переводиться на особливий режим роботи, відбувається зміна функціонально-організаційної системи з тим, щоб найбільш оптимально здійснити розстановку сил і засобів, що перешкоджають подальшому розвитку криміногенної ситуації¹.

Враховуючи викладене, необхідно зробити висновок про те, що суспільна небезпечність діянь, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, має рівень цілком достатній для їх криміналізації.

Принцип відносної поширеності діяння. Сутність цього принципу полягає в тому, що кримінальне право регулює форму реакції суспільства і держави на такі суспільно небезпечні вчинки індивідів, що, принаймні, є реально можливими, тобто являють собою прояв деяких загальних тенденцій і закономірностей, інакше кажучи – явища не випадкові. Можлива повторюваність – необхідна властивість діяння, віднесеного законом до числа злочинів.

Таким чином, нижня межа, яка встановлюється вказаним принципом як вимога до кількісної визначеності виду діянь, що підлягають криміналізації, полягає в тому, що ці діяння повинні бути більш-менш поширеними.

Але цей же принцип встановлює і деяку верхню кількісну межу для однорідних суспільно небезпечних актів поведінки, що визначає можливість їхньої криміналізації. Будь-яка злочинна поведінка по суті є девіантною, що відхиляється від реальних, об'єктивно існуючих соціальних

¹ Примак А. А. Уголовная ответственность за преступления, посягающие на установленный порядок исполнения наказания в виде лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Александрович Примак. – Красноярск, 2003. – С. 33.

норм. Унаслідок цього вона не може бути ні загальною, ні навіть надзвичайно поширеною. Будь-яка спроба криміналізувати занадто поширені форми поведінки була б, безсумнівно, невдалою, тому що результат вийшов би за межі практичних можливостей кримінальної юстиції, і тим самим була б зведена в норму безкарність діянь, оголошених злочинними¹.

У Додатку А наведено статистичні дані МВС України та Генеральної прокуратури України щодо кількості злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, вчинених у період з 2004 до 2014 року.

Як видно з Додатку А, кількість злочинів проти нормальної діяльності органів і установ державної пенітенціарної служби України коливається. Їх кількість то збільшується, то зменшується. При цьому можна зробити висновок, що ці діяння не є поодинокими або випадковими, і водночас їх не можна віднести до загальнопоширених.

Принцип домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Як відзначають науковці, якою б небезпечною не була та чи інша поведінка особи, її криміналізація ніколи не може розглядатися як абсолютне благо, але завжди являє собою жертвування одними інтересами суспільства заради інших, більш значних. Тому, по суті, криміналізація будь-якого діяння повинна здійснюватися з позицій підходу до неї як до соціальної необхідності. Встановлення кримінальної караності діяння допустимо тоді і тільки тоді, коли ми переконані, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевершать неминучі негативні наслідки криміналізації.

Найбільше значення для реалізації цього принципу має, можливо, повний облік усіх головних соціальних результатів запровадження кримінально-правової заборони. У низці випадків такі непередбачені результати можуть призвести до настання дуже серйозних соціально негативних наслідків².

¹ Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 218–219.

² Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 220–221.

До позитивних наслідків криміналізації діянь, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби, перш за все, слід віднести як спеціальну, так і загальну превенцію – одну з цілей кримінального покарання: запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України).

Збереження кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, є необхідним і очевидним, тому що за сучасного рівня розвитку правосвідомості в суспільстві її скасування буде сприйматися як цілковитий дозвіл і створення умов з боку державних органів для здійснення таких суспільно небезпечних діянь. Наслідком цього буде збільшення частки небажаної поведінки засуджених, що, зрозуміло, не може бути сприйнято.

При цьому важливо наголосити про недопустимість надання пріоритетного значення кримінально-правового регулювання відносин, що виникають у процесі реалізації покарання. Адміністрація органів і установ виконання покарань повинна, в першу чергу, використовувати регулятивні й охоронні можливості, передбачені кримінально-виконавчим законодавством, застосовуючи до порушників режиму та осіб, які ухиляються від відбування покарання, весь комплекс заходів виправного впливу. Це стосується і діяльності органів внутрішніх справ при здійсненні адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Законодавство надає органам внутрішніх справ широкий спектр різноманітних засобів і методів впливу на піднаглядних, а також проведення виховної роботи з ними адміністрацією підприємств, установ і громадськими організаціями, без звернення до такої гострої форми, як кримінальна відповідальність.

Проте недооцінювати механізм кримінально-правового забезпечення виконання покарання не можна. У разі безуспішності застосування заходів виховного і профілактичного характеру, коли вони не дали позитивного результату та не привели до покращення поведінки засуджених і піднаглядних, до них повинні застосовуватися заходи кримінально-правового впливу, тобто притягнення до

кримінальної відповідальності за статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України.

Отже, виходячи з порівняння позитивних і негативних наслідків криміналізації, слід визнати необхідність існування і збереження кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації. Одним із напрямів соціальної політики держави є політика у сфері боротьби зі злочинністю. В ній у концентрованому вигляді виражені завдання, принципи, стратегія, основні напрями, форми і методи контролю держави за злочинністю. Ця політика повинна виражати і забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян України від злочинних посягань.

У юридичній літературі кримінальна (каральна) політика як цілісне системне явище поділяється на кримінально-правову, кримінально-процесуальну і кримінально-виконавчу політику¹. Л. П. Фріс на додаток до них виділяє ще й кримінологічну (профілактичну) політику, яка становить собою складний комплекс нормативно-правових, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинності й усунення її причин².

Таким чином, діяльність, пов'язана з виконанням кримінальних покарань та здійсненням поступенітенціарного впливу на осіб, звільнених з місць позбавлення волі, посідає значне місце в боротьбі зі злочинними виявами. Саме тому держава зобов'язана приділяти особливу увагу цьому напрямку своєї політики.

Кримінальна політика реалізується в різних формах і насамперед у законодавстві. Норми кримінально-виконавчого права України регламентують діяльність органів і установ кримінально-виконавчої системи, встанов-

¹ Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. М. Трубников. – Х. : Рубікон, 1998. – С. 3–4.

² Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – С. 11.

люють порядок і умови виконання та відбування покарань, передбачають для засуджених спеціальні правила поведінки, які впливають зі змісту покарання, режиму і умов його відбування. Невиконання засудженими своїх обов'язків і законних вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність, у тому числі й кримінальну.

Ухиляючись від відбування покарання, вчиняючи втечу з місця позбавлення волі, злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарання, здійснюючи дії, що дезорганізують їх роботу, засуджені безпосередньо посягають на встановлений порядок виконання і відбування покарання, перешкоджають нормальній діяльності органів і установ пенітенціарної служби, які забезпечують виконання вироку суду і призначеного ним покарання, протидіють карально-виховному процесу та негативно впливають на інших осіб, які відбувають покарання. У свою чергу, порушуючи правила постпенітенціарного нагляду, особи, звільнені з місць позбавлення волі, порушують нормальну діяльність органів, що забезпечують виконання судових рішень, зі здійснення такого нагляду, знову стають на злочинний шлях і чинять негативний вплив на інших нестійких членів суспільства, схильних до вчинення правопорушень і злочинів.

Тому відповідно до даного принципу цілком адекватним є встановлення кримінальної відповідальності засуджених за вчинення злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України¹.

Принцип конституційної адекватності виявляється в тому, що законодавчі новели повинні ґрунтуватися на положеннях, що містяться в Конституції України, яка є базою всього нашого законодавства, в тому числі кримінального і кримінально-виконавчого.

Як зазначає В. І. Борисов, відповідно до принципу

¹ Орел Ю. В. Социальные и социально-психологические принципы криминализации преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства. – 2015. – № 6 (205). – С. 74–81.

конституційної відповідності КК не повинен, як у цілому, так і в частині окремих його інститутів, суперечити Основному закону і держави¹.

Зміст даного принципу полягає в тому, що існування статей 389, 390, 391–393, 395 КК України ґрунтується на положеннях Конституції України, інших нормативно-правових актів щодо організації функціонування державних структур. Причому в Конституції України містяться не лише загальні, але й безпосередні вказівки щодо цього².

Тому як один із засобів забезпечення належного порядку виконання та відбування покарань, нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України і є їх кримінально-правовий захист, передбачений статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України³.

Принцип системно-правової несуперечності криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння. Його сутність полягає в необхідності усвідомити, чи не суперечить криміналізація діяння нормам інших галузей права, тобто чи не оголошує вона злочинним допущене або дозволене іншим чинним законом.

Цей принцип має не абсолютний, а відносний характер. Його дотримання здійснюється не шляхом обов'язкової відмови від криміналізації того, що могло б виявитися побічно чи прямо дозволеним іншою галуззю законодавства, але прийняттям альтернативного рішення: або відмова від криміналізації, або скасування норми, яка перешкоджає криміналізації⁴.

У розділі XVIII Особливої частини КК України передбачена відповідальність за діяння, які посягають на інтереси правосуддя, причому ці злочини порушують норма-

¹ Борисов В. И. Решение вопросов особенной части в новом уголовном кодексе Украины / В. И. Борисов // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая–1 июня 2001 г. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 76.

² Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³ Орел Ю. В. Конституционная адекватность как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Юстыцыя Беларусі. – 2015. – № 7 – С. 66–68.

⁴ Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 231.

льну діяльність не тільки судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функцій правосуддя (органи прокуратури, досудового слідства та дізнання), а також тих органів, які виконують винесені судами вироки, рішення, ухвали та постанови¹.

У даному розділі ми виділяємо окрему групу злочинів, які посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань та здійснення заходів постпенітенціарного впливу на осіб, звільнених із виправних колоній. Це не тільки не суперечить нормам інших галузей права, але й має забезпечувати кримінально-правову охорону їх окремих положень.

Принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації. Цей принцип полягає, з одного боку, в необхідності систематично приводити кримінальне законодавство у відповідність до прийнятих на себе Україною міжнародних зобов'язань щодо боротьби зі злочинністю, а з другого – в обов'язковій попередній оцінці пропонованої зміни кримінального закону з позицій його відповідності названим зобов'язанням.

На підставі проведеного нами дослідження в цілому можна стверджувати, що введення кримінально-правової заборони на порушення нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України соціально обумовлено і підтверджено потребами міжнародного співтовариства².

¹ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 457.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043; Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_212; Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила від 12.02.1987 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032; Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103; Мінімальні стандар-

Принцип процесуальної здійсненості переслідування. Сутність цього принципу полягає в тому, що кримінальний закон, який встановлює відповідальність за певний вид діянь, може бути практично функціональний і досить ефективний лише в тому разі, якщо всі передбачені нормою ознаки складу злочину, як правило, нормально доказові.

Як справедливо зазначають криміналісти, будь-яка ознака складу злочину повинна бути сформульована таким чином, щоб факт її існування в більшості випадків міг бути виявленим та доведеним: із достатнім ступенем достовірності; процесуально допустимими діями; без шкоди для моралі та соціально позитивних міжособистісних зв'язків людей¹. Причому ця вимога поширюється як на об'єктивні елементи діяння, так і на всі істотні моменти суб'єктивної сторони злочину, доведення якої становить найбільші труднощі та супроводжується найбільш частими помилками.

Під час досудового розслідування злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, з урахуванням специфіки їх діяльності, а також порядку й умов виконання і відбування певного виду покарання, необхідно з'ясовувати наступні данні, що підлягають встановленню і доказуванню у кожному кримінальному провадженні:

1. Правомірність та законність відбування засудженим певного виду покарання та перебування його в установі виконання покарання, зокрема, встановлення часу набрання вироком суду законної сили і звернення його до виконання.

рвні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14.12.1990 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_907; Орел Ю. В. Системно-правовая непротиворечивость и международно-правовая необходимость и допустимость как принципы криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2015. – № 5 (92). – С. 105–110.

¹ Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 232.

2. Правомірність та законність перебування особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, в місцях попереднього ув'язнення (слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання тощо), зокрема, встановлення наявності відповідної ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, дати і місця її постановлення, строку її дії тощо.

3. Спосіб вчинення злочину. Так, форми (способи) вчинення злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, можуть бути різними, і виражатися як у формі дій, так і бездіяльності.

4. Причини несвоєчасного повернення засудженого до місця відбування покарання, після закінчення строку наданого йому короткочасного виїзду за межі установи виконання покарань.

5. Причини неприбуття або несвоєчасного прибуття у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, у разі звільнення з місць позбавлення волі.

6. Правомірність та законність притягнення засудженого до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, особливо в тих випадках, коли така відповідальність виступає як конструктивна, обов'язкова ознака, що формує склад злочину або є умовою притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 389, ч. 1 ст. 390, ст. 391 КК України).

7. Чи має засуджений стягнення, чи не зняті вони достроково, скільки часу пройшло з моменту їх відбуття.

8. Встановлення мотивів і мети вчинення злочинів. Для злочинів, що розглядаються, характерним є те, що всі вони вчиняються з прямим умислом, для деяких з них, зокрема, передбачених ст. 389, ч. 2 і ч. 3 ст. 390, ст. 392, ст. 395 КК України, мотив або мета є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину.

Слід зазначити, що перелічені вище дані становлять основне коло обставин, що підлягають встановленню і доказуванню при розслідуванні злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України. При належно організованій діяльності органів і установ пенітенціарної служби виявити діяння, що посягають на їх нормальну діяль-

ність, на нашу думку, цілком можливо і не вимагає значних зусиль¹.

Принцип безпробільності закону та ненадмірності заборони. Першим питанням системно-правового характеру, що вирішується в межах системи кримінально-правових норм при криміналізації чи декриміналізації конкретного діяння, є двоєдине питання про вплив новели на змістовну повноту системи: чи не створює передбачувана новела нормативного пробілу або, навпаки, надмірності в системі діючого кримінального законодавства? У даному випадку йдеться не про соціальну зумовленість чи практичну недоцільність новели, а лише про її вплив на змістовну повноту кримінального законодавства як цілого².

Проводячи аналіз відповідності зазначеному принципу діянь, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, слід відзначити наступне.

До набрання чинності КК України 2001 р. кримінальна відповідальність за ухилення від відбування деяких видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а саме за невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю особою, щодо якої винесено вирок, була передбачена ст. 183² КК України 1960 р.

У ст. 51 КК України 2001 р. законодавець значно розширив перелік покарань, в тому числі так званих альтернативних позбавленню волі, під якими розуміють основні види покарань, не пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства, що стало відображенням загальних процесів демократизації і гуманізації всіх сторін життя суспільства³. Зокрема, з'явився новий, невідомий раніше кримінальному законодавству такий вид покарання, як громадські роботи, децю змістовно були змінені виправні роботи.

¹ Орел Ю. В. Процесуальна здійсненність переслідування як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України / Ю. В. Орел // Правова інформатика. – 2015. – № 2 (46) – С. 79–87.

² Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 235–236.

³ Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Черкасов. – Одеса, 2005. – С. 10.

При цьому законодавець передбачив, що суди, сприйнявши ідеї і процеси розбудови правової держави в нашій країні, підуть шляхом розширення практики застосування покарань, альтернативних позбавленню волі¹. Він також передбачив, що це, в свою чергу, призведе до збільшення кількості осіб, засуджених до таких покарань, а також, можливо, і тих, які шляхом вчинення різних діянь виявлять небажання виконувати вирок суду, прагнуть ухилитися від відбування призначеного покарання і зазнати пов'язаних із ним правообмежень. Тому і виникла необхідність в охороні нормальної діяльності органів, що здійснюють виконання таких покарань, забезпеченні належного порядку їх відбування засудженими, попередженні їх вчинення кримінально-правовими засобами.

Як показала практика застосування ст. 389 КК України, законодавець не помилився у своїх розрахунках і прагненнях, а її існування, на нашу думку, стало одним з важливих і надійних попереджувальних заходів належного виконання і відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Оскільки КК України 1960 р. не передбачав такого виду покарання, як обмеження волі, тому і кримінальної відповідальності за ухилення від його відбування не існувало. Такий вид покарання з'явився лише після набрання чинності КК України 2001 року. Внаслідок цього виникла необхідність внесення відповідних змін до кримінально-виконавчого законодавства з метою вирішення питань, пов'язаних із законодавчою регламентацією порядку й умов виконання і відбування цього виду покарання. У статтях 59 та 111 КВК України передбачена можливість надання засудженим короткочасних виїздів за межі виправного центру та колонії у зв'язку з винятковими особистими обставинами, а також з інших поважних причин.

У зв'язку з цим виникла необхідність в охороні суспільних відносин, що полягають у встановленому законом порядку виконанні і відбуванні покарання у виді обмежен-

¹ Маляренко В. Т. Гуманізація кримінального покарання / В. Т. Маляренко // Вісник центру суддівських студій. – 2004. – № 2–3. – С. 3–5.

ня волі, та встановленні кримінальної відповідальності не лише за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, але й обмеження волі. Нормою, яка встановила кримінальну відповідальність за вчинення таких дій, стала ст. 390 КК України, де у ч. 2 та ч. 3 йдеться про неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до обмеження волі або позбавлення волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду.

Що стосується інших діянь, передбачених ч. 1 ст. 390 КК України, а саме самовільного залишення місця обмеження волі, злісного ухилення від робіт, систематичного порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання, вчинених особою, засудженою до обмеження волі, то вони, на думку О. М. Сокурєнка, були штучно віднесені до ст. 390 КК України, що свідчить про недотримання законодавцем при моделюванні злочину, передбаченого ст. 390 КК України, вимог цього принципу¹. У зв'язку з цим він вказує про необхідність виключення з КК України ч. 1 ст. 390 та доповнення його новою статтею 390¹ «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі», в якій передбачити відповідальність за злісне ухилення від робіт, злісне порушення правил проживання або правил перебування за межами виправного центру, а також за самовільне залишення місця обмеження волі².

Однак вважаємо, що такі ствердження про необхідність виключення певних діянь з однієї статті КК України з одночасним перенесенням їх до іншої статті, не можуть свідчити про порушення цього принципу, оскільки в такому разі передбачувана новела нормативного пробілу або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства не створює, чого не можна сказати про ст. 391 КК України.

Так, з метою охорони нормальної діяльності установ пенітенціарної служби щодо належного виконання пока-

¹ Сокурєнко О. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Михайлович Сокурєнко. – Запоріжжя, 2010. – С. 43–44.

² Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 187.

рання у виді позбавлення волі і здійснення карально-виховного впливу на засуджених, законодавець у ст. 391 КК України 2001 р. встановив кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. Поряд із нею також була передбачена відповідальність засуджених за вчинення іншої протидії адміністрації у здійсненні її функцій. До неї було зараховано низку протиправних діянь, які на сьогодні розглядаються нами або як порушення встановленого порядку відбування покарання, або як окремі самостійні злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена статтями 194, 342, 343, 345 КК України.

Тому, на нашу думку, недоцільним є збереження у диспозиції ст. 391 КК України такого діяння, як інша протидія адміністрації у здійсненні її функцій, поряд зі злісною непокорю вимогам адміністрації виправної установи¹.

Крім цього, як вже неодноразово наголошувалося в юридичній літературі, після прийняття у 2003 р. КВК України виникли суттєві проблеми у застосуванні ст. 391 КК у зв'язку з наявністю невідповідностей та суперечностей між конструктивними ознаками складу цього злочину, з одного боку, та нормами кримінально-виконавчого законодавства – з другого, що перешкоджають, а в деяких випадках і взагалі унеможливають застосування ст. 391 КК в її чинній редакції².

¹ Орел Ю. В. Інша протидія адміністрації установи виконання покарань у законному здійсненні її функцій як діяння, передбачене ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 2. – С. 200–202.

² Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – С. 52–54; Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 61–63; Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – С. 443–444; Ковганіч В. Злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи / В. Ковганіч, А. Гель // Прокуратура, Людина, Держава. – 2004. – № 8. – С. 41–48; Гель А. Про окремі недоліки в конструкції складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України (злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи) / А. Гель // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 35–38; Коваленко В. Кримінально-правові засоби боротьби зі злісною непокорю засуджених законним вимогам адміністрації

Досліджуючи питання про відповідність зазначеному принципу існування кримінальної відповідальності за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, що передбачена ст. 392 КК України, слід зазначити, що її виникнення стало можливим завдяки поєднанню низки ознак кримінально-правових норм про злочини проти особи і проти порядку управління.

Очевидно, що ця стаття за задумом законодавця мала на меті змінити екстенсивність криміналізації, оскільки змістовно торкнулася об'єкта, суб'єкта злочину, ознак суб'єктивної сторони тощо. Вчинити цей злочин можуть лише спеціальні суб'єкти – особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі, його вчинення можливе лише відносно спеціальних потерпілих – засуджених, що відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі, персоналу установи виконання покарань, його суб'єктивна сторона характеризується не тільки прямим умислом, але і спеціальною метою та мотивом. Тому вона і розглядається як спеціальна відносно тих діянь, які утворюють її об'єктивну сторону (нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, погроза їх застосування та ін.) і має велике значення для забезпечення нормальної діяльності установ пенітенціарної служби, процесу виправлення і ресоціалізації засуджених, дотримання гарантованих державою їх прав, свобод і законних інтересів, забезпечення їх особистої безпеки під час відбування покарання. Тому вважаємо, що криміналізація діянь, що містяться у ст. 392 КК України, була здійснена без порушення вимог даного принципу.

Що стосується кримінальної відповідальності за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, що передбачена ст. 393 КК України, слід зазначити, що необхідність у її встановленні та існуванні також не викликає жодних сумнівів. Однак, на нашу думку, криміналізація діянь, що в ній

виправної колонії / В. Коваленко, О. Колб // Право України. – 2010. – № 9. – С. 207–211; Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на діяльність установ кримінально-виконавчої системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Василівна Бринзанська . – К., 2012. – С. 117.

містяться, була здійснена з порушенням вимог даного принципу, що полягає у поширенні дії цієї статті на осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні, відносно яких обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил адміністративного нагляду, що передбачена ст. 395 КК України, на нашу думку, є цілком обумовленим, її існування нормативного пробілу або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства не створює. Діяння, що в ній містяться, конкуренції з іншими статтями КК України не створюють.

Викладене свідчить про те, що вимоги зазначеного принципу, на нашу думку, не були дотримані законодавцем при конструюванні злочинів, передбачених статтями 391 та 393 КК України. Це призводить до того, що воля законодавця, яка спрямована на посилення відповідальності, є нездійсненою.

Принцип визначеності та єдності термінології. Як зазначає М. Б. Кострова, однією з найважливіших умов ефективності кримінального закону є досконалість його мови, що відповідає вимогам точності, ясності, доступності, логічності. Відповідність кримінального закону цим вимогам збільшує його інформативні і регулятивні можливості, сприяє однаково розумінню¹.

Термінологічні неточності або різне тлумачення близьких за формою, назвою і змістом понять та категорій призводить до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці.

Однак при цьому слід погодитись з думкою М. Б. Кострової, яка вказувала, що вимога ясності, простоти та доступності мови закону для всіх людей ніколи не зможе бути реалізована в кримінальному законодавстві. Ця вимога – той недосяжний ідеал, до якого законодавець повинен прагнути, але якого ніколи не зможе досягти з об'єктивних причин².

¹ Кострова М. Б. Язык уголовного закона: ясность, простота, доступность / М. Б. Кострова // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая–1 июня 2001 г. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 163.

² Кострова М. Б. Вказана праця. – С. 168.

На сьогодні у кримінальному законодавстві відсутні точність, єдність та чітке визначення таких термінів, як злісність, систематичність, короткочасність, непокора, інша протидія, тероризування, напад тощо, що вживаються у диспозиціях статей 390–392 КК України. Будучи передбаченими нормами інших галузей права, вони мають різні тлумачення, що призводить до відхилення від цього принципу та породжує труднощі в судовій практиці.

Необхідно також зазначити, що серед науковців немає єдиної думки стосовно того, кого слід відносити до адміністрації установ виконання покарань у змісті статей 391, 392 КК України, а за відсутності чіткого законодавчого визначення та роз'яснень Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не зовсім зрозумілим є те, що слід вважати місцями обмеження і позбавлення волі у змісті ст. 390, 393, 395 КК України, і як тлумачити частину диспозиції ст. 391 КК, що визначена словами «переводилась на більш суворий режим відбування покарання».

Вважаємо, що виправлення цих недоліків можливе шляхом наведення у примітках до зазначених статей відповідних роз'яснень та тлумачення понять, що в них вживаються.

Принцип повноти складу. Криміналісти зазначають, що криміналізація діяння припускає конкретність і визначеність кримінально-правової норми, яка встановлює караність саме цього діяння, тобто в законі необхідна вказівка на всі ознаки даної дії чи бездіяльності, необхідні для конструювання конкретного складу злочину¹. Таким чином, використання принципу повноти складу означає дослідження якості застосування нормотворчої техніки.

Аналіз статей КК України, в яких передбачена кримінальна відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, дає можливість зробити висновок, що вимоги цього принципу не були дотримані повною мірою.

Так, О. М. Сокурєнко вказує на необхідність законо-

¹ Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 239.

давчого закріплення в диспозиції ст. 390 КК України спеціальної мети злочину – ухилення від відбування покарання¹.

У ст. 391 КК України діяння в формі злісної непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань та іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій не конкретизовані². Це зауваження стосується також і діянь у формі тероризування в установах виконання покарань засуджених та нападу на адміністрацію, передбачених ст. 392 КК України.

Отже, вважаємо за необхідне по-новому сформулювати диспозиції вказаних статей, де передбачити всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, необхідні для однакового їх застосування³.

Принцип домірності санкції й економії репресії. У кримінальному праві справедливість набуває форми рівності громадян перед законом, домірності суворості покарання тяжкості вини, обмеження каральних елементів покарання дійсній суспільній потребі⁴. Дотримання цього принципу забезпечує врешті-решт виконання цілей покарання. Їх можна досягти лише за умови справедливості та невідворотності покарання. Санкції відіграють істотну роль у забезпеченні справедливості покарання. Суд під час призначення покарання жорстко обмежений рамками передбаченої кримінально-правовою нормою санкції та не має права виходити за ці рамки в бік посилення покарання. Таким чином, для призначення покарання, його індивідуалізації має значення не лише перелік покарань, їх види, а й конструкція санкції⁵.

¹ Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 46.

² Орєл Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орєл. – Харків, 2008. – С. 55.

³ Орєл Ю. В. Уголовно-правовые системные принципы криминализации преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орєл // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Право. – 2015. – № 4 – С. 242–249.

⁴ Кудрявцев В. Н. Вказана праця. – С. 240.

⁵ Карпец И. И. Наказание: Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 238.

За вчинення злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, встановлені достатньо суворі покарання. Отже, постає питання щодо відповідності санкцій за вчинення цих злочинів їх суспільній небезпечності. Такої відповідності, на думку експертів, можна досягти шляхом оптимального вибору структури, змісту та виду кримінально-правової санкції¹.

Розглядаючи суспільну небезпечність злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, ми дійшли висновку про їх підвищений ступінь. Спеціальної шкали для встановлення санкцій, адекватних суспільній небезпечності, наука поки що не розробила. Тому для перевірки правильності закріплення виду та розміру покарання доцільно проаналізувати законодавство інших країн із цього питання².

¹ Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / И. Я. Козаченко. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1987. – С. 183.

² Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353&doc_id2=30420353; Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472; Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_; Уголовный кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_idmssearch&view=docView&id=16426&publication=137&lang=ru; Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z1709>; Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.adviser.kg/document/?doc_id=30222833; Latvijas Republikas Krimināllikums [Electronic resource]. – Way of acces : <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>; Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [Electronic resource]. – Way of acces : <http://www.baudziamasiskodeksas.lt/#>; Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923; Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=1&nd=102041891; Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325; Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286; Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110; Karistusseadustik Eesti [Electronic

Крім цього, оскільки дослідженню підлягає реально діюча, а не майбутня норма, цілком справедливою здається висловлена П. П. Осиповим пропозиція розглядати покарання у його «реальному бутті», тобто відповідно до судової практики¹.

Таким чином, вважаємо за необхідне розглянути санкції кримінально-правових норм, закріплених у статтях 389, 390, 391–393, 395 КК України та відповідних статтях кримінальних кодексів деяких зарубіжних країн, а також проаналізувати вітчизняну практику призначення покарання за їх вчинення.

Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Як вказує О. В. Бринзанська, у ст. 389 КК України простежується принцип встановлення більш тяжкого покарання за ухилення від відбування менш тяжкого покарання, який розповсюджений у кримінальних законодавствах зарубіжних країн².

У Додатку Б представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

При цьому варто зазначити, що у кримінальних кодексах деяких зарубіжних країн за злісне ухилення від відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачається можливість заміни призначеного судом покарання більш суворим, причому в деяких з них така заміна взагалі є єдиною формою реалізації кримінальної відповідальності. Так, зокрема, КК РФ передбачає можливість заміни одного виду покарання іншим у разі злісного ухи-

resource]. – Way of acces : <http://www.estlex.ee/tasuta/?id=7&aktid=42660&fd=1&leht=1>; Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej [Electronic resource]. – Way of acces : <http://kodeks-karny.org/>; Наказателен кодекс на Република България [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lex.bg/laws/l/doc/1589654529>.

¹ Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций (аксиологические аспекты) / П. П. Осипов. – Л. : Ленинградский университет, 1976. – С. 70.

² Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 147; Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 337.

лення від його відбування. Закон передбачає такі наслідки при злісному ухиленні від сплати штрафу (ч. 5 ст. 46 КК РФ), обов'язкових робіт (ч. 3 ст. 49 КК РФ), виправних робіт (ч. 4 ст. 50 КК РФ), обмеження волі (ч. 5 ст. 53 КК РФ). Разом з тим, за злісне ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю законодавець взагалі не встановив жодних санкцій.

У КК України поряд зі встановленням кримінальної відповідальності за ухилення від сплати штрафу (ч. 1 ст. 389 КК України) також передбачена можливість у разі його несплати, залежно від розміру штрафу, та відсутності підстав для розстрочки його виплати заміни несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських робіт, виправних робіт або позбавлення волі (ч. 5 ст. 53 КК України). Така заміна несплаченої суми штрафу застосовується тоді, коли неможливість оплати виникла через об'єктивні причини: відсутність заробітної плати, грошових заощаджень, майна, інших доходів, на яке може бути звернено стягнення.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення цього злочину, то слід відзначити наступне. Так, при вивченні 212 вироків відносно осіб, засуджених за ухилення від сплати штрафу, передбаченого ч. 1 ст. 389 КК України, було встановлено, що покарання у виді одного року обмеження волі є найбільш поширеним і було призначено 193 (91 %) особам; один рік і шість місяців обмеження волі – 7 (3,3 %); два роки обмеження волі – 5 (2,4 %); шість місяців виправних робіт – 4 (1,9 %). Також були виявлені три випадки (1,4 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено санкцією статті, а саме громадських робіт та штрафу.

Аналіз вироків щодо 47 осіб, засуджених за ухилення від позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, передбаченого ч. 1 ст. 389 КК України, показав, що покарання у виді шести місяців виправних робіт було призначено 4 (8,5 %) особам; два роки виправних робіт – 3 (6,4 %); один рік обмеження волі – 20 (42,6 %); один рік і шість місяців обмеження волі – 5 (10,6 %); два роки обмеження волі – 5 (10,6 %). Крім цього, були виявлені сім ви-

падків (14,9 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено санкцією статті, а саме штрафу. Щодо трьох осіб (6,4 %) були ухвалені виправдувальні вироки за відсутністю в їх діях складу даного злочину.

Дослідивши 303 вироки відносно осіб, засуджених за ухилення від відбування громадських робіт, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України, було встановлено, що покарання у виді одного місяця арешту було призначено 108 (35,6 %) особам; два місяці арешту – 64 (21,1 %); три місяці арешту – 72 (23,8 %); від чотирьох до шести місяців арешту – 19 (6,3 %); один рік обмеження волі – 22 (7,3 %); один рік і шість місяців обмеження волі – 6 (2 %); два роки обмеження волі – 8 (2,6 %). Також були виявлені чотири випадки (1,3 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено санкцією статті, а саме штрафу, громадських робіт та виправних робіт.

При вивченні судової практики призначення покарання відносно 265 осіб, засуджених за ухилення від відбування виправних робіт, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України, було встановлено, що суди приблизно однаково часто застосовували покарання в виді одного місяця арешту – 78 (29,4 %); два місяці арешту – 62 (23,4 %); три місяці арешту – 53 (20 %); один рік обмеження волі – 67 (25,3 %). Крім цього, були виявлені чотири випадки (1,5 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено санкцією статті, а саме штрафу, громадських робіт та виправних робіт. Відносно однієї особи (0,4 %) був ухвалений виправдувальний вирок за відсутністю в її діях складу даного злочину.

Відносно санкцій, передбачених у ст. 389 КК України, слід зазначити, що види та розміри покарань, які в них передбачені, на наш погляд, необхідно залишити без змін.

Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі. У Додатку В представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

Як видно з Додатку В, за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, законодавство зарубіж-

них країн в основному передбачає покарання в виді позбавлення волі на строк від одного до двох років, хоча і не виключається можливість призначення більш м'якого покарання.

За ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі відповідальність передбачена лише ст. 415 КК Республіки Білорусь та ч. 1 і ч. 2 ст. 390 КК України. Причому ст. 415 КК Республіки Білорусь за вчинення цього злочину передбачає більш суворе покарання (до трьох років позбавлення волі) ніж за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, що пов'язано із широким трактуванням ухилення від покарання як неповоротності до виправного центру, так і втечі з нього.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення цього злочину, то слід відзначити наступне. Так, при вивченні 183 вироків відносно осіб, засуджених за самовільне залишення місця обмеження волі як одного із діянь, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України, було встановлено, що покарання у виді одного року позбавлення волі є найбільш поширеним і було призначено 133 (72,7 %) особам; від одного року до одного року і шести місяців позбавлення волі – 12 (6,6 %); один рік і шість місяців позбавлення волі – 24 (13,1 %); два роки позбавлення волі – 9 (4,9 %); два роки і шість місяців позбавлення волі – 3 (1,6 %); три роки позбавлення волі – 2 (1,1 %).

Аналіз вироків щодо 17 осіб, засуджених за вчинення злісного ухилення від робіт, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України, показав, що найбільш призначуваним покаранням є покарання в виді позбавлення волі строком один рік – 14 (82,3 %). Також було виявлено два випадки (11,8 %) призначення покарання від одного року шести місяців до двох років позбавлення волі та один випадок (5,9 %) призначення покарання у виді двох років позбавлення волі.

Що стосується систематичного порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України, то при дослідженні 92 вироків щодо осіб, засуджених за вчинення цього злочину, було встановлено, що покарання у виді одного року позбавлення волі, як і раніше, залишається найбільш поширеним

і було призначено 72 (78,3 %) особам; від одного року до одного року і шести місяців позбавлення волі – 6 (6,5 %); один рік і шість місяців позбавлення волі – 9 (9,8 %); два роки позбавлення волі – 5 (5,4 %). Випадків призначення покарання більше двох років позбавлення волі, ми не виявили.

Аналізуючи конструкцію ч. 1 ст. 390 КК України та діянь, що в ній передбачені, з урахуванням різного ступеня їх суспільної небезпечності, вважаємо за можливе погодитись з думкою О. М. Сокурєнка з приводу необхідності сформулювати їх в окремій спеціальній статті¹.

При цьому, погоджуючись з О. В. Бринзанською, вважаємо за необхідне для самовільного залишення місця обмеження волі, як за втечу з виправного центру, залишити покарання у виді трьох років позбавлення волі. Також вважаємо доцільним за вчинення злісного ухилення від робіт або систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання у виправному центрі знизити максимальну межу покарання у виді позбавлення волі до двох років².

Дослідивши 43 вироки щодо осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 390 та ч. 3 ст. 390 КК України, слід зазначити, що в основному призначуване покарання коливається у межах від одного до двох років позбавлення волі. При цьому достатньо часто за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 390 КК України, також призначається покарання у виді обмеження волі на строк від одного до двох років. З погляду на суспільну небезпечність цих злочинів вважаємо за необхідне види та розміри покарання, що в них передбачені, залишити без змін.

Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань. У Додатку Г представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

¹ Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 49.

² Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 149–150.

Як видно з Додатку Г, закон установив достатньо суворі покарання для осіб, які вчиняють цей злочин. Як зазначав О. С. Міхлін, вони є важливою ланкою в ланцюзі заходів боротьби з такою категорією засуджених, як злісні порушники встановленого законом порядку відбування покарання¹.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення цього злочину, то слід відзначити наступне. Так, при вивченні 505 вироків відносно осіб, засуджених за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, було встановлено, що покарання у виді одного року позбавлення волі є найбільш поширеним і було призначено 337 (66,7 %) особам. Поширеним явищем є також призначення покарання в виді одного року і шести місяців позбавлення волі – 101 (20 %) та двох років позбавлення волі – 45 (8,9 %). Строк покарання у виді трьох років позбавлення волі – 8 (1,6 %) застосовується дуже рідко, як і будь-який інший строк, що перевищує два роки позбавлення волі, – 9 (1,8 %).

При вивченні судової практики призначення покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, ми також зустріли два випадки (0,4 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбаченого санкцією статті, а саме арешту, та три випадки (0,6 %), коли засудженим призначалося покарання нижче від найнижчої межі, що встановлена в санкції ст. 391 КК України.

Відносно санкції ст. 391 КК України, хотілося б зазначити, що вид та розмір покарання, передбачений в ній, на наш погляд, необхідно залишити без змін. Це можна пояснити тим, що до засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за раніше вчинені злочини, необхідно застосовувати найбільш суворі покарання, зокрема позбавлення волі, у разі вчинення ними нових злочинів. У зв'язку з підвищеною суспільною небезпекою таких засуджених їх виправлення та досягнення інших цілей покарання неможливе без ізоляції від суспільства. Але якщо суд

¹ Міхлін А. С. Изменения в уголовном и исправительно-трудовом законодательстве Украинской ССР (1982–1984) / А. С. Михлин. – К. : РИО МВД УССР, 1985. – С. 51.

при призначенні покарання засудженому, який вчинив злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, дійде висновку про можливість призначення йому більш м'якого покарання, ніж позбавлення волі, він може скористатися своїм правом і призначити покарання із застосуванням ст. 69 КК України¹.

Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань. У Додатку Д представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 392 КК України, то слід відзначити, що суди призначають покарання в межах санкції статті. Однак у зв'язку з невеликою кількістю цих злочинів якісно дослідити практику призначення покарання за їх вчинення не представляється можливим. Разом з тим, досліджуючи питання про співрозмірність покарання за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, із його характером та ступенем суспільної небезпеки, слід погодитись з думкою О. В. Бринзанської про необхідність зниження нижньої межі покарання у виді позбавлення волі з п'яти років до трьох років, що ґрунтується на положеннях про покарання за суміжні злочини із спеціальним потерпілим (345, 346, 350 КК України), статистичних показниках та досвіді зарубіжних держав². При цьому верхню межу покарання у виді позбавлення волі, на нашу думку, слід підвищити до чотирнадцяти років.

Також вважаємо за необхідне викласти ст. 392 КК України в іншій редакції, внісши термінологічні зміни, а також розділивши статтю на чотири частини, кожна з яких передбачала б різні за ступенем суспільної небезпечності

¹ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – С. 58.

² Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 163–164; Бринзанська О. В. Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань: співрозмірність злочину та покарання / О. В. Бринзанська // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 554.

діяння, за вчинення кожного з яких передбачалися би різні види та розміри покарання.

Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. У Додатку Е представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

Як видно з Додатку Е, нижня межа покарання за втечу з місця позбавлення волі, що передбачена у санкції ч. 1 ст. 393 КК України, становить три роки позбавлення волі, і є найвищою серед відповідних кримінально-правових норм за законодавством наведених держав. Верхня межа покарання у виді п'яти років позбавлення волі порівняно з іншими також є найвищою і передбачена, зокрема, у санкції ч. 1 ст. 365 КК Республіки Таджикистан та ч. 1 ст. 222 Республіки Узбекистан.

Строк покарання від п'яти до восьми років позбавлення волі за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 393 КК України, істотно не відрізняється від строків позбавлення волі за цей злочин, що встановлені кримінальними законами пострадянських держав.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення цього злочину, то слід відзначити наступне. Так, при вивченні 192 вироків відносно осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 393 КК України, було встановлено, що покарання у виді трьох років позбавлення волі є найбільш поширеним і було призначено 149 (77,6 %) особам; від трьох років до трьох років і шести місяців позбавлення волі – 7 (3,6 %); три роки і шість місяців позбавлення волі – 13 (6,8 %); чотири роки позбавлення волі – 17 (8,8 %); п'ять років позбавлення волі – 3 (1,6 %). Крім цього, було виявлено три випадки (1,6 %) призначення покарання нижче від найнижчої межі, а саме двох років позбавлення волі.

Аналіз вироків щодо 53 осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 393 КК України, показав, що покарання у виді п'яти років позбавлення волі було призначено 35 (66 %) особам; п'ять років і шість місяців по-

збавлення волі – 7 (13,2 %); шість років позбавлення волі – 9 (17 %); сім років позбавлення волі – 2 (3,8 %). При цьому випадків призначення максимальної межі покарання – воєсьми років позбавлення волі – ми не зустріли.

Порушення правил адміністративного нагляду. У Додатку Ж представлена порівняльна характеристика строків покарання за вчинення порушення правил адміністративного нагляду, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн.

Як видно з Додатку Ж, вид та розмір покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 395 КК України, є більш м'яким порівняно з аналогічними кримінально-правовими нормами деяких зарубіжних країн. При цьому варто звернути увагу на те, що у ст. 421 КК Республіки Білорусь, ст. 272 КК Республіки Болгарія, ч. 2 ст. 314.1 КК Росії та ч. 1 ст. 226 КК Республіки Узбекистан передбачена кримінальна відповідальність не тільки за самовільне залишення особою місця проживання або неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання, але й безпосередньо за порушення правил адміністративного нагляду, тобто за порушення піднаглядними обов'язків і заборон, встановлених правил і обмежень щодо їх поведінки, за що у ст. 187 КпАП України передбачена адміністративна відповідальність.

Що стосується практики призначення покарання за вчинення цього злочину, то слід відзначити наступне. Так, при вивченні 439 вироків відносно осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. 395 КК України, було встановлено, що покарання у виді одного місяця арешту було призначено 134 (30,5 %) особам; два місяці арешту – 96 (21,9 %); три місяці арешту – 75 (17,1 %); чотири місяці арешту – 53 (12,1 %); п'ять місяців арешту – 29 (6,6 %); шість місяців арешту – 22 (5 %). Крім цього, ми також зустріли 26 випадків (5,9 %) призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено санкцією статті, а саме штрафу та громадських робіт. Щодо 4 осіб (0,9 %) були ухвалені виправдувальні вирoki за відсутністю в їх діях складу даного злочину.

Досліджуючи санкцію ст. 395 КК України, вважаємо, що вид та розмір покарання, що міститься в ній, не відпові-

дають суспільній небезпечності цього злочину. Разом з тим, на нашу думку, слід погодитись з Д. О. Назаренко, який вказує, що наявність в цій санкції тільки одного виду покарання не дає достатніх можливостей індивідуалізувати покарання за даний злочин, де кожний конкретний випадок має свої специфічні особливості¹. На наш погляд, було б доцільним передбачити в санкції цієї статті декількох видів покарання, в тому числі більш суворих, ніж те, яке міститься зараз, а саме: громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, виправних робіт на строк до двох років, арешту на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до двох років, позбавлення волі на строк до двох років. Така структура санкції дозволила б суду більш широко використовувати принцип індивідуалізації і більш правильно і справедливо оцінити характер і ступінь суспільної небезпеки, як вчиненого діяння, так і особистості винного.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що кримінальне законодавство деяких інших країн, подібно до нашого, також передбачає достатньо суворі покарання за вчинення злочинів, що розглядаються. Наведені у додатках Б–Ж дані свідчать про відносну схожість санкцій за злочини, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України і відповідними кримінально-правовими нормами деяких зарубіжних країн. Аналіз практики призначення покарання за їх вчинення свідчить, що суди, в основному, правильно підходять до визначення виду та розміру покарання, призначаючи його в межах санкції статті.

Разом з тим, хотілося б вказати про невідповідність санкцій деяких злочинів їх суспільній небезпечності, а отже, їх невідповідність одному із кримінально-правових системних принципів криміналізації діянь – принципу домірності санкції та економії репресії².

¹ Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дмитро Олександрович Назаренко. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 181.

² Орел Ю. В. Соразмерность санкции и экономия репрессии как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Вестник Карагандинского университета. Серия : Право. – 2015. – № 2 (78). – С. 99–109.

1.2. Історичний аспект проблеми кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України

У період розбудови незалежної, демократичної, правової української держави, формування громадянського суспільства, історичне минуле, правова спадщина українського народу відіграє важливу роль. Вирішення актуальних питань, пов'язаних з кримінально-правовою охороною нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, значною мірою залежить від історичного досвіду, дослідження та засвоєння тих правотворчих процесів та правового матеріалу, які мали місце в Україні в минулому. Вдавання до історії дозволяє глибше і виразніше виявити існуючі проблеми досліджуваного питання.

Повне та всебічне дослідження питання про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України неможливе, на нашу думку, без вивчення історичних аспектів виникнення та розвитку законодавства з цього питання. Таке вивчення дозволяє глибше зрозуміти зумовленість існування кримінальної відповідальності за низку злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, передумови виникнення окремих кримінальних законів, вплив різних історичних подій на їх виникнення та зміст, а також вплив законодавства інших держав. Аналіз накопиченого історичного досвіду дозволяє переосмислити і використати все краще, передове, що коли-небудь існувало у вітчизняному кримінальному праві з цієї проблеми, і головне – дозволяє на основі таких досліджень удосконалювати діючі кримінально-правові норми.

Як зазначає Є. С. Назимко, призначення історичного методу полягає у виявленні історичних фактів і на цій основі в такому уявному відтворенні історичного процесу, при якому розкривається логіка його руху. Він припускає вивчення виникнення і розвитку об'єктів дослідження в хронологічній послідовності¹.

¹ Назимко Є. Історичний метод та проблеми періодизації історії розвитку інсти-

Вітчизняне кримінальне законодавство має тривалу історію, вивчення якої є необхідним для розуміння його сучасного стану і визначення перспектив його подальшого вдосконалення. Тільки на підставі накопиченого досвіду можна будувати сьогоднішній і завтрашній день. Цей вислів ще раз підтверджує, що без минулого немає сьогодення і не може бути майбутнього. Вважаємо, що сказане вище повністю стосується також і проблеми, яка розглядається.

Як зазначають дослідники, вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення, розвитку об'єкта дослідження значно збагачує наукове дослідження, свідчить про достовірність його результатів і висновків, підтверджує наукову об'єктивність та компетентність дослідника¹.

За справедливим зауваженням Н. Ф. Кузнецової, історично-порівняльний метод пізнання кримінального права є одним із найважливіших методологічних законів. Хто не знає минулого країни, погано орієнтується в сьогоденні та сліпий перед майбутнім². Аналогічні погляди стосовно важливості історичного методу при проведенні досліджень висловлюють і інші вчені³.

Саме у зв'язку з цим практично жодне сучасне дослі-

туту покарання неповнолітніх / Єгор Назимко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 1 (5). – С. 47.

¹ Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – С. 55.

² Курс уголовного права : учебник для вузов : в 5 т. / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении. – С. 13.

³ Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід та ін. ; за ред. В. М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. – С. 18; Кедров Б. М. История науки и принципы ее исследования / Б. М. Кедров // Вопросы философии. – 1971. – № 9. – С. 78; Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Т. 1 : Общая часть / А. Ф. Кистяковский. – Киев : Университетская типография, 1875. – С. 4; Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Кн. 1 : Учение о преступлении / Н. С. Таганцев. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1874. – С. 21; Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая. Т. 1 / Н. С. Таганцев. – Изд. 2-е, пересм. и доп. – С.-Пб. : Гос. Тип., 1902. – С. 22; Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – М. : Зерцало-М, 2003. – С. 336.

дження, що має комплексний характер, не обходиться без застосування історичного методу, який дозволяє одержати уявлення про основні тенденції розвитку явища. Ось чому, на нашу думку, дослідження питання про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, неможливе без його повного та всебічного дослідження в історичному аспекті.

Як слушно вказують вчені, методологічною основою здійснення історично-правового пошуку є періодизація відповідного розвитку, оскільки це дає можливість узагальнити масиви історичних даних, визначити причини виникнення та зміни тенденцій історичного розвитку і врахувати їх при визначенні обґрунтованості та ефективності сучасної форми криміналізації відповідних діянь¹.

Тому, перш ніж перейти до дослідження генезису злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, вважаємо необхідним визначити історичні відрізки (періоди) в їх розвитку. При цьому слід наголосити, що в науці, на жаль, не існує єдиного загальноприйнятого підходу до періодизації історії розвитку як українського законодавства взагалі, так і кримінального зокрема. Вважаємо, що це пов'язано з тим, що питання періодизації історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства ще не знайшло свого завершеного вирішення. Зумовлено це тими змінами, які останніми роками відбуваються в осмисленні минулого, віднайдені у ньому зв'язків та тенденцій, визначенні позитивних та негативних моментів².

¹ Сисоєв Д. О. До питання про періодизацію історичного розвитку в контексті кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями / Д. О. Сисоєв // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Донецьк, 15 березня 2014 р.). – Донецьк : ООО «Цифровая типография», 2014. – С. 289.

² Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – С. 65; Назимко Є. Вказана праця. – С. 48–49; Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іван Васильович Красницький. – Львів, 2005. – С. 34; Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-ге вид., пере-

Слід зазначити, що на сьогодні серед учених немає єдності у розумінні періодизації історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства, визначенні її етапів та основних періодів, їх кількості, підстав та критеріїв такої періодизації¹. І це не дивно, оскільки, як зазначає

роб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 37; Гришук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В. К. Гришук. – Львів : Світ, 1992. – С. 8; Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2001. – С. 52.

¹ Чебышев-Дмитриев А. П. О преступном действии по русскому допетровскому праву / А. П. Чебышев-Дмитриев. – Казань : Тип. Имп. ун-та, 1862. – 246 с.; Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 3-е с дополнениями. – СПб. – Киев : Изд-е книгопродавца Н. Я. Оглоблина, 1900. – 667 с.; Уголовное право. Общая часть : учебник / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, Т. В. Кондрашова и др. ; отв. ред. И. Я. Козаченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 720 с.; Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В. П. Коняхин. – СПб. : Издательство Юридический центр Пресс, 2002. – 348 с.; Мальцев В. В. Введение в уголовное право / В. В. Мальцев. – Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 2000. – 204 с.; Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 2 т. / А. В. Наумов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 2004. – Т. 1 : Общая часть. – 496 с.; Энциклопедия уголовного права : в 35 т. / Г. Ю. Лесников, М. А. Лопашенко, Ю. Е. Пудовочкин, В. В. Мальцев и др. ; отв. ред. Б. В. Малинин. – 2-е изд. – С.-Пб. : Изд. профессора Малинина. – Т. 1 : Понятие уголовного права. – СПб., 2008. – 736 с.; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник для вузов / С. В. Афиногенов, Л. Д. Ермакова, В. Ф. Караулов и др. ; под ред. Б. В. Здравомыслова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 1999. – 480 с.; Алихаджиева И. С. Уголовное право: история и современность. Вопросы общей части : учебное пособие / И. С. Алихаджиева, Т. Г. Даурова, О. А. Лиценбергер ; под ред. Т. Г. Дауровой. – Саратов, 2001. – 224 с.; Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. П. Козирева. – К., 2007. – 22 с.; Кузнецов В. В. Особливості періодизації історії кримінального законодавства України / В. В. Кузнецов, М. В. Сийпlock // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2013. – № 3. – С. 95–98.; Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст. ст. 210, 211, 211-1 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Ф. Денисов. – К., 1996. – 22 с.; Омеляненко М. І. Питання розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації / М. І. Омеляненко // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 220–225.; Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Матвійчук. – К., 2008. – 32 с.; Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. О. Міщенко. – К., 2014. – 20 с.; Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері

П. Л. Фріс, безліч критеріїв, які можуть бути покладені в основу періодизації, зумовлюють і безліч її варіантів¹. Однак при цьому дослідження історії розвитку законодавства про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України немислимо, на нашу думку, без врахування думок вчених щодо періодів еволюції вітчизняного кримінального законодавства.

Разом з тим, на нашу думку, слід погодитись з Є.С. Назимко, який слушно зауважує, що жодну з періодизацій, яку пропонують вчені, не можна вважати остаточною або універсальною, оскільки у кожній використовуються різні, порою абсолютно протилежні, критерії. При цьому кожна з концепцій періодизації має наукову цінність та сприяє ґрунтовному всебічному дослідженню генези розвитку кримінального права та законодавства².

Не ставлячи під сумнів і не заперечуючи підходів щодо періодизації розвитку вітчизняного кримінального законодавства та права, спробуємо запропонувати авторську класифікацію відповідних періодів. На нашу думку, найбільш обґрунтованою є така періодизація законодавства України і еволюції кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, яка враховує специфіку відповідних історичних періодів у розвитку української держави: 1) період Київської Русі (X–XIII ст.ст.); 2) Польсько-литовський період (XIV ст. – середина XVII ст.); 3) період перебування України в складі Російської імперії (середина XVII ст. – 1917 р.); 4) радянський період (1917–1991 рр.); 5) сучасний період (з 1991 року).

Беручи до уваги дещо умовний характер наведеної

майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи [Електронний ресурс] / К. Б. Марисюк // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 601–605. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_92.pdf; Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Володимирович Савченко. – К., 2007. – 616 с.; Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Козаченко. – Одеса, 2012. – 38 с.

¹ Фріс П. Л. Вказана праця. – С. 65.

² Назимко Є. Вказана праця. – С. 55.

періодизації, слід зазначити, що кожен із цих періодів характеризується історичною специфікою та особливостями відповідних правових пам'яток, зокрема і тих, що містили кримінально-правові норми¹.

Дослідження історичного розвитку законодавства про відповідальність за вчинення злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України показало, що, починаючи з моменту зародження української державності, в ньому виникали окремі норми, які в основному передбачали відповідальність за незаконне звільнення засуджених, а також вказували на можливість заміни майнових покарань, у випадку їх невиконання, іншими, що мали особистий характер².

¹ Орел Ю. В. Історичний метод та проблеми періодизації законодавства про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 228–236. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_41.pdf.

² Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 464 с.; Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.; Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юридична література, 2004. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн., Кн. 2. – 568 с.; Малиновский И. А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И. А. Малиновский. – Киев : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1894. – 221 с.; Демченко Г. В. Наказание по Литовскому Статуту в его трех редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.): Исследование / Г. В. Демченко. Часть первая. – Киев : Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – 273 с.; Маньков А. Г. Уложение 1649 года – кодекс феодального права России / А. Г. Маньков. – Л. : Наука, 1980. – 271 с.; Памятники русского права. Вып. 6 : Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года / под ред. К. А. Софроненко. – М. : Госюриздат, 1957. – 504 с.; Тихомиров М. Н. Соборное Уложение 1649 года : учебное пособие / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 440 с.; Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома А. Г. Маньков ; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 3 : Акты Земских соборов. – 512 с.; Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг. : в 45 т. / под ред. М. М. Сперанского. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. III : 1689–1699 гг. – 694 с.; Памятники русского права. Вып. 8 : Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII в. / под ред. К. А. Софроненко. – М. : Госюриздат, 1961. – 668 с.; Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома А. Г. Маньков ; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становле-

Так би мовити, справжній розвиток законодавства з цього питання розпочався у другій половині XIX століття, коли кримінальна відповідальність передбачалася як за випадки вчинення втечі з місць позбавлення волі самими засудженими або втечі арештантів під час їх пересилання з одного місця до іншого, так і за сприяння інших осіб у вчиненні названих дій. При цьому слід зазначити, що така відповідальність передбачалася окремими статтями, незважаючи на існування вже тоді досить досконалого інституту співучасті.

Норми, що регламентували відповідальність за вчинення втечі засуджених або арештантів, а також їх звільнення, містили кваліфікуючі ознаки, що обтяжували покарання винних, серед яких слід виділити такі як застосування насильства над вартою, спричинення смерті, злом тюрми або іншого місця ув'язнення, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою тощо. Це свідчить про те, що законодавець, вдосконалюючи юридичну техніку конструювання норм, все більш ґрунтовно і змістовно закріплював ознаки складів цих злочинів.

Слід також наголосити, що у разі вчинення втечі до відповідальності притягалися не тільки особи, які її вчинили, але й ті, до службових обов'язків яких входило забезпечення охорони ув'язнених арештантів, а також варта, внаслідок недбалого ставлення ними до своїх обов'язків з на-

ния абсолютизма. – 512 с.; Реформы Петра I. Сборник документов / сост. В. И. Лебедев. – М. : Гос. соц.-эк. изд-во, 1937. – 378 с.; Орел Ю. В. Кримінально-правова охорона нормальної діяльності органів та установ пенітенціарної служби України за законодавством Київської Русі [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 400–405. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/l-j-pdf/FP_index.htm_2014_1_70.pdf.; Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в Польско-литовский период / Ю. В. Орел // Гылым – Наука : Международный научный журнал. – 2014. – № 2 (41). – С. 50–55; Орел Ю. В. Развитие законодательства Украины об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы в середине XVII века / Ю. В. Орел // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 5. – С. 113–118; Орел Ю. В. Генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби за часів правління Петра I / Ю. В. Орел // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – № 27. – С. 59–62.

гляду за засудженими. Якщо при цьому мало місце умисне сприяння з їх боку у вчиненні втечі засудженими, то такі службові особи притягувалися до відповідальності як пособники цього злочину.

За втечу ув'язнених або арештантів з-під варти, вчинену одноосібно, якщо вона не була поєднана із застосуванням насильства над вартою, передбачалася дисциплінарна відповідальність, яка полягала в тому, що після затримання втікач поміщався в одиночну камеру із застосуванням до нього необхідних запобіжних заходів, перешкоджаючих йому втекти знову. Що стосується засуджених, які відбували покарання в виді позбавлення волі, то в законі йшлося про те, що якщо така особа до закінчення визначеного їй терміну втече, хоча і без всякого проти варти насильства, то після затримання термін ув'язнення буде обчислюватися їй знову, в загальному порядку виконання вироків, з дня нового затримання для виконання вироку.

Також слід зазначити, що вперше в кримінальному законодавстві цього періоду з'являється норма, в якій вперше було визначено поняття втечі, зміст якої для заслано-поселенців та заслано-каторжних був різним і залежав від строку, на який особа відлучилася без дозволу, і того, чи самостійно вона повернулася, чи була піймана і повернута до місця свого проживання чи роботи, а також встановлювалася відповідальність за ухилення від поліцейського (адміністративного) нагляду, а саме коли така особа без належного дозволу залишила місце, визначене їй для перебування¹.

¹ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. – 898 с.; Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – 432 с.; Свод законов Российской Империи : в 5 кн., 16 т. / под ред. и с примечаниями И. Д. Мордухай-Болтовского ; сост. Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – Кн. 5. Т. 15. – 272 с.; Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Н. С. Таганцев. – 7-е изд., пересмотр. и доп. – СПб., 1892. – 796 с.; Свод законов Российской Империи : в 15 т. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – Т. 14 : Тетрадь 4 : Устав о содержащихся под стражею. – 201 с.; Свод законов Российской Империи : в 5 кн., 16 т. / под ред. и с примечаниями

Кримінальне законодавство цього періоду передбачало можливість заміни одних покарань іншими. У цей період покарання у виді грошового стягнення було одним із основних виправних покарань. Звідси виправне покарання у випадку його невиконання або ухилення могло бути замінене кримінальним покаранням (позбавленням волі), хоча самостійної статті, яка б передбачала відповідальність за ухилення від сплати грошового стягнення, не існувало¹.

Наприкінці XIX століття завершилося формування пенітенціарної системи. У 1879 р. була проведена реформа тюремного управління, суть якої полягала у створенні єдиної загальнодержавної тюремної системи².

И. Д. Мордухай-Болтовского ; сост. Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – Кн. 5. Т. 14. – 267 с.; Свод законов Российской империи ; в 15 т. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – Т. 14 : Тетрадь 5 : Устав о ссыльных. – 177 с.; Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе (1825–1881) : в 55 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. – Т. XXXIX. Отделение Второе : 1864. – 822 с.; Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома Б. В. Виленский; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 496 с.; Таганцев Н. С. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Издание 1885 г. / Н. С. Таганцев. – Изд. 16-е, доп. – СПб. : Типография «Товарищества печатного станка», 1907. – 551 с.

¹ Тимофеева Е. А. Уголовно-правовые средства реагирования на уклонение (злостное уклонение) от отбывания наказания: проблемы дифференциации ответственности и законодательной техники : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Алексеевна Тимофеева. – Ярославль, 2008. – С. 40–41; Демидов О. Г. Уклонение от наказания (Уголовно-правовой и криминологический аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олег Геннадьевич Демидов. – Рязань, 2004. – С. 23; Орел Ю. В. Развитие вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби у другій половині XIX століття / Ю. В. Орел // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – № 3. – С. 64–69.

² Мулукаев Р. С. История отечественных органов внутренних дел : учебник для вузов / Р. С. Мулукаев, А. Я. Малыгин, А. Е. Епифанов. – М. : NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2005. – 336 с.; Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе (1825–1881) : в 55 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1881. – Т. LIV. Отделение Первое : 1879 по 18 февраля 1880 года. – 562 с.; Полное собрание законов Российской империи. Собрание Третье (1881–1913) : в 33 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1899. – Т. XV : 1895. – 1542 с.

На початку ХХ століття, на відміну від попередніх законодавчих пам'яток, у Кримінальному Уложенні 1903 р., вже містилася окрема Глава VII «Про протидію правосуддю», в яку були включені склади злочинів (статті 173–177), що передбачали відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України¹.

Аналіз цих норм вказує, що Кримінальне Уложення 1903 р. не вважало злочином втечі засуджених або арештантів, здійсненні шляхом самозвільнення, передбачаючи при цьому відповідальність за їх вчинення із застосуванням насильства над вартою, або за допомогою пошкодження місця ув'язнення.

У разі вчинення втечі з-під варти або з місця ув'язнення до відповідальності за вчинення службового злочину притягалися наглядачі, вартові та інші особи, до службових обов'язків яких входило забезпечення охорони засуджених або арештантів, внаслідок недбалого ставлення ними до виконання своїх обов'язків з нагляду за арештантами.

Вперше в кримінальному законодавстві цього періоду (п. 3 ч. 1 ст. 177 Кримінального Уложення 1903 р.) була передбачена відповідальність за діяння, яке за своїм змістом нагадує одне з діянь, що утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 389 КК України, а саме ухилення від позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю особою, засудженою до цих видів покарань.

Із аналізу положень п. 1 ч. 1 ст. 177 Кримінального Уложення 1903 р. можна зробити висновок, що ця норма, як і ст. 342 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., за своїм змістом нагадує одне з діянь, що утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 395 КК

¹ Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1994. – Т. 9: Законодательство эпохи империализма и буржуазно-демократических революций. – 352 с.; Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / Н. С. Таганцев. – СПб., 1904. – 1125 с.

України, а саме самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду.

У свою чергу, п. 2 ч. 1 ст. 177 Кримінального Уложення 1903 р. вказує на одне з порушень правил адміністративного нагляду, відповідальність за вчинення якого на сьогодні передбачена п. 4 ч. 1 ст. 187 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Крім цього, заборона перебування у визначених місцях району (міста) є одним із обмежень дій піднаглядних, передбачених п. 6 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»¹.

Питання про заміну одних покарань іншими також знайшло своє відображення і регламентацію в Кримінальному Уложенні 1903 р. Зокрема, у випадку неспроможності винного сплати грошову пеню, тобто фактичної неможливості виконати покарання, воно підлягало заміні арештом на строк, визначений у вироку суду. Однак, не дивлячись на це, Кримінальне Уложення 1903 р. не містило норми, яка б встановлювала відповідальність за ухилення від сплати грошової пені, тобто умисного невиконання особою обов'язку сплатити грошову пеню за наявної можливості виконати це покарання².

Наступний період в історії розвитку законодавства України про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби пов'язаний із Великою Жовтневою соціалістичною революцією 1917 р. Відразу ж після її перемоги було видано Декрет РНК № 1 від 24 листопада 1917 р. «Про суд», відповідно до якого судам дозволялося керуватися у своїй діяльності «законами скинутих урядів лише остільки, оскільки такі не скасовані

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122; Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.

² Орел Ю. В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби України в началі ХХ століття [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 328–333. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_58.pdf.

революцією і не суперечать революційній совісті та революційній правосвідомості»¹. Фактично ж, основи кримінальної політики закладалися в перших декретах радянської влади і рішеннях комуністичної партії.

У період 1917–1960 рр. відбувся стрімкий розвиток та вдосконалення норм, що регулюють порядок і умови виконання та відбування покарань, а також передбачають кримінальну відповідальність за ухилення від їх відбування.

У КК УРСР 1922 і 1927 рр. норми, присвячені відповідальності за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби, містилися в Розділі «Злочини проти порядку управління» Особливої частини.

У КК УРСР 1922 р. така відповідальність в основному передбачалася за втечу арештованого з-під варти або з місця ув'язнення (ст. 95), за звільнення арештованого з-під варти або з місць ув'язнення чи сприяння його втечі (ст. 94), а також за самовільне залишення певного, встановленого законним розпорядженням адміністративної або судової влади місцеперебування (ст. 223). При цьому кримінальна відповідальність за втечу наставала тільки за наявності обтяжуючих обставин, а саме при її вчиненні за допомогою підкопу, злому, пошкодження затворів, стін тощо. Втечі арештованих, що не супроводжувалися вказаними обставинами, кримінальної відповідальності не тягли, а каралися тільки у дисциплінарному порядку.

Відповідальність засуджених за ухилення від відбування інших покарань не передбачалася. У той же час у разі ухилення засудженого від сплати штрафу він міг бути ухвалою суду замінений примусовими роботами без тримання під вартою. Заміна позбавлення волі штрафом і штрафу позбавленням волі не допускалася.

Згодом кримінальна відповідальність за втечу була скасована, однак у прийнятому ВТК УРСР 1925 р. замість неї була передбачена дисциплінарна відповідальність засудженого за втечу з місць ув'язнення і за ухилення від від-

¹ Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917–1918 г. – М., 1942. – С. 42; Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. – М. : Гос. издат-во политической литературы, 1957. – С. 125.

бування примусових робіт. Однак оскільки в багатьох місцевостях примусові роботи не були організовані, з метою реалізації кари і виконання вироків Верховним Судом РРФСР було дозволено судам замінювати їх позбавленням волі з розрахунку один день позбавлення волі за три дні примусових робіт¹.

Виявивши помилковість скасування кримінальної відповідальності за втечу з місць позбавлення волі, КК УРСР 1927 р. повернувся до позицій попереднього кодексу. Практика застосування цієї норми підтвердила її дієвість, і з часом виявила необхідність її вдосконалення. Після внесення відповідних змін КК УРСР 1927 р. у ст. 78 став визнавати караною будь-яку втечу арештованого з-під варти або з місця ув'язнення, а не тільки вчинену за допомогою підкопу, злому та інших обтяжуючих обставин. Крім цього, була встановлена відповідальність за втечу з місця обов'язкового поселення (заслання) або з дороги до нього, за ухилення від виправно-трудова робіт особами, засудженими до заслання, а також за самовільне повернення висланого в місце, заборонені для проживання².

Надалі відповідальність за порушення порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі продовжила посилюватися. У виправно-трудова законодавстві з'явилися норми, в яких вказувалося, що слід було розглядати як самовільну відлучку, а що вважати втечею. При цьому за самовільну відлучку і неявку в строк ув'язнені несли дисциплінарну відповідальність, а за втечу – кримінальну.

Незважаючи на відсутність у законодавстві норм, що передбачали можливість заміни виправно-трудова (примусових робіт) позбавленням волі, така заміна здійснювалася на підставі відповідної Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 23 вересня 1939 р. «Про заходи, що підлягають застосуванню до засуджених, які злісно ухиляються від відбування виправно-трудова робіт», згідно з якою у разі злісного ухилення осіб, засуджених до виправно-трудова робіт,

¹ Демидов О. Г. Вказана праця. – С. 29–30.

² 33 УРСР. – 1932. – № 20–21. – Ст. 131; Кримінальний кодекс УРСР. – К. : Держполітвидав УРСР, 1950. – 167 с.

судам було рекомендовано замінювати названий вид покарання позбавленням волі. При цьому строк позбавлення волі не міг перевищувати строку виправних робіт¹.

Незважаючи на досить розвинену систему кримінальних покарань (судово-виправних заходів соціального захисту) КК УРСР 1927 р. відповідальності засуджених за ухилення від відбування інших видів покарань не передбачав.

Що стосується відповідальності за вчинення дій, що дезорганізують роботу виправно-трудоустанов, то підвищена небезпека цього злочину і відсутність спеціальної статті кримінального закону мимоволі змушували судову практику на застосування в таких випадках аналогії, кваліфікуючи такі дії, як бандитизм. Однак Пленум Верховного Суду СРСР у Постанові від 29 вересня 1953 р. № 8 «Про усунення недоліків у судовій практиці у справах про злочини, вчинені у місцях ув'язнення» застеріг від розширювального тлумачення поняття «бандитизм» і заборонив судам приймати до провадження справи про дії, що порушують за своїм характером табірний режим².

25 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР затвердила Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік і доручила привести кримінальне законодавство союзних республік у відповідність із ними³.

На базі Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1958 р. Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 р. було прийнято КК УРСР, який набрав чинність 1 квітня 1961 р.⁴

Порівняно з кримінальним законодавством попере-

¹ Тарханов И. А. Замена наказания по советскому уголовному праву / И. А. Тарханов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – С. 68; Сборник действующих постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924–1951 гг. / под ред. А. А. Волина – М. : Госюриздат, 1952. – С. 60.

² Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в 1917–1960 гг. / Ю. В. Орел // Lex russica. – 2015. – № 7. – С. 103–116.

³ Об утверждении Основ уголовного законодательства СССР и союзных республик : Закон Верховного Совета СССР от 25.12.1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 1; Основы законодательства Союза ССР и союзных республик. – М. : Юрид. лит., 1971. – С. 245–247.

⁴ Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР : Закон Української РСР від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

дніх років КК УРСР 1960 р. передбачав більш широкий перелік злочинів, які посягали на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України. На момент набуття ним чинності він містив лише три статті, а саме: ст. 183 КК – втеча з місця ув'язнення або з-під варти, ст. 184 КК – втеча з місця заслання та ст. 185 КК – самовільне повернення висланого в місцевість, заборонену для проживання. Вказані злочини містилися у Главі VIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя».

Так, ч. 1 ст. 183 КК у початковій редакції встановлювала кримінальну відповідальність за втечу з місця ув'язнення або з-під варти, вчинену особою, яка відбувала покарання або перебувала в попередньому ув'язненні. Ч. 2 ст. 183 КК містила такі кваліфікуючі ознаки: повторність втечі і втечу, поєднану з насильством над вартою¹.

У подальшому, 27 липня 1994 р. Верховна Рада України Законом України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими» внесла зміни до ст. 183 КК, виклавши її в новій редакції. У ч. 1 була передбачена відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, вчинену особою, яка відбувала покарання або перебувала в попередньому ув'язненні, а в ч. 2 – за ті самі діяння, вчинені повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи її використанням або з насильством чи способом, небезпечним для життя або здоров'я інших осіб².

При цьому КК 1960 р. не передбачав відповідальності за незаконне звільнення засудженого або сприяння йому у втечі. На відміну від попереднього законодавства, у випадку вчинення таких дій приватними особами, кримінальна відповідальність наставала як за співучасть у втечі у формі пособництва за ч. 6 ст. 19 та ст. 183 КК. Посадові особи за

¹ Бажанов М. И. Избранные труды / М. И. Бажанов ; [сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитонова, Е. В. Шевченко; отв. ред. В. Я. Тацій]. – Харьков : Право, 2012. – С. 622–624.

² Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими : Закон України від 27.07.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 37. – Ст. 342.

сприяння засудженому у втечі шляхом використання свого посадового становища несли відповідальність за відповідними статтями про посадові злочини або за сукупністю посадових злочинів і ст.ст. 19 і 183 КК¹.

У свою чергу, ст. 184 КК встановлювала кримінальну відповідальність за втечу з місця заслання або з дороги в заслання, а ст. 185 КК – за самовільне повернення висланого в місцевість, заборонену йому для проживання, а також за невіїзд з місцевості, з якої він вислався.

У цей час на створення умов для ефективного виконання кримінальних покарань було спрямовано низку законодавчих і організаційних заходів. У зв'язку з різким загостренням оперативної обстановки в місцях позбавлення волі, з метою усунення недоліків державного примусу в боротьбі з особливо небезпечними злочинами, а також враховуючи думки вчених з цієї проблеми, що були предметом дискусій у 1950-х роках, Президія Верховної Ради СРСР видала Указ від 5 травня 1961 р. «Про посилення боротьби з особливо небезпечними злочинами», яким допустила можливість застосування смертної кари – розстрілу щодо особливо небезпечних рецидивістів і осіб, засуджених за тяжкі злочини, які тероризували в місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або здійснювали напади на адміністрацію, або організовували з цією метою злочинні угруповання, або активно брали участь у таких угрупованнях².

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 травня 1961 р. «Про внесення доповнень і змін до Закону про кри-

¹ Махаков Б. Д. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с побегами из мест лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Буян-Дылгер Доржиевич Махаков. – М., 2000. – С. 24; Мазур О. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с побегами из мест лишения свободы (по материалам Западно-Сибирского региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олег Васильевич Мазур. – Омск, 1997. – С. 44–45.

² Михлин А. С. Изменения в уголовном и исправительно-трудовом законодательстве Украинской ССР (1982–1984) / А. С. Михлин. – К. : РИО МВД УССР, 1985. – С. 45; Об усилении борьбы с особо опасными преступлениями : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05.05.1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – 19. – Ст. 207; Материалы теоретической конференции по вопросам советского исправительно-трудового права (май 1957 г.). – М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1957. – 228 с.

мінальну відповідальність за державні злочини і до Основ кримінального законодавства» Закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 р. був доповнений ст. 14¹, яка встановила кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ¹.

Безпосередньо до КК УРСР дана норма (ст. 69¹) була введена Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27 червня 1961 р. і включена до Розділу II «Інші злочини проти держави» Глави I «Злочини проти держави» Особливої частини. Ця стаття мала назву «Дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ» і передбачала, що особливо небезпечні рецидивісти, а також особи, засуджені за тяжкі злочини, які тероризують у місцях позбавлення волі ув'язнених, що стали на шлях виправлення, або чинять напади на адміністрацію, а також організують з цією метою злочинні угруповання або беруть активну участь у таких угрупованнях, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із засланням на строк до п'яти років чи без такого або смертною карою².

У зв'язку з виникненням питань стосовно практики застосування вказаної норми та відсутністю теоретичних основ кваліфікації цього злочину Пленум Верховного Суду СРСР у Постанові № 16 від 3 грудня 1962 р. «Про судову практику у справах про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ» надав відповідні роз'яснення і рекомендації³.

¹ О внесении дополнений и изменений в Закон об уголовной ответственности за государственные преступления и в Основы уголовного законодательства : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05.05.1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – № 21. – Ст. 222; Об уголовной ответственности за государственные преступления : Закон СССР от 25.12.1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – 1. – Ст. 8.

² Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 27.06.1961 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 28. – Ст. 342.

³ О судебной практике по делам об уголовной ответственности за действия, дезорганизирующие работу исправительно-трудовых учреждений : Постановление № 16 Пленума Верховного Суда СССР от 03.12.1962 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1962. – № 6.

Практика застосування ст. 69¹ КК УРСР значно сприяла зміцненню правопорядку у ВТУ. Були в основному ліквідовані злочинні угруповання, намітилася тенденція до зниження злочинності в місцях позбавлення волі, особливо у колоніях суворого та особливого режимів¹. Цей захід мав важливе значення для нормалізації обстановки у ВТУ, але у нього був суттєвий недолік – його дія поширювалася лише на особливо небезпечних рецидивістів, а також на осіб, засуджених за тяжкі злочини. Тим часом, як показала практика, подібні акти вчинялися й іншими засудженими. Справедливо висловлювалася думка, що поширення ст. 14¹ Закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» на всі категорії осіб, які відбували покарання у місцях позбавлення волі, було б більш ефективним засобом боротьби з такими діями².

Тому було прийнято рішення змінити редакцію цієї статті. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 11 січня 1984 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів СРСР про кримінальну відповідальність і кримінальне судочинство» ч. 1 ст. 14¹ Закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» була викладена в новій редакції, і її дія була поширена на всіх осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі. У ч. 2 ст. 14¹ вказувалися кваліфікуючі ознаки цього злочину, а саме його вчинення особливо небезпечними рецидивістами, а також особами, засудженими за тяжкі злочини³.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 29 лютого

¹ Минаков Ю. А. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ и ее роль в укреплении режима лишения свободы / Ю. А. Минаков // Проблемы совершенствования законодательства об исполнении уголовного наказания : сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 54.

² Курбатова Г. И. Ответственность за действия, дезорганизирующие работу исправительно-трудовых учреждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. И. Курбатова. – Свердловск, 1967. – С. 15; Владимиров В. А. О квалификации действий, дезорганизирующих работу исправительно-трудовых учреждений / В. А. Владимиров, А. П. Романов // Советское государство и право. – 1964. – № 7. – С. 148.

³ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты СССР об уголовной ответственности и уголовном судопроизводстве : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 11.01.1984 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1984. – № 3. – Ст. 58.

1984 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР» аналогічні зміни були внесені і до ст. 69¹ КК УРСР 1960 р.¹

З часом судова практика виявила недоліки вказаної вище Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР, наявність у ній прогалини у тлумаченні та роз'ясненні окремих аспектів кваліфікації дій, що дезорганізують роботу ВТУ. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду СРСР прийняв нову Постанову № 10 від 21 червня 1985 р. «Про судову практику у справах про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудоуних установ», в якій з урахуванням внесених змін до ст. 14¹ Закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» намагався надати відповідь на всі спірні та невирішені питання².

Подальшою гуманізацією та диференціацією виконання покарання і втілення в життя принципу переходу від тюрем до виправних установ стало прийняття Указу Президії Верховної Ради РРФСР від 26 червня 1963 р. «Про організацію виправно-трудоуних колоній-поселень і про порядок переведення до них засуджених, які твердо стали на шлях виправлення», згідно з яким існуюча система виправно-трудоуних колоній була доповнена новим видом – колоніями-поселеннями, призначеними для відбування покарання особами, які твердо стали на шлях виправлення і яких було переведено до цих колоній з колоній загального, посиленого і суворого режимів. Головною метою організації колоній-поселень було подальше вдосконалення роботи з виправлення і перевиховання засуджених до позбавлення волі та закріплення результатів перевиховання³. Створен-

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 29.02.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 11. – Ст. 203.

² О судебной практике по делам об уголовной ответственности за действия, дезорганизующие работу исправительно-трудоуных учреждений : Постановление № 10 Пленума Верховного Суда СССР от 21.06.1962 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1985. – № 4.

³ Об организации исправительно-трудоуных колоний-поселений и о порядке перевода в них осужденных к лишению свободы, твердо вставших на путь исправления :

ня колоній-поселень мало важливе значення і, як показав час, дало позитивний результат.

Значною подією в історії розвитку виправно-трудового законодавства і практики системи виконання кримінальних покарань стало прийняття Закону СРСР від 11 липня 1969 р. «Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік»¹. Перевага цього загальносоюзного закону полягала у визначенні принципів та загальних положень виконання та відбування кримінального покарання, забезпечення єдності у вирішенні інших принципових питань виправно-трудової політики у всіх союзних республіках.

Своїм змістом і структурою Основи створили реальну правову базу для розвитку республіканського виправно-трудового законодавства та надали допомогу у підготовці наступних республіканських виправно-трудових кодексів. Протягом 1970–1971 рр. у всіх союзних республіках були прийняті виправно-трудові кодекси. Законом УРСР від 23 грудня 1970 р. Верховна Рада УРСР затвердила ВТК УРСР, який набрав чинності з 1 червня 1971 р.²

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 березня 1977 р. «Про внесення доповнень і змін до Виправно-трудового кодексу Української РСР» з'явився ще один вид виправно-трудових колоній – колонії-поселення для осіб, які вчинили злочини з необережності, в яких відбували покарання особи, засуджені вперше до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за злочини, вчинені з необережності³. Їх виникнення стало можливим після вда-

Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 26.06.1963 г. // Ведомости Верховного Совета РСФСР. – 1963. – № 26. – Ст. 591; Детков М. Г. Тюрмы, лагерь и колонии России / М. Г. Детков. – М. : Вердикт-1М, 1999. – С. 281.

¹ Об утверждении Основ исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : Закон СССР от 11.07.1969 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1969. – № 29. – Ст. 247.

² Про затвердження Виправно-трудового кодексу України : Закон Української РСР від 23.12.1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 1. – Ст. 6.

³ Про внесення доповнень і змін до Виправно-трудового кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.03.1977 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 130.

лого проведення широкомасштабного експерименту з утримання цієї категорії засуджених у колоніях-поселеннях та досягнення цілей покарання відносно них в умовах напіввільного режиму¹.

Не дивлячись на зазначені позитивні моменти відповідальність за протиправне залишення колоній-поселень особами, які в них відбували покарання, не була передбачена кримінальним законом. Практичним працівникам не залишалося нічого іншого, як кваліфікувати дії осіб, що виразилися в самовільному залишенні даних установ, за ст. 183 КК УРСР. Вважалася достатньою вказівка у виправно-трудовому законодавстві, що колонії-поселення є ВТУ, для того, щоб особи, які протиправно їх залишили, несли відповідальність за ст. 183 КК УРСР.

У зв'язку з цим Б. Д. Махаков, на нашу думку, слушно зауважив, що на той час специфіка колоній-поселень належно мірою не враховувалась, як і те, що в них утримувалися особи, які не становили суттєвої небезпеки для суспільства, тому вважалось, що немає необхідності в їх суворій ізоляції, достатнім було перебування їх під наглядом. Дії таких засуджених, що виразилися в перетинанні умовної межі території установи, також, як правило, не вважались зухвалими і не характеризувалися як такі, що становлять значну суспільну небезпеку².

Вважалось також, що факт самовільного залишення колонії-поселення не повинен був визнаватися кримінально караним діянням. Пленум Верховного Суду РРФСР в Постанові № 1 від 19 березня 1975 р. «Про судову практику розгляду матеріалів про переведення засуджених до виправно-трудових колоній-поселень і кримінальних справ про втечі з цих колоній», беручи це до уваги, вказував, що при розгляді справ про втечі з колоній-поселень судам необхідно враховувати особливості режиму утримання в та-

¹ Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : учебник для вузов / под ред. А. И. Зубкова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – С. 480; Итоги эксперимента // Исправительно-трудовые учреждения: Бюллетень ВНИИ МВД СССР. – 1976. – № 1. – С. 53.

² Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 27.

ких колоніях (відсутність загороджень, охорони тощо), у зв'язку з чим у кожному випадку особливо ретельно досліджувати фактичні обставини самовільного залишення засудженим цієї колонії, мотиви, причини та умови, що спонукали його до вчинення такого діяння, і, виходячи з сукупності всіх зібраних доказів, а також даних про особу, вирішувати питання про наявність у його діях складу злочину, передбаченого ст. 188 КК РРФСР (ст. 183 КК УРСР) або ст. 188¹ КК РРФСР (ст. 183¹ КК УРСР). Не допускати фактів засудження за дії, що лише формально містять ознаки втечі або ухилення від відбування покарання засудженого, якому дозволений короткостроковий виїзд із місць позбавлення волі, а по суті являють собою порушення вимог режиму, відповідальність за які передбачена ст. 53 ВТК РРФСР (ст. 67 ВТК УРСР).

Таким чином Пленум, по суті, визнавав, що кримінально караними є не всі залишення колоній-поселень, а лише частина з них. Малася на увазі більшою мірою кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання, а не за факт перетину умовної межі колоні-поселення¹.

У 1973–1976 рр. співробітниками ВНДІ МВС СРСР спільно з ГУЛВТУ і ГУВТУ МВС СРСР був проведений експеримент, присвячений вивченню питання про доцільність введення у нове законодавство інституту короткострокових виїздів засуджених з виправно-трудових колоній. Правовою основою експерименту став Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1973 р. «Про тимчасове запровадження короткострокових виїздів засуджених з деяких виправно-трудових установ у зв'язку з винятковими особистими обставинами». МВС СРСР було надано право тимчасово ввести до ВТК деяких союзних республік норми, що передбачали порядок надання дозволу окремим засудженим, з урахуванням їх особистості і поведінки, короткострокових виїздів з колоній у зв'язку з винятковими особистими обставинами.

¹ Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 27–28; О судебной практике рассмотрения материалов о переводе осужденных в колонии-поселения и уголовных дел о побегах из этих колоний : Постановление № 1 Пленума Верховного Суда РСФСР от 19.03.1975 г. // Бюллетень Верховного Суда РСФСР. – 1975. – № 6.

У сферу експерименту було залучено 60 ВТУ, у тому числі 27 виправно-трудових колоній загального режиму, 21 колонія-поселення (з них 17 системи ГУЛВТУ), 12 виховно-трудових колоній загального та посиленого режиму.

Короткострокові виїзди, як правило, дозволялися засудженим, які характеризувалися позитивно, у зв'язку зі смертю або тяжкою хворобою їх близького родича. Абсолютна більшість (понад 90 %) засуджених, яким були дозволені короткострокові виїзди, вчасно повернулися до виправно-трудових установ. Поведінка переважної більшості (99 %) засуджених за межами місць позбавлення волі не викликала нарікань з боку органів влади та місцевого населення. В результаті працівники ВТУ оцінили інститут короткострокових виїздів як додатковий стимул до виправлення засуджених¹.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 лютого 1977 р. Основи виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік були доповнені ст. 24¹ «Короткострокові виїзди за межі місць позбавлення волі»².

На підставі цього Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 березня 1977 р. ВТК України було доповнено ст. 39¹, в якій зазначалося, що засудженим, яких тримають у виправно-трудових колоніях загального режиму, колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили злочини з необережності, колоніях-поселеннях і виховно-трудових колоніях, може бути дозволено короткострокові виїзди за межі місць позбавлення волі на строк не більше семи діб, не включаючи час, необхідний для проїзду в обидва кінці (не більше п'яти діб), у зв'язку з винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, яка загрожує життю хворого; стихійне лихо, яке завдало значної матеріальної шкоди засудженому або його сім'ї.

Дозвіл на короткостроковий виїзд надавався началь-

¹ Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : учебник для вузов / под ред. А. И. Зубкова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – С. 494–495.

² О внесении дополнений и изменений в Основы исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 08.02.1977 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 7. – Ст. 118.

ником ВТУ за погодженням з прокурором, з урахуванням особи і поведінки засудженого. Час перебування засудженого поза межами ВТУ зараховувався до строку відбування покарання. Вартість проїзду засудженого оплачувалося ним особисто або його родичами. За час перебування засудженого за межами ВТУ заробіток йому не нараховувався¹.

Одночасно з цим виникла необхідність у криміналізації діяння за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі з метою попередження випадків можливого неповернення засуджених, яким надавався такий виїзд, до місця відбування покарання після закінчення його строку. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 березня 1977 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» КК УРСР був доповнений ст. 183¹, яка встановила кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання засудженого, якому дозволено короткостроковий виїзд з місця позбавлення волі².

З моменту прийняття КК УРСР 1960 р. порядок виконання покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю врегульований не був. Відсутні були також правові гарантії невідворотності виконання вироку суду, яким призначався цей вид покарання.

Як зазначав Ю. М. Ткачевський, у практиці часто траплялися випадки коли особи, засуджені до такого покарання, переходили на роботу до іншого підприємства, організації або установи, переїжджали в іншу місцевість і, приховавши факт засудження, знову займали заборонені для них посади або поновлювали заборонену для них діяльність. При цьому нерідко вони вчиняли й інші злочини³.

¹ Про внесення доповнень і змін до Виправно-трудоного кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.03.1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 130.

² Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.03.1977 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 128.

³ Демидов О. Г. Вказана праця. – С. 34; Ткачевский Ю. М. Обеспечение исполнения уголовного наказания / Ю. М. Ткачевский // Советское государство и право. – 1982. – №2. – С. 60.

Тому з метою забезпечення невідворотності виконання кримінального покарання даного виду, внаслідок прийняття Президією Верховної Ради УРСР Указу від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР», з'явилася ще одна норма, спрямована на кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби, а саме КК УРСР був доповнений статтею ст. 183², що встановила відповідальність за невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю¹.

Вказана стаття складалася з двох частин. У першій частині передбачалася відповідальність відносно самого засудженого за невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, у другій – службової особи, яка користувалася правом прийняття на роботу і звільнення за невиконання вироку суду про позбавлення засудженого права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

При цьому у ст. 10 «Положення про порядок і умови виконання в Українській РСР кримінальних покарань, не зв'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених», затвердженого Указом Президії Верховної Ради УРСР від 22 червня 1984 р., вказувалося, що особа, засуджена до позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, а також службова особа, винні в невиконанні вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, несуть відповідальність, передбачену ст. 183² КК УРСР². Згодом Указом Президії Верховної Ради УРСР від 4 травня 1990 р. частина друга ст. 183² КК УРСР була виключена³.

Як відомо, серед осіб, які раніше відбували покарання

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.

² Про затвердження Положення про порядок і умови виконання в Українській РСР кримінальних покарань, не зв'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 22.06.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 27. – Ст. 511.

³ Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 04.05.1990 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 20. – Ст. 313.

у виправних установах та відбувають його сьогодні, є нечисленна, але досить небезпечна група засуджених, які злісно порушують встановлений режим відбування покарання, відмовляються від праці, не виконують вимог адміністрації виправної установи, протидіють її роботі, негативно впливають на інших засуджених, які відбувають покарання разом з ними.

Враховуючи, що такі особи спричиняють суттєву шкоду нормальній діяльності органів і установ пенітенціарної служби, і нерідко після звільнення вчиняють рецидивні злочини, практичні працівники і вчені неодноразово ставили питання про вироблення дійових засобів боротьби з цією частиною засуджених¹.

Протягом тривалого часу залишалось не вирішеним питання про посилення відповідальності засуджених, які злісно порушували режим відбування покарання, не реагували належним чином на заходи стягнення, що застосовувалися до них відповідно до ст. 34 Основ виправно-трудового законодавства та ст. 67 ВТК УРСР. Тому після введення до КК УРСР ст. 69¹ тривало обговорення питання про застосування кримінальних покарань до вищезазначених засуджених.

Бажаючи захистити нормальну діяльність виправно-трудових установ щодо здійснення карально-виховного впливу, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 р. «Про внесення доповнень в Кримінальний кодекс УРСР» КК УРСР був доповнений статтею 183³, яка встановила кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації ВТУ².

Стаття 183³ КК УРСР складалася з двох частин. У першій частині встановлювалася відповідальність за злісну непокору законним вимогам адміністрації ВТУ або іншу протидію адміністрації у здійсненні її функцій особою, яка

¹ Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 21–26.

² Про внесення доповнень в Кримінальний кодекс УРСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23.09.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 40. – Ст. 807.

відбувала покарання у місцях позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання піддавалася протягом року стягненню у вигляді переведення в приміщення камерного типу (одиначну камеру) або переводилася в тюрму. Частина друга ст. 183³ КК УРСР містила кваліфікуючі ознаки цього злочину, а саме якщо він був вчинений особливо небезпечним рецидивістом або особою, засудженою за тяжкий злочин.

Для застосування ст. 183³ КК УРСР велике значення мало з'ясування тих понять, які використовував законодавець при формулюванні ознак складу даного злочину. Це було важливо тому, що даний склад злочину був введений до кримінального кодексу вперше і, відповідно, у практичних працівників ще не було досвіду в його застосуванні.

Практика застосування цієї статті показала, що і адміністрація ВТУ, яка проводила дізнання у таких справах, і органи прокуратури, що здійснювали нагляд за законністю в діяльності ВТУ, і суди, що розглядали кримінальні справи, припускалися помилок, по-різному тлумачили поняття, що використовувалися в тексті закону. Це спричинило вивчення практики і роз'яснень, які були дані в Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР № 4 від 5 квітня 1985 р. «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправно-трудової установи»¹.

У 1986 р. МВС СРСР на допомогу співробітникам місць позбавлення волі видало методичні рекомендації щодо застосування законодавства про відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації ВТУ². Як зазначав А. В. Щербаков, це було пов'язано з тим, що в ці роки різко зросла кількість масових заворушень, захоплень заручників і погромів у виправних установах³.

¹ О практике применения судами законодательства об ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения : Постановление № 4 Пленума Верховного Суда СССР от 05.04.1985 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1985. – № 3.

² Применение законодательства об ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения. Методические рекомендации. – М. : ВНИИ МВД СССР, ГУЛИТУ, ГУИТУ МВД СССР, 1986. – 27 с.

³ Щербаков А. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты дезоргани-

Самостійного акту, який би давав тлумачення поняттям, що використовувалися в тексті ст. 183³ КК УРСР, українське кримінальне законодавство набуло 26 березня 1993 р., коли Верховний Суд України прийняв постанову № 2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі». У цій постанові Пленум розкрив зміст і дав визначення поняттям, що містилися в диспозиції ст. 183³ КК УРСР, а також вказав на умови кримінальної відповідальності засуджених при вчиненні зазначеного злочину¹.

Серед постпенітенціарних заходів попередження рецидиву злочинів виправно-трудове законодавство передбачало спостереження, проведення виховної роботи і нагляд стосовно окремих категорій звільнених з ВТУ. Найбільш жорстким заходом постпенітенціарного контролю був адміністративний нагляд, який почав здійснюватися відповідно до затвердженого Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. «Положення про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі»².

Згідно з вказаним Положенням адміністративний нагляд встановлювався для спостереження за поведінкою осіб, звільнених з місць позбавлення волі, попередження з їх боку злочинів та здійснення щодо них необхідного виховного впливу.

У першій редакції ст. 2 названого Положення, що знайшла відображення в ст. 49 Основ виправно-трудового законодавства СРСР та союзних республік, зазначалося, що адміністративний нагляд був примусовим заходом і застосовувався до повнолітніх осіб:

а) визнаних судами особливо небезпечними рецидивістами;

заций деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрей Васильевич Щербаков. – М., 2007. – С. 27.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х. : Одіссей, 2003. – С. 254–257.

² Об административном надзоре органов внутренних дел за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26.06.1966 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 30. – Ст. 597.

б) судимих до позбавлення волі за тяжкі злочини, якщо їх поведінка в період відбування покарання в місцях позбавлення волі свідчила про вперте небажання стати на шлях виправлення і залучення до чесного трудового життя;

в) судимих до позбавлення волі за тяжкі злочини, якщо вони після відбуття покарання або умовно-дострокового звільнення систематично порушували громадський порядок і правила соціалістичного співжиття і, незважаючи на попередження органів міліції, продовжували вести антигромадський спосіб життя.

До осіб, відносно яких встановлювався адміністративний нагляд, могли застосовуватися такі обмеження:

а) заборона відходу з будинку у визначений час;

б) заборона перебування у визначених пунктах району (міста);

в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);

г) явка в міліцію для реєстрації від одного до чотирьох разів на місяць.

Перераховані обмеження застосовувалися в повному обсязі або роздільно залежно від способу життя, сімейного стану, місця роботи та інших обставин, що характеризували особистість піднаглядного.

Адміністративний нагляд встановлювався і здійснювався органами міліції за місцем постійного проживання осіб, вказаних вище, після їх звільнення з ВТУ, але не пізніше трьох років з моменту звільнення.

Адміністративний нагляд встановлювався терміном на шість місяців. У необхідних випадках він міг бути продовжений щоразу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості за даний злочин.

У розвиток зазначеного Положення Указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 серпня 1966 р. «Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду» була встановлена адміністративна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду¹.

¹ Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : Указ

Одночасно з цим, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 серпня 1966 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР», КК УРСР був доповнений статтею 196¹ «Порушення правил адміністративного нагляду», яка встановила кримінальну відповідальність за злісне порушення правил, передбачених Положенням про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, з метою ухилення від нагляду, якщо воно вчинено особою, до якої двічі протягом року застосовувались заходи адміністративного впливу за такі ж порушення¹.

Хоча за перші три роки практичного застосування цього заходу, протягом яких, за оцінкою фахівців, він і зарекомендував себе досить ефективним примусовим засобом попередження рецидиву злочинів, але з'ясувалася необхідність вдосконалення його правового регулювання. У зв'язку з цим Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 червня 1970 р. «Про внесення змін до Положення про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі» було значно розширено коло осіб, які стали підпадати під дію Положення та був збільшений термін, на який він міг бути встановлений – від шести місяців до одного року².

Крім того, на практиці досить часто доводилося стикатися з тим, що особи, відносно яких у виправно-трудовах установах готувалися висновки про встановлення нагляду, не прибували до вказаного ними місця проживання.

У зв'язку з цим Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 вересня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень

Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 32. – Ст. 197.

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 32. – Ст. 195.

² О внесении изменений в Положение об административном надзоре органов милиции за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12.06.1970 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1970. – № 24. – Ст. 206; Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая : учебник. – М.: ЦОКР МВД России, 2009. – С. 224–225.

до законодавства СРСР про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» начальнику ВТУ було надано право встановлювати нагляд за деякими категоріями засуджених безпосередньо при їх звільненні з місць позбавлення волі. При цьому начальник ВТУ виносив мотивовану постанову, в якій наводились підстави для встановлення нагляду, термін нагляду, а також визначався термін прибуття піднаглядного до обраного ним місця проживання. Постанова направлялася до органу внутрішніх справ за обраним піднаглядним місцем проживання в день його звільнення. У разі його неприбуття у визначений строк до обраного ним місця проживання органом внутрішніх справ оголошувався його розшук, а сам звільнений міг бути притягнутим до відповідальності¹.

На підставі цього Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 р. «Про внесення доповнень в Кримінальний кодекс УРСР» ст. 196¹ КК УРСР була доповнена частиною другою, яка встановила відповідальність за самовільне залишення піднаглядним місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а так само неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд при звільненні з місць позбавлення волі².

7 грудня 1984 р. Верховна Рада УРСР прийняла Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення, в якому у ст. 187 була встановлена адміністративна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду особами, щодо яких встановлено такий нагляд³.

З метою недопущення помилок, пов'язаних з квалі-

¹ О внесении изменений и дополнений в законодательство СССР об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 22.09.1983 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1983. – № 39. – Ст. 584.

² Про внесення доповнень в Кримінальний кодекс УРСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23.09.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 40. – Ст. 807.

³ Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

фікацією дій осіб, щодо яких був встановлений адміністративний нагляд, при вирішенні питання про притягнення їх до адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення обов'язків або встановлених піднаглядному обмежень, Пленум Верховного Суду України прийняв Постанову № 3 від 28 березня 1986 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду», яка мала важливе значення у встановленні єдності у практиці застосування законодавства про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду¹.

Після набуття незалежності Україна почала формувати власне законодавство, зокрема пов'язане з адміністративним наглядом. 1 грудня 1994 р. був прийнятий Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», який визначав коло осіб, які підлягали офіційному спостереженню з боку міліції; завдання, підстави, строк, процесуальний порядок його встановлення, здійснення і припинення; правове положення піднаглядних, їх відповідальність за порушення законодавства про адміністративний нагляд, а також контроль за його здійсненням². У своїй більшості цей закон відтворював норми, передбачені загальносоюзним Положенням про адміністративний нагляд 1966 р.

Подальші зміни до цього закону, що відбулися у зв'язку з прийняттям Закону України від 15 лютого 1995 р., призвели до розширення переліку осіб, за якими встановлювався адміністративний нагляд. Такими особами були визнані засуджені до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів³.

¹ Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.03.1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-86>.

² Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.

³ Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку

З часом суттєвих змін зазнала і ст. 187 КпАП України, яка у зв'язку з прийняттям 3 лютого 2004 р. Закону України «Про внесення зміни до статті 187 Кодексу України про адміністративні правопорушення», була викладена в новій редакції. Вона складається з двох частин. Частина 1 ст. 187 містить перелік діянь, які законодавець визнає порушенням правил адміністративного нагляду, а ч. 2 цієї статті встановлює відповідальність за дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення¹.

Що стосувалося відповідальності за ухилення від деяких інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, то вона передбачалася нормами Загальної частини КК УРСР 1960 р., що регламентували той чи інший вид покарання. Ця відповідальність, як правило, полягала в можливості заміни покарання іншим, більш суворим.

Так, ст. 29 КК УРСР передбачала такий вид покарання, як виправні роботи без позбавлення волі, а ст. 30 встановлювала наслідки ухилення від його відбування. У первісній редакції ст. 30 КК УРСР вказувала, що у разі злісного ухилення від відбування виправних робіт за місцем роботи суд міг замінити їх виправними роботами в місцях, що визначалися органами, які відали застосуванням цього покарання. При ухиленні від виправних робіт в місцях, що визначалися вказаними органами, суд міг замінити їх позбавленням волі, причому кожні три дні невідбутого строку виправних робіт замінювалися одним днем позбавлення волі².

Таким чином, як зазначав І. А. Тарханов, КК УРСР

з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» : Закон України від 15.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 64.

¹ Про внесення зміни до статті 187 Кодексу України про адміністративні правопорушення : Закон України від 03.02.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 258.

² Демидов О. Г. Вказана праця. – С. 36; Ткачевский Ю. М. Замена уголовного наказания в процессе исполнения / Ю. М. Ткачевский. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 99.

передбачав так звану «двоступеневу» систему відповідальності за ухилення від відбування виправних робіт. Вона полягала в тому, що спочатку виправні роботи за місцем роботи повинні були замінюватися виправними роботами на загальних підставах, а у разі наступного ухилення засудженого від відбування виправних робіт вони замінювалися позбавленням волі.

Такий «двоступеневий» порядок заміни виправних робіт позбавленням волі виявився недостатньо ефективним засобом боротьби з ухиленнями від відбування даного виду покарання і викликав нарікання з боку вчених і практиків¹.

Пропонувалося також здійснювати заміну виправних робіт безпосередньо позбавленням волі із розрахунку день за день².

Деякі автори вказували на необхідність законодавчого закріплення поняття злісного ухилення від відбування виправних робіт та визнання цього діяння самостійним злочином³.

Так, О. С. Міхлін, висловлюючи пропозицію про встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від

¹ Тарханов И. А. Вказана праця. – С. 69; Ткачевский Ю. Применение исправительных работ без лишения свободы / Ю. Ткачевский // Советская юстиция. – 1960. – № 2. – С. 54; Михлин А. С. Эффективность исправительных работ как меры наказания / А. С. Михлин, В. И. Гуськов, И. А. Кириллова и др. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 138; Однолетков Г. А. Применение наказания в виде исправительных работ без лишения свободы / Г. А. Однолетков, А. Е. Наташев // Советское государство и право. – 1965. – № 4. – С. 123–127.

² Климов И. Изменить порядок замены исправительно-трудовых работ лишением свободы / И. Климов // Советская юстиция. – 1958. – № 1. – С. 40.

³ Михлин А. С. Эффективность исправительных работ как меры наказания / А. С. Михлин, В. И. Гуськов, И. А. Кириллова и др. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 141; Гуськова В. А. Предложения по совершенствованию законодательства об исправительных работах / В. А. Гуськова, Л. Г. Крахмальник // Проблемы совершенствования советского законодательства. – 1975. – № 3. – С. 124–125; Крахмальник Л. Г. Некоторые вопросы правового регулирования исправительных работ без лишения свободы / Л. Г. Крахмальник // Советское государство и право. – 1965. – № 4. – С. 131; Крахмальник Л. Г. Об ответственности за уклонение от исправительных работ / Л. Г. Крахмальник // Советская юстиция. – 1965. – № 16. – С. 9; Гуськов В. Борьба с преступностью среди осужденных к исправительным работам / В. Гуськов // Социалистическая законность. – 1965. – № 10. – С. 58.

відбування виправних робіт, вказував, що за ухилення від відбування виправних робіт не передбачено ніяких покарань, оскільки заміна виправних робіт позбавленням волі є заміною рівних покарань (ст. 47 КК УРСР вказувала, що один день позбавлення волі і три дні виправних робіт однакою за тяжкістю). Таким чином, засуджений не відчуває карального впливу на нього за ухилення від покарання¹.

У свою чергу, І. А. Бушуєв вважав, що заміна покарання із розрахунку: один день виправних робіт за один день позбавлення волі – підірве стабільність вироку і суттєво погіршить долю засудженого. Він також вважав, що злісне ухилення від відбування виправних робіт не слід визнавати самостійним злочином².

Законом СРСР від 11 липня 1969 р. «Про внесення доповнень і змін до Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» в ч. 2 ст. 25 Основ були внесені зміни, згідно з якими у разі злісного ухилення від відбування покарання особи, засудженої до виправних робіт без позбавлення волі, суд міг замінити невідбутий строк виправних робіт покаранням у виді позбавлення волі на той же строк³.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 грудня 1969 р. «Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу Української РСР» редакція ст. 30 КК УРСР була приведена у відповідність з ч. 2 ст. 25 Основ кримінального законодавства⁴. Як бачимо, зміна цієї норми була спрямована на посилення відповідальності засудженого за злісне ухилення ним від відбування виправних робіт.

¹ Михлин А. С. Эффективность исправительных работ как меры наказания / А. С. Михлин, В. И. Гуськов, И. А. Кириллова и др. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 139–140.

² Бушуев И. А. Исправительные работы / И. А. Бушуев. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 155, 158.

³ О внесении дополнений и изменений в Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик : Закон СССР от 11.07.1969 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1969. – № 29. – Ст. 249.

⁴ Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12.12.1969 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1969. – № 50. – Ст. 388.

Встановлення факту злісного ухилення від відбування виправних робіт визнавалося достатньою підставою для призначення позбавлення волі в порядку заміни покарання згідно з ч. 2 ст. 25 Основ кримінального законодавства (ст. 30 КК УРСР)¹. Тому важливо було дати характеристику «злісності» як оціночного поняття і визначити зміст поняття «ухилення від відбування виправних робіт».

В літературі висловлювалася думка, що формами ухилення можуть бути відмова від роботи без поважних причин, вчинення прогулу або поява на роботі в нетверезому стані, нез'явлення на роботу без поважних причин тощо². А. А. Гравіна до них відносила також зловмисне порушення трудових обов'язків, що виразилося у заподіянні матеріальної шкоди підприємству, виготовленні недоброякісної продукції³.

Що стосувалося поняття «злісності», то в літературі існували різні думки з приводу цього питання. Одні автори вважали, що злісним ухиленням слід вважати випадки, коли засуджений допускав ухилення після попередження, зробленого органом, виконуючим покарання, або після неодноразового застосування заходів громадського або адміністративного впливу за попередні факти ухилення, або приховувався з метою ухилення від відбування покарання⁴. Захищалася також точка зору, що злісним ухиленням є неодноразове вчинення засудженим дій, що становлять ухилення, незважаючи на попередження органів, виконуючих покарання⁵.

На допомогу у вирішенні цих спірних питань при-

¹ Сафин Л. Р. Ответственность осужденных за злостное уклонение от наказания, не связанных с изоляцией от общества в российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ленар Ринатович Сафин. – Казань, 2004. – С. 148.

² Михлин А. С. Эффективность исправительных работ как меры наказания / А. С. Михлин, В. И. Гуськов, И. А. Кириллова и др. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 136–137.

³ Гравина А. А. Судебная практика по делам об уклонении от отбывания исправительных работ / А. А. Гравина // Научный комментарий судебной практики за 1969 год. – М. : Юрид. лит., 1970. – С. 181.

⁴ Михлин А. С. Вказана праця. – С. 137–138.

⁵ Тарханов И. А. Вказана праця. – С. 69–70; Бушуев И. А. Вказана праця. – С. 157.

йшов Пленум Верховного Суду СРСР, який у п. 9 Постанови № 5 від 11 липня 1972 р. «Про практику застосування судами виправних робіт без позбавлення волі» вказав, що злісним ухиленням слід вважати такі дії засудженого, як нез'явлення без поважних причин на роботу протягом 15 днів з моменту постановки на облік або з моменту залишення колишньої роботи, або неявка без поважних причин протягом такого ж часу після переїзду на нове місце проживання в орган, що відає виконанням вироку, для постановки на облік, або вчинення одного чи кількох прогулів загальною тривалістю більше п'яти днів, якщо зазначені дії тривали або повторювалися після попередження, зробленого органом, виконуючим виправні роботи¹.

Подальші зміни до ст. 30 КК України були внесені Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР», внаслідок чого вона була викладена у новій редакції. У ч. 1 цієї статті вказувалося, що в разі ухилення від відбування покарання особи, засудженої до виправних робіт без позбавлення волі з відбуванням за місцем роботи, суд за поданням органу внутрішніх справ або за клопотанням громадської організації чи трудового колективу міг направити цю особу для відбування покарання в інші місця, що визначалися органами, які відали застосуванням виправних робіт, але в районі проживання засудженого. У ч. 2 ст. 30 КК йшлося про те, що в разі злісного ухилення від відбування покарання особи, засудженої до виправних робіт без позбавлення волі, суд міг замінити невідбутий строк виправних робіт покаранням у вигляді позбавлення волі на той же строк².

Крім цього, можливість здійснення відповідного впливу на засуджених до виправних робіт без позбавлення

¹ Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М. И. Бажанов. – Киев : Вища школа, 1980. – С. 202; Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924–1977) : в 2-х ч. Ч. 2 / сост. Л. Г. Алексеева, С. Г. Банников, А. Г. Мазалов и др. – М. : Известия, 1978. – С. 98.

² Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.

волі аж до заміни невідбутої частини покарання, відповідно до ст. 30 КК УРСР, у разі ухилення та злісного ухилення ними від відбування покарання була передбачена ст. 107 ВТК УРСР в редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР від 15 квітня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Виправно-трудоного кодексу Української РСР»¹.

Наступним видом покарання, якій міг підлягати заміні більш суворим видом, був штраф. Так, згідно зі ст. 32 КК УРСР в редакції Закону України від 8 лютого 1995 р. «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу» штрафом визнавалось грошове стягнення, що накладалося судом у випадках і межах, встановлених цим Кодексом.

У разі злісного ухилення особи від сплати штрафу, призначеного як основне покарання, суд міг замінити несплачену суму штрафу покаранням у вигляді виправних робіт без позбавлення волі з розрахунку один місяць виправних робіт за чотири мінімальних розміри заробітної плати штрафу, але на строк не більш як два роки. Також підкреслювалася недопустимість заміни штрафу позбавленням волі або позбавлення волі штрафом².

Як слушно відзначав Л. Р. Сафін, відсутність у законі вказівки на вид виправних робіт, що призначалися у порядку заміни штрафу, дозволяло судам застосовувати виправні роботи, які відбувалися як за місцем роботи засудженого, так і в інших місцях, що визначалися органами, які відали виконанням цього покарання.

Злісне ухилення від сплати штрафу могло виражатися у приховуванні майна, його продажу, передачі на зберігання третім особам або звільненні з основного місця роботи, що робило неможливим стягнення штрафу за рахунок майна засудженого. Таке ухилення завжди пов'язувалося з умисними діями засудженого.

¹ Про внесення змін і доповнень до Виправно-трудоного кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 15.04.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 17. – Ст. 346.

² Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу : Закон України від 08.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 53.

Разом з тим, випадки ухилення від сплати штрафу зустрічалися на практиці надзвичайно рідко. Пояснювалося це, головним чином, невисоким розміром штрафу за радянським кримінальним законодавством, значним рівнем матеріального добробуту основної маси населення і точним додержанням приписів закону при винесенні судами вироків¹.

Слід також зазначити, що ч. 4 ст. 32 КК УРСР передбачала можливість суду у випадку неможливості засудженим сплатити штраф замінити його громадською доганою, доки вона не була виключена на підставі Закону України від 11 липня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб»². Згідно зі ст. 33 КК УРСР громадська догана полягала в публічному висловленні судом догани винному з доведенням про це в необхідних випадках до відома громадськості через пресу або іншим способом.

Як зазначав І. А. Тарханов, на практиці могли бути випадки ухилення засуджених від відбування виправних робіт, призначених замість штрафу. Звідси виникала проблема допустимості подальшої заміни виправних робіт покаранням у виді позбавлення волі у порядку ч. 2 ст. 25 Основ (ст. 30 КК УРСР).

Як вже вказувалося, закон забороняв заміну штрафу позбавленням волі, проте містив вказівку на можливість заміни виправних робіт позбавленням волі у разі злісного ухилення засудженого від відбування покарання. На думку І. Д. Перлова, це положення не можна було поширювати на осіб, які злісно ухилялися від відбування виправних робіт, визначених замість штрафу, оскільки це побічно призвело б до заміни штрафу позбавленням волі³.

Тому оскільки в кримінальному законі, з одного боку, не містилося прямої заборони на заміну виправних робіт, визначених замість штрафу, позбавленням волі, а з іншого

¹ Тарханов І. А. Вказана праця. – С. 79; Сафин Л. Р. Вказана праця. – С. 150.

² Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб : Закон України від 11.07.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 29. – Ст. 216.

³ Перлов І. Д. Исполнение приговора в советском уголовном процессе : учебное пособие / И. Д. Перлов – М. : Юрид. лит., 1963. – С. 187.

боку, не було передбачено будь-яких інших заходів, спрямованих на припинення випадків ухилення від відбування покарання, визначеного замість штрафу, то І. А. Тарханов вважав можливим допустити заміну виправних робіт, визначених замість штрафу, покаранням у вигляді позбавлення волі¹.

Серед норм, що посягали на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби в цей період, викликає інтерес також ст. 183⁴ КК УРСР, яка з'явилася внаслідок прийняття Президією Верховної Ради УРСР Указу від 1 грудня 1987 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального, Виправно-трудового кодексів Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення». Ця норма передбачала кримінальну відповідальність за приховану від огляду передачу або спробу передачі будь-яким способом особам, яких тримали у ВТУ, слідчих ізоляторах, виховно-трудовах, лікувально-трудовах або лікувально-виховних профілакторіях, алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів, вчинену після накладення адміністративного стягнення за такі ж дії, або систематично, або у великих розмірах². При цьому, на жаль, у КК УРСР не вказувалося, що слід було вважати систематичним вчиненням дій, передбачених цією статтею, а також не розкривалося поняття великого розміру щодо предметів злочину. Відповіді на ці питання не надавала і ст. 188 КпАП України, яка встановлювала адміністративну відповідальність за ті ж самі дії, передбачені ст. 183⁴ КК УРСР, але без кваліфікуючих ознак.

Намагаючись заповнити ці прогалини та надати тлумачення цим поняттям, Б. Х. Балкаров зазначав, що вчинення діянь, передбачених цією статтею, три чи більше разів слід визнавати систематичними. Великий розмір – оці-

¹ Тарханов І. А. Вказана праця. – С. 80–81.

² Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального, Виправно-трудового кодексів Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 01.12.1987 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1987. – № 50. – Ст. 1016.

ночне поняття, тому при його визначенні слід враховувати вартість, кількість (об'єм, вага і т. д.), властивості різних видів алкогольних напоїв, лікарських або інших речовин, що мають одурманюючу дію, за ступенем їх впливу на організм людини. Для встановлення цього потрібно було призначати експертизу¹.

Наступним етапом розвитку законодавства, спрямованого на кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи, стало прийняття 24 серпня 1991 року Постанови Верховної Ради УРСР, відповідно до якої Україна стала незалежною демократичною державою. У зв'язку з цим виникла унікальна можливість у формуванні власного законодавства, в тому числі кримінального і кримінально-виконавчого.

5 квітня 2001 року Верховна Рада України прийняла КК України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року². Після його прийняття виникла необхідність у зміні та вдосконаленні виправно-трудового законодавства України. У зв'язку з цим 11 липня 2003 року Верховною Радою України було прийнято Кримінально-виконавчий кодекс України³.

КК України 2001 р. порівняно з КК УРСР 1960 р. встановив новий перелік покарань та інакше визначив їх систему, а також розширив перелік злочинів, які посягають на нормальну діяльність органів і установ кримінально-виконавчої системи.

Так, ст. 389 КК України передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Ця стаття складається з двох частин. Частина перша встановлює відповідальність за ухилення від сплати штрафу або позбавлення права обіймати певні

¹ Балкаров Б. Ответственность за незаконную передачу запрещенных предметов / Б. Балкаров // Советская юстиция. – 1990. – № 8. – С. 22; Орел Ю. В. Уголовно-правовая охрана нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в Советский период (1960-1991 гг.) / Ю. В. Орел // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. – 2014. – № 3 (24). – С. 36–48.

² Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

³ Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

посади чи займатися певною діяльністю особою, засудженою до цих видів покарань, що карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк. Частина друга, в свою чергу, говорить про ухилення від відбування громадських чи виправних робіт особою, засудженою до цього покарання. Покарання за цей злочин передбачене у виді арешту на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років.

Причому, як можна побачити, покарання, передбачене в частині першій ст. 389 КК є більш м'яким, ніж у другій. Пояснити це можна тим, що покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю є менш суворими, ніж громадські та виправні роботи, отже, і відповідальність за їх ухилення повинна бути відповідною.

У ч. 5 ст. 52 КК України також вказано, що ухилення від покарання, призначеного вироком суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 цього Кодексу.

Крім цього у ч. 5 ст. 53 КК передбачена можливість заміни штрафу покаранням у виді громадських робіт, виправних робіт або позбавлення волі.

Згідно з ч. 1 ст. 13 КВК України виконання покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт та виправних робіт здійснює кримінально-виконавча інспекція.

Глави 5, 7–9 Розділу II Особливої частини КВК України передбачають порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, за ухилення від відбування яких ст. 389 КК України встановлена кримінальна відповідальність. Більш детальна регламентація порядку виконання цих покарань надається Інструкцією про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань¹.

¹ Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внут-

Наступною особливістю КК України 2001 р. порівняно з КК УРСР 1960 р. стало те, що у ст. 51 він встановив новий вид покарання, а саме обмеження волі, яке згідно зі статтями 11, 16 КВК України виконується кримінально-виконавчими установи відкритого типу – виправними центрами, стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до статей 82, 389 КК України.

У зв'язку з цим виникла необхідність в охороні суспільних відносин, що полягають у встановленому законом порядку виконанні і відбуванні покарання у виді обмеження волі, та встановленні кримінальної відповідальності не лише за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, але й обмеження волі. Нормою, яка встановила кримінальну відповідальність за вчинення таких дій, стала ст. 390 КК України.

Враховуючи радянський досвід щодо порядку та умов виконання і відбування покарань, а також досвід законодавства в частині порядку надання засудженим особам виїздів, КВК України у статтях 59 та 111 передбачив підстави, згідно з якими засудженим особам, які відбувають покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, можуть надаватися короткочасні виїзди за межі місця відбування покарання.

Так, згідно з ч. 3 ст. 59 КВК України засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених законом для осіб, засуджених до позбавлення, а також з інших поважних причин у таких випадках:

- за необхідності звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку;
- для складання іспитів у навчальному закладі;
- за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду – на період здійснення кримінального провадження;

– для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення – строком до семи діб, без урахування часу на дорогу;

– у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого.

У свою чергу, ст. 111 КВК України вказує, що засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, може бути дозволено короточасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами:

– смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого;

– стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї.

Заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби.

Дозвіл на короточасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого. Час перебування засудженого поза межами колонії зараховується в строк відбування покарання. Вартість проїзду засудженого оплачується ним особисто або його родичами.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволено короточасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як десять діб без урахування часу перебування в дорозі (не більш як три доби).

Значним досягненням, на нашу думку, у сфері гуманізації порядку та умов виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стала можливість надання засудженим, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами

тримання, щорічного короткочасного виїзду за межі колонії тривалістю 14 календарних днів¹.

Главою 13 Розділу II Особливої частини КВК України передбачений порядок і умови виконання та відбування покарання у виді обмеження волі, більш детальна регламентація якого надається Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань².

Склад злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань передбачений у ст. 391 КК України. Новий КК України порівняно з КК УРСР 1960 р. уточнив коло осіб, які можуть бути притягнутими до відповідальності за вчинення цього злочину. Замість вказівки на осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, диспозиція ст. 391 КК України побудована таким чином, що за вчинення передбачених нею діянь відповідальності підлягають лише особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі. Крім того, такий захід впливу на засудженого, як переведення його до тюрми, замінений переведенням на більш суворий режим відбування покарання. Однак і такі нововведення до ст. 391 КК України чинять перешкоди чіткому визначенню всіх ознак складу цього злочину³.

Розділом III Особливої частини КВК України передбачений порядок і умови виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, більш детальна регламентація якого надається Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

¹ Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21.01.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12. – Ст. 114.

² Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Затв. наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 88.

³ Орел Ю. В. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2007. – № 3. – С. 262–270; Орел Ю. В. Проблемні питання визначення злісної непокори законним вимогам адміністрації виправної установи як діяння, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 130–134; Журавська З. В. Кримінально-правові та віктимологічні засади протидії злочинності у місцях позбавлення волі / З. В. Журавська // Держава та регіони : наук.-вироб. журн. – 2010. – № 3. – С. 152–157.

Кримінальна відповідальність за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, передбачена ст. 392 КК України. Зокрема, злочином визнається тероризування в установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі. Покарання за цей злочин передбачене у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Значна увага приділяється також відповідальності за вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти. Так, ст. 393 КК України складається з двох частин. У частині першій передбачається відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, вчинену особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, що карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. Частина друга встановлює відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони. Санкція цієї статті містить покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття 395 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду також знайшла своє місце серед злочинів проти правосуддя. На відміну від ст. 196¹ КК УРСР вона складається з однієї частини і встановлює відповідальність за самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі. Санкція цієї норми передбачає покарання у виді арешту на строк до шести місяців.

На сьогодні адміністративний нагляд в Україні здійснюється на основі Закону України «Про Національну поліцію», Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», Інструкції про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі¹.

Не дивлячись на позитивні моменти існування норм, що передбачають відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, на сьогодні вони потребують певних змін з урахуванням науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій вчених і проблем їх застосування на практиці. Виявляється також необхідність у прийнятті Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ нової постанови у справах про злочини, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань засудженими, а також здійснення заходів постпенітенціарного впливу на осіб, звільнених з виправних колоній, яка б забезпечувала однакове застосування статей 389, 390, 391–393, 395 КК України при розгляді судами відповідних справ і давала тлумачення основних понять, що в них містяться.

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379; Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455; Інструкція про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Затв. наказом Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту України з питань виконання покарань № 1303/203 від 04.11.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 103.

Розділ 2

НОРМАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

2.1. Поняття та зміст нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України

Органи і установи пенітенціарної служби України, на які покладено обов'язок з виконання кримінальних покарань, та засуджені вступають у різні соціально корисні зв'язки, в різні суспільні відносини. Складність і різноманітність цих суспільних відносин полягає в тому, що вони регламентуються різними галузями права (цивільним, сімейним, житловим, адміністративним тощо). З цього різноманітності, всієї сукупності суспільних відносин, ми повинні вибрати тільки ту сукупність, яка характеризує взаємозв'язок адміністрації та засуджених з приводу та у зв'язку з виконанням і відбуванням кримінальних покарань, оскільки саме ця сукупність суспільних відносин і поставлена під охорону кримінального закону, і саме ця сукупність суспільних відносин є об'єктом нашого дослідження.

Особливі вимоги закон пред'являє до представників адміністрації органів і установ виконання покарань, в цілому до персоналу. Ефективна й така, що відповідає сучасним вимогам, діяльність органів і установ виконання покарань є запорукою дотримання прав та інтересів громадян, успішного вирішення завдань, що стоять перед ДПтС України та суспільством в цілому. Держава, наділяючи своїх представників більшими правами порівняно зі звичайними громадянами, висуває щодо них і більш високі вимо-

ги, аж до притягнення у випадках порушення законів до кримінальної відповідальності. При виконанні посадовими особами своїх службових обов'язків вони забезпечуються посиленою охороною, в тому числі і застосуванням до осіб, які перешкоджають основам такої діяльності, суворих заходів відповідальності.

Норми, які передбачають відповідальність за порушення нормальної діяльності органів і установ виконання покарань, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України. Встановлюючи суворі заходи відповідальності за вчинення цих злочинів, законодавець тим самим прагне забезпечити владні відносини, що складаються між персоналом (посадовими особами) і засудженими, режим найбільшого сприяння з метою їх нормальної реалізації.

Управлінська діяльність органів і установ виконання покарань здійснюється спеціально уповноваженими посадовими особами (персоналом). Кримінально-правове регулювання, пов'язане з їх правовим статусом, відрізняється двома особливостями. З одного боку, закон пред'являє підвищені вимоги до своїх представників і передбачає більш сувору їх відповідальність за неправомірні дії, вчинені з використанням службових повноважень, порівняно з реакцією на аналогічні вчинки інших громадян. З іншого боку, законодавство передбачає посилену охорону представників влади, що виражається в застосуванні спеціальних заходів безпеки щодо їх охорони і більш сувору відповідальність за деякі дії проти них порівняно з такими посяганнями на пересічних громадян. Останні види діянь належать до злочинів проти правосуддя, а конкретно проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України.

Для правильного і точного визначення поняття нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України нам слід визначити коло суспільних відносин, яким заподіюється шкода при вчиненні злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України.

Об'єктом цієї групи злочинів є нормальна діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, що розуміється як відносини, що складаються між персоналом і засудженими з приводу здійснення першими – розпоряд-

них, адміністративних функцій, та підпорядкованості, обов'язковості виконання і дисципліни – другими. Ці злочини не тільки порушують нормальну діяльність органів і установ виконання покарань, але й підривають авторитет влади та її представників в очах населення. Особливість суспільної небезпеки аналізованих діянь полягає в тому, що вони порушують нормальну роботу органів і установ виконання покарань шляхом впливу на їх представників певними способами і тим самим перешкоджають здійсненню владних повноважень. Тобто винний порушує порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує охорону і ізоляцію засуджених, нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків. До того ж подібного роду діяння нерідко ставлять під загрозу заповідання шкоди особистій безпеці представників персоналу відповідних установ і засуджених, які відбувають покарання, їх життя, здоров'я, честь і гідність. Тому основним їх об'єктом є нормальна діяльність органів і установ виконання покарань щодо здійснення їх функцій, реалізації цілей покарання, а додатковим – особиста безпека вказаних осіб, їх життя, здоров'я, честь і гідність, а в деяких випадках також і інших осіб.

У більшості злочинів даної групи як потерпілі вказані співробітники правоохоронних органів (адміністрація місць позбавлення волі, персонал). Ці посадові особи наділені в установленому законом порядку розпорядчими повноваженнями стосовно засуджених, тобто осіб, які не перебувають від них у службовій залежності. Отже, основною ознакою представника адміністрації місць позбавлення волі – обов'язковість його розпоряджень для засуджених.

Таким чином, для визначення об'єкта необхідно встановити ці установи, визначити завдання, що стоять перед ними, і на цій основі окреслити коло суспільних відносин, взятих під охорону кримінальним законом.

Нормальна діяльність органів і установ пенітенціарної служби як об'єкт кримінально-правової охорони являє собою суспільні відносини, що становлять сукупність прав і обов'язків їх суб'єктів при виконанні та відбуванні покарань у межах застосування заходів карально-виховного впливу.

Кримінально-правовий механізм охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби – це сукупність кримінально-правових норм, які мають безпосередню або опосередковану мету захисту суспільних відносин, що складаються у процесі виконання та відбування покарання, від злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України.

Кримінально-правовій охороні підлягають суспільні відносини, що складаються в процесі діяльності органів і установ виконання покарань, яка спрямована на досягнення цілей покарання: виправлення і ресоціалізацію засуджених, попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і персоналом.

Діяльність органів і установ виконання покарань може бути визнана нормальною, якщо в процесі їх функціонування безперервно реалізуються цілі покарання.

Як відомо, досягнення цілей покарання нерозривно пов'язано з його виконанням та відбуванням. У цьому зв'язку ч. 3 ст. 6 КВК України перераховує основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, якими є: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Ці засоби слід віднести до ознак нормальної діяльності установ виконання покарань.

Виконання та відбування кримінальних покарань покладається на органи і установи пенітенціарної служби України.

До органів виконання покарань належать центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальні органи управління, кримінально-виконавча інспекція.

До установ виконання покарань, які забезпечують фізичну ізоляцію від суспільства, належать арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії). Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього

рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування (ч. 3 ст. 18 КВК України).

Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки. Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У виправних колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

Виконання кримінальних покарань також здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон.

Відповідно, нормальна діяльність цих органів і установ охороняється кримінальним законодавством.

Взаємовідносини засуджених між собою, а також із персоналом органів і установ виконання покарань, являють собою врегульовану нормами кримінально-виконавчого законодавства систему позитивних соціальних зв'язків зазначених осіб, засновану на взаємних правах і обов'язках.

У разі вчинення злочину соціальні зв'язки між цими категоріями осіб порушуються «зсередини», тим самим порушуються завдання, які закон ставить перед пенітенціарною службою.

Сутність порушення нормальної діяльності органів і установ виконання покарань зводиться до руйнування корисних соціальних зв'язків, відносин, порушення (припинення, переривання) діяльності певних їх структурних підрозділів, що тривають деякий період часу.

Правовідносини, які виникають у період реалізації покарання, є кримінально-виконавчими. До них належать правовідносини між засудженими та адміністрацією органів і установ виконання покарань, їх зміст визначає взаємопов'язана система прав і обов'язків при застосуванні заходів карально-виховного впливу, які забезпечують в підсумку режим виконання та відбування покарання.

Визначивши коло відносин, взятих під охорону кримінальним законом, перейдемо до аналізу їх сутності. Тільки таким чином, на нашу думку, можна визначити об'єкт злочинів, передбачених виділеною нами сукупністю.

Оскільки мова йде про діяльність органів і установ виконання покарань, потрібно розкрити зміст цієї діяльності.

Чинне кримінально-виконавче законодавство для позначення реалізації кари поряд із терміном «виконання» вживає термін «відбування» покарання (ч. 1 ст. 1 КВК України). Наведені терміни відображають єдиний процес здійснення карального впливу на засуджених, реалізації покарання в органах і установах пенітенціарної служби, але звернені вони до різних суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин. Так, термін «виконання» покарання звернений до відповідних органів, які у своїй діяльності зобов'язані реалізувати весь комплекс правообмежень, передбачених конкретним видом покарання, забезпечити здійснення наданих засудженим прав і виконання ними покладених на них обов'язків протягом усього строку, встановленого вироком суду. Термін «відбування» покарання звернений до засуджених, які повинні на підставі вироку суду відповідно до приписів, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, виконувати покладені на них обов'язки, утримуватися від дій, що заборонені нормами права. Каральний вплив має комплексний характер і реалізується шляхом застосування до засуджених усієї сукупності обмежень, встановлених режимом відбування покарання¹.

¹ Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. О. Корочинський, С. Я. Фаренюк та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 74; Уголовно-исполнительное

Діяльність пенітенціарної служби, згідно зі ст. 1 КВК України, спрямована на досягнення мети захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

З цього можна зробити висновок, що злочини, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, порушують не просто нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби, а ті її складові, які спрямовані на досягнення цілей і завдань правосуддя. Саме ця обставина, на наш погляд, була покладена в основу криміналізації даних діянь. Інакше кажучи, має місце перешкодження виконанню вироку відповідно до умов, регламентованих кримінально-виконавчим законодавством.

Отже, на підставі викладеного вище, можна надати визначення поняття нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, під якою, на нашу думку, слід розуміти встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарань, який забезпечує фізичну ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу та їх близьких, посадових осіб та громадян, які знаходяться на території колонії; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених; забезпечення здоров'я засуджених, залучення засуджених до суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання.

З усієї сукупності суспільних відносин, які регламентовані кримінально-виконавчим законодавством, ми виділяємо групи суспільних відносин або кримінально-

виконавчих правовідносин, об'єднаних у певні сукупності (елементи), які фактично визначають нормальне, правильне функціонування установ виконання покарань. До цих елементів, на нашу думку, повинні належати: 1) законна діяльність органів і установ виконання покарань, які реалізують цілі покарання щодо засуджених; 2) забезпечення діяльності органів і установ виконання покарань висококваліфікованим кадровим потенціалом; 3) попередження злочинів з боку засуджених; 4) попередження злочинів та інших правопорушень з боку персоналу. Нижче розглянемо ці елементи.

2.2. Законна діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, їх правове забезпечення, структура, завдання та функції

Як ми вже підкреслювали, небезпека злочинів, передбачених статтями 390–393 КК, полягає в тому, що винний порушує нормальну діяльність установ, що забезпечують ізоляцію від суспільства, тобто винний порушує порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує охорону й ізоляцію засуджених, нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків.

Для того щоб була забезпечена ізоляція від суспільства, повинні бути створені умови для нормальної діяльності установ виконання покарань, а нормальна діяльність, робота установ виконання покарань – це законна діяльність, організація діяльності установ виконання покарань повинна будуватися на підставі законів та інших нормативно-правових актів. Більше того, діяльність установ виконання покарань не може функціонувати в звичайному, стандартному режимі, їх діяльність, як і судова, протікає в певній процесуальній формі, тому посягання на їх нормальну роботу відносяться до злочинів проти правосуддя.

Діяльність установ виконання покарань повинна суворо відповідати кримінально-виконавчому законодавству. У разі правової неврегульованості тих чи інших питань, пов'язаних з виконанням та відбуванням покарання у виді

позбавлення волі, неприпустимі посилання на аналогії і прецеденти, як б привабливими вони не були. Нормальна діяльність установ виконання покарань здійснюється в межах та в обсязі наданої їм компетенції; ієрархія цих органів, у тому числі і в питаннях компетенції, повинна строго дотримуватися. Вона передбачає забезпечення реалізації всіх передбачених КВК України та іншими нормативними актами правил, процедур, які пов'язані з виконанням і відбуванням покарання і застосовуються у процесі кримінально-виконавчої діяльності.

Нормальна діяльність установ виконання покарань передбачає ефективне і безперебійне функціонування, вирішення ними своїх завдань у сприятливих умовах, профілактичні заходи, покликані запобігти або припинити правопорушення і тим більше злочини у сфері кримінально-виконавчої діяльності. Установи виконання покарань свою діяльність повинні здійснювати без помилок, адекватно реагувати на вимоги реальної дійсності, їх діяльність повинна бути соціально обумовлена.

Правова основа діяльності Державної пенітенціарної служби України. Правовою основою діяльності Державної пенітенціарної служби України є Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України та інші закони України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань.

Кримінально-виконавче законодавство у широкому розумінні – це система нормативно-правових актів, що містять норми кримінально-виконавчого права. Це акти органів влади і управління, які регулюють весь комплекс суспільних відносин, що виникають з приводу та у процесі виконання й відбування кримінальних покарань та застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації.

Базовим джерелом і юридичною основою розвитку кримінально-виконавчого законодавства є Конституція України. Зокрема, Основним Законом встановлено, що ви-

ключно законами України визначаються організація й діяльність органів і установ виконання покарань (п. 14 ч. 1 ст. 92), тільки Законом України оголошується амністія (ч. 3 ст. 92); здійснення помилування віднесено до компетенції Президента України (п. 27 ч. 1 ст. 106).

Більшість прав, свобод та обов'язків людини й громадянина, які передбачені розділом II Конституції України, повною мірою поширюється і на засуджених. Зокрема, ч. 3 ст. 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Головним же законом, що регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, є КВК України.

До інших законів, які містять норми кримінально-виконавчого права, слід віднести: Закон України від 2 березня 2000 р. «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України»; Закон України від 23 червня 2005 р. «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»; Закон України від 1 жовтня 1996 р. «Про застосування амністії в Україні»; Закон України від 1 грудня 1994 р. «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»; Закон України від 17 березня 2011 р. «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»; Закон України від 30 червня 1993 р. «Про попереднє ув'язнення» та ін.

Низка норм кримінально-виконавчого права міститься і в Указах Президента України. Зокрема, Указом Президента від 5 квітня 1994 р. затверджене Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України; Указом Президента України від 21 квітня 2015 р. затверджене Положення про порядок здійснення помилування; Указом Президента України від 9 грудня 2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» утворено Державну пенітенціарну службу України, реорганізувавши Державний департамент України з питань виконання покарань, Указом Президента України від 6 кві-

тня 2011 р. було затверджене Положення про Державну пенітенціарну службу України та визначено її спеціальний статус як центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. схвалено Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України тощо.

Окремі питання діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України регулюються також постановами Кабінету Міністрів України. Наприклад, постановою від 2 липня 2014 р. № 225 затверджене Положення про Державну пенітенціарну службу України; постановою від 1 квітня 2004 р. № 429 затверджені Положення про спостережні комісії та Положення про піклувальні ради при спеціальних виховних установах тощо.

Оскільки Державна пенітенціарна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України, то Міністром за останні роки прийнято багато нормативних актів, які безпосередньо регулюють конкретні питання кримінально-виконавчої діяльності. Так, наказом Міністерства юстиції України від 08.02.2012 р. № 222/5 затверджено: Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, в якому визначається порядок діяльності регіональних комісій з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (Регіональної комісії), а також функції, завдання та права цієї Регіональної комісії; Інструкцію про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, яка регламентує питання, що стосуються розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі; наказом від 08.06.2012 р. № 847/5 затверджена Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за

виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, яка регламентує діяльність відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з питань приймання до установ (СІЗО), обліку, переміщення під вартою (конвоювання) засуджених (осіб, які тримаються під вартою), звільнення їх з установ (СІЗО) та з інших питань, пов'язаних з виконанням вироків судів та інших судових рішень; наказом від 29.12.2014 р. № 2186/5 затверджені Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, які регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі тощо.

Установами виконання покарань називаються ті організації, які безпосередньо здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань. Ключовими ознаками органів і установ виконання покарань є: 1) виключний характер діяльності – виконання покарань; 2) здійснення визначених функцій – управлінських та адміністративно-господарських (органи виконання покарань) та виконавчо-розпорядницьких (установи виконання покарань).

Сучасна пенітенціарна установа розглядається як заклад, який не ставить за мету лише тримати протягом певного часу злочинця в ізоляції, а зорієнтований на вирішення проблем виправлення та ресоціалізацію засуджених¹.

Пенітенціарна ідея знайшла широку підтримку серед вітчизняних науковців. Зокрема, у 1997 році творчим колективом Київського інституту внутрішніх справ на чолі з Г. О. Радовим було розроблено Доктринальну модель Закону України «Про пенітенціарну систему України»².

¹ Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право України : підручник / А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд, М. В. Романов та ін. ; за ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2006. – С. 60–64.

² Радов Г. О. Доктринальна модель закону «Про пенітенціарну систему України» / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1 (2). – С. 11–52; Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України» / Г. О. Радов // Юридичний вісник України. – 1997. – № 18. – С. 19–32; Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітен-

У сучасній вітчизняній науці державного управління пенітенціарна система визначається як сукупність органів державної влади і громадських інституцій, що об'єднані на інтегрально-функціональних засадах навколо центрального органу пенітенціарного управління, на який покладена реалізація єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. У цій системі органи і інституції взаємодіють у напрямку забезпечення соціальної безпеки шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають і відбули кримінальні покарання¹.

Як наголошується в спеціальній літературі, при поглибленому розумінні місця пенітенціарної системи в механізмі держави основна увага повинна приділятися саме функціональній складовій, яка відображає суть і соціальне призначення держави у здійсненні функції виконання покарань. Державна пенітенціарна система в сучасній Україні є централізованою структурно-функціональною системою, формування функціонування якої здійснюється від імені держави і пов'язане із забезпеченням законності та підтримкою правопорядку в суспільстві, виправленням і ресоціалізацією засуджених і превенцією злочинів.

Державна пенітенціарна система України, серед інших правоохоронних і силових органів держави, що реалізують державний примус, у традиційному розумінні механізми держави належить до складової його частини, що має назву в теорії «матеріальних додатків». Якщо взяти за основу характеристики функціональний похід, пенітенціарна система України на сучасному етапі реалізує такі функції держави, як правовідновлювальна, каральна, виховна, правоохоронна, функція соціального контролю і надання соціальної допомоги звільненим з місць позбавлення волі.

ціарної політики України на сучасному етапі / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 12–16; Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії та практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 5–10.

¹ Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02 / Д. В. Ягунов. – О., 2004. – С.9.

Таким чином, пенітенціарна система України як система виконання покарання і застосування інших заходів кримінально-правового характеру охоплює всю сукупність органів і установ, що виконують кримінальні покарання: установи кримінально-виконавчої системи, дисциплінарні військові частини, командування військових частин, адміністрацію організацій, що виконують вимоги вироку про позбавлення права обіймати певні посади і займатися певною діяльністю.

Якщо використовувати для аналізу пенітенціарної служби методологію модульного аналізу і конструювання соціуму, засновану на системному підході до вивчення соціальних явищ, то можна виділити низку її істотних особливостей.

Пенітенціарну службу слід представити необхідною ланкою суспільства як більш загальної системи, яка служить, з одного боку, потенційним джерелом його соціальних змін, а з іншого – одним з елементів його соціальної стабільності.

Діюча пенітенціарна служба як система повинна бути оптимальною та самодостатньою. Це означає, з одного боку, можливість її нормального функціонування як системи, а з іншого – наявність умов, достатніх для цього. Пенітенціарна служба повинна бути оптимальною, і якщо з'являються збої у її діяльності, тоді порушується стабільність цієї системи. Таким чином, повноцінна діяльність пенітенціарної служби і взагалі її існування можливе за умови, якщо вона буде оптимальною.

Оптимальність пенітенціарної служби як цілого зумовлює пропорційні, гармонійні відносини між її якісно різними складовими частинами.

Пропорційність між елементами і модулями пенітенціарної служби дозволяє їй нормально функціонувати в системі більш високого рівня (елементи пенітенціарної служби як системи взаємодіють як всередині неї між собою – по горизонталі, так і з елементами і модулями більш і менш загальних систем по вертикалі).

Середня пропорція між елементами і модулями служби як системи дозволяє говорити про деякий стабільний

стрижень, ядро, скелет, що збирає навколо себе інші – рухливі, мінливі елементи, і прогнозувати розвиток її якісних характеристик.

Межі середньої пропорційності між елементами і модулями плаваючі, інакше кажучи, існують певні задані параметри, всередині яких вони можуть змінюватися, варіюватися, але в цілому система залишатиметься в режимі оптимального функціонування. Або співвідношення між елементами і модулями комбінуються таким чином, що дозволяють системі функціонувати стабільно, оптимально.

Структура ДПтС України. Станом на 1 червня 2015 року у сфері управління ДПтС України перебувало 177 установ та 669 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції (з них 29 установ та 47 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою).

При цьому в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, трималось 71 220 осіб. З них:

1) у 13 слідчих ізоляторах та 16 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається – 16017 осіб узятих під варту, та засуджених, з них на стадії:

- досудового розслідування – 2041 особа;
- судового розгляду (до винесення вироку) – 6136 осіб;

2) у 113 кримінально-виконавчих установах – 54507 засуджених, з них:

- у 7 колоніях максимального рівня безпеки – 2887 осіб;
- у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених – 21792 особи;
- у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених – 16118 осіб;
- у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків – 2103 особи;
- у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків – 615 осіб;
- у 11 колоніях для тримання жінок – 2636 осіб;

- у 4 спеціалізованих лікувальних закладах – 1239 осіб;
- в лікувальних закладах при ВК та СІЗО – 1677 осіб;
- у 21 виправному центрі – 2353 особи;
- у 6 виховних колоніях (для неповнолітніх) – 396 осіб.

Серед засуджених:

– 561 особа відбуває покарання у вигляді арешту у 56 арештних домах, утворених при установах виконання покарань;

– 1516 осіб відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі:

- 8,5 тис. осіб засуджені на строк понад 10 років;
- 11,1 тис. осіб – за умисне вбивство, у тому числі: 5,2 тис. осіб, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах;
- 5,4 тис. осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження;
- 14,4 тис. осіб – за розбій, грабіж та вимагання;
- 1,5 тис. осіб – за зґвалтування;
- 25 осіб – за захоплення заручників;
- 7,3 тис. осіб – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Також на обліку в підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебуває 79262 засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та адміністративних стягнень.

Виробництво Державної пенітенціарної служби України представлено 90 промисловими, 11 сільськогосподарськими підприємствами установ виконання покарань та 137 майстернями.

При 88 установах виконання покарань функціонують професійно-технічні навчальні заклади, в яких навчається майже 8,5 тис. засуджених.

Загальноосвітнє навчання засуджених забезпечує 140 загальноосвітніх навчальних закладів.

Для задоволення релігійних потреб засуджених функціонує 141 культова релігійна споруда, у тому числі 107 – храмів; 27 – каплиць; 7 – молитовних будинків.

Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України забезпечують 38,0 тис. працівників, з них:

- вищий середній та старший начсклад – 11,8 тис.;
- рядовий та молодший начсклад – 17,9 тис.;
- вільнонаймані працівники – 8,3 тис.

Працівники проходять курсове навчання з первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації в Білоцерківському, Дніпродзержинському та Хмельницькому училищах професійної підготовки персоналу.

Підготовка фахівців для пенітенціарної системи з вищою освітою здійснюється в Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (навчається на денній формі – 425 студентів та на заочній формі – 362), Інституті кримінально-виконавчої служби (на денній формі – 652 курсантів та на заочній формою – 226 слухачів) і Чернігівському юридичному коледжі ДПіТС України (на денній формі – 517 курсантів та на заочній формі – 207 слухачів).

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 1111-р від 21.10.2015 р. розпочато реорганізацію Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України шляхом перетворення в Академію Державної пенітенціарної служби¹.

Для забезпечення нормального функціонування установ виконання покарання щодо організації трудових процесів, проведення виховної роботи, дотримання режиму і охорони засуджених, створення необхідних життєвих та санітарних умов для засуджених до кримінально-виконавчих закладів ставляться такі вимоги: 1) наявність необхідних житлових, комунально-побутових та інших приміщень; 2) наявність виробничої бази для організації праці засуджених; 3) максимальне наближення житлової зони до місця роботи засуджених; 4) розташування на місцевості, що відповідає санітарним вимогам; 5) наявність джерел водо та енергопостачання, шляхів сполучення;

¹ Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

б) обладнання житлових та виробничих зон колонії інженерно-технічними засобами, засобами сигналізації та зв'язку.

У новій структурі центрального апарату ДПтС України було утворено самостійне управління соціально-психологічної роботи із засудженими, на яке покладено організаційно-методичне забезпечення та управління процесом ресоціалізації. Враховуючи досвід пенітенціарних систем європейських країн та необхідність наповнення роботи із засудженими новим змістом, у травні 1999 року було прийнято рішення про створення замість колишніх загонів засуджених відділень соціально-психологічної служби. У кожній виправній колонії функціонує психологічна служба.

Організація професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України. Спеціально цьому питанню присвячений наказ Міністерства юстиції України від 08.09.2015 р. № 1675/5, яким затверджено «Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України».

Професійна підготовка осіб рядового і начальницького складу ДКВС України розглядається як організований, безперервний і цілеспрямований процес отримання та удосконалення ними професійних знань, спеціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання службових обов'язків.

Професійна підготовка осіб рядового і начальницького складу включає в себе систему освіти і спеціальної підготовки, носить поступовий, безперервний характер, проводиться протягом усієї службової діяльності і складається з таких видів навчання: підготовка у навчальних закладах ДПтС; первинна професійна підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування; службова підготовка.

Під первинною професійною підготовкою розуміють процес формування в осіб рядового і начальницького складу спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання службових обов'язків за конкретною посадою.

Що стосується осіб рядового і начальницького складу, вперше прийнятих на службу, то вони повинні пройти пер-

винну професійну підготовку в навчальних закладах ДПтС. На курси з первинної професійної підготовки особи рядового і начальницького складу направляються після призначення на посаду, але не пізніше трьох місяців з часу прийняття на службу. Строк проходження навчання з первинної професійної підготовки не повинен перевищувати шестидесяти календарних днів.

Особи рядового і начальницького складу, які не пройшли первинної професійної підготовки, не допускаються до самостійного несення служби. Таким особам заборонено видавати табельну зброю, спеціальні засоби, залучати їх до оперативно-службових заходів, що пов'язані з ризиком для життя і здоров'я або можуть призвести внаслідок невідповідності до неправомірних дій з їх боку.

Під перепідготовкою осіб рядового і начальницького складу розуміють отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Тривалість, структура та зміст перепідготовки для кожної категорії осіб рядового і начальницького складу визначаються навчальними програмами та тематичними планами, які розробляються вищими навчальними закладами ДПтС. Перепідготовку осіб рядового і начальницького складу здійснюють вищі навчальні заклади ДПтС або інші вищі навчальні заклади на договірній основі.

Підвищення кваліфікації означає набуття особами рядового і начальницького складу додаткових знань та навичок щодо виконання завдань та обов'язків у межах спеціальності. Підвищення кваліфікації проходять особи рядового і начальницького складу, які мають професійно-технічну або вищу освіту. Підвищення кваліфікації проводиться у вищих навчальних закладах ДПтС, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти, підпорядкованих іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим органам виконавчої влади, не рідше ніж один раз у п'ять років. Строк проходження підвищення кваліфікації не повинен перевищувати 30 календарних днів.

Передбачена ще одна форма професійної підготовки. Це стажування, яке дає змогу набути нові знання, уміння і практичні навички, необхідні для успішного виконання

функціональних обов'язків на відповідній посаді. Стажування проходять особи рядового і начальницького складу: вперше прийняті на службу; перед призначенням на вищі посади.

Передбачена також службова підготовка, під якою слід розуміти систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення у плановому порядку необхідних знань, умінь, навичок осіб рядового і начальницького складу з урахуванням оперативної обстановки, специфіки і профілю їх службової діяльності. Для забезпечення належного стану фізичного здоров'я та рівня фізичної підготовки особи рядового і начальницького складу за віком поділяються на медико-вікові групи: I група – чоловіки та жінки у віці до 25 років; II група – чоловіки та жінки у віці від 25 до 30 років; III група – чоловіки та жінки у віці від 30 до 35 років; IV група – чоловіки та жінки у віці від 35 років до 40 років; V група – чоловіки у віці від 40 років до 45 років, жінки у віці 40 років і старші; VI група – чоловіки у віці 45 років і старші.

І нарешті, передбачена підсумкова перевірка службової підготовки, яка за навчальний рік проводиться щороку в червні в повному обсязі програми службової підготовки. Особи рядового і начальницького складу, які під час проведення підсумкової перевірки з різних причин були відсутні на службі до початку нового навчального року із службової підготовки, підлягають підсумковій перевірці на загальних підставах за індивідуальним графіком, у виняткових випадках – у пізніші строки¹.

Завдання Державної пенітенціарної служби України. Основоположними нормативними актами, які визначають напрями діяльності служби та основні її завдання є Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» та постанова Кабінету Міністрів України від

¹ Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : Затв. наказом Міністерства юстиції України № 1675/5 від 08.09.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 76. – Ст. 2546.

2 липня 2014 р. № 225 «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України».

У них зазначено, що Державна пенітенціарна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Основними завданнями ДПтС України є:

- 1) реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- 2) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- 3) забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту;
- 4) контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту.

У спеціальній літературі висловлюється пропозиція щодо того, щоб до завдань ДПтС України, які містяться в п. 3 Положення про ДПтС України віднести і такі, як: узагальнення зарубіжного досвіду пенітенціарної діяльності; організація культурно-масової, просвітньої і соціальної роботи з персоналом установ виконання покарань; організація інформаційно-аналітичної та методичної роботи, поточного та перспективного планування, впровадження в діяльність підлеглих підрозділів кримінально-виконавчої системи сучасної організації праці та управління тощо¹.

Правомочність ДПтС України. ДПтС України для виконання покладених на неї завдань має право в установленому порядку:

- 1) залучати до виконання окремих робіт, участі у ви-

¹ Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Є. Ю. Бараш. – Х., 2012. – 39 с.

вченні окремих питань вчених і фахівців, у тому числі на договірній основі, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, недержавних організацій;

2) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

4) скликати наради, створювати комісії та робочі групи.

ДПтС України здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи управління в областях, місті Києві або міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька областей) територіальні органи управління, а також через підпорядковані територіальним органам управління кримінально-виконавчу інспекцію, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, вогнізовані формування, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДПтС України.

ДПтС України у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також іншими підприємствами, установами та організаціями.

ДПтС України в межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства юстиції України та доручень Міністра юстиції України видає накази організаційно-розпорядчого характеру, які підписує Голова ДПтС України.

ДПтС України у разі потреби видає разом з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади спільні накази організаційно-розпорядчого характеру.

Основні принципи діяльності ДПтС України. УВП є органами державного управління, і тому на формування принципів їх організації та діяльності впливають принципи державного управління. Здійснюючи своє основне призначення – виконання кримінальних покарань, ці установи реалізують норми і втілюють у життя принципи кримінально-виконавчого права.

Принципи кримінально-виконавчого права, що містять основні провідні положення кримінально-виконавчої політики, лежать в основі принципів діяльності установ виконання покарання і мають вирішальний вплив на їх формування і розвиток¹.

До основних принципів організації та діяльності УВП, закріплених у нормах правових актів, слід віднести: єдність завдань всіх видів установ виконання покарань; суворе дотримання законності в діяльності установ виконання покарань полягає у вимозі однакового, неухильного застосування та виконання правових норм; демократичний централізм; гуманізм; участь громадськості в управлінні установ виконання покарань, у виправленні і ресоціалізації засуджених.

Функції ДПтС України. Згідно з Положенням про Державну пенітенціарну службу України, затвердженого Указом Президента України від 06.04.2011 року № 394/2011 та постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 року № 225, ДПтС наділена відповідними функціями. Аналіз напрямків діяльності ДПтС України вказує на те, що вона не є органом, який лише керує УВП, слідчими ізоляторами та слідкує за тим, щоб вимоги закону механічно виконувалися. Сутність її функцій є більш широкою. Безумовно, виконання покарань є основою діяльності пенітенціарної служби, але усі її функції не можна спрощувати тільки до виконання покарань. Необхідно говорити про специфічну рису пенітенціарної служби – її поліфункціональність².

¹ Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вікторія Вікторівна Кондратішина. – Львів, 2009. – 275 с.; Колб О. Г. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – 2-ге вид., випр. і перероб. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2008. – 210 с.

² Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в

Взаємодія органів держави, які виконують кримінальні покарання, з іншими органами, які протидіють злочинності. Діяльність органів, що виконують кримінальні покарання, тісно пов'язана з роботою органів досудового слідства, прокуратури і суду. Цей зв'язок впливає з того, що діяльність всіх перерахованих органів підпорядкована одній меті – протидії злочинності в нашій країні. Відносини між різними органами, які протидіють злочинності, характеризуються взаємозв'язком і взаємозалежністю: чим успішніше виконує свої функції один орган, тим успішніша діяльність інших. Це положення вірно не тільки в сенсі залежності діяльності органів, які протидіють злочинності на заключних етапах, від діяльності органів, що ведуть таку діяльність на початкових етапах, але й навпаки.

Останнім часом особлива увага приділяється взаємодії органів і установ виконання покарань, територіальних органів внутрішніх справ та центрів зайнятості населення щодо надання особам, звільненим від відбування покарання, допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні, соціальній адаптації. Така взаємодія має на меті надання особам, звільненим від відбування покарання, сприяння у відновленні в соціальному статусі повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятою соціально-нормативного життя в суспільстві.

Управління діяльністю установ виконання покарань та інших органів держави, які виконують кримінальні покарання. УВП та інші органи держави, що виконують покарання, є суб'єктами не тільки кримінально-

Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Борисович Пташинський. – К., 2001. – 185 с.; Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізми її реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олексій Володимирович Романенко. – К., 2004. – 208 с.; Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Євген Миколайович Бодюл. – К., 2005. – 233 с.; Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – О. : Фенікс, 2006. – 252 с.; Саєнко В. Г. Пенітенціарна система держави: організаційно-методичні положення життєзабезпечення : монографія / В. Г. Саєнко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – 331 с.; Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування / Д. В. Ягунов. – 4-те вид., перероб. та доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 445 с.

виконавчих правовідносин. Ці органи водночас виступають і як суб'єкти адміністративно-правових відносин. До них належать питання структури та функцій вищих органів, яким підпорядковані УВП, тобто питання управління ними і внутрішня структура органів, виконуючих покарання, пов'язані з виховним впливом на засуджених.

Загальне керівництво УВП та органами, які виконують покарання, здійснюється ДПтС України, яка через свої регіональні територіальні органи видає накази та інструкції, що регулюють діяльність цих органів; вирішує питання створення нових кримінально-виконавчих установ; здійснює безпосереднє керівництво діяльністю колоній, кримінально-виконавчими інспекціями.

Саме ці Управління (відділи) виконання покарань на місцях підбирають і розставляють кадри УВП, організують перевірку виконання законів у діяльності УВП, здійснюють матеріально-технічне забезпечення тощо.

Організаційна структура колоній як основного виду УВП виглядає наступним чином. Очолює заклад начальник, який керує роботою всіх частин і служб установи. У нього є заступники з соціально-виховної роботи, із режиму, із оперативно-розшукової роботи, з виробництва (якщо є своє виробниче підприємство – він же директор), з економічних питань тощо.

В УВП створюються служби матеріально-побутового забезпечення та медико-санітарного обслуговування. Начальник, його заступники, начальники відділень (старші вихователі), співробітники служб і підрозділів – всі вони утворюють адміністрацію колонії.

Представники адміністрації УВП перебувають під посиленою охороною закону, особливо від посягання осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі або у виді обмеження волі (ст. 392 КК України)¹.

Поняття та критерії оцінки ефективності діяльності установ виконання покарань. Ефективність діяльності

¹ Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід та ін. ; за ред. В. М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. – С. 72–79.

органів і установ виконання кримінальних покарань визначається успішністю цієї діяльності в досягненні цілей покарання¹. Оскільки цілями покарання є кара, виправлення і ресоціалізація засуджених, спеціальне і загальне попередження злочинів, то основними критеріями ефективності досягнення зазначених цілей є: 1) рівень злочинності серед засуджених у період відбування покарання; 2) досягнення законослухняної поведінки звільнених від відбування покарання.

Допоміжними показниками, що характеризують діяльність УВП із досягнення цілей покарання, показниками процесу карально-виховного впливу на засуджених є дані: 1) про виробничу діяльність; 2) про дисципліну та показники загальноосвітнього і професійно-технічного навчання; 3) про характер та якість проведених виховних заходів тощо.

Рівень злочинності серед засуджених у період відбування покарання визначається співвідношенням кількості засуджених за певний період (рік, півріччя, квартал, місяць тощо) до середньої кількості засуджених, які відбували покарання за цей період.

Незважаючи на значне просування кримінально-виконавчого законодавства, практичних дій з виконання покарання шляхом реформ, серед вчених і практиків у галузі кримінально-виконавчого права, як і раніше, є чимало фахівців, які вважають основною метою покарання у виді позбавлення волі – виправлення і перевиховання засуджених, а основним критерієм ефективності діяльності установ виконання покарання – рівень рецидивної злочинності. Робиться висновок, що вдосконалення відбування і виконання покарання може зрештою подолати злочинність.

Надмірне завищення можливостей покарання у виді позбавлення волі породжує ілюзії. Нам слід позбавлятися від громадської свідомості, обумовленої старими забобонами і помилковими ідеями.

¹ Мелентьев М. П. О понятии и критериях эффективности исполнения наказания в виде лишения свободы / М. П. Мелентьев // Труды ВНИИ МВС СССР. – 1969. – № 14. – С. 49–55.; Кучера Г. Н. Оценка эффективности деятельности исправительно-трудовых учреждений, исполняющих наказание в отношении лиц, осужденных впервые к лишению свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Григорий Николаевич Кучера. – К., 1993. – 173 с.

Практика виконання покарання демонструє, що посилення вимог кримінального законодавства (зокрема збільшення строків за окремі склади злочинів) не відбивається на зниженні рецидивної злочинності. Низька ефективність суворих покарань зумовлена ще й змінами в умовах і стандартах життя людей, а це теж впливає на сприйняття покарань. З іншого боку, наближення умов тримання в місцях позбавлення волі до звичайних умов (як це, наприклад, мало місце в ФРН і США), використання значних коштів для реконструкції діючих і будівництва сучасних кримінально-виконавчих установ, як це не дивно, істотно не вплинуло на рівень рецидивної злочинності.

Тому більш правильною, на наш погляд, є позиція тих кримінологів і пенологів, які вважають, що установи виконання покарань можуть сприяти зменшенню злочинності лише тією мірою, в якій вони забезпечують ізоляцію засуджених від суспільства, відкидаючи різні фантазії з приводу перевиховання, «перековки» особистості. Колонії призначені насамперед для запобігання злочинній діяльності, для захисту суспільства від злочинних посягань.

Ідея захисту суспільства від злочинів виражена і в ст. 58 Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими, де відзначається, що метою і виправданням вироку до тюремного ув'язнення або взагалі до позбавлення волі є в кінцевому рахунку захист суспільства та запобігання злочинам.

Таким чином, постановка завдання захисту суспільства від злочинних посягань дозволяє дати об'єктивну оцінку ефективності діяльності установ виконання покарань, визначити чіткі орієнтири для кримінально-виконавчого законодавства.

З проблемою критеріїв оцінки ефективності діяльності установ виконання покарань тісно пов'язані питання визначення цілей, які стоять перед ними. В теорії та на практиці між представниками держави і правозахисниками існують серйозні розбіжності з приводу цілей, що стоять перед установами виконання покарання.

Справа в тому, що існуюча нині система виконання покарань, як і раніше зберігає багато елементів старої ра-

дянської репресивної системи і не зовсім повною мірою реалізує мету ресоціалізації засуджених. Якщо подивитися на цю проблему через призму Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, то можна констатувати, що цілі кримінально-виконавчої системи України не відповідають повною мірою їх головному пріоритету. Перш за все, ст. 60 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими визначає, що режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму ту різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, яка знищує у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності. Мета, якій повинна бути підпорядкована вся робота пенітенціарної системи, – повернення людини до нормального життя в суспільстві (ст. 58).

Але є і інша позиція, прихильниками якої є не тільки практичні працівники, але, на жаль, і вчені – основна і необхідна мета діяльності адміністрації установ виконання покарання – це тільки і лише виконання покарання, залишаючи за дужками проблеми виправлення і ресоціалізацію засуджених. Як відзначають практичні працівники, головним, основним акцентом (упором) їх діяльності є виконання покарання.

Тим часом КК України вказує ширшу мету, яка ближче за духом до Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими: покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Аналіз практики діяльності пенітенціарної служби свідчить, що, на жаль, це не головна мета. Головною метою виступає економічне завдання – «щоб господарство працювало», тобто треба, перш за все, нагодувати контингент і тримати в порядку будівлі, забезпечити керованість, утримувати контроль над масою ув'язнених, не допустити бунту.

Але на практиці ставиться і здійснюється ще одна мета або показник роботи, які в законі не визначені, але вказівка на нього міститься в підзаконних актах служби – забезпечити показник із розкриття злочинів, ведення оперативної роботи. Здається, що неправильно налагоджувати пенітенціарну систему такими завданнями. І виходить, що

на практиці інтереси оперативної частини стоять перед інтересами і вихователів, і психологів, і медиків.

І хоча ДПіТС України є ніби самостійним органом державного управління, треба визнати, що служба знаходиться в тісному взаємозв'язку з МВС України, його слідчими органами, і постановка перед ними спільної справи із виконання показників розкриття злочинів викликають, особливо у правозахисників, підозру про наявність підгрунтя для зловживань.

Давно вже назріло рішення: важливо розірвати звичувачення, пошук доказів і виконання покарання за службовою приналежністю, а для цього передати систему виконання покарань у невоєнізований орган, що створило б додаткові передумови для того, щоб ця система гуманізувалася. Давайте згадаємо, що в Україну передача пенітенціарної системи з МВС у ведення Міністерства юстиції була вимогою Ради Європи. Вважається, що підпорядкування цієї системи Міністерству юстиції дасть змогу підвищити рівень виконання покарань і виключить негативний вплив на цей процес. Однак вважаємо, що вимоги Ради Європи в цьому плані зводяться не до підпорядкування пенітенціарної системи Міністерству юстиції, а до створення пенітенціарної служби як автономної соціальної організації та забезпечення її функціонування відповідно до міжнародних стандартів.

Способи забезпечення законності в діяльності органів і установ держави, які виконують кримінальні покарання. Законність – найважливіший принцип діяльності всього державного апарату, органів державного управління, всіх підприємств, організацій, установ всіх форм власності, громадських організацій і окремих громадян України.

Способами забезпечення законності в діяльності УВП та інших органів держави, які виконують покарання, є: 1) прокурорський нагляд; 2) судовий контроль за виконанням вироків; 3) громадський контроль; 4) відомчий контроль і перевірка виконання планових заходів; 5) право за-суджених на подачу скарг і заяв.

Якщо мова йде про контроль за діяльністю установ виконання покарань як систему спостереження і перевірки

відповідності діяльності персоналу установ виконання покарань вимогам нормативних актів з метою виявлення і усунення недоліків, то залежно від суб'єктів здійснення контроль поділяють на: 1) міжнародний контроль; 2) контроль органів державної влади (державний контроль); 3) громадський контроль. Державний контроль за діяльністю установ виконання покарань, у свою чергу, поділяється на: парламентський; судовий; відомчий контроль; контроль з боку Президента України, Кабінету Міністрів України¹.

Предметом прокурорського нагляду за дотриманням законності в установах виконання покарань є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Суб'єктами громадськості, які беруть участь у діяльності установ кримінально-виконавчої системи, є політичні партії, громадські організації, союзи, асоціації, клуби, релігійні організації, трудові колективи, благодійні фонди, окремі громадяни.

Форми участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених: спостережні комісії, служби у справах дітей, патронажні служби, ради громадськості, піклувальні ради, батьківські комітети, методичні ради, громадські вихователі, шефи, релігійні організації.

Враховуючи зобов'язання, які прийняла на себе Укра-

¹ Зубарев С. М. Теория и практика контроля за деятельностью персонала пенитенциарной системы : монография / С. М. Зубарев. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 331 с.; Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Мельниченко // Державне управління: теорія і практика. – 2007. – № 1 (5). – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/index.htm>.; Мельниченко В. І. Законодавче регулювання прозорості і відкритості публічного управління: необхідність, стан, проблеми, перспективи / В. І. Мельниченко // Український соціум. – 2007. – № 3 (20). – С. 139–149.

іна під час вступу до численних міжнародних організацій, необхідним є введення інституту міжнародного контролю за виконанням цих зобов'язань державою та встановленню механізму реалізації такого контролю.

Але, на жаль, чинне законодавство України не передбачає такого інституту, як міжнародний контроль у цій сфері і діяльність національних превентивних механізмів. Відповідно, не має і механізму контролю.

Як правильно зазначається в літературі, потрібно забезпечити максимальну ефективність такого контролю, шляхом створення національних превентивних механізмів, встановлення можливості обов'язкового та безперешкодного відвідування службовими особами органів міжнародного контролю та національних превентивних механізмів кримінально-виконавчих установ, а також наявність відповідальності (як органів і установ виконання покарань, так і держави) за невиконання законних вимог таких органів контролю. Діяльність цих інституцій повинна бути відкритою, що може бути досягнуто за допомогою оприлюднення звітів про результати перевірок кримінально-виконавчих установ і органів. Міжнародний контроль і контроль національних превентивних механізмів повинен стати складовою контрольних та наглядових інститутів у кримінально-виконавчій діяльності, його здійснення необхідно зробити регулярним і обов'язковим¹.

У будь-якій країні система виконання та відбування покарань є своєрідним дзеркалом суспільства, в якому однаково неупереджено відображаються і переваги, і недоліки державного устрою.

У своєму становленні існуюча система виконання покарань пройшла тернистий шлях і розвивається нині, не дивлячись на всі труднощі, в тому числі й економічні. За роки незалежності нашої держави одночасно з процесами демократизації, гуманізації суспільства серйозні зміни сталися в установах кримінально-виконавчої системи. На

¹ Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель та ін. ; за заг. ред. Є. Ю. Захарова ; Харківська правозахисна група. – Харків : Права людини, 2011. – С. 49–50.

державному рівні було переосмислено доктрину виконання покарань, яка була створена і діяла в умовах централізму, адміністративного механізму управління і не повною мірою забезпечувала виконання покладених завдань.

Існуюча система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення, побудована ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань.

Проблема реформування пенітенціарної системи набуває особливої важливості в Україні в контексті реформування національної системи кримінальної юстиції.

О. Б. Пташинський обґрунтовує об'єктивну необхідність реформування пенітенціарної системи, що має бути спрямована на соціальну переорієнтацію виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародних актів про права людини, принципів законності, гуманізму, демократизму, справедливості диференціації та індивідуалізації виховного впливу¹.

Стратегічні завдання з подальшого розвитку і модернізації вітчизняної пенітенціарної системи передбачено Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленою Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631.

Метою Концепції є визначення пріоритетів та шляхів реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, діяльність якої має ґрунтуватися на принципах законності, гуманізму, дотримання прав людини і громадянина, міжнародних стандартах поводження із засудженими та особами, узятими під варту.

Ключовими напрямками розвитку і модернізації пенітенціарної системи Концепція визначає поліпшення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, а та-

¹ Пташинський О. Б. Реформування пенітенціарної системи України: проблеми і основні тенденції розвитку / О. Б. Пташинський // Держава і право. – 2000. – Вип. № 8. – С. 379–382.

кож модернізацію об'єктів інженерної інфраструктури та інженерно-технічних засобів охорони і нагляду; вдосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, підвищення якості медичної допомоги; підвищення рівня організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; модернізацію підприємств установ виконання покарань, а також удосконалення системи професійної підготовки засуджених; підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; підвищення ефективності діяльності персоналу органів та установ виконання покарань.

2.3. Кадрове забезпечення пенітенціарної системи України як фундамент нормальної її діяльності

Без якісно підбраного персоналу неможливо ставити ніяких завдань, у тому числі неможливо і досягти нормальної діяльності пенітенціарної системи в цілому та окремих її структурних одиниць зокрема.

Пенітенціарна система не в змозі виконувати свої завдання, якщо не буде мати кваліфікаційних і необхідним чином орієнтованих кадрів. Наприклад, станом на 01.01.2001 р. персонал кримінально-виконавчої системи становив 44,1 тисячі чоловік, з яких 34,6 тисяч утримувалось за рахунок бюджету, решта – за рахунок власного виробництва. Середньомісячна заробітна плата атестованого складу складала 175 гривень, а найманих працівників – 155 гривень. Існує низка негативних явищ у роботі працівників установ виконання покарань: збільшилась кількість порушень законності серед особового складу на 36 %, зареєстровано 3317 випадків порушень дисципліни, звільнено 214 чол., у тому числі на 1-му році служби 131 чол., що є прямими збитками для держави, оголошено сувору догану 2466 чол., понижено в посаді 47 чол. З різних підстав відмовлено у присвоєнні спеціальних звань 231 працівнику. Все це свідчить про незадовільну виховну та профілактичну роботу з кадрами¹.

¹ Інформаційний бюлетень ДДУВП. – К., 2000. – № 5. – С. 14.

Ресоціалізація засуджених, які знаходяться у стані фрустрації і розчарування, потребує відповідних зусиль від персоналу для формування у засуджених навиків і здібностей для законослухняної поведінки після звільнення. Військова організація управління місцями позбавлення волі не сприяє досягненню даної мети. Належність тюремних працівників до силових структур викликає у них при контактах із засудженими відчуття загрози і породжує упереджене ставлення до проблем останніх. Аналогічна свідомість формується у засуджених по відношенню до персоналу: вони не можуть сприйняти, що люди, які їх охороняють і карають, можуть одночасно їх підтримувати і виховувати. Делікатним є і становище персоналу. Знаходячись між свободою і несвободою, ці люди не хочуть просто виконувати чужу волю. Вони прагнуть конструктивно брати участь у ресоціалізаційному процесі, який має на меті не тільки здійснення державної політики по відношенню до засуджених, але й участь у її формуванні.

Насамперед розглянемо питання формування персоналу, передбаченого чинним законодавством. До персоналу ДПтС України належать особи рядового і начальницького складу пенітенціарної служби, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДПтС України¹.

Варто зазначити, що серед вчених немає єдності стосовно поняття і змісту терміна «персонал», не дивлячи на те, що цей термін визначається законодавством. Користуючись поняттям «персонал», часто зводять його до поняття, або змінюють на такі терміни, як «кадри», «особовий склад». Як правило, термін «кадри» вживають тоді, коли хочуть виділити співробітників, які мають професійні здібності до виконуваної діяльності, мають спеціальну підготовку і поділяють їх на атестований склад і неатестований склад. Під особовим складом органів та установ виконання

¹ Галай А. О. Поняття персоналу пенітенціарних установ / А. О. Галай // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень КІВС. – 2000. – № 5. – С. 34–40.; Галай А. О. Шляхи реформування пенітенціарної політики України в сфері діяльності персоналу пенітенціарних установ / А. О. Галай // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень КІВС. – 1999. – № 4. – С. 6–9.

покарань зазвичай розуміють лише тих осіб, яким в установленому порядку присвоєні спеціальні звання внутрішньої служби¹.

Після прийняття КВК України термін «персонал» знайшов своє відображення на законодавчому рівні. У ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» прямо сказано, що до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України².

Якщо проаналізувати різноманіття визначення терміна «персонал», який зустрічається в літературі, то можна дійти висновку, що поняття «персонал» фактично визначається в широкому та вузькому значенні³.

У широкому сенсі це поняття охоплює всіх осіб, які виконують трудові функції у відповідних органах, підприємствах, установах і організаціях ДПТС України та будь-яких їх структурних підрозділах; персонал ДПТС України – це сукупність осіб, які обіймають відповідно до штатного

¹ Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник / О. М. Бандурка, В. О. Соболев. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.

² Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

³ Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Євген Юхимович Бараш. – Х., 2006. – 232 с.; Бараш Є. Ю. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби: поняття та структура / Є. Ю. Бараш // Право і безпека. – 2010. – № 4 (36). – С. 75–80; Словарь иностранных слов / ред. И. В. Лехин, С. М. Локшина. – 15-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – С. 383; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 6 : П–ПОЇТИ. – С. 331; Матюхіна Н. П. Сучасні проблеми управління персоналом органів внутрішніх справ України : науково-практичний посібник / Н. П. Матюхіна ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Основа, 2002. – С. 116; Егоршин А. Л. Управление персоналом : учеб. для вузов / А. Л. Егоршин. – 3-е изд. – Н. Новгород : НИМБ, 2001. – С. 15; Буденко Н. И. Основы управления в органах внутренних дел : учебник / Н. И. Буденко, Г. П. Герт, А. П. Коренев и др. ; под ред. А. П. Коренева. – 4-е изд., с изм. и доп. – М. : Моск. акад. МВД России ; Щит, 2002. – С. 121; Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Андрій Олександрович Галай. – Ірпінь, 2003. – С. 35.

розкладу посади у структурі відповідних органів, підприємств, установ і організацій ДПтС України, мають спеціальні звання (або працюють за трудовим договором чи контрактом), володіють моральними та діловими якостями, відповідною мотивацією та необхідними здібностями, що дозволяють їм на професійній основі забезпечувати реалізацію завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, і які у зв'язку з цим користуються певними правами, обов'язками та гарантіями працівників ДПтС України.

У вузькому значенні під персоналом розуміють осіб, які на підставі укладеного трудового договору (контракту) обіймають посади в органах, підприємствах, установах та організаціях ДПтС України. Вважаємо, що останнє визначення терміна «персонал» більш чітко відображає його зміст і сутність.

У літературі, говорячи про сукупність персоналу ДПтС України, виділяють її структуру. Так, О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук поділ персоналу здійснюють на дві основні категорії залежно від участі в процесі виробництва: управлінський та виробничий. До першої групи входять керівний склад та спеціалісти, а до другої – технічні виконавці та виробничий персонал. Підставою для віднесення співробітників ДПтС України до тієї або іншої групи (категорії) є посада, яку вони обіймають, тобто штатна одиниця структурного підрозділу, яка визначається відповідно до штатного розкладу, та обумовлена нею функція працівника¹.

М. М. Ребало визначає організаційну структуру персоналу ДПтС України за службовими посадами: 1) рівень ДПтС України; 2) рівень регіону; 3) рівень установ (закладів) ДПтС України, поклавши в основу цієї класифікації критерій структури ДПтС України².

Вважаємо, що виділення структури персоналу не не-

¹ Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К.: Кондор, 2003. – С. 11–12.

² Ребало М. М. Державне управління у сфері виконання покарань (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Микола Миколайович Ребало. – К., 2009. – С. 137–138.

се ні наукового, ні практичного навантаження, тому що кожен співробітник ДПтС України у своїй діяльності повинен керуватися певними правилами щодо порядку та умов проходження служби, реалізації заходів соціально-правового захисту, які передбачені Положенням про проходження служби особами рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, а також кримінально-виконавчим законодавством та підзаконними нормативно-правовими актами.

Вимоги до персоналу ДПтС України і його відповідальність. Персонал ДПтС України зобов'язаний неухильно виконувати закони України, додержуватися норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених і осіб, узятих під варту. Жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, дії є несумісними зі службою і роботою в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу ДПтС України проводяться відповідно до законодавства про освіту. З цією метою Державна пенітенціарна служба України може створювати відповідні навчальні заклади, а також організувати підготовку фахівців в інших навчальних закладах на договірній основі¹.

Правовий статус персоналу ДПтС України. Співробітники пенітенціарної системи виконують свої обов'язки і користуються правами в межах компетенції, наданої установам або органам, що виконують кримінальні покарання. Права та обов'язки посадових осіб персоналу установ і органів виконання покарань нерідко позначають єдиним поняттям – повноваження. Правовий статус персоналу визначається факторами соціально-економічного, політичного, духовного та іншого порядку. Серед них – рівень економічного розвитку системи виконання покарань в цілому і окремих її ланок зокрема, професійної і загальноосвітньої підготовки персоналу тощо. Найважливіші з факторів –

¹ Гречанюк С. К. Шляхи удосконалення діяльності персоналу пенітенціарних установ при організації виховно-виправного процесу / С. К. Гречанюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 134–137.

цілі покарання, цілі і завдання кримінально-виконавчого законодавства та, відповідно, цілі, завдання та функції установ і органів, які виконують кримінальні покарання.

Таким чином, наділення правами і обов'язками персоналу покликане забезпечити виконання завдань, поставлених перед установами і органами, що виконують покарання, у сфері боротьби зі злочинністю. Однак правовий статус персоналу визначається не тільки професійно-цільовими інтересами. Він багато в чому залежить від закріплення в законі правового статусу осіб, які відбувають покарання, оскільки суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки засуджених виражають міру можливої і належної вимогливості до них з боку персоналу кримінально-виконавчих установ і органів виконання покарань.

Правовий статус персоналу різний. Перш за все диференціюється залежно від виду кримінального покарання. Чим жорсткіше покарання, тобто чим більше воно змінює загальногромадянський статус засудженого, тим більшою мірою регламентовано правовий статус персоналу.

Слід розділити персонал кримінально-виконавчих установ на дві категорії, які мають вирішальні різні завдання і звідси неоднаковий правовий статус: співробітники кримінально-виконавчих установ, які мають спеціальні звання рядового і начальницького складу, та робітники і службовці персоналу виправних установ.

Співробітники становлять більшість персоналу кримінально-виконавчої установи, вони несуть основне навантаження з досягнення поставлених перед установами завдань у сферах охорони засуджених, забезпечення режиму виконання і відбування покарання та безпеки у кримінально-виконавчій установі, залучення засуджених до праці. При цьому співробітники кримінально-виконавчих установ виконують свої обов'язки і користуються в межах своєї компетенції, відповідно до займаної посади, правами, які представлені законом адміністрації цих установ.

Правовий статус персоналу з числа робітників і службовців визначається законодавством про працю, а також нормативними правовими актами. Робітники і службовці з числа персоналу зобов'язані: сумлінно виконувати трудові

обов'язки; дотримуватися дисципліни праці; дбайливо ставитися до майна підприємства, установи та організації; виконувати встановлені норми праці.

Специфічність правового статусу персоналу визначається специфікою підприємств кримінально-виконавчих установ. Це заборона вступати з засудженими у відносини, які не відповідають інтересам виконуваної роботи, приносити і передавати їм будь-які предмети, вироби і речовини, валюту тощо.

Особливою умовою правового статусу персоналу є право співробітників на застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї.

Особам рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби видаються службові та спеціальні посвідчення, а також відповідні знаки (жетони).

Персонал органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів наділений широкими правами, але в той же час на них покладені і не менш важливі обов'язки.

Законні вимоги та розпорядження посадових і службових осіб ДПтС України є обов'язковими для виконання. Невиконання законних вимог і розпоряджень цих осіб та втручання в їх діяльність тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Персонал ДПтС України під час виконання покладених на нього обов'язків керується законами та іншими нормативно-правовими актами, діє на підставі та в межах своїх повноважень. Ніхто, крім випадків, прямо передбачених законом, не має права втручатися в службову діяльність персоналу.

Особи рядового і начальницького складу та працівники пенітенціарної служби, а також члени їхніх сімей знаходяться під захистом держави, їх безпека, честь і гідність охороняються законом.

Особи рядового і начальницького складу пенітенціарної служби мають право на носіння форменого одягу із знаками розрізнення, зразки якого розробляються відповідно до законодавства.

Використання спеціальних звань, відзнак, форменого одягу, службових чи спеціальних посвідчень, знаків (жето-

нів) особою, яка не належить до осіб рядового і начальницького складу пенітенціарної служби, тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Правовий захист осіб рядового і начальницького складу ДПтС України. В інтересах забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу пенітенціарної служби та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб.

Відомості про проходження служби особами рядового і начальницького складу пенітенціарної служби надаються з дозволу начальників органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів.

Центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань забезпечує осіб рядового і начальницького складу пенітенціарної служби зброєю і спеціальними засобами індивідуального захисту для постійного носіння і зберігання в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Соціальний захист персоналу ДПтС України. Держава забезпечує соціальний захист персоналу ДПтС України відповідно до Конституції України, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інших законів України.

Умови грошового і матеріального забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплата праці працівників кримінально-виконавчої служби визначаються законодавством і мають забезпечувати належні матеріальні умови для комплектування Державної кримінально-виконавчої служби України висококваліфікованим персоналом, диференційовано враховувати характер і умови служби чи роботи, стимулювати досягнення високих результатів у службовій та професійній діяльності і компенсувати персоналу фізичні та інтелектуальні затрати.

Пенсійне забезпечення осіб рядового і начальницького складу пенітенціарної служби здійснюється відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». При звільненні зі служби особи рядового і начальницького складу

пенітенціарної служби користуються правовими і соціальними гарантіями відповідно до Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист».

Особам рядового і начальницького складу пенітенціарної служби встановлюється пільговий залік вислуги років для призначення пенсії – один місяць служби за сорок днів; особам, які проходять службу у воєнізованих формуваннях і установах виконання покарань, призначених для тримання засуджених до довічного позбавлення волі, – один місяць служби за півтора місяця, а в установах виконання покарань, призначених для тримання і лікування інфекційних та психічно хворих засуджених, – один місяць служби за два місяці за переліком посад і в порядку, що затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань виконання покарань.

Пенсійне забезпечення та соціальний захист працівників пенітенціарної служби здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, державну службу, соціальний захист.

Персоналу ДПтС України гарантується безоплатне медичне забезпечення, яке здійснюється в закладах охорони здоров'я ДПтС України¹.

У КВК України в окремих статтях закріплені гарантії, що поширюються на співробітників ДПтС України як працівників установ виконання покарань. Так, визначається, що засуджені зобов'язані: виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань; ввічливо ставитися до персоналу установи виконання покарань (ст. 9 КВК України); дотримуватися правомірних взаємовідносин з персоналом колонії; виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу колонії (ст. 107 КВК України).

Засудженим забороняється чинити опір законним діям персоналу колонії, перешкоджати виконанню ними своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засу-

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

джених. Невиконання засудженими своїх обов'язків та законних вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність.

Режим у колоніях передбачає вимоги як до безпеки засуджених, так і персоналу (ст. 102 КВК України).

У визначених законом випадках співробітник ДПтС України може застосувати до засуджених заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю. Це здійснюється у такому порядку. До осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовується фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя.

Ще один важливий момент, що безпосередньо пов'язаний з особливостями діяльності персоналу установ виконання покарань. Конституцією України закріплено положення, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність. У разі одержання неправомірного наказу співробітник ДПтС України зобов'язаний негайно доповісти про це особі, яка віддала цей наказ. У разі ж підтвердження наказу – не виконувати його, а доповісти старшому прямому начальникові. В свою чергу, невиконання правомірного наказу тягне за собою відповідальність згідно з законодавством.

Вимоги до персоналу. Сьогодні в державі визначені пріоритети та напрямки розвитку правоохоронних органів, зокрема й Державної пенітенціарної служби України, про що йдеться в законах України, Указах Президента, постановках Кабінету Міністрів України та наказах і розпорядженнях центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Відповідно до цих документів в органах і установах виконання покарань повинні бути створені всі умови для професійного та культурного розвитку персоналу, адже суспільство покладає великі надії на працівників пенітенціарних закладів щодо виправлення та ресоціалізації засуджених.

У Комплексній програмі роботи з кадрами було відзначено, що працівники установ виконання покарань повинні глибоко володіти професійними знаннями, вміти застосовувати їх у практичній діяльності, мати гуманістичну спрямованість та особливу відповідальність, бути чесними, правдивими, справедливими, сумлінними тощо.

Згідно з п. 28 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань підкреслюється, що взаємовідносини персоналу установ виконання покарань із засудженими ґрунтуються на суворому дотриманні законності.

Що стосується персоналу установ, то він зобов'язаний постійно зміцнювати правопорядок в установах виконання покарань, проводити цілеспрямовану виховну роботу серед засуджених, виявляти та попереджувати вчинення правопорушень з їхнього боку, вміло поєднувати високу вимогливість з уважним ставленням до кожного засудженого. Їм категорично забороняється входити у неслужбові стосунки із засудженими та їх родичами, що не викликані інтересами служби, а також користуватися їх послугами.

Норми професійної етики є обов'язковими для всіх працівників кримінально-виконавчої системи незалежно від спеціального звання, посади, терміну служби чи обставин¹.

Пенітенціарний працівник є представником закону та державної влади. Його діяльність регламентується безліччю нормативних актів, що регламентують різні напрямки роботи, включаючи організацію нагляду за засудженими, порядок і тактику проведення обшуків, дій адміністрації та чергової зміни при виникненні надзвичайних обставин тощо. Суворе дотримання цих приписів є особливою рисою діяльності працівників установ.

¹ Норми професійної етики працівника кримінально-виконавчої системи України [Електронний ресурс] / Схвалено розширеною колегією Державного департаменту України з питань виконання покарань 21 лютого 2003 року // Офіційний веб-сайт Управління Державної пенітенціарної служби України у Луганській області. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/lug/uk/publish/article/80635>.

Але жоден документ, жодна інструкція не зможуть передбачити всі можливі ситуації, що виникають у реальному житті і потребують від співробітника самостійного, а іноді єдиного правильного рішення. Тому поряд з його професійними знаннями та вміннями важливу роль відіграють моральні якості, його совість.

Моральні якості співробітника установ виконання покарань становлять основу визнання суспільством авторитету служби, який сьогодні, на жаль, досить низький. Часто безкультур'я та недостатня моральність є причиною незадовільної роботи працівника пенітенціарних закладів.

Співробітники органів і установ ДПтС України повинні глибоко усвідомлювати, що свою роботу вони виконують будучи наділені високою довірою суспільства і держави, а тому їх висока порядність, чесність, непідкупність, об'єктивність, постійне прагнення до самовдосконалення повинні бути основними рисами їх натури. Тому кожен громадянин, який вирішив зв'язати свою професійну діяльність з системою виконання покарань, повинен чітко усвідомлювати, що неухильне дотримання висунутих вимог до персоналу підтримує авторитет не тільки служби, яку він представляє, але й держави, громадянином якої він є.

Взаємовідносини засуджених із персоналом установ виконання покарань та іншими особами. Згідно з розділом IV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань взаємовідносини персоналу установ виконання покарань із засудженими ґрунтуються на суворому дотриманні законності.

У своїй роботі персонал мусить дотримуватися високих професійних та особистих стандартів. Персонал мусить своєю поведінкою і виконанням своїх обов'язків позитивно впливати на засуджених та викликати в них повагу. Засуджені повинні бути ввічливими з персоналом установи виконання покарань та іншими особами, які відвідують установи.

Взаємовідносини між персоналом і засудженими повинні будуватися так, щоб вони сприяли кінцевій меті покарання – виправленню і ресоціалізації засуджених¹.

¹ Дука О. А. Взаємовідносини персоналу установ виконання покарань і засуджених / О. А. Дука, Л. В. Заславська // Формування позитивного соціально-психологічного мікроклімату в середовищі засуджених і персоналу установ виконання покарань : матеріа-

Для вирішення проблем, які існують між персоналом і засудженими, для того щоб існували між ними нормальні стосунки, мені думається, діяльність пенітенціарної системи слід будувати на принципі справедливості.

Підготовка спеціалістів для пенітенціарної системи.

Законом України «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України» встановлена загальна чисельність персоналу, який потрібен для забезпечення нормальної діяльності установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, в розмірі 33 % кількості осіб, які в них утримуються, а персоналу кримінально-виконавчої інспекції – п'яти відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції¹.

За інформацією ДПтС України станом на 1 листопада 2014 року в 177 установах, що належать до сфери управління ДПтС України, трималося 84663 особи. На обліку у 669 підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебувало 89536 засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та адміністративних стягнень.

Згідно з положеннями Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» загальна чисельність персоналу, який потрібен для забезпечення нормальної діяльності установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мала б складати 27939 чол., а персоналу кримінально-виконавчої інспекції – 4477 чол.

Однак штатна чисельність персоналу кримінально-виконавчої інспекції на цей період становила 3061 посаду, із них 76 працівників відділів (секторів) кримінально-виконавчої інспекції територіальних органів ДПтС України та 2958 працівників територіальних підрозділів кримінально-виконавчої інспекції. Отже, кримінально-виконавча інспекція укомплектована лише на 68 % від необхідної кількості персоналу.

Персонал включає дві основні категорії робітників – атестований персонал та вільнонайманий персонал.

ли круглого столу (07 вересня 2011 року, Біла Церква). – Біла Церква, 2011. – С. 177–187.

¹ Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України : Закон України від 02.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 20. – Ст. 151.

Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 1 листопада 2014 року свідчить, що її діяльність забезпечували 44,9 тис. працівників (при штатній чисельності 52,5 тис. посад) з них: 1) вищий середній та старший начсклад – 13,7 тис.; 2) рядовий та молодший начсклад – 20,8 тис.; 3) вільнонаймані працівники – 10,4 тис.¹

Як бачимо, некомплект штатної чисельності персоналу становить 14,5 % і є найбільшим за останні десять років. Стаж роботи від 3 до 10 років мають більше 15 тисяч робітників.

За віком половина персоналу з числа осіб рядового та начальницького складу – це особи у віці від 30 до 45 років, 46 % – до 30 років, 2,6 % – від 45 до 50 років, 0,4 % – від 50 до 55 років, 0,1 % – старше 55 років. Ці дані свідчать про те, що зберігається тенденція, коли працівники кримінально-виконавчої служби по досягненню пенсійного віку не залишаються працювати в системі.

За фахом та кваліфікацією працівники розподіляються таким чином: юристи – 3457 (27,6 %), інженери – 31295 (25,5 %), педагоги – 1473 (11,8 %), медичні працівники – 1317 (11,5 %), військові – 906 (7,2 %), економісти – 681 (5,4 %), психологи – 285 (2,3 %).

За інформацією ДПтС України, щорічна потреба у спеціалістах становить понад 740 осіб, в тому числі – 375 осіб за спеціальністю «Правознавство», 110 – «Психологія» та «Педагогіка», 258 – за іншими спеціальностями. В цілому існуюча система освіти може цілком задовольнити наявну потребу. Як відзначають вчені, брак кадрів спричиняє відсутність належної соціальної захищеності персоналу та низький рівень оплати праці персоналу, за винятком вищого керівництва відомства².

Недоліки та заходи з удосконалення кадрового забезпечення пенітенціарної служби України. На сьогодні

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності ДПтС України (станом на 1 листопада 2014 року) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : http://kvs.gov.ua/Dost_public/Buklet.pdf.

² Букалов О. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2007 : доповідь / О. Букалов. – Донецьк : Денецький Меморіал, 2008. – 34 с.

чимало проблем залишаються не вирішеними у сфері дотримання прав персоналу.

Перш за все, це проблема професійної деформації. Персонал є найбільш вразливою категорією працівників, і він найбільш суттєво піддається професійній деформації. На нашу думку, і як це впливає із пропозицій багатьох науковців, необхідно періодично (наприклад, один раз на 2–3 роки) проводити переатестацію практичних працівників кримінально-виконавчих установ на предмет професійної придатності та надавати професійну, медичну та психологічну допомогу особам, які стали жертвами професійної деформації.

Порівняно недавно в зарубіжній, а потім і у вітчизняній літературі з'явилося поняття «емоційного вигорання», яке розглядалося спочатку як аспект професійної деформації і визначалося як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної марності.

«Синдром професійного вигорання» – процес, при якому щоденний вплив факторів стресу, пов'язаних із наданням допомоги іншій людині, поступово призводить до проблем із власним здоров'ям психологічного і фізичного характеру. Він може торкнутися не тільки окремого співробітника, але й організації в цілому. Профілактика вигорання, заснована на розглянутих принципах, повинна сприяти поліпшенню соціально-психологічного клімату та емоційного стану в трудових колективах, підвищенню задоволеності працею у працівників судової системи.

Емоційне вигорання не хвороба і не діагноз (хоча є і протилежна точка зору), а тим більше не вирок. Так що чим раніше почати з ним боротьбу, тим вона буде ефективніша і перспективніша. А ще краще емоційне вигорання попередити. Прикрашають і збагачують життя цікаве спілкування, мистецтво, музика, література, природа, гумор¹.

¹ Орел В. Е. Исследование психического выгорания в отечественной и зарубежной психологии / В. Е. Орел // Проблемы общей и организационной психологии : сб. науч. тр. / под ред. А. В. Карпова. – Ярославль, 1999. – С. 76–97; Орел В. Е. Синдром психического выгорания личности : монография / В. Е. Орел. – Ярославль : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005 – 330 с.; Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – 2-е изд. – СПб. :

Діяльність персоналу в установах виконання покарань постійно пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей. Саме цим зумовлена необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян, як під час проходження служби, так і після звільнення. На жаль, на сьогодні соціальний престиж професії пенітенціарного працівника залишається невисоким.

Персонал органів і установ виконання покарань виконує роботу великого суспільного значення. Ця робота пов'язана з постійною тратою душевних і фізичних сил: постійні стресові ситуації і перевантаження, емоційна напруженість, які викликані специфікою організації несення служби «від підйому до відбою», посиленими варіантами несення служби в разі ускладнення оперативної обстановки в самій колонії, а також у період загострення ситуації в кримінально-виконавчих установах інших регіонів, під час проведення політичних акцій в державі та під час святкування державних та релігійних свят, тобто більше третини робочого часу працівники несуть службу в ненормованому режимі, в тому числі у святкові та вихідні дні, що звужує сферу спілкування в сім'ї, недостатню увагу вихованню дітей тощо.

2.4. Попередження злочинів з боку засуджених

Поняття і кримінологічна характеристика злочинності у місцях позбавлення волі. Пенітенціарна злочинність є складовою частиною злочинності в цілому і рецидивної зокрема, характеризується особливою структурою і фактично має самостійну форму, здійснює значний негативний вплив на нормальну діяльність пенітенціарної системи. Цей різновид злочинності характеризується такими

Питер, 2008. – 336 с.; Трунов Д. Г. «Синдром сгорания»: позитивный подход к проблеме / Д. Г. Трунов // Журнал практического психолога. – 1998. – № 8. – С. 84–89; Самикіна Н. Синдром вигорання у працівників пенітенціарної системи / Н. Самикіна, В. Сулицький // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – 2004. – № 4 (6). – С. 43–48.

ознаками: специфічним місцем вчинення злочину (виправні колонії, виховні колонії, слідчі ізолятори); своєрідним суб'єктом злочину (тільки особа, засуджена до позбавлення волі); його спрямованістю проти інших засуджених або проти персоналу установи. Причинний комплекс пенітенціарних злочинів також є специфічним, а кримінальна субкультура в умовах ізоляції від суспільства має значний криміногенний потенціал.

Проблема кримінально-правової відповідальності засуджених за вчинення злочинів у місцях позбавлення волі розроблена недостатньо, оскільки тривалий час про злочинність у місцях позбавлення волі, а також слідчо-арештованих по всьому Радянському Союзу люди знали тільки з чуток, оскільки статистика про кількість ув'язнених та чисельність вчинених ними злочинів була секретною. Про злочини, вчинені ними в місцях позбавлення волі, майже зовсім нічого не було відомо. А такі злочини вчинялися і будуть вчинятися¹.

Наукові дослідження були спрямовані, як правило, на вдосконалення діючого в той час виправно-трудового законодавства, форм і методів виховного впливу на засуджених.

Та й сьогодні за наявності значного обсягу наукового матеріалу щодо пенітенціарної злочинності, проблема ця не отримала ще ґрунтовного узагальнюючого висвітлення. Багато вчених в основному звертають увагу на окремі сторони проблеми. Практична ж цінність виданих раніше робіт дещо знизилася, оскільки вони базувалися на панівній тоді марксистсько-ленінській політиці та ідеології і радянському законодавстві, яке втратило чинність. Тому розробку даної проблеми не можна визнати завершеною.

Ми, в свою чергу, спробуємо висловити свою думку з приводу значення розробленості актуальної проблеми злочинності в місцях позбавлення волі, її впливу на реформу пенітенціарної системи України та нормальну діяльність органів і установ ДПтС України.

Як впливає з Додатків А та З, в місцях позбавлення

¹ Стуканов А. П. «Кресты»: история побегов / А. П. Стуканов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – С. 20.

волі у специфічних умовах утримання і людських стосунків перебуває значна кількість суспільно небезпечного контингенту, що обумовлює своєрідність злочинності у сфері виправних відносин.

У середньому щорічно в установах ДПТС України реєструється від 300 до 500 злочинів. Так, наприклад, упродовж 2012 року зареєстровано 568 (проти 465 у 2011 році) злочинів, вчинених серед ув'язнених та засуджених у виправних і виховних колоніях та СІЗО – зростання на 22,2 %. Рецидивна злочинність серед засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, зменшилась на 6,6 %. Спостерігається зростання загального рівня злочинності в СІЗО та установах виконання покарань.

Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів: у сфері обігу наркотичних засобів на 16,5 % (184 проти 158 у 2011 р.); виготовлення холодної зброї – на 100 % (з 0 до 5); злісна непокора – на 28 % (201 проти 157); ухилення від відбування покарання – на 8 % (з 75 до 81)¹.

У загальній чисельності саме жіночого контингенту кримінально-виконавчих установ більшість – 20,9 % – жінки, засуджені за крадіжки. Кількість засуджених за умисні вбивства – 19,8 % від загальної чисельності засуджених жінок, за умисні тяжкі тілесні ушкодження – 10,5 %, за грабежі – 7,2 %, за розбійні напади – 6,1 %. Вперше у 2010 р. відбували покарання у виді позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах 48,1 % (54,8 тис. осіб) від загальної чисельності засуджених кримінально-виконавчих установ, у числі яких 8,3 % жінок (4,5 тис. осіб або 67,2 % від загальної чисельності засуджених жінок); неодноразово – 51,9 % (59,1 тис. осіб), серед яких 3,9 % жінок (2,2 тис. осіб або 32,8 %). Із загальної чисельності засуджених – 96,6 % (110 тис.) працездатних осіб, серед яких 5,7 % – жінки (6,3 тис. або 93,9 % від загальної чисельності жінок, що утримувались у 2010 р.

¹ Діяльність органів прокуратури з протидії злочинам, що вчиняються у виправних колоніях : наук.-практ. посіб. / В. А. Горан, О. О. Карпенко, О. О. Книженко та ін. ; за заг. ред. Г. П. Середи. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 234 с.; Книженко О. О. Актуальні питання злочинності у виправних колоніях / О. О. Книженко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2013. – № 1082, вип. 16. – С. 270–273.

в кримінально-виконавчих установах). Із загальної чисельності засуджених 2,3 тис. осіб – іноземні громадяни, з яких майже усі (96,5 %) з країн ближнього зарубіжжя, серед них 112 жінок (5 %); осіб без громадянства – 7 тис., з яких 44 жінки (0,6 %). У 2010 р. у місцях попереднього ув'язнення (СІЗО) утримувалось 39,4 тис. осіб, взятих під варту і засуджених. Серед заарештованих, питома вага яких 60,3 % від загальної кількості осіб, які утримувались у СІЗО, жінок – 7,8 %, неповнолітніх – 2,6 %. Серед засуджених, питома вага яких 36,7 % від загальної кількості осіб, які утримувались у 2010 р. у СІЗО, жінок – 5,7 %, неповнолітніх – 1,9 %.

При аналізі злочинності в місцях позбавлення волі слід враховувати значну латентність окремих видів злочинів (побої та мордування, хуліганство, тілесні ушкодження, насильницьке мужолозтво та ін.) і певне коливання їх динаміки.

Кримінально-правова структура злочинності місць позбавлення волі характеризується відносною стабільністю. Всі злочини можна поділити на три групи. Основна маса злочинів припадає на таку першу групу: втеча з місця позбавлення волі або з-під варту і злісна непокора вимогам адміністрації кримінально-виконавчих установ, які загалом становлять більше половини всіх учинених у місцях позбавлення волі злочинів.

Форми і способи втечі можуть бути різні залежно від виду установ виконання покарань: від самовільного залишення особою, яка відбуває покарання, місця позбавлення волі до підкопів і втеч з використанням насильства над охороною, зброї, технічних засобів. Утечі бувають одиночні, групові і масові під час масових заворушень у колоніях. Але часто підготовка до втечі та й сама втеча мають або спрощений, або ситуативний характер і вчиняються чи то за допомогою примітивних засобів подолання огорожі (мотузка з кішкою та ін.), чи то шляхом використання недоліків засобів охорони. Тому динаміка показників втечі багато в чому залежить від стану і організації охорони тієї чи іншої установи.

Непокора адміністрації установ виконання покарань виникає тоді, коли, на думку в'язнів, вона порушує їх права

або незаконними діями позбавляє деяких благ. Причому ця думка може бути як обґрунтованою, так і надуманою, коли лідери засуджених здійснюють спробу взяти фактичне керівництво в колонії в свої руки. У цих випадках необґрунтоване потурання вимогам «авторитетів» може повністю дезорганізувати роботу установи виконання покарань.

Другу (за кількісними показниками) групу становлять злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних або інших заборонених речовин, предметів, зброї. Рівень таких злочинів підвищується. Але й тут треба брати до уваги значну латентність цих злочинів. Незначне їх підвищення або зниження говорить про випадковість показників, а не про дійсний стан цього різновиду злочинів. Разом з тим, підвищення обігу в «зоні» наркотичних речовин може свідчити про посилення впливу кримінальної субкультури.

Третю, хоча й меншу за кількісними показниками, але найнебезпечнішу за видами групу становлять насильницькі злочини: умисні вбивства, замах на вбивство, умисні тяжкі тілесні ушкодження, хуліганство, погроза або насильство. Слід відзначити несталу динаміку цих злочинів. Коливається також рівень умисних тяжких тілесних ушкоджень, хуліганства, погроз та інших видів насильства.

За останні роки значно знизився рівень таких злочинів, як дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, масові заворушення, захоплення заручників.

Окрему групу злочинів у місцях позбавлення волі становлять крадіжки, грабежі і розбої. Частіше крадуть засуджені в інших засуджених. Нерідко речі і продукти харчування та передачі відбираються тими, хто займає в колонії становище лідера. Ці факти, як свідчить практика, часто не відомі адміністрації установ виконання покарань, а коли й стають відомими, то на них або не реагують, або застосовують заходи дисциплінарного характеру. Що стосується грабежів і розбоїв, то вони не поширені у місцях позбавлення волі¹.

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 199–200.

При цьому слід констатувати, що реальна кримінальна ситуація загрозлива, спостерігається високий рівень дезорганізації установ пенітенціарної системи, ослаблення режиму утримання, погіршення виховної роботи та оперативно-розшукової діяльності оперативних частин, так звані «кримінальні авторитети», підкупивши персонал, «вибивають» для себе різні пільги, вільно розпоряджаються «общаком», організують прямо в зоні банкети, оргії із запрошенням друзів, повій, проводять прямо там злочинські сходки¹.

Існують дані, які свідчать про достатньо високий рівень латентності злочинів у місцях позбавлення волі, яка обумовлена об'єктивними і суб'єктивними факторами. Вона особливо характерна для відносно безпечних злочинів порівняно з вбивствами, умисними тяжкими тілесними ушкодженнями – побої, катування, насильницьке мужолозтво, хуліганство тощо.

Латентний характер цих посягань, з одного боку, пояснюється специфікою взаємовідносин між засудженими². Найзначнішим чинником, що впливає на поведінку засудженого, є існування норм, звичаїв і традицій «кримінального світу», які прямо забороняють будь-яку співпрацю з представниками адміністрації³. Слід припустити, що оскільки зазначеними факторами значною мірою детермінуються діяння, що посягають на встановлений порядок виконання покарання, то саме для цих злочинів характерна природна латентність⁴.

¹ Алексеев А. И. Криминология. Курс лекций / А. И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1999. – С. 183.

² Примаков А. А. О некоторых факторах латентности пенитенциарной преступности / А. А. Примаков // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе : сб. мат. науч.-практ. конф. : в 2 ч. – Красноярск : Сибирский юридический институт МВД России, 2001. – Ч. 1. – С. 200–210.

³ Лебедев С. Я. Антиобщественные традиции, обычаи и их влияние на преступность : учебное пособие / С. Я. Лебедев. – Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1989. – С. 35; Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Анисимков. – Москва ; Саратов, 1998. – С. 25.

⁴ Каретников И. В. Обстоятельства, детерминирующие преступность в исправительно-трудовых колониях : учебное пособие / И. В. Каретников. – М. : ВНИИ МВД

З іншого боку, приховування злочинів від обліку обумовлено і специфікою діяльності кримінально-виконавчих установ, оскільки показником роботи установ кримінально-виконавчої системи є виправлення і ресоціалізація засуджених, попередження вчинення нових злочинів як з боку засуджених, так і іншими особами. Це змушує до укриття від обліку саме тих діянь, які безпосередньо посягають на встановлений порядок виконання покарання, фактично можна говорити про штучну латентність пенітенціарної злочинності¹.

За деякими кримінологічними показниками структури злочинності в місцях позбавлення волі більшість злочинів вчиняються у колоніях середнього і максимального рівнів безпеки, що пояснюється контингентом засуджених, видами вчинених злочинів, строками покарання, наявністю кримінального середовища тощо. Злочини вчиняються у жилих і виробничих зонах установ, на виїзних об'єктах, найчастіше від 6 до 18 години, у робочі дні тижня. Знаряддям злочинів у місцях позбавлення волі, особливо насильницьких і корисливо-насильницьких, є: кухонні ножі, металеві пластини, «заточки», шнури та інші побутові або пристосовані предмети².

Так, за інформацією ДПтС України тільки у 2014 році в ході обшукових заходів в установах виконання покарань

СССР, 1986. – С. 13; Каретников И. В. Характеристика преступлений, совершаемых осужденными в исправительно-трудовых колониях : учебное пособие / И. В. Каретников. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1986. – С. 45.

¹ Примак А. А. Уголовная ответственность за преступления, посягающие на установленный порядок исполнения наказания в виде лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Александрович Примак. – Красноярск, 2003. – С. 17–18; Милуков С. Ф. Классификация скрытых преступлений по степени их латентности / С. Ф. Милуков // Латентная преступность: познание, политика, стратегия : сборник материалов международного семинара. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1993. – С. 234; Акутаев Р. М. Латентная преступность: актуальность проблемы и понятие / Р. М. Акутаев // Государство и право. – 1997. – № 12. – С. 85; Ишигеев В. С. Пенитенциарные преступления: характеристика, предупреждение, ответственность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Владимир Степанович Ишигеев. – Иркутск, 2004. – С. 17–18.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 200.

було вилучено: грошей – 18994,5 грн.; мобільних телефонів – 7551 од.; спиртних напоїв – 53,1 л.; браги – 8528,6 л.; наркотичних засобів – 636,352 г.; колючо-ріжучих предметів – 2499 од.

Що стосується динаміки злочинності в місцях позбавлення волі, то, за офіційними даними, майже за всіма кількісно-якісними показниками вона має тенденцію до зниження. Факт зменшення кількості тяжких насильницьких злочинів проти життя і здоров'я засуджених і співробітників адміністрації установ пов'язаний, по-перше, зі змінами динаміки тяжкої насильницької злочинності в Україні взагалі; по-друге, з протидією злочинній субкультури в місцях позбавлення волі; по-третє, з підвищенням рівня профілактичної роботи зі злісними порушниками режиму в установах виконання покарання.

Основні соціально-демографічні, кримінально-правові та моральні риси, притаманні особам, які вчинили злочини у місцях позбавлення волі, особливо насильницькі злочини, непокору вимогам адміністрації, втечу з-під варти та ін., мають певні особливості. За даними деяких досліджень, переважна більшість із них – чоловіки; за віком – до 30 років; з базовою і неповною базовою освітою; за службовим становищем – переважно некваліфіковані робітники. Ті, хто застосовував насильство, мали судимість за корисливі, корисливо-насильницькі злочини, хуліганство, зґвалтування; перебували на профілактичному обліку; були порушниками режиму утримання тощо.

Стосовно моральних рис можна зауважити, що більшість засуджених мають обмежений світогляд і відповідну до нього примітивну структуру потреб. Найбільш характерні для в'язнів своя мораль і звичаї, які підтримуються в місцях позбавлення волі певними колами засуджених. Значна кількість їх хворі на різноманітні соматичні і психічні захворювання (туберкульоз, СНІД, виразки шлунка та інші шлункові хвороби, невротичні відхилення, алкоголізм, психічні аномалії тощо). Ці відхилення і хвороби ускладнюють відбування покарання, заважають адекватно оцінювати конкретні життєві ситуації, заходи виправного характеру тощо. Дослідження свідчать про те, що емоційна

нестабільність, нестійкість, нестриманість, обмеженість можливості самовладання у криміногенних сутичках, переважання збудження над гальмуванням, емоцій над розумом, залежність від інших засуджених, неможливість за власним бажанням змінити навколишнє середовище, надмірна підозрілість, песимізм, підвищена тривожність, упертість, брутальність, негативне ставлення до праці і режиму відбування покарання, байдужість до розвитку конфліктних стосунків, агресія, прийняття і підтримка злочинної субкультури та схвалення злочинів, які протидіють адміністрації, а також різний психічний стан (стрес, фрустрація, афект, істерія) – все це руйнує особу, викликає у неї відторгнення «офіційних» цінностей. Але є й такі засуджені, які добре почувають себе в місцях позбавлення волі, зараховують себе до «авторитетів», «зłodіїв у законі», лідерів, «паханів» тощо.

За основними кримінологічними рисами особа потерпілого від злочинів у місцях позбавлення волі мало чим відрізняється від особи злочинця взагалі (це стосується, зрозуміло, самих засуджених, а не представників адміністрації). Однак особливу групу – штучно ізольовану від інших засуджених – утворюють так звані «опущені». До неї належать засуджені, щодо яких було вчинено гомосексуальне насильство або які добровільно вступили в гомосексуальні стосунки, а також засуджені, які нехтують особистою гігієною, дворушники, особи з жіночими рисами обличчя і тіла, взагалі слабкі за характером і фізично нездатні протистояти погрозам і насильству. Це один з елементів кримінальної субкультури, страхіття для засуджених, за допомогою якого злочинні «авторитети» примушують інших засуджених підкорятися їх владі, схвалювати зłodійські традиції. Відчуття страху, тривоги, погроза глуму впливають на психіку засуджених, спонукають частину з них підтримувати нелюдські звичаї, стимулюють злочинну поведінку¹.

Криміногенні фактори злочинності у місцях позба-

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 200-202.

влення волі. Причини та умови злочинів, учинених засудженими, можуть відрізнятися залежно від виду учиненого злочину, але певні чинники є спільними для всіх злочинів. Зокрема, це загальносоціальні причини та умови злочинності в цілому та специфічні причини та умови злочинів у сфері виконання кримінальних покарань та застосування примусових заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи людини.

Існуюча система виконання покарань, побудована ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань.

Незважаючи на те, що у 2003 році був прийнятий КВК України, в якому закладені якісно нові принципи виконання покарань, на сьогодні в Україні фактично збережено радянську систему управління кримінально-виконавчими установами з притаманними їй рисами адміністративно-командного управління, що перешкоджає належному виконанню завдань, покладених на ДПтС України.

За десять років дії нового кримінально-виконавчого законодавства вже склалася певна правозастосовна практика, і, на жаль, можна з упевненістю констатувати – нові нормативно-правові акти виявилися неефективними, суперечливими та такими, що не відповідають вимогам міжнародних стандартів поведіння із засудженими. Вони фактично не виправдали сподівань, які на них покладалися, і потребують суттєвої переробки.

Однією з найгостріших проблем ДПтС України є перевантаженість кримінально-виконавчих установ та слідчих ізоляторів. Зазначена проблема обумовлена низкою факторів, серед яких основними є: незрозумілість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних утриманню під вартою, низький рівень роботи кримінально-виконавчої інспекції, а отже, неефективність покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і, як наслідок, поширеність практики надання судами переваги покаранням у виді позбавлення волі.

Перш ніж розглядати проблеми злочинності у місцях

позбавлення волі, треба показати, в яких же умовах перебувають засуджені до позбавлення волі. Покарання у виді позбавлення волі на перше місце ставить створення таких умов, які без будь-яких сумнівів дають засудженому зрозуміти, де він опинився та яке місце з моменту початку відбування покарання він займає у суспільстві. Але такий стан є прямим порушенням вимог ст. 102 КВК України, згідно з якою режим повинен зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі.

На жаль, у кримінально-виконавчих установах створюються такі матеріально-побутові умови тримання, які не сприяють усвідомленню особою власної гідності й не орієнтують особу на повагу до себе і до оточуючих. Переповнення деяких установ, убогі та брудні приміщення та інтер'єри виправних та виховних колоній, недостатнє матеріальне та побутове забезпечення, форма одягу та прийнятий зовнішній вид, які підкреслюють стан і статус засудженого – це не повний перелік тих рис, які притаманні умовам виконання покарань.

Треба відмітити, що значний каральний вплив позбавлення волі міститься саме в умовах тримання. Серед інших засобів впливу на засудженого закон називає суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Але що стосується впливу умов тримання, то вони є найбільш очевидними та відчутними для засуджених. Працею засуджені не завжди забезпечені, навчання не є обов'язковим та не має достатньої якості, а соціально-виховна робота не завжди орієнтована на особистість.

Умови тримання мають яскраво виражену каральну суть, з ними засуджені зіштовхуються щоденно. Без перебільшення їх можна назвати такими, що ганьблять та приносять особу. Наприклад, важко пояснити необхідність робити всім засудженим однакову коротку зачіску та надавати неакуратний, погано зшитий та жакликий одяг. Постійні посилання на брак фінансування давно не є актуальними та правдивими, оскільки ДПтС України має нормальне фінансування, яке дозволяє чомусь збільшувати штатну чисельність працівників органів та кримінально-

виконавчих установ. Виникає питання: чому тоді не вистачає на інших суб'єктів цих правовідносин – засуджених?

Це можна пояснити лише цілеспрямованим впливом на особу з метою деморалізувати її, зробити безвольною і слухняною. Здається, що основною метою покарання є бажання принизити особу, зробити її винуватою на все життя.

Створення таких умов у кримінально-виконавчих установах насправді дискредитує такі цілі покарання, як виправлення та ресоціалізація. В особистості засудженого не можуть відбутися позитивні зміни, якщо він перебуває в умовах, які не пристосовані для тримання людей. Отже, можливість виправлення є вкрай сумнівною. Те ж саме можна сказати й про ресоціалізацію. Оскільки законодавець надає в нерозривному зв'язку ці дві категорії, відповідно, без виправлення не можлива й ресоціалізація. Крім того, важко собі уявити, яким чином особа, яка знаходиться в нелюдських умовах, може відновитися в соціальному статусі, як того вимагає закон. Власне, умови тримання роблять недосяжними цілі покарання та зводять нанівець зміст кримінально-виконавчої діяльності.

Вітчизняне суспільство сьогодні основною цінністю постулює матеріальний комфорт, і, відповідно, його позбавлення є найбільш відчутним і болісним для особи. Інші цінності, такі як свобода, вільне спілкування та переміщення, обрання виду діяльності тощо, поки що не є зрозумілими, самостійними і настільки цінними, щоб їх позбавлення засуджений відчував та намагався уникнути таких обмежень. Концепція виконання покарань України робить засудженого особою «поза суспільством», особою, яку необхідно покарати та «виправити» за допомогою безособистісної системи, яка не враховує, що має справу з людиною, та не націлена на повагу. Основна спрямованість вітчизняного кримінально-виконавчого права – це виконання покарання.

Цілком протилежною є парадигма та сенс покарань у країнах Західної Європи. Міжнародні акти вимагають встановлення низки мінімальних стандартів для всіх тих аспектів управління в'язницями, які є суттєво важливими для забезпечення людських умов утримання та належного

поводження із в'язнями в сучасних та прогресивних системах. Тобто головною метою нормативних актів є формулювання тих вимог та критеріїв, яким повинні відповідати умови тримання засуджених у будь-яких установах. Це той мінімум, який повинен бути реалізований та забезпечений у будь-якому місці, де особа зазнає правообмежень. Причому йдеться не лише про права особи, а й про дещо більше, ніж права, – про сприйняття особи людиною, про повагу до гідності цієї людини та ставлення до цієї людини саме як до людини.

Пункти 64, 65 Мінімальних стандартних правил поводження із в'язнями говорять про те, що, оскільки ув'язнення передбачає позбавлення волі, воно вже само по собі є покаранням. Тому умови ув'язнення та в'язничні режими не повинні посилювати страждання, за винятком випадків, коли це виправдовується необхідністю ізоляції або підтриманням порядку.

Крім того, необхідно докладати зусиль для того, щоб режими в установах запроваджувалися з метою:

а) забезпечити відповідність умов життя вимогам людської гідності та нормам, прийнятим у суспільстві;

б) мінімізувати негативні наслідки ув'язнення та різницю між життям у колонії та на свободі, яка послаблює почуття особистої гідності та відповідальності засуджених;

в) підтримувати та посилювати ті зв'язки з родичами і зовнішнім світом, що якнайкраще слугують інтересам засуджених та їх родин;

г) забезпечити засудженим можливість розвивати професійні навички та здібності, які поліпшуватимуть перспективи їхньої успішної соціальної реінтеграції після звільнення¹.

Найбільш суттєві та чутливі для засуджених втрати – це саме позбавлення волі. Самий факт того, що особа по-

¹ Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 83 с.; Коїл Э. Подход к управлению тюрьмой с позиций прав человека: пособие для тюремного персонала / Эндрю Коїл. – Лондон : Международный центр тюремных исследований, 2002. – 156 с.; Coyle A. A. Human Rights Approach to Prison Management: Handbook for Prison Staff / Andrew Coyle. – 2nd ed. – London : International Centre for Prison Studies, 2009. – 169 p.

збавлена волі, тобто найбільшої цінності, вже є достатнім покаранням. Тому законодавець та практика виконання покарань не має на меті карати засудженого ще неналежними, позбавленими елементарних вимог комфорту та санітарії, умовами. Покарання не має на меті принизити особу, зробити її неповноцінною та нав'язати їй «комплекс» вини на все життя. Засуджений позбавляється можливості вільно пересуватися, спілкуватися, обирати місце проживання, характер та вид діяльності, а також можливості самотійно приймати рішення та направляти свої дії. Саме позбавлення цих складових має найбільший каральний момент. Пояснити це можна тим, що доросла людина вже має навик та звичку до самотійного самокерованого способу життя та поведінки, і коли її позбавляють такої можливості, це є дуже болісним і суттєвим порівняно з позбавленням благ матеріального комфорту¹.

Однією з центральних і найскладніших, і мабуть, найважливіших, проблем пенітенціарної системи є напруженість у відносинах між адміністрацією і засудженими. Ключовими є взаємовідносини персоналу і засуджених. Коли говорять про колонії (тюрми), то найчастіше згадують її чисто фізичні характеристики: стіни, паркани, колючий дріт, будівлі з закритими дверима і ґратами на вікнах. В той же час не можна забувати про те, що найбільш важливим аспектом колонії є людський фактор, ключовими є взаємовідносини персоналу і засуджених. І ми, на жаль, мусимо констатувати, що це дві сторони, вороже настроєні один до одного. Звичайно, відносини між засудженим і персоналом колоній у всі часи і у всіх країнах були далеко не безхмарними, але психологічна атмосфера конфронтації, що склалася в кримінально-виконавчих установах, є непримиримою, і при оцінках один одного адміністрація і засуджені використовують слово «ворог».

Зрозуміло, що в умовах безперервної «холодної війни», яка з часом переходить в «гарячу» (бунти, захоплення

¹ Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель та ін. ; за заг. ред. Є. Ю. Захарова, Харківська правозахисна група. – Харків : Права людини, 2011. – С. 9–12.

заручників тощо), говорити про можливість конструктивної роботи з коректування особистості засуджених, зміцнення їх моральних якостей або просто про нормальне функціонування установ не доводиться.

Режим виконання та відбування покарання тримається виключно на примусі: від прямого застосування сили до маніпулювання загрозою покарання і обіцянкою деяких пільг і поблажок. В результаті моральний вплив, авторитет в середовищі засуджених належить не адміністрації колоній, а її антагоністу – тюремному закону. У той час як тюремний закон підтримується, мабуть, абсолютною більшістю осіб, які перебувають у колоніях, адміністрація не тільки втратила моральний вплив на засуджених, але і переживає руйнуючий процес деідеологізації, розідентифікації, тобто співробітники кримінально-виконавчих установ втратили віру в те, що вони роблять потрібну і корисну справу, за яку людина може поважати себе сама і вимагати поваги від оточуючих¹.

Європейська концепція виконання покарань не тільки допускає, а й «упевнена» в тому, що навіть злочинець повинен залишатися людиною та жити в суспільстві і бути його невід'ємною частиною.

Окреслена різниця є суттєвою та важливою, оскільки саме вона визначає спрямованість покарань та стиль їх виконання в Україні й у країнах Західної Європи. Це концептуальні риси, які відрізняють одну систему покарань та систему органів, що їх виконує, від іншої. Усвідомлення вказаної різниці дуже важливе та може відіграти вирішальну роль у всій діяльності органів та установ ДПтС України, але без загальнокультурного та загальносоціального визнання та підвищення таких цінностей, як воля, самостійність, відповідальність, вільне спілкування, свобода пересування, неможливі кардинальні зміни та перетворення в системі та практиці діяльності органів і установ, які здійснюють обмеження прав і свобод особи².

¹ Абрамкин В. Административный порядок и тюремный закон [Электронный ресурс] / Валерий Абрамкин // Центр содействия реформе уголовного правосудия. Тюрма и воля. – Режим доступа : <http://old.prison.org/nravy/zakon/doc001.htm>.

² Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель та ін. ; за заг. ред. Є. Ю. Захарова,

Про невідповідність умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, нормам національного законодавства і європейським стандартам неодноразово зазначалося у доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також у доповідях авторитетних міжнародних установ – Комітету ООН проти тортур, Комітету ООН з прав людини, Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню¹.

Зокрема, неодноразово зверталася увага України на переповненість кримінально-виконавчих установ, неналежні кількість і якість продуктів харчування, медичну допомогу, умови перевезення, брак денного світла і свіжого повітря, невинуватість режимних обмежень тощо.

Різні аспекти утримання під вартою були негативно оцінені Європейським судом з прав людини в рішеннях у справах проти України.

Крім того, на даний час вживаються недостатні заходи з виконання міжнародних зобов'язань України щодо створення належних умов утримання засуджених, зокрема в частині переходу від казарменого до блокового розміщення засуджених і збільшення норми житлової площі на одного засудженого.

Низький рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими не забезпечує умов для ефективної індивідуальної корекції їх поведінки, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, що призводить до непоодиноких випадків суїцидів у кримінально-виконавчих установах і СІЗО, непередготовленості до життя після звільнення з кримінально-виконавчих установ і, як наслідок, до значної кількості випадків пенітенціарного рецидиву.

Критичний стан підприємств кримінально-

Харківська правозахисна група. – Харків : Права людини, 2011. – С. 12.

¹ Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Карпачової Н. на представленні у Верховній Раді України щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (18 квітня 2003 року) // Голос України. – 2003. – 10 черв. – С. 10; Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.А. Львовчкін. – К., 2002. – 18 с.

виконавчих установ не дозволяє залучити всіх засуджених до праці, яка є одним із засобів виправлення і ресоціалізації. Принципи діяльності таких підприємств не відповідають сучасним умовам ринкової економіки, через що вони нездатні ефективно функціонувати¹.

На наш погляд, найважливішими криміногенними факторами злочинності у місцях позбавлення волі є:

- недосконалість діючого кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, законодавчого процесу виконання і відбування покарання;
- існування неналежних умов утримання засуджених та осіб, взятих під варту, невідповідність їх міжнародним стандартам;
- конфронтація адміністрації кримінально-виконавчих установ із засудженими;
- негативний вплив мікросередовища, найближчого побутового оточення, в якому знаходиться засуджений або особа, щодо якої обрано інші заходи примусового характеру, поширення системи традицій і звичаїв злочинного світу, кримінальної субкультури.

Вирішення цих питань, або, що найвірогідніше, зменшення впливу цих факторів на обстановку у місцях позбавлення волі, відчутно позначиться на стані, структурі та динаміці злочинності в місцях позбавлення волі і потягне за собою вирішення й інших питань, пов'язаних з усіма формами життєдіяльності засуджених².

Протягом усіх 20 років незалежності України правозахисники постійно піднімають проблему тримання ув'язнених і засуджених. Ця проблема вже років 10 тому почала загрожувати безпеці в загальнонаціональному ма-

¹ Демченко С. До гуманної в'язниці [Електронний ресурс] / Сергій Демченко // Українська правда. Економічна правда. – 2013. – 26 серп. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2013/08/26/391329/>; Митрофанов І. І. Концепція державної політики в сфері реформування Державної уголовно-виконавчої служби України [Електронний ресурс] / І. І. Митрофанов // Научная сеть Crimpravo.ru. – Режим доступу : <http://www.crimpravo.ru/blog/2114.html>.

² Колб О. Г. Неналежне вивчення особи злочинця – одна з детермінант вчинення злочинів у місцях позбавлення волі / О. Г. Колб // Юридична Україна. – 2005. – № 3. – С. 69–72.

сштабі: крива епідемії туберкульозу та ВІЛ/СНІД загрозливо «повзе» вгору в Україні. В основному кількість хворих на це захворювання збільшується за рахунок осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Положення умов утримання засуджених неодноразово були предметом розгляду і в правозахисних колах Європи, і відповідних інститутів ЄС та України, а також неодноразово пропонувалося розпочати реформу у сфері пенітенціарної системи України. Зусиллями правозахисників і групи народних депутатів у 2006 році була прийнята Державна цільова програма покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006–2010 роки, яка була створена і введена з благородною гуманної метою, з урахуванням прагнень України до демократичного життя в європейському співтоваристві¹.

Однак проведений Рахунковою палатою аудит ефективності використання бюджетних коштів, виділених на виконання програми, показав, що спрямовані на програмні заходи 130 млн. грн. були використані неефективно, а сама програма провалена. Жодного з її заходів не реалізовано, а часткове виконання ДПтС України окремих із них не сприяло покращенню умов у кримінально-виконавчих установах. Разом з тим, рівень корупції в установах виконання покарань піднявся на захмарну висоту.

Ситуація з дотриманням прав ув'язнених на краще не тільки не змінилася, а й значно погіршилася. Зросла смертність серед ув'язнених, що зовсім не відповідало задекларованим керівництвом ДПтС України принципам покращення умов їх тримання.

У 80 з 151 установи ДПтС України норми житлової площі не відповідали вимогам КВК України. Неприпустимо низькою залишалася така норма і для СІЗО. Взяті під варту громадяни змушені були спати по черзі, і перебувати в умовах, які принижують людську гідність.

Скупченість у камерах, антисанітарія, відсутність на-

¹ Державна програма покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006–2010 роки : Затв. постановою Кабінету Міністрів України № 1090 від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2315.

лежного медичного огляду, свіжого повітря, якісної питної води, погане харчування – все це приводить до частих захворювань засуджених та осіб, взятих під варту.

Колегія Рахункової палати зазначила, що порушуються і права засуджених на працю. Прийняття на регіональному рівні програм створення нових робочих місць для засуджених не дало позитивних результатів. Лише близько 40 відсотків працездатних засуджених зайняті корисною працею. Абсолютна більшість людей, позбавлених волі, не має ні копійки на особистих рахунках, тоді як майже 40 тис. із них отримують виконавчі листи на загальну суму близько 0,5 млрд. гривень.

В цілому, стан справ у ДПтС України залишається складним і проблемним, а її діяльність не відповідає сучасним вимогам дотримання прав і свобод людини. Створення людських умов перебування ув'язнених у місцях позбавлення волі має стати невідкладним державним завданням для нового керівництва ДПтС України.

За висновками аудиторів, пенітенціарна система України потребує термінової модернізації та розвитку. Давно існує нагальна необхідність використовувати в нашій країні досвід європейських держав шляхом запровадження національної моделі системи пробації (встановлення обмежень свободи пересування засуджених, та контролю за їх поведінкою), а також внесення відповідних змін до законодавства для подальшої гуманізації відбування покарань у місцях позбавлення волі¹.

Багато вчених зазначають, що порівняно невелика практика застосування КВК України, дозволила виявити в ньому низку недоліків і упущень, які негативно впливають на ефективність діяльності органів і установ ДПтС України. Більшість прогресивних норм мають декларативний характер, оскільки відсутні реальні механізми їх реалізації. Низка положень КВК не узгоджені з іншими чинними актами національного законодавства. Це часто призводить до

¹ Голобородько І. «Приговор» пенитенциарной службе Украины [Электронный ресурс] / Ирина Голобородько // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1310751262>.

виправданої відомчої нормотворчості ДПтС України. Таке становище помітно ускладнює процес забезпечення прав людини, оскільки деякі з цих актів звужують і обмежують їх обсяг. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань містять низку обмежень для засуджених, доцільність яких або сумнівна, або не має розумного пояснення¹.

Проблеми загального характеру в діяльності кримінально-виконавчої системи України її керівники не приховують, однак, як правило, обмежуються їх загальною констатацією. При цьому причини більшості проблем у відомстві керівництву ДПтС України виключно бачаться або в недостатньому фінансуванні, або в нестачі персоналу.

Тільки зміна самої суті кримінально-виконавчого законодавства призведе до кардинальних змін у діяльності ДПтС України, переорієнтує її з проблемного пошуку коштів для будівництва нових в'язниць на реконструкцію, технічне переоснащення існуючих. Це дозволило б не тільки «розвантажити» кримінально-виконавчі установи, але й привести умови тримання засуджених та осіб, взятих під варту, у відповідність до європейських стандартів, зменшити фінансове навантаження на державний бюджет і підвищити ефективність використання коштів на утримання колоній і СІЗО.

До своєрідних, так би мовити, «ідеологічних» факторів, які відіграють значну, а іноді й вирішальну роль у причинному комплексі злочинності в місцях позбавлення волі, належать кримінальні традиції і звичаї. За дослідженнями деяких вчених у місцях позбавлення волі кримінальна субкультура – неписані норми злочинного світу – регулює відносини як у цілому, так і в малих групах засуджених². Пе-

¹ Степанюк А. Х. Система кримінально-виконавчого законодавства потребує узгодження та доопрацювання / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень. – 2005. – Вип. 10. – С. 290–301.

² Абаджян А. В. Пенитенциарная преступность: детерминизм, антикриминогенное воздействие : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андраник Владимирович Абаджян. – М., 2001. – 185 с.; Хлыстов А. Н. Противодействие проявлениям организованной преступности в местах лишения свободы: Криминологический и уголовно-правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Николаевич Хлыстов. – Рязань,

реважна більшість засуджених об'єднується в малі неформальні групи за різними критеріями. При цьому засуджені не тільки підтримують злочинні традиції, а й зацікавлені у розширенні своїх угруповань. Тому живучість кримінально-злочинських традицій і звичаїв – об'єктивне явище, обумовлене відповідною реакцією антисуспільних елементів на законні вимоги правоохоронних органів і суспільства взагалі. Потрапляючи у кримінально-виконавчі установи, засуджені підпадають під вплив професійних злочинців, унаслідок чого багато з них засвоюють певні моделі поведінки, включаються до груп із негативною суспільною мотивацією, налагоджують певні зв'язки з досвідченими злочинцями, які підтримують і після звільнення з місця позбавлення волі.

Головна небезпека кримінально-злочинських традицій на сучасному етапі полягає у постійному впливі їх на свідомість злочинців, у зв'язку з чим триває процес стабілізації антисуспільних установок з усіма наслідками, що випливають з цього: посилення їх імперативності, тобто набуття кримінальною субкультурою рис обов'язковості для багатьох категорій злочинців, проникнення її елементів у побут людей і суспільне життя. Отже, кримінальна субкультура, безумовно, є потужним фактором, який породжує і сприяє вчиненню багатьох злочинів у місцях позбавлення волі.

Взаємозв'язок і взаємодія цих та інших факторів породжують пенітенціарну злочинність.

Протидія злочинності у місцях позбавлення волі.

2005. – 220 с.; Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М. : Юридическая литература, 1990. – 304 с.; Криминология : учебник / С. Б. Алимов, Ю. М. Антонян, С. П. Бузынова и др. ; под ред. : В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова – М. : Юристъ, 1995. – 512 с.; Громов В. Г. Основы криминологии и профилактики пре ступлений : учебное пособие / А. Н. Варыгин, В. Г. Громов, О. В. Шляпникова. – Саратов : СЮИ МВД РФ, 2000. – 128 с.; Громов В. Г. Криминогенность мест лишения свободы и её нейтрализация : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Владимир Геннадьевич Громов. – Саратов, 2009. – 447 с.; Тулегенов В. В. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вадим Валитханович Тулегенов. – Ростов-на-Дону, 2003. – 228 с.; Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Валерий Михайлович Анисимков. – Саратов, 1998. – 314 с.

Протидія та запобігання злочинам передбачає комплекс загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення злочинів.

Загальносоціальне запобігання злочинам покликане поліпшити можливості організації загальноосвітнього та професійно-технічного навчання і дозволля засуджених, вирішити проблеми матеріального і медико-санітарного забезпечення засуджених, створення додаткових робочих місць для залучення засуджених до суспільно корисної праці.

Для вирішення питання щодо приведення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в кримінально-виконавчих установах та СІЗО у відповідність до вимог законодавства, міжнародних норм і стандартів створюються державні програми, прикладом якої є Державна програма покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006–2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2006 року № 1090. На жаль, на виконання завдань Програми передбачено із загального і спеціального фондів державного бюджету залучити 60,4 млн. грн., що становить лише 10 % від запланованих обсягів. Питання щодо забезпечення достатнього фінансування залишається невирішеним. Загалом недофінансування заходів Програми протягом 2006–2008 років становило 1,1 млрд. грн., у тому числі у 2008 році – 502,2 млн. гривень.

ДПтС України за участю Міністерства юстиції України та інших центральних органів виконавчої влади розроблено Концепцію Державної цільової програми реформування ДПтС України на період до 2017 року, яка дасть змогу забезпечити комплексний підхід до розв'язання проблем, а також збільшити фінансові й технічні можливості для подальшого вдосконалення діяльності установ виконання покарань шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, здобуття ними освіти та набуття професії, їх соціальної адаптації в суспільстві, приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та які відбувають покарання, у відповідність до вимог Європейських пенітенціарних правил, організації діяльності криміналь-

но-виконавчої інспекції на засадах пробації.

Заходи загальносоціального характеру також полягають у залученні громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян до надання допомоги у створенні належних умов для тримання засуджених, їх матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення, здійсненні оздоровчо-профілактичних заходів. Активна співпраця на постійній основі з громадськими організаціями та благодійними фондами України також сприятиме покращенню соціально-виховної роботи з засудженими. Останнім часом в установах ДПтС України духовно-просвітницьку роботу проводили понад 1,5 тис. священнослужителів – представників практично всіх релігійних конфесій та організацій, офіційно зареєстрованих в Україні¹.

Характерною ознакою сьогодення є широка участь у духовному відродженні засуджених представників релігійних організацій. ДПтС України здійснює взаємодію з Українською міжконфесійною християнською місією «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі», до складу якої входять 12 основних релігійних організацій. Пастирська робота священнослужителів здійснюється на принципах дотримання свободи віросповідання, добровільної участі в заходах релігійного характеру та неприпустимості протиставлення одного віросповідання іншому. За допомогою священнослужителів в установах побудовані храми, каплиці, обладнані молитовні кімнати, створені духовні бібліотеки².

Для задоволення релігійних потреб засуджених станом на 1 листопада 2014 року функціонує 141 культова релігійна споруда, у тому числі: 107 – храмів; 27 – каплиць; 7 – молитовних будинків³.

¹ Проблеми протидії злочинності : підруч. / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц та ін. ; за ред. проф. О. Г. Кальмана – Харків : Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – С. 269–271.

² Калашник Н. Пенітенціарна система України – шляхом перетворень / Н. Калашник // Юридичний журнал. – 2010. – № 7. – С. 52–58.

³ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності ДПтС України (станом на 1 листопада 2014 року) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : http://kvs.gov.ua/Dost_public/Buklet.pdf.

Одним із важливих напрямів реформування пенітенціарної системи України є створення надалі на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, яка існує в більшості країн Європи. Рекомендації щодо створення такої служби в Україні були надані експертами Європейського Союзу ще в листопаді 2006 р., і лише 05.02.2015 р. було прийнято Закон України «Про пробацію», який визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації¹.

Окремої уваги потребує недопущення поширення кримінальної субкультури, агресивних і насильницьких зразків поведінки у суспільстві, що сприятиме запобіганню як злочинам, вчиненим особами, засудженими до кримінальних покарань, та особами, щодо яких обрано інші заходи примусового характеру, так і іншим різновидам злочинності.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, учиненим особами, засудженими до кримінальних покарань, та особами, щодо яких обрано інші заходи примусового характеру, різноманітні і містять багато складових. На наш погляд, основними запобіжними напрямками повинні бути:

- розширення правових основ судового, цивільного громадського контролю за діяльністю установ та органів ДПтСУ;

- проведення міжнародної експертизи КВК України та інших актів кримінально-виконавчого законодавства України на відповідність до практики Європейського суду з прав людини і норм права Європейського Союзу із залученням іноземних фахівців, а потім прийняття відповідних змін до КВК України;

- запровадження нового принципу виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі – принципу особистої і соціальної справедливості. Докорінно змінити в законодавчому порядку класифікацію засуджених до позбавлення волі і їх розподіл за видами кримінально-виконавчих установ, затвердивши залежність режиму ви-

¹ Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.

конання і відбування покарання від прагнення засудженого до виправлення, оскільки існуюча система режимів і умов тримання дозволяє ледарям і так званим «авторитетам» не працювати, вести паразитичний спосіб життя. Хто не бажає працювати, той повинен триматися на самому строгому і жорсткому режимі незалежно від строку покарання, призначеного вироком суду. Держава зі свого боку має забезпечити роботою всіх бажаючих і створити сприятливе економічне середовище для будь-якого виду корисної діяльності;

– введення в існуючу систему режимів і умов тримання поряд з іншими змінами нового типу кримінально-виконавчої установи, в якій би трималися за особистим бажанням ті, хто щиро бажає виправитися і стати після звільнення від відбування покарання повноцінними членами суспільства, законслухняним громадянином. У цьому новому типі установи повинні бути створені всі умови для всебічного розвитку особистості в роботі, навчанні та дозвіллі. Виховний вплив сьогодні будується за принципом проводити постійну роботу над помилками, роботу із виправлення помилок, тобто ми фокусуємо увагу на негативі. Але ми повинні змінити підходи, головним завданням вважати розвиток і зростання, а отже, необхідно переключитися на позитив, кожен засуджений повинен зрозуміти, в чому він сильний, які якості слід розвивати, а які просто прийняти як обмеження, чесно собі в цьому зізнатися і не витрачати все своє життя на боротьбу зі своїми недоліками і комплексами. Потрібно приймати себе таким, який ти є. Поряд з цим, повинні бути встановлені максимально жорсткі вимоги до морально-психологічної поведінки засудженого і встановити правило (трикратну дисциплінарну преюдицію) – після триразового застосування заходів дисциплінарного впливу за такі явища, як брехня, злість, лінощі тощо, винні повинні переводитися в інші кримінально-виконавчі установи з більш суворим режимом виконання і відбування покарання;

– усунення існуючої в місцях позбавлення волі ворожості і протистояння адміністрації та засуджених. Змінити докорінно сутність, ідеологію кримінально-виконавчих

установ, змінити їх сутність з каральної на реабілітаційну, всіляко стимулювати у засуджених тільки позитивні прагнення та бажання (подібно до того, як діти-сироти дуже часто стають відлюдними і потайливими – на протигагу тому, як діти у щасливих чи добрих родинах виростають життєрадісними і товариськими), допомогти людині, яка оступилася, усвідомити себе корисною для суспільства. При цьому в основу всієї виховної роботи покласти прагнення людини до визнання Бога як Творця всього на базі постулатів православної релігії: щиро віруючий і люблячий Бога буде любити людей і, природно, не вчинить навмисного зла, як це легко роблять невіруючі. Півсвіту виховується за Біблією. Ось чому підсвідомий механізм опору злу, який дається релігійним вихованням, у багатьох засуджених з дитинства спочатку відсутній, немає в нашій країні того «повітря гречності», яким душа підлітка «дихала» б з дитинства.

Між персоналом і засудженими має зникнути нерозуміння, страх і зло, бо страх і зло нероздільні, тому що свідомість, насичена страхом, створює образи, які отримують в подальшому втілення, починають жити в нових злочинах. Весь персонал кримінально-виконавчих установ зобов'язаний володіти високим морально-етичним рівнем і чітко розуміти, що їх діяльність повинна бути спрямована не на приниження і знищення особистості засудженого, а на формування і розвиток в ньому того доброго і позитивного, що неминуче є в кожній людині;

– втілюючи в життя нову політику в діяльності пенітенціарної системи України, не можна забувати і про те, що засуджені після відбування терміну покарання повертаються в суспільство, часто не маючи житла, роботи, сім'ї. І вирішення всіх питань, пов'язаних з побутовим і трудовим влаштуванням держава повинна взяти на себе. Конкретні пропозиції вченими і практиками в цьому напрямку розроблені, їх треба просто впровадити в життя¹;

¹ Трубников В. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социально-психологический анализ уголовно-исполнительной политики по реабилитации осужденных) / А. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. М. Трубников. – Харьков-Запорожье : НУВД, ЗГУ, 2002. – 440 с.

– проведення більш ефективної співпраці правоохоронних органів із кримінально-виконавчими установами.

2.5. Попередження злочинів та інших правопорушень з боку персоналу кримінально-виконавчих установ

Поняття і кримінологічна характеристика злочинності персоналу кримінально-виконавчих установ. Нормальна діяльність ДПтС України неможлива без цілеспрямованої і відповідальної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань. І якщо з боку персоналу допускаються правопорушення, тоді руйнується головна функція служби – досягнення цілей покарання. Тому розкриттю та протидії таких протизаконних дій персоналу має бути приділена першорядна увага, проаналізована кримінологічна характеристика, розкриті причини та умови вчинення злочинів з боку персоналу і розроблені дієві та ефективні заходи з викорінення цього явища.

Що стосується кримінологічної характеристики злочинності персоналу, то вона насторожує своєю масовістю. Як показує практика виконання покарань, щорічно з боку персоналу ДПтС України реєструється значна кількість правопорушень і злочинів, пов'язаних з їх службовою діяльністю. Так, тільки у 2014 році персоналом виправних колоній було допущено 89 випадків неслужбових зв'язків із засудженими (тобто таких проступків, що суперечать вимогам нормативно-правових актів, які регламентують їх службову діяльність). Крім цього, мають місце вчинення персоналом виправних колоній злочинів (18 кримінальних справ) та корупційних діянь¹. При цьому зазначені явища набули хронічних форм, мають перманентний (безперервний) характер та вкрай негативно впливають на стан правопорядку в колоніях². Як зазначає В. В. Лопоха, вони були

¹ Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2014 році. – К. : ДПтС України, 2014. – С. 13–14.

² Кошинець В. В. Підсумки роботи Державної кримінально-виконавчої служби України / В. В. Кошинець // Практика виконання альтернативних покарань : Інформ. бюлетень / за заг. ред. Н. Г. Калашник. – К. : ДДУПВП, 2008. – № 2. – С. 5.

zareєстровані як у попередні (2005–2007), так і в подальші (2009–2010) рр. Не змінилися ці тенденції у 2011–2014 рр.¹

Результати проведених науковцями досліджень показують, що відхилення поведінки персоналу ДПтС України від нормативно визначених умов виконання службових обов'язків мають такий характер:

1) проявляються у виді злочинів. При цьому, як зауважив А. П. Закалюк, ці злочини мають низку особливостей. У них більш широкою є сфера знаходження безпосередніх об'єктів посягання засуджених та відповідно – вчинення злочинів стосовно них²;

2) виражаються через корупційні діяння, кількість яких в останні роки (2001–2012) зросла майже вдвічі, враховуючи, що загалом серед інших правоохоронців кількість таких проявів за цей період залишилась на тому самому рівні. Зокрема, якщо у 2001 р. у структурі осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (військовослужбовці Збройних сил та інших військових формувань, включаючи ДКВС України), персонал ДПтС України склав 8,6 % (2000 р. – 3,7 %), то у 2012 році – 9,4 %; у I півріччі 2013 р. – 6,5 %;

3) реалізуються шляхом вчинення дисциплінарних проступків, кількість яких за останні роки, особливо у 2000–2012 рр., теж суттєво збільшилась. Так, якщо у 2000 р. було покарано в дисциплінарному порядку 7593 працівників ДКВС України, то у 2012 – майже 10 тис.; у I півріччі 2013 р. – 4 тис. 826 осіб³.

¹ Лопоха В. В. Про деякі тенденції вчинення злочинів і правопорушень персоналом виправних колоній України / В. В. Лопоха // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (Київ, 26 березня 2015 року). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – Ч. 2. – С. 13–14.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А.П. Закалюк – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – С. 265.

³ Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. проф. В. В. Коваленка. – К. : Атіка–Н, 2011. – 368 с.; Колб О. Г. Персонал установ виконання покарань як суб'єкт кримінально-виконавчої політики / О. Г. Колб, В. В. Кондратішина // Держава та регіони. Серія: Право. –

При цьому у структурі злочинів, що вчиняє персонал виправних колоній, найбільш питому вагу мають ті із них, що пов'язані з службовою діяльністю (хабарництво, зловживання та перевищення влади або службових повноважень тощо), а також злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів¹.

Особливе занепокоєння викликає і той факт, що серед категорії злочинів, що вчиняються персоналом ДПтС України, чільне місце займають ті із них, що пов'язані з посяганням на життя і здоров'я особи засудженого. Зокрема, непоодинокими є випадки вчинення персоналом виправних колоній умисних вбивств засуджених, у тому числі при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 115 КК України), нанесення тілесних ушкоджень (статті 121, 122 КК), а також катування осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ст. 127 КК) та ін.

У результаті проведення комплексу попереджувально-профілактичних та оперативно-розшукових заходів протягом 2013 року виявлено 20 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (проти 71 за 2012 рік), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». А саме: по 3 випадки у Львівській (ВК-50 і 2 випадки – КВІ) та Миколаївській областях (СІЗО і 2 випадки – ВК-93), по 2 випадки в АР Крим (СІЗО), у Донецькій (ВК-124, ВК-52) та Київській областях (ВК-95, СІЗО), по 1 випадку – у Вінницькій області (ВК-114), Запорізькій області (ВК-55), Івано-Франківській області (СІЗО), Одеській області (ВК-51), Сумській області (ВК-56), Тернопільській області (СІЗО), Хмельницькій області (КВІ) та Черкаській області (КВІ).

Порушення антикорупційного законодавства скоїли:

2010. – Вип. 2. – С. 77–82; Журавська З. В. Основні детермінанти протиправної поведінки персоналу виправних колоній України / З. В. Журавська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 297.

¹ Дані про стан злочинності та правопорушень, учинених персоналом органів і установ виконання покарань ДКВС України у 2005–2010 рр. // Лист Державної пенітенціарної служби України. – 2011. – № 622/лс. – 27 січ. – 100 с.

6 працівників підрозділів нагляду і безпеки виправних колоній; 4 працівника кримінально-виконавчої інспекції; 3 працівника відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів; 2 начальника відомчої пожежної охорони виправних колоній; по 1 – працівник відділу охорони виправної колонії, фельдшер медичної частини, працівник соціально-психологічної служби, завідувач канцелярії та старший інженер (з інформатизації та зв'язку) відділу інженерно-технічних засобів охорони, зв'язку та інформатизації.

За своєю структурою корупційні діяння, допущені персоналом, це у переважній більшості факти незаконного отримання грошової винагороди за передачу засудженим предметів, обіг яких у місцях позбавлення волі заборонений. Стосовно всіх цих осіб судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 170 грн. до 2550 грн. Крім цього, протягом 2013 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління ДПтС України, відкрито 61 кримінальне провадження стосовно 63 осіб (за 2012 рік порушено 67 кримінальних справ стосовно 68 осіб).

Зокрема, протягом 2013 року відкрито 27 проваджень за злочини у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин; 20 – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; 3 – за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 3 – за перевищення влади або службових повноважень; 3 – за службову недбалість; 2 – за зловживання владою або службовим становищем; по 1 провадженню – за шахрайство, за службове підроблення, за підроблення документів і їх використання.

Протягом 2013 року кримінальні провадження відкриті щодо 13 працівників соціально-психологічної служби; 10 працівників відділу режиму і охорони слідчих ізоляторів; 6 працівників підрозділів нагляду і безпеки виправних колоній; 5 працівників медичної служби; 5 оперативних працівників; 4 працівників кримінально-виконавчої інспекції; 4 працівників відділів інтендантського та господарського забезпечення; 4 працівників відділів охорони; 2 начальників виправних колоній; 2 заступників начальників

установ з виробництва – директорів підприємств; по одному – начальник виправного центру, заступник начальника установи з охорони – начальник відділу охорони, колишній головний бухгалтер установи, колишній спеціаліст-бухгалтер установи, начальник цеху, старший майстер підприємства, молодший інспектор (технік з обслуговування ІТЗО) та майстер навчального цеху. Із зазначеної кількості відкритих кримінальних проваджень щодо персоналу засуджено 26 осіб, а по решті – триває слідство¹.

Аналіз основних кримінологічних показників (стан, рівень, структура, динаміка) свідчить про те, що загальні тенденції, що мають місце в злочинності в цілому по Україні, повторюються і в злочинах, які вчиняються співробітниками ДПіТС України. Хоча кримінальна активність цієї частини населення значно нижча (рівень злочинності менше в десять разів) і абсолютне число злочинів відносно невелике (у середньому близько 203 на рік), злочини співробітників ДПіТС України мають підвищену небезпеку внаслідок значущості здійснюваних ними функцій.

Істотно більш низьке значення цієї характеристики злочинності визначається, на думку автора, рядом особливостей служби в пенітенціарній службі (обмеженістю території, більш суворим контролем за поведінкою співробітників, кращим, порівняно з іншим населенням України, матеріальним забезпеченням, наявністю певного правового статусу, наділенням владними повноваженнями, здійсненням відбору при прийомі на службу, постійним вихованням особового складу), а також деякими рисами особистості співробітників, що працюють в ДПіТС України (більш високим рівнем освіти та правової підготовки, відсутністю психічних аномалій).

За існуючими на сьогодні обліками всі злочини, вчинені співробітниками пенітенціарної служби, діляться на дві великі групи: 1) посадові; 2) загальнокримінальної спрямованості, про що свідчать також дані інших дослідників².

¹ Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 2013 рік. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/703648>.

² Чистотина О. А. Криминологическая характеристика и профилактика преступ-

Групу посадових злочинів складають: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК); службове підроблення (ст. 366 КК); службова недбалість (ст. 367 КК); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК). Всі ці склади входять до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України.

Групу загальнокримінальних злочинів становлять такі склади, як умисне вбивство (ст. 115 КК); вбивство через необережність (ст. 119 КК); умисне тяжке та умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (статті 121 і 122 КК); насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК); крадіжка (ст. 185 КК); грабіж (ст. 186 КК); розбій (ст. 187 КК); вимагання (ст. 189 КК); хуліганство (ст. 296 КК); злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (статті 306, 307, 308, 309, 315 КК); інші злочини.

Дослідженням встановлено, що в структурі злочинності співробітників пенітенціарної служби переважають загальнокримінальні злочини (75–85 %). Посадові злочини складають відповідно від 15 до 25 %, хоча їх частка значно більше квоти аналогічних складів у структурі злочинності України. Це обумовлює підвищену небезпеку злочинів, вчинених співробітниками ДПтС України.

У ході дослідження ми виявили тенденцію, згідно з якою найбільші кількісні та якісні зміни відбулися в групі злочинів проти особистості, вчинених співробітниками ДПтС України: збільшилася загальна кількість і рівень таких злочинів (на тлі загального зниження), більше стало їх вчинятися на службі, у стані сп'яніння.

Важливим показником, що характеризує суспільну небезпеку злочинів, є вчинення їх у групі. Аналіз отриманих

даних свідчить, що хоча більшість злочинів вчиняються співробітниками пенітенціарної служби поодиночі, частка групової злочинності достатньо велика. Вона складає в середньому третю частину в структурі злочинів. За складом учасників розрізняються групи, що складаються тільки зі співробітників установ ДПтС України; співробітників і цивільних осіб; співробітників і раніше судимих осіб. Найбільшу питому вагу має перша група – від 55 % (у 2009 році) до 73 % (у 2008 році). На частку груп у складі співробітників і цивільних осіб припадає відповідно від 40 % до 18 %, незначну частину складають групи за участю раніше судимих осіб (5–9 %). Найчастіше в такій групі відбуваються посадові злочини і злочини проти власності.

На підставі вивчення матеріалів дослідження вважаємо, що облік порушень законності і злочинів, вчинених співробітниками пенітенціарної служби, потребує вдосконалення. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно, по-перше, привести форми обліку злочинів, вчинених співробітниками пенітенціарної служби, у відповідність з чинним кримінальним законодавством. По-друге, класифікувати злочини загальнокримінальної спрямованості на пов'язані і не пов'язані з виконанням службових обов'язків, що дозволить повніше врахувати особливості їх вчинення, виявити специфіку особистості співробітників, які допускають такі діяння, і на цій основі ефективніше організувати профілактику.

Що ж до характеристики особистості співробітників, які вчиняли злочини, то виявлені дані, що містять соціально-демографічні, психологічні ознаки, а також низку специфічних характеристик, які впливають із їх службового статусу (посада, термін служби в ДПтС України, спеціального звання тощо).

Результати нашого дослідження показують, що абсолютна більшість співробітників, які вчиняють злочини, становлять чоловіки. Частка жінок в цій групі (десь на рівні 1–3 % на рік). При цьому кількість жінок-співробітників ДПтС України становить в середньому 13 % особового складу. За інформацією ДПтС України протягом 2012–2014 років жінками-співробітниками органів установ виконання покарань кримінально-виконавчої служби скоєно 8 кримі-

нальних правопорушень, з них: за ст. 368 КК України – 4; за ст. 307 КК України – 2; за ст. 191 КК України – 1; за ст. 328 КК України – 1.

Нааявні дані показують, що найбільш часто вчиняють злочини співробітники у віці до 35 років, причому половину всіх злочинів вчиняють особи у віці до 30 років. При цьому кількість співробітників у віці до 30 років у загальній структурі особового складу ДПтС України становить більш третини, що свідчить про підвищену кримінальну активність осіб молодіжного віку, службовців у ДПтС України.

За категорією загальнокримінальних злочинів – це громадянин у віці 30 років, який перебуває на службі в ДПтС України. Найімовірніше виявити посадовий злочин серед осіб 25–30 років.

Найбільш інтенсивне зростання кількості злочинців спостерігається серед співробітників 20–30 років, далі йдуть 30–40-річні. Потім злочинна активність значно спадає. На частку осіб у віці старше 45 років припадає до 2 % від всіх вчинених злочинів, хоча вони становлять 9–13 % особового складу. При порівнянні вікових характеристик співробітників ДПтС України, які вчинили злочини, і показників в цілому по Україні видно, що для досліджуваної категорії громадян характерне вчинення злочинів у більш молодому віці.

Найбільша кількість злочинів на рік вчиняється співробітниками виправних колоній різних видів режиму, що становить більше 50 % всіх кримінально караних діянь. Причому частка співробітників виправних колоній в загальній сукупності з плином часу зростала. У цілому, співвідношення діянь, вчинених співробітниками різних виправних установ (виправні колонії, виховні колонії, СІЗО), відповідає розподілу особового складу ДПтС України з даних видів установ. Слід зазначити, що значно збільшилася в досліджуваний період частка співробітників органів управління ДПтС України, які вчиняють злочини. У структурі злочинності співробітників управлінського апарату переважають посадові злочини.

У структурі осіб з числа персоналу виправних коло-

ній можна виділити наступні типи правопорушників: молодший начальницький склад; середній начальницький склад; старший начальницький склад; державні службовці.

Слід зазначити, що у структурі злочинів пріоритетне місце займає молодший начальницький склад (45 % від усіх представників персоналу, що вчинили злочини у виправних колоніях). При цьому, якщо у 2005 р. кількість злочинів, що мала місце з боку зазначеної категорії осіб була найменшою у структурі суб'єктів злочинів, що були вчинені персоналом виправних колоній, то у 2012 р. число зареєстрованих злочинів, що були допущені молодшим начальницьким складом, зросло в абсолютних числах у 10 разів. У цілому ж, ріст вчинених злочинів даними представниками персоналу виправних колоній розпочався з 2007 року.

Питома вага середнього начальницького складу у структурі злочинів становить 35 % від загальної їх кількості. При цьому збільшення числа зазначеної категорії осіб у цій структурі розпочалось у 2008 р. Зокрема, порівняно з 2005 р. у 2012 р. в абсолютних цифрах зростання відбулось у 5 разів.

Інша складова у структурі злочинів належить старшому начальницькому складу (20 %). У середньому зазначена категорія персоналу виправних колоній вчиняє до 5 злочинів щорічно. Деяке зниження кількості допущених злочинів мало місце у 2007–2008 рр., та не було зареєстровано злочинів взагалі у 2012 р. Проте, порівняно з 2005 р., кількість вчинених старшим начальницьким складом злочинів у 2010 р. зросла у 1,5 рази або на 150 %¹.

У структурі осіб з числа персоналу виправних колоній, які вчиняли корупційні діяння, питома вага належить особам з числа молодшого начальницького складу, яка складає 64 %².

¹ Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джуца, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. проф. В. В. Коваленка. – К. : Атіка–Н, 2011. – 368 с.

² Журавська З. В. Основні детермінанти протиправної поведінки персоналу виправних колоній України / З. В. Журавська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 298.

У цілому, можна зробити висновок про те, що найпильнішу увагу з метою профілактики злочинів, вчинених співробітниками пенітенціарної служби, слід приділяти особам, які працюють у виправних і виховних колоніях на посадах інспекторського складу. Необхідно проводити попереджувальну роботу в територіальних органах управління ДПтС України і серед керівної ланки виправних колоній, надаючи особливого значення заходам з профілактики посадових злочинів цього контингенту.

При аналізі характеристик особистості співробітників ДПтС України, які вчинили злочини, ми отримали кримінологічний портрет такої особи. Співробітник ДПтС України, який вчиняє злочин, – це особа у віці близько 30 років, яка має середню або середню спеціальну освіту, в основному у середовищі інспекторського складу виправної або виховної колонії. Він має звання рядового чи молодшого начальницького складу, прослужив у ДПтС України від року до трьох років, характеризується найчастіше позитивно, але в той же час ця особа не виділяється серед колег. На підставі цього загального портрета і його різновидів, позначених для співробітників, які вчинили посадові чи загальнокримінальні злочини, можна виділити групи, що вимагають раннього індивідуального профілактичного впливу й особливого контролю внаслідок більшої ймовірності вчинення злочинів особами, які входять до них. Інакше кажучи, кримінологічний портрет дозволяє більш точно визначити об'єкти профілактичного впливу.

Криміногенні фактори злочинності персоналу кримінально-виконавчих установ. У процесі дослідження ми проаналізували основні детермінанти злочинності співробітників виправних і виховних колоній, що входять до пенітенціарної служби.

При аналізі причин і умов, що призвели до вчинення злочинів співробітниками, було виявлено негативний вплив різноманітних економічних, соціально-політичних, соціально-психологічних, правових, організаційно-управлінських та інших факторів, що діють на рівні детермінант злочинності в цілому. Співробітники пенітенціарної служби – це частина населення України, тому вони від-

чувають на собі вплив тих же негативних обставин, що і всі громадяни.

Причинами протиправних дій співробітників є невідповідність особистісних якостей вимогам професійної діяльності; слабкий професіоналізм; емоційна нестриманість у ситуаціях провокації (образа честі, гідності тощо); вплив менталітету, виробленого в тоталітарній державі; слабка матеріальна забезпечення співробітників; професійна деформація персоналу. Відзначаючи реальність дії у виправних установах даного механізму деформації персоналу, дослідники дійшли до висновку, що працівник – така ж жертва системи, як і ув'язнені. Однак якими б не були складними ситуації, як би не «тиснули» на людину зовнішні чинники, вона завжди сама приймає рішення і сама несе за це відповідальність¹.

Найбільш значущими на рівні особливого є економічні та матеріально-побутові фактори, психологічні причини (пов'язані з характеристикою особистості і середовища, в якому здійснюють свою діяльність співробітники ДПтС України).

Майже половина засуджених колишніх співробітників ДПтС України вказала економічні фактори в якості ос-

¹ Безносос С. П. Теоретические основы изучения профессиональной деформации личности / С. П. Безносос. – СПб. : Речь, 1995. – 283 с.; Безносос С. П. Профессиональная деформация личности / С. П. Безносос. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.; Букетов А. В. Работа с сотрудниками ОВД по профилактике профессиональной деформации / А. В. Букетов. – М. : МВД РФ, 1992. – 193 с.; Дебольский М. Г. Психологический анализ взаимоотношений между администрацией ИТУ и осужденными / М. Г. Дебольский // Педагогическое наследие А. С. Макаренко и проблемы воспитания осужденных : материалы Всесоюзной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения А. С. Макаренко (22–24 декабря 1977 г.). – Рязань : НИИРИО РВШ МВД СССР, 1978. – С. 148–149; Дебольский М. Г. Программа социально-психологического тренинга и подготовка сотрудников ИТУ к профессиональному общению с осужденными / М. Г. Дебольский. – М. : ФСИН РФ, 1994. – 92 с.; Столяренко А. М. Энциклопедия юридической психологии / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 607 с.; Медведев В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП / В. С. Медведев // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Бюлетень. – К. : КІВС, 1996. – № 1. – С. 42–47; Мухина В. Сотрудники уголовно-исполнительной системы: Экстремальные условия профессии и их следствия / В. Мухина, Л. Проценко, А. Хвостов // Развитие личности. – 2003. – № 3. – С. 133–144.

новних причин вчинення ними злочинів. Близько 62 % опитаних, які проходять службу, вказали, що підвищення заробітної плати, гарне соціально-побутове забезпечення співробітників ДПтС України могло б вплинути на зменшення кількості службових злочинів серед працівників кримінально-виконавчих установ.

Крім загальних недоліків економічного характеру (затримки виплат, недостатнє фінансування), необхідно вказати недиференційованість, зрівняльність в оплаті праці працівників різних служб без урахування оперативної обстановки, навантаження і результатів роботи кожного, недостатній або навіть низький рівень матеріально-технічного та соціально-побутового забезпечення. Для співробітників не вистачає житла, і вони часом знаходяться в гірших умовах порівняно із засудженими, яких охороняють.

Другу групу факторів, виділену нами при дослідженні, складають детермінанти психологічного характеру. Усі найважливіші обставини, що належать до цієї сфери, можна умовно розділити на дві великі групи: 1) обумовлені психологічними якостями і недоліками самих співробітників пенітенціарної служби; 2) залежні від впливу середовища, в якому доводиться здійснювати свої функції персоналу ДПтС України.

До першої групи психологічних факторів входять як недоліки загальнолюдських якостей, необхідних для працівника ДПтС України (недоліки емоційної, інтелектуальної, вольової сфер), так і недостатність або повна відсутність суто професійних властивостей (професійна майстерність, професійна деформація, низький рівень професійної культури). Зазначені недоліки служать безпосередніми причинами вчинення злочинів співробітниками пенітенціарної служби.

Наступна група причин психологічного характеру об'єднує в собі детермінанти, пов'язані з характеристиками середовища, в якій здійснюють свою професійну діяльність співробітники ДПтС України. Відомо, що діяльність працівників пенітенціарної служби протікає в напружених, конфліктних ситуаціях, і навіть небезпечних для життя

обставинах. Такі умови чинять сильний вплив і називаються екстремальними. Вони створюють складнощі у вирішенні професійних завдань, позначаються на успішності діяльності, вимагають від персоналу психологічної стійкості, особливої підготовленості, особливого уміння діяти в екстремальних умовах.

Співробітники пенітенціарної служби живуть у постійному стресі. Вони відчують депривацію від екстремальних умов своєї діяльності. Серед екстремальних ситуацій роботи в ДПтС України виділяють захоплення заручників, масові заворушення, непокору тощо.

Звичайно, середовище, в якому постійно знаходиться співробітник, багатьма психологами описується як постійна провокація, ризик не стільки безпосередній (фізичний), скільки психологічний, оскільки постійно відчувати себе «під прицілом» можливої критики, скарг, провокацій – справа нелегка. Будучи переважно людьми нечесними, засуджені особливо вимогливо і прискіпливо стежать за тим, щоб співробітники чітко виконували свої обов'язки, особливо у відношеннях з ними. Тому співробітник із незаплямованою репутацією завжди користується повагою, а того, хто спокусився на подачки, що вступив із засудженими або їх родичами в незаконний зв'язок, особливо ненавидять і зневажають. Якщо співробітник сумлінно виконує свій обов'язок, засуджений завжди в моральному програші¹.

Вчинення злочинів не є виключно результатом правового нігілізму, особистісних та професійних деформацій. Важливу роль у причинах порушень законності відіграє ставлення колективу підрозділу і керівництва до подібних фактів. Потурання правопорушенням, що вчиняються колегами і підлеглими, або підтримка винних значною мірою сприяють відчуттю безкарності.

Керівник своєю законослухняною поведінкою та нетерпимістю до порушень законності повинен надавати приклад підлеглим, виховувати у них переконання про ва-

¹ Мухина В. Сотрудники уголовно-исполнительной системы: Экстремальные условия профессии и их следствия / В. Мухина, Л. Проценко, А. Хвостов // Развитие личности. – 2003. – № 3. – С. 133–144.

жливість і необхідність сумлінного виконання своїх обов'язків та негативного ставлення до вчинення злочинів і правопорушень. Це можливо лише за умови правильного розуміння кінцевої мети – послідовного і поступального скорочення кількості злочинів. Разом з тим, стан середовища, в якому здійснюють свою діяльність співробітники пенітенціарної служби, має стійко екстремальний характер. Особливості середовища діяльності співробітників залежать від контингенту, з яким їм доводиться щодня спілкуватися.

Крім того, на стан злочинності серед співробітників пенітенціарної служби впливає такий фактор психологічного характеру, як низька престижність служби в органах і установах виконання покарань. Робота з особами, які вчинили злочини, характеризується невисокою престижністю. В умовах різкого розшарування населення за рівнем матеріальної і соціальної забезпеченості, служба у пенітенціарній службі стає дедалі менш престижною, що спричиняє звільнення зі служб та підрозділів працездатних і підготовлених працівників, послаблює приплив до неї молодих здібних фахівців.

Всюди у світі люди, що працюють у в'язницях, відчувають, що в очах суспільства тавро, яке лежить на засуджених, лягає і на них¹. Світ тюрем – це похмурий світ, світ страждань людей і нелюдяності тюремних систем. Ставлення і в Україні до співробітників колоній вельми недобророзичливе. В очах обивателя «тюремник» обов'язково є сатрапом, який діє самовладно, деспотично, не рахуючись із законом. Співробітники ДПтС України поставлені в умови, коли потрібно безперервно доводити соціальну значущість своєї професії².

У ході проведеного нами опитування близько 15 % співробітників, які працюють у пенітенціарній службі, вказали, що обрали б більш престижну роботу, а близько 20 %

¹ Свиначенко И. Н. Русские сидят: По зонам родины / И. Н. Свиначенко. – М. : Вагриус, 2002. – 384 с.

² Мухина В. Сотрудники уголовно-исполнительной системы: Экстремальные условия профессии и их следствия / В. Мухина, Л. Проценко, А. Хвостов // Развитие личности. – 2003. – № 3. – С. 133–144.

засуджених зазначили, що запобігти вчинення ними злочинів могло б підвищення престижу, авторитету співробітників пенітенціарної служби.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило окреслити лише найбільш значущі фактори, що лежать у сфері діяльності кримінально-виконавчих установ, що впливають на стан, структуру і динаміку злочинності серед співробітників ДПтС України. Всі зазначені фактори впливають на злочинність співробітників не ізольовано, а в тісній взаємодії, тобто злочини вчиняються в результаті дії не однієї, а декількох причин і умов, які залежно від обставин можуть по-різному поєднуватися.

На реальність функціонування цих факторів вказують зміни в характері злочинності: посилюється її організованість (груповий характер злочинності); збільшується кількість злочинів, вчинених у стані сп'яніння; у злочинність активніше втягуються молоді співробітники; зростає частка тяжких злочинів; збільшується латентна частина злочинів, вчинених співробітниками пенітенціарної служби.

Протидія злочинності персоналу кримінально-виконавчих установ. Після проведення аналізу стану та основних тенденцій злочинності співробітників ДПтС України, визначення характеристик особистості таких осіб, виявлення причин і умов, що детермінують злочинність співробітників ДПтС України, стала можлива розробка основних напрямків попередження злочинів, що вчиняються співробітниками пенітенціарної служби. Адже будь-яке дослідження правопорушень, незалежно від критерію виділення групи, в підсумку спрямоване на розробку заходів щодо його профілактики. Попередження злочинів, вчинених співробітниками пенітенціарної служби, повинне мати комплексний характер¹.

¹ Захаров В. П. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі : монографія / В. П. Захаров, О. Г. Колб, С. М. Мирончук, Л. І. Міліщук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Луцьк : Вид-во П-ця В.П. Іванюка, 2007. – 442 с.; Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.; Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О. А. Мартыненко. – Х. : Изд-во ХНУВД, 2005. – 496 с.

Проведене нами дослідження дозволяє позначити головні напрямки профілактичної діяльності: ослаблення впливу, а в підсумку – усунення причин злочинів, що вчиняються співробітниками пенітенціарної служби; формування позитивних властивостей у структурі особистості співробітників, які могли б нейтралізувати дію негативних якостей; безпосередній вплив на ці негативні якості для пом'якшення їх впливу; нейтралізація умов, що сприяють вчиненню злочинів.

Розглянемо заходи з виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів. До заходів загальної профілактики злочинності співробітників пенітенціарної служби слід віднести такі: аналіз статистичних даних про вчинені злочини та інші правопорушення у конкретному закладі, регіоні, на рівні країни в цілому, вивчення причин і умов вчинення злочинів шляхом виходу на місце, проведення оперативно-розшукових заходів, аналіз матеріалів громадських організацій, засобів масової інформації, заяв посадових осіб, повідомлень і скарг громадян.

Що ж стосується індивідуальної профілактики злочинів, які вчиняються співробітниками ДПТС України, то вона характеризує заходи, спрямовані на конкретну особу, від якої реально можна очікувати вчинення злочину. Для ефективної боротьби зі злочинами співробітників пенітенціарної служби основний попереджувальний вплив необхідно зосередити на заходах безпосередньої і ранньої індивідуальної профілактики. Причому таку роботу потрібно починати вже при відборі кандидатів, які вступають на службу до пенітенціарної служби. У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне здійснення таких заходів індивідуальної профілактики діяльності співробітників установ пенітенціарної служби, з боку яких реально можна очікувати вчинення злочинів, елементами (або основними напрямками) якої є:

- 1) виявлення об'єктів індивідуальної профілактики злочинів, індивідуальне прогнозування;

- 2) постановка співробітників, від яких реально можна очікувати вчинення злочинів, на спеціальний організований облік;

- 3) всебічне і глибоке вивчення особистості співробітників, відносно яких здійснюється профілактика, та умов їх життєдіяльності;

- 4) індивідуалізація заходів профілактичного впливу;
- 5) безпосереднє недопущення вчинення профілактуючою особою злочинів;
- 6) ліквідація, нейтралізація і ослаблення дії на співробітників негативних соціальних факторів і активізація дії позитивних;
- 7) здійснення заходів впливу на профілактуючих з метою досягнення необхідних суб'єкту профілактики змін в особистості;
- 8) контроль суб'єкта за станом процесу індивідуальної профілактики злочинів, вчинених співробітниками ДПтС України.

До співробітників, від яких можна очікувати вчинення злочинів, можуть бути застосовані різноманітні методи індивідуального профілактичного впливу¹. За методом надання профілактичного впливу розрізняють заходи переконання (бесіда, надання допомоги, шефство, використання громадської думки, самовиховання) і примусу (притягнення до різних видів відповідальності).

Ще одна проблема, яка негативно впливає на кадрову політику пенітенціарної служби, – це згортання наукових досліджень у галузі кримінально-виконавчого права, і не стільки з причин відсутності фінансування, як через відсутність ефективної системи визначення потреб замовників, тобто через відсутність пропозицій ДПтС України. Поспіх, з яким відбувалось відмежування ДПтС України від системи МВС привів до того, що на сьогодні дослідження з кримінально-виконавчої тематики практично припинені через відсутність у системі виконання покарань наукових установ і закладів, що може привести до втрати накопиченого наукового, навчального та методичного потенціалу в цій галузі.

Сьогодні персонал пенітенціарної служби України є заручником ситуації і не може повністю виправити умови тримання засуджених без зміни кримінально-правової політики. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне здійснити такі заходи:

¹ Медведєв В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП / В. С. Медведєв // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Бюлетень. – К. : КІВС, 1996. – № 1. – С. 42–47.

– визначитись у правовому статусі персоналу колоній, взявши за основу принципи міжнародного права, тобто забезпечувати виконання пенітенціарної функції повинні цивільні державні службовці;

– відійти від практики ототожнювання та нівелювання органів виконання покарань з іншими органами державної виконавчої влади (поліцією, фіскальною службою, СБУ), оскільки об'єм функцій та енергозатрат у перших неможливо порівняти з останніми;

– змінити алгоритм у формуванні якісного складу персоналу, віддаючи перевагу таким спеціалістам, як психологи, педагоги та юристи;

– визначити критерії оцінки роботи персоналу, поклавши у їх основу не стан рецидивної злочинності, а ефективну організацію ізоляції осіб;

– підтримання порядку, створення умов для включення засуджених у систему суспільних відносин та розвиток у них відповідальності за свою поведінку;

– змінити стереотипи у відношеннях керівних органів пенітенціарної служби та адміністрації колоній, з одного боку, та між останніми і засудженими – з іншого.

Звичайно, викладені ідеї не є беззаперечними, але очевидно, що, залишаючи у теперішньому стані персонал колоній, суспільство не вправі розраховувати на підвищення рівня своєї безпеки, а у цьому, останньому, власне і виражається мета покарання. У цьому контексті ми погоджуємося і з висновком про те, що не варто покладати велику відповідальність на ДПтСУ та пред'являти до неї серйозні претензії. Не можна говорити, що персонал є гальмом, що стримує реформу пенітенціарної служби¹. Будь-який представник персоналу колонії погодиться працювати у нормальних цивілізованих умовах, коли він отримує і матеріальну винагороду, і задоволення від своєї нелегкої роботи.

¹ Степанюк А. Х. Про деякі напрямки політики України щодо реформування кримінально-виконавчої системи (виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи) / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С. 23–31.

ЗАГАЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

3.1. Об'єкт злочинів

У науці кримінального права об'єкт злочину відіграє важливу роль як обов'язкова ознака будь-якого складу злочину. Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відокремленню його від суміжних суспільно небезпечних посягань¹.

У кримінальному праві одноставно визнається, що об'єкт злочину – це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди спричиняє шкоду. Однак питання про те, чому ж саме заподіюється або може бути заподіяно шкоду в результаті злочину, вже протягом багатьох десятиліть залишається спірним. За весь час існування кримінального права вчені прагнуть визначити, що ж насправді є об'єктом злочину, яка його структура, його місце в структурі складу злочину тощо.

Як зазначає Г. П. Новоселов, розробка проблеми об'єкта злочину почалася в юридичній науці після того, як наприкінці XVIII ст. поняття «склад злочину», переставши мати початкове, процесуальне значення, отримало статус однієї з найважливіших категорій кримінального права².

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 100.

² Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов – М. : Норма, 2001. – С. 1.

У середині XIX ст. була достатньо поширеною так звана нормативістська теорія об'єкта злочину, яка базувалася на формальному визначенні злочину. Згідно з цією теорією злочином є діяння, що порушує норму права, отже, правова норма і є об'єкт злочину, тобто те, на що посягає злочинне діяння¹.

Крім нормативістської, у XIX ст. існувала і теорія суб'єктивного права як об'єкта злочину. Цієї теорії дотримувався, зокрема, В. Д. Спасович, який у своїх висновках про об'єкт злочину виходив із розуміння самого злочину як посягання на право особи, що охороняється державою за допомогою покарання. За його теорією, предметом і об'єктом злочину може бути приватна особа, сім'я, держава і т. д.²

На відміну від дореволюційного різноманіття точок зору, радянська школа кримінального права протягом кількох десятиліть дотримувалася єдиної концепції об'єкта злочину. У радянській кримінальній науці фактично була відсутня дискусія у визначенні об'єкта права. Автори в основному критикували дореволюційні теорії, а також зарубіжну кримінально-правову науку, тоді як всі, фактично, сходилися в єдиному визначенні об'єкта злочину як суспільних відносин³.

¹ Чигарин Т. Г. Объект преступления и его структура : монография [Электронный ресурс] / Т. Г. Чигарин. – М., 2004. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum2692/item2693.html>; Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. По изданию 1902 года [Электронный ресурс] / Н. С. Таганцев. – Режим доступа : <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum105/item855.html>; Марголин А. Д. Из области уголовного права: Основные черты нового уголовного Уложения. Элемент чувства в институте наказания и другие статьи / А. Д. Марголин. – Киев : Работник, 1907. – 127 с.; Таганцев Н. С. Русское уголовное право : в 2 т. / Н. С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1 : Часть общая. – С. 394; Хвостов В. М. Общая теория права. Элементарный очерк / В. М. Хвостов. – М. : Университет. тип., 1905. – С. 196; Народная энциклопедия. Том XI. Общественно-юридический. Полутом 1. – Издание И. Д. Сытина, М.: 1911. – С. 70.

² Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Часть Общая / В. Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огризко, 1863. – Т. 1, вып. 1. – С. 94–96.

³ Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.; Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 232 с.; Курс советского уголовного права : в 6 т. / А. А. Пионтковский ; под ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 :

Як зазначає В. М. Трубников, радянські наукові позиції зберігають свою значимість і до сьогоднішнього дня, і навіть новітні підручники з кримінального права здебільшого дотримуються цієї концепції¹.

Однак останнім часом у кримінальному праві намітвся деякий відхід від такого однозначного трактування поняття об'єкта злочину. З'являються різні точки зору, представники яких визнають об'єктами злочинів «правове благо» (С. Б. Гавриш, А. В. Наумов), «інтерес» (І. В. Самощенко), «людей, соціум» (Г. П. Новосолов, І. Я. Козаченко), «соціальні цінності, інтереси, блага» (А. В. Пашковська), «цінності» (О. М. Кривуля, В. М. Куц, Є. В. Фесенко, П. П. Андрушко, П. С. Березін), «сферу життєдіяльності людей» (В. П. Ємельянов), специфічну «соціальну оболонку» (В. М. Трубников) тощо².

Часть Общая: Преступление. – 516 с.; Загородников Н. И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н. И. Загородников // Труды военно-юридической академии. – 1951. – Вып. 13. – С. 32–46; Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1951. – № 8. – С. 51–60; Кригер Г. А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве / Г. А. Кригер // Вестник Московского университета. – 1955. – № 1. – С. 111–124; Федоров М. И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / М. И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. – Пермь, 1957. – Т. XI, вып. 4. кн. 2. – С. 180–194; Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М.: Госюриздат, 1963. – 275 с.; Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В. Я. Тацій. – Харків : Выща шк., 1994. – 75 с.; Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 127 с.; Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. М. Трубников, Я. О. Лантінов, О. М. Храмцов та ін. ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 92.

² Новоселов Г. П. Вказана праця. – С. 60; Гавриш С. Б. Вказана праця. – С. 64–65; Российское уголовное право. Общая часть : учебник / С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М.: Спарк, 1997. – С. 91–92; Самощенко И. В. Вказана праця. – С. 114; Уголовное право: Общая часть : учебник для вузов / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, Т. В. Кондрашова и др. ; отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА, 2001. – С. 131–137; Курс уголовного права : учебник для вузов : в 5 т. / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М.: Зер-

Цікавою є сучасна позиція В. М. Трубникова, який визначає об'єкт злочину як охоронювані кримінальним законом права, свободи, законні інтереси та обов'язки людини і громадянина, на які здійснює замах особа, яка вчиняє злочин, і яким внаслідок вчинення злочинного діяння заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода. Таке розуміння об'єкта злочину, на думку вченого, дозволить повною мірою втілити у життя нові ідеї та принципи, на яких повинна будуватися правова держава та громадянське суспільство – служіння держави інтересам людини через першочергове забезпечення прав та свобод. Потребу в цьому він бачить як мотив перегляду положень КК України, спрямований на подальшу гуманізацію кримінального законодавства, оптимізацію кримінально-правових санкцій, удосконалення окремих інститутів Загальної частини кодексу тощо. І якщо виникають сумніви при аналізі диспозицій статей Особливої частини КК України, то тут справа полягає в тому або іншому ступені абстракції прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Такий підхід до визначення об'єкта злочину частково відповідає і діючому законодавству. Конституція України 1996 року закріплює положення, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і

цало-М, 2002. – Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении. – С. 197; Кривуля О. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О. М. Кривуля, В. М. Куц // Вісник університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Харків : Ун-т внутр. справ МВС України. – 1997. – Вип. 2. – С. 70–75; Фесенко Є. Цінності – як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78; Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія / П. П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.; Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. С. Берзін. – К, 2004. – 20 с.; Емельянов В. П. Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 10; Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления / В. П. Емельянов. // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 72–73; Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 84.

свобод. А отже, кримінальне законодавство ставить під охорону найбільш істотні права і свободи людини¹.

Не ставлячи під сумнів і не заперечуючи існування вказаних вище поглядів вчених стосовно визначення поняття об'єкта злочину у своєму дослідженні я буду дотримуватися загального визначення поняття об'єкту злочину як суспільних відносин, що охороняються нормами кримінального права і яким в результаті суспільно небезпечного діяння заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода.

Розглянемо види об'єктів злочинів, які посягають на нормальну діяльність пенітенціарної служби України.

У науці кримінального права найбільш поширеною є триступенева класифікація об'єктів злочину залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом на загальний, родовий, і безпосередній об'єкти².

Загальний об'єкт утворює сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність.

Родовий об'єкт – це певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

¹ Трубников В. М. Поняття об'єкта злочину з нових позицій / В. М. Трубников // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право. – 2009. – Вип. 1 (5). – С. 13–16; Пальчик Е. А. Суб'єктивные права, свободы и интересы как объект преступления / Е. А. Пальчик, В. М. Трубников // Проблемы противодействия преступности в России и Украине : сб. материалов Международного круглого стола к 15-летию принятия Конституции РФ 1993 г. и 15-летию основания юридического факультета (23 мая 2008 г.). – Белгород : Изд-во БелГУ, 2009. – С. 94–96; Трубников В. М. Новое универсальное понятие объекта преступления / В. М. Трубников // Юбилейная научно-практическая конференция, посвященная 40-летию Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины (Гомель, 2009): материалы : в 4 ч. / отв. ред. О. М. Демиденко. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2009. – Ч. 3. – С. 91–93; Трубников В. М. Универсальное понятие объекта преступления / В. М. Трубников // Реализация конституционных принципов в законодательстве на современном этапе : материалы VII Международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика В. Н. Кудрявцева (г. Белгород, 4–5 октября 2013 г.). – Белгород, 2013. – С. 513–525.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 109.

Під безпосереднім об'єктом злочину розуміють ті конкретні суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

У теорії кримінального права широке визнання здобула також класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі» на основний (головний) і додатковий об'єкти. Необхідність такої класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одночасно заподіює шкоду кільком суспільним відносинам.

Основним (головним) безпосереднім об'єктом називаються ті суспільні відносини, посягання на які становить суспільну сутність злочину та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально-правову норму. Завдяки основному безпосередньому об'єкту визначається місце злочину в системі Особливої частини КК.

Додатковим безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння шкоди поряд з основним об'єктом.

Розрізняють додатковий необхідний (обов'язковий) безпосередній об'єкт і додатковий факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт.

Додатковий необхідний об'єкт злочину – це суспільні відносини, яким при вчиненні даного злочину завжди спричиняється шкода.

Додатковий факультативний об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, яким при вчиненні даного злочину в одному випадку заподіюється шкода, а в іншому цього не відбувається.

Оскільки злочини, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, як і будь-який інший злочин, спричиняють шкоду всій сукупності суспільних відносин, остільки їх загальним об'єктом є суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права, і яким в результаті суспільно небезпечного діяння заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода.

Для визначення родового об'єкта цих злочинів слід встановити, якій групі суспільних відносин, як частині за-

гального об'єкту, заподіюється шкода внаслідок їх вчинення. Законодавець помістив злочини, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, у Розділ XVIII Особливої частини КК України – «Злочини проти правосуддя». Отже, це вказує на те, що їх родовим об'єктом визнаються суспільні відносини, що складаються в процесі відправлення правосуддя.

Правосуддя, що повинно охороняти і захищати наше суспільство від правопорушень і злочинів, у випадку вчинення проти нього зазначених посягань само стає об'єктом кримінально-правової охорони. Тому система правосуддя також потребує кримінально-правової охорони, і протистояти таким посяганням може лише кримінальний закон.

Отже, кримінально-правовий захист суспільних відносин у сфері правосуддя знайшов своє відображення в діючому кримінальному законодавстві, і ці суспільні відносини обґрунтовано виділені законодавцем як окремий об'єкт кримінально-правової охорони. Однак діяльність стосовно здійснення завдань правосуддя стає об'єктом кримінально-правової охорони лише у випадку вчинення на неї злочинних посягань.

Як зазначає Д.О. Назаренко, Розділ XVIII Особливої Частини КК України містить великий об'єм складів злочинів, які дуже розрізняються між собою, і виглядає як свого роду «різнобарвна колекція»¹. У зв'язку з цим В. М. Трубников зазначає, що хоча в літературі і скептично відносяться до цього розділу і розглядають його як «універсальний магазин» із-за різномірності зібраних в ньому складів злочинів, думається, що цю сукупність все ж таки можна представити як певну систему².

Слід зазначити, що серед вчених немає єдності щодо визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. Крім того, зарахування до них діянь, передбачених стаття-

¹ Назаренко Д. О. Вказана праця. – С. 75.

² Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / В. М. Трубников, В. І. Борисов, Я. О. Лантінов та ін. ; за заг. ред. проф. В. М. Трубникова. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 281.

ми 389, 390, 391–393, 395 КК України, визнається правильним не всіма авторами¹.

¹ Мульченко В. В. До об'єкта злочинів проти правосуддя / В. В. Мульченко // Держава і право. – 2001. – № 11. – С. 489; Курс советского уголовного права. Часть Особенная : в 5 т. / Н. А. Беляев, В. К. Глистин, Н. С. Лейкина и др. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – Т. 4. – С. 322–324; Шаргородский М. Д. Система Особенной части Уголовного кодекса РСФСР / М. Д. Шаргородский // Соц. законность. – 1947. – № 6. – С. 5; Иванов В. Д. Вопросы борьбы с посягательствами против правосудия в деятельности органов суда и следствия Казахской ССР : учебное пособие / В. Д. Иванов. – Караганда : Караганда. ВШ МВД СССР, 1975. – С. 5; Уголовное право. Часть Особенная : учебник / М. А. Ефимов, М. И. Ковалев, Е. А. Фролов и др. – М. : Юрид. лит., 1969. – С. 324; Егоров В. И. Уголовная ответственность заклонение от отбывания уголовных наказаний : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1985. – С. 14–16; Преступления против правосудия / А. Н. Александров, Ю. И. Антонов, А. В. Галахова, В. В. Демидов и др. ; под ред. А. В. Галаховой. – М. : Норма, 2005. – С. 22; Бажанов М. И. Злочини проти правосуддя : конспект лекцій / М. И. Бажанов. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. – С. 4; Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия : учебное пособие / М. И. Бажанов. – Х. : Юрид. ин-т, 1986. – С. 11; Власов И. С. Ответственность за преступления против правосудия / И. С. Власов, И. М. Тяжкова. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 31; Сахаров А. Преступления против правосудия / А. Сахаров, Н. Носкова // Соц. законность, 1987. – № 11. – С. 46; Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия : учебное пособие / Ш. С. Рашковская. – М. : ВЮЗИ, 1978. – С. 4; Лебедев А. Н. Об уголовной ответственности за злостное противодействие администрации исправительно-трудовых учреждений / А. Н. Лебедев // Вопр. совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. – С. 91–92; Власов И. С. Об объекте преступлений против правосудия / И. С. Власов // Ученые зап. ВНИИ СЗ. – Вып. 1 (18). – М., 1964. – С. 95–96; Добровольская Т. Н. Понятие советского социалистического правосудия / Т. Н. Добровольская // Ученые зап. ВИЮН. – Вып. 16. – М., 1963. – С. 23; Мазняк К. В. Побегі заклочених та боротьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. В. Мазняк. – ВШ МВД СССР. – М., 1968. – С. 5; Михлин А. С. Уголовно-правовые меры воздействия на осужденных за ненадлежащее отбывание наказания / А. С. Михлин // Актуальные проблемы совершенствования уголовного законодательства : межвуз. сб. науч. тр. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1988. – С. 104–113; Михлин А. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / А. С. Михлин // Проблемы укрепления режима в ИТУ : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. – С. 5; Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сергій Сергійович Мірошніченко. – К., 2012. – 447 с.; Бурдін В. М. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України / В. М. Бурдін // Життя і право. – 2004. – № 2. – С. 74–78; Мельник Р. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя [Електронний ресурс] / Р. Мельник // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 100–107. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/100-melnik.pdf>; Палюх Л. М.

На нашу думку, слід погодитись з тими вченими, які вважають, що здійснення завдань і цілей правосуддя не повинне вичерпується тільки діяльністю суду. Його ефективне відправлення неможливе без взаємопов'язаної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, органів і установ виконання покарання. Хоча вказані органи, на відміну від суду, самі і не здійснюють правосуддя, проте вони створюють необхідні умови для ефективної діяльності судів, чим допомагають здійсненню правосуддя.

Так, діяльність щодо здійснення правосуддя починається задовго до судового розгляду справи – починаючи зі стадії досудового розслідування. Вона триває і після винесення по справі обвинувального вироку, набрання ним законної сили, включає в себе стадію виконання і відбування покарання, і закінчується повним його відбуттям, погашенням або зняттям судимості. Якщо органи, що здійснюють цю діяльність, не включити в систему правосуддя, то це зробило б, по суті, неможливим відправлення правосуддя судами.

Крім цього, положення Розділу XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя» регламентують також належну діяльність захисників та представників особи з надання правової допомоги при відправленні правосуддя, охороняють від злочинних посягань інших учасників судочинства (свідків, потерпілих, експертів, перекладачів тощо)¹.

Наведені доводи дають нам підстави стверджувати, що родовим об'єктом злочинів, передбачених Розділом XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти пра-

До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя / Л. М. Палюх // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 272–280; Валькова Є. В. Особливості визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя / Є. В. Валькова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 344–348; Дідик С. Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення) / С. Є. Дідик // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 318–321.

¹ Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 5.

восуддя», є суспільні відносини, що забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду, органів і установ (органів досудового розслідування, органів і установ, що утримують особу під вартою, виконують судові рішення і призначене судом покарання), а також окремих осіб, уповноважених законом на участь у судочинстві, по реалізації завдань і цілей у сфері здійснення правосуддя.

Крім традиційної трьохланкової систематизації об'єктів злочинів «по вертикалі», уже багато років виділяють і так званий видовий об'єкт злочину, який співвідноситься з родовим як частина і ціле або як вид і рід. Цей об'єкт у такій системі перебуває, умовно кажучи, між родовим і безпосереднім об'єктами. Потреба в цьому виникає тоді, коли усередині великої групи споріднених суспільних відносин (родовий об'єкт), що заслуговують єдиної комплексної кримінально-правової охорони, нормами одного і того ж розділу КК, є підстави вирізняти більш вузькі за обсягом групи відносин, для яких характерною є наявність одного і того ж (спільного) інтересу в усіх учасників цих відносин чи вони відображають деякі тісно взаємопов'язані інтереси одного і того ж суб'єкта¹.

Тобто видовий об'єкт містить у собі групу суспільних відносин, що за своїм обсягом менше, ніж група, що входить до родового об'єкта злочинів, але більше, ніж ті суспільні відносини, на які посягають при вчиненні конкретного злочину. Поняття родового об'єкта дуже часто визначається як складова у загальній назві відповідної назви розділу Особливої частини. Це також використовується для подальшої систематизації суспільних відносин вже усередині кожного розділу Особливої частини.

Виходячи з цього, на нашу думку, слід погодитись з В. М. Трубниковим, і у Розділі XVIII Особливої частини КК з урахуванням їх безпосередніх об'єктів виділити групу злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України².

¹ Фролов Е. А. Вказана праця. – С. 203–204.

² Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник /

Встановлення родового (видового) об'єкта відкриває шлях до визначення його безпосереднього об'єкта. Визначення безпосереднього об'єкта злочину має велике практичне значення. Безпосередній об'єкт найбільш повно розкриває сутність та ознаки злочину, вказує на місце кримінально-правової норми в самому розділі Особливої частини КК¹. Встановлення безпосереднього об'єкта необхідно насамперед для вирішення питання про характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, правильної його кваліфікації, дозволяє з найбільшою точністю провести розмежування між суміжними злочинами.

Однак це завдання ускладнюється тим, що ні в радянській, ні в сучасній українській юридичній літературі немає єдності думок науковців щодо визначення безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України².

В. М. Трубников, В. І. Борисов, Я. О. Лантінов та ін. ; за заг. ред. проф. В. М. Трубникова. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 281.

¹ Никифоров Б. С. Вказана праця. – С. 115–116; Коржанский Н.И. Понятие непосредственного объекта преступления / Н. И. Коржанский // Советское государство и право. – 1978. – № 1. – С. 84–88.

² Сокуренок О.М. Вказана праця. – С. 52–74; Бринзанська О.В. Вказана праця. – С. 48–68; Назаренко Д. О. Вказана праця. – С. 70–84; Плужник О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олена Іванівна Плужник. – К., 2003. – 201 с.; Трубников В. М. Відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправних установ / В. М. Трубников // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 7–14; Трубников В. М. Уголовная ответственность за нарушение правил административного надзора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Трубников. – Харьков, 1975. – 18 с.; Мазняк К. В. Побег заключенных и борьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. В. Мазняк. – М.: ВШ МВД СССР. – М., 1968. – 20 с.; Бессонова А. В. Уголовно-правовая ответственность за злостное нарушение правил административного надзора : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Антонина Васильевна Бессонова. – Свердловск, 1973. – 181 с.; Боровиков В. Б. Уголовная ответственность за злостное нарушение правил административного надзора лицами, освобожденными из места лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Б. Боровиков. – М., 1975. – 25 с.; Гарафутдинов М. Р. Ответственность за побег из мест лишения свободы, предварительного заключения или из-под стражи по уголовному праву Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Марат Рафикович Гарафутдинов. – Казань, 1995. – 281 с.; Демина О. А. Уголовно-правовое регулирование ответственности за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества (ст. 321 УК РФ): состояние и перспективы совершенствования :

Враховуючи позиції вчених, вважаємо за необхідне навести власний погляд на основні безпосередні об'єкти злочинів цього виду. Так, основними безпосередніми об'єктами злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, є:

– ст. 389 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність органів пенітенціарної служби України (кримінально-виконавчих інспекцій) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських або виправних робіт;

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олеся Александровна Демина. – Краснодар, 2009. – 179 с.; Егоров В. И. Уголовная ответственность за побег из места заключения или из-под стражи : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Рязанская высшая школа МВД СССР, 1984. – 96 с.; Жуйков А. Л. Уголовная ответственность за побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Леонидович Жуйков. – Нижний Новгород, 2008. – 214 с.; Иванова Е. Н. Предупреждение уклонения от отбывания в исправительных колониях общего и строгого режимов (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Николаевна Иванова. – М., 1998. – 147 с.; Кулагин А. И. Действия, дезорганизирующие работу исправительно-трудовых учреждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Кулагин. – М., 1972. – 20 с.; Кулешов Ю. И. Преступления против правосудия: понятие, система, юридический анализ и проблемы квалификации : учебное пособие / Ю. И. Кулешов. – Хабаровск: РИЦ ХГАЭП, 2001. – 152 с.; Леликова Ю. В. Уголовно-правовая охрана уголовно-исполнительной системы: теоретико-прикладной аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юлия Викторовна Леликова. – Нижний Новгород, 2009. – 248 с.; Лукашов А. И. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения : учебное пособие / А. И. Лукашов. – Мн. : Минская высшая школа МВД СССР, 1990. – 67 с.; Назаров С. В. Уголовно-правовая ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сергей Владимирович Назаров. – М., 2000. – 263 с.; Прасолова И. Г. Уголовная ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ирина Геннадьевна Прасолова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 182 с.; Сапелкина Е. Н. Преступления, связанные с нарушением порядка исполнения наказания и процессуального принуждения в виде изоляции от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Николаевна Сапелкина. – Ростов-на-Дону, 2006. – 216 с.; Смяян А. Д. Побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи (уголовно-правовая и криминологическая характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Дмитриевич Смяян. – М., 2007. – 237 с.; Тепляшин П. В. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павел Владимирович Тепляшин. – Красноярск, 2002. – 227 с.

– ст. 390 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (виправних центрів і виправних колоній) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань у виді обмеження або позбавлення волі;

– ст. 391 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (виправних колоній) з приводу належного порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі;

– ст. 392 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (виправних центрів і виправних колоній) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань у виді обмеження або позбавлення волі;

– ст. 393 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (арештних будинків, виправних колоній, місць попереднього ув'язнення) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань у виді арешту чи позбавлення волі, а також забезпечення порядку і умов тримання осіб, взятих під варту, та нагляду за ними у місцях попереднього ув'язнення;

– ст. 395 – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність органів пенітенціарної служби України (кримінально-виконавчих інспекцій) з приводу належного здійснення заходів постпенітенціарного впливу щодо осіб, звільнених з виправних колоній. Бачення такого безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 395 КК України, стає можливим завдяки нашій пропозиції покласти здійснення постпенітенціарного нагляду на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи поліції.

При цьому слід зазначити, що, на нашу думку, злочини, передбачені статтями 392 і 393 КК України, належать до так званих двооб'єктних злочинів, оскільки в результаті їх вчинення шкода заподіюється і іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

Так, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 392 КК

України, у формі тероризування в установах виконання покарань засуджених або нападу на адміністрацію, додатковим об'єктом злочину, причому обов'язковим (необхідним), виступають особистість засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи у виді позбавлення волі, а також представника персоналу установи виконання покарань, їх особиста безпека, недоторканість, воля, честь, гідність, здоров'я.

Дуже часто додатковий об'єкт використовується законодавцем для виділення кваліфікованого складу злочину. В нашому випадку прикладом є ст. 393 КК України, де у ч. 2, залежно від способу вчинення втечі, шкода заподіюється й іншим суспільним відносинам, які в інших розділах Особливої частини КК України поставлені під кримінально-правову охорону як основні об'єкти злочинів.

Так, при вчиненні втечі, поєднаної із заволодінням зброєю чи з її використанням, винний посягає і на громадську безпеку, у випадку здійснення втечі, вчиненої способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, – на особисту безпеку особи, її особисту волю, життя і здоров'я особи, а в разі вчинення втечі, поєднаної з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, – на відносини власності.

З цього можна зробити висновок, що вказані вище об'єкти кримінально-правової охорони, яким заподіюється шкода при вчиненні кваліфікованого виду втечі, необхідно розглядати в якості додаткового факультативного об'єкту складу цього злочину.

Що стосується потерпілих від злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, то слід відзначити, що про них також йдеться у статтях 392 і 393 КК України.

Так, до потерпілих від злочину, передбаченого ст. 392 КК України, належать дві категорії осіб: а) засуджені, і б) адміністрація установи виконання покарань. Під засудженими у змісті цієї статті розуміють осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі незалежно від їхньої поведінки (стали чи ні вони на шлях виправлення) в установі виконання покарання.

Під адміністрацією у ст. 392 КК, по-перше, маються на увазі службові особи, які на підставі ст. 135 КВК України користуються правом застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення, тобто та частина управлінського апарату, яка керує цією установою і наділена владними повноваженнями відносно засуджених. До них належать начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки, його прямі начальники, заступник начальника колонії, а також начальник відділення соціально-психологічної служби колонії. По-друге, до них зараховані й інші особи, які виконують певні функції в установах виконання покарань: чергові помічники начальників установ виконання покарань та інші особи начальницького складу, військовослужбовці внутрішніх військ, які несуть службу з охорони і нагляду, а також особи, які здійснюють у місцях позбавлення волі медичне обслуговування, культурно-освітню роботу, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, адміністративний та інженерно-технічний персонал установ виконання покарань.

Оскільки засуджені і адміністрація установи виконання покарань як потерпілі від злочину прямо передбачені в диспозиції ст. 392 КК України, то вони є обов'язковою ознакою складу цього злочину.

При вчиненні злочину, передбаченого ст. 393 КК України, потерпілими можуть бути будь-які особи, щодо яких при втечі використовувалася зброя, застосовувалося насильство чи мала місце погроза його застосування, або коли втеча вчинювалася способом, небезпечним для їх життя чи здоров'я. У такому випадку потерпілий у складі цього злочину є його факультативною ознакою¹.

3.2. Об'єктивна сторона злочинів

Об'єктивна сторона складу злочину – чи не найважливіший для практичної діяльності елемент складу злочи-

¹ Орел Ю. В. Объект преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 2015. – № 1 (37). – С. 7–12.

ну. Диспозиції норм Особливої частини КК України, описуючи те чи інше злочинне діяння, здійснюють це шляхом визначення саме об'єктивної сторони складу злочину. Цей елемент виявляється у характеристиці зовнішніх ознак злочинного посягання, тобто охоплює ознаки, що характеризують злочин із точки зору його зовнішнього прояву. Дослідження специфічних рис зовнішнього прояву злочину полягає у з'ясуванні змісту дії чи бездіяльності, способу, засобів, що застосовуються під час їх вчинення, наслідків, причино пов'язаних із діянням, місця, часу та обстановки або специфічного поєднання останніх трьох ознак – ситуації вчинення злочинного посягання¹.

На відміну від інших структурних частин складу злочину він містить більше інформації, необхідної для кваліфікації діяння. Тому об'єктивна сторона складу злочину має велике значення і для індивідуалізації злочину, і для його відмежування від суміжних злочинних діянь. Не становлять винятку під цим кутом зору і злочини, що порушують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України.

Більшість вчених додержується тієї точки зору, що об'єктивна сторона складу злочину включає обов'язкові та факультативні ознаки. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, інакше кажучи, без конкретного акта суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинений жоден злочин.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину належать суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Ці ознаки, фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди зазначаються в законі як ознаки конкретного злочину. Однак якщо вони прямо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторо-

¹ Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / С. І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 54.

ни складу злочину та їх встановлення в такому разі є обов'язковим¹.

З об'єктивної сторони злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України вчиняються як шляхом активної форми поведінки – дії, так і пасивної – бездіяльності. При цьому дії можуть бути як простими, так і складними, а деякі з них складаються з низки дійових актів, наприклад, систематичне порушення громадського порядку, систематичне порушення встановлених правил проживання особою, засудженою до обмеження волі.

Бездіяльність виражається переважно в формі невиконання засудженим певного обов'язку діяти, оскільки ці злочини вчиняються особами, на яких покладені обов'язки дотримуватися правил режиму відбування покарання, порядку здійснення заходів постпенітенціарного (адміністративного) нагляду.

За конструкцією об'єктивної сторони ці злочини належать до так званих злочинів із формальним складом, в яких об'єктивна сторона обмежується лише характеристикою дії або бездіяльності, а наслідки виводяться за межі складу злочину. У цьому випадку для визнання наявності закінченого злочину достатньо лише виконання зазначеної у законі відповідної дії або бездіяльності.

Диспозиції злочинів сукупності є бланкетними, оскільки конкретні ознаки суспільно небезпечних діянь в законі повністю не розкриваються, а закон відсилає для встановлення їх змісту до інших нормативно-правових актів, які не є законами про кримінальну відповідальність, а саме: КВК України, Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», Інструкції

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 116–117.

про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі¹.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих злочинів є час його вчинення – строк відбування певного виду покарання (389, 390, 391, 392, 393 КК України), строк перебування під вартою (393 КК України), строк, на який встановлено поспенітенціарний (адміністративний) нагляд (395 КК України).

Розглянемо об'єктивну сторону злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, більш детально.

Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину полягає в: 1) ухиленні від: а) сплати штрафу; б) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 1 ст. 389 КК України); 2) ухиленні від відбування: а) громадських робіт; б) виправних робіт (ч. 2 ст. 389 КК України).

Залежно від виду покарання форми (способи) вчинення цього злочину можуть бути різними, і ухилитися від виконання обов'язку щодо відбування покарання особа може як шляхом вчинення активних дій, так і шляхом бездіяльності².

У зв'язку з цим, на нашу думку, слід погодитись із Л. В. Чернозуб, яка вказує, що до злочинів, які вчиняються у формі дії, належать ухилення від відбування позбавлення

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3 – 4. – Ст. 21; Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Затв. наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 88; Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19.12.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 90.; Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455; Інструкція про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Затв. наказом Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту України з питань виконання покарань № 1303/203 від 04.11.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 103.

² Тарханов І. А. Вказана праця. – С. 67.

права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Інші злочини, передбачені ст. 389 КК України, вчиняються шляхом бездіяльності¹.

Так, ухилення від сплати штрафу полягає у невиконанні засудженим встановленого вироком суду обов'язку сплатити штраф, за наявності можливості виконати такий обов'язок. Цей злочин може виражатися, наприклад, у відмові сплатити штраф, у його несплаті у встановлений для цього судом строк без поважних причин, у зміні місця роботи або проживання з метою ухилення від відбування покарання, у приховуванні доходів або майна, на яке може бути звернене стягнення для примусового погашення заборгованості зі сплати штрафу тощо.

Порядок виконання покарання у виді штрафу передбачений ст. 26 КВК України. Зі змісту цієї статті можна зробити висновок, що контроль за сплатою штрафу, призначеного як основне покарання, покладається на відповідний суд, який виніс вирок про засудження особи до покарання у виді штрафу. У зв'язку з цим хочеться відмітити, що покладання на суд обов'язків з виконання покарання, зокрема у виді штрафу, на нашу думку, є функцією, яка йому не притаманна. До того ж, чинним законодавством не передбачено, хто має право ініціювати питання про надання розстрочки з виплати несплаченої суми штрафу або заміни несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі, порядок і строки його розгляду та ін. Можливо, правильним було б залишити контроль за виконанням покарання у виді штрафу за відповідним судом, уникаючи участі у цьому процесі якого-небудь іншого проміжного, між засудженим і судом, органу держави. Але тоді необхідно вносити відповідні зміни як до кримінально-виконавчого законодавства, так і до того, що визначає судоустрій України. В іншому випадку контроль за виконанням цього покарання необхід-

¹ Чорнозуб Л. В. Діяння в складі злочину ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. В. Чорнозуб // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Право. – 2013. – Вип. 20. – С. 87.

но покласти на інший орган, наприклад, на кримінально-виконавчу інспекцію.

Штраф, що передбачений санкцією статті КК України як додаткове покарання, виконується відповідно до вироку суду центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Ухилення від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає в порушенні порядку та умов відбування покарання, у вчиненні після письмового попередження адміністративного правопорушення, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, невиконанні вимог вироку суду, продовженні займатися забороненою діяльністю, перебуванні на посаді, обіймати яку заборонено судом, влаштуванні на таку посаду в іншому підприємстві, установі чи організації, знищенні документів, в яких зазначена встановлена вироком суду заборона обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, нез'явленні без поважних причин до органу, що відає виконанням цього покарання, неповідомленні про місце роботи і проживання чи їх зміну, залишенні місця проживання з метою уникнення контролю за її діяльністю тощо.

Ухилення від відбування громадських робіт може виявлятися у невиконанні встановлених обов'язків, порушенні порядку та умов відбування покарання, вчиненні після письмового попередження адміністративного правопорушення, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, несумлінному ставленні до праці, відмові виконувати роботу на визначених для засудженого об'єктах, невиході більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, допущенні більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, появі на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, нез'явленні без поважних причин до органу, що відає виконанням цього покарання, знижненні з місця проживання з метою ухилення від відбування покарання тощо.

Ухилення від відбування виправних робіт може ви-

ражатися у невиконанні встановлених обов'язків, порушенні порядку та умов відбування покарання, вчиненні проступку, за який засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, допущенні більше двох разів протягом місяця прогулів, а також більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця або появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, звільненні з роботи, зміні місця проживання або виїзді за межі України без дозволу органу, що відає виконанням цього покарання, а також нез'явленні без поважних причин до зазначеного органу з метою ухилення від відбування покарання тощо¹.

Виконання покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт і виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію.

Злочин, передбачений ст. 389 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у цій статті діянь і набуває триваючого характеру.

Ухилення від покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі (ст. 390 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину проявляється у таких формах: 1) самовільне залишення місця обмеження волі; 2) злісне ухилення від робіт особою, засудженою до обмеження волі; 3) систематичне порушення громадського порядку особою, засудженою до обмеження волі; 4) систематичне порушення встановлених правил проживання особою, засудженою до обмеження волі (ч. 1 ст. 390 КК); 5) неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до обмеження волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду (ч. 2 ст. 390 КК); 6) неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до позбав-

¹ Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19.12.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 90; Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1159–1162.

лення волі, якій було дозволено короточасний виїзд, після закінчення строку виїзду (ч. 3 ст. 390 КК).

У юридичній літературі питання про вчинення цього злочину шляхом дії чи бездіяльності вирішується неоднозначно. Одні дослідники цієї проблеми говорять про те, що аналізований злочин вчиняється лише у формі бездіяльності, інші – як у формі бездіяльності, так і у формі дії¹. Цікавою також є точка зору О. М. Сокурєнка про можливість вчинення цього злочину шляхом змішаної бездіяльності, під якою у кримінальному праві розуміють поєднання активної (дія) і пасивної (бездіяльність) поведінки, коли активні дії виступають як обставина (спосіб), що забезпечує здійснення бездіяльності². Але, на нашу думку, в цьому випадку слід говорити все ж таки про бездіяльність як кінцевий результат діяння особи.

Отже, залежно від форми прояву, цей злочин може бути вчинено як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності.

Так, самовільне залишення місця обмеження волі полягає в тому, що засуджений без спеціального на те дозволу адміністрації виправного центру залишає його межі з метою ухилитися від подальшого відбування призначеного покарання.

Злісним є таке ухилення від робіт, яке пов'язане з прямою, відкритою, демонстративною відмовою засудженого від виконання покладеного на нього обов'язку працювати або з тривалим фактичним ухиленням його від роботи, наприклад, шляхом симуляції хвороби, невиходом на роботу без поважних причин, вчиненням прогулів та інших

¹ Тепляшин П. В. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павел Владимирович Тепляшин. – Красноярск, 2002. – С. 112; Сауляк В. К. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы (ст.183¹ УК УССР) : лекция / В. К. Сауляк. – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1980. – С. 17–20; Чучаев А. И. Преступления против правосудия: Научно-практический комментарий / А. И. Чучаев. – Ульяновск : Дом печати, 1997. – С. 72.

² Сокурєнка О. М. Вказана праця. – С. 82; Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х. : Вища школа, 1982. – С. 18; Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Юрид. институт, 2004. – С. 64.

неодноразових порушень трудової дисципліни, з'явленням на роботу в нетверезому стані тощо. Злісний характер ухилення від робіт у кожному конкретному випадку встановлює суд з урахуванням характеру і тривалості порушень, неодноразовості їх вчинення, застосування за раніше вчинені порушення заходів стягнення.

Під систематичним порушенням громадського порядку розуміється вчинення особою, засудженою до обмеження волі, зокрема, таких адміністративних правопорушень, як дрібне хуліганство, виготовлення, зберігання, придбання самогону, розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява у громадських місцях у п'яному вигляді, гра в азартні ігри, порушення тиші в громадських місцях тощо, за які винна особа три чи більше разів притягувалась до адміністративної відповідальності.

Під систематичним порушенням встановлених правил проживання розуміється вчинення передбачених кримінально-виконавчим законодавством порушень правил проживання на території виправного центру, зокрема, таких, як зберігання в житлових приміщеннях заборонених для засуджених предметів, виробів та речей, неодноразова відсутність у житловому приміщенні після відбою, знищення або пошкодження меблів та інвентарю, вживання спиртних напоїв тощо, за які винна особа три чи більше разів притягувалась до дисциплінарної відповідальності¹.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на підтримувану нами думку О. М. Сокурєнка, який відзначає, що злісне ухилення від робіт, за яке передбачена кримінальна відповідальність за ст. 390 КК України, буде визнаватися тоді злісним, коли засуджений скоїть не менше трьох таких ухилень від робіт, і за перші два з таких порушень обов'язково до засудженого будуть застосовані заходи дисциплінарного характеру, а також не будуть погашені строки давності за перші два стягнення.

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1162–1163; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2010 – С. 1109.

Він також вказує, що якщо розглядати такі два поняття, як систематичне та злісне, то при їх визначенні є одна головна відмінність, а саме: систематичність свідчить про сам факт вчинення таких правопорушень, а злісність про те, що до такої особи уже застосовувалися дисциплінарні заходи (мінімум два рази), які не дали позитивного результату, і як наслідок – за вчинення третього такого порушення особа повинна притягуватися до кримінальної відповідальності¹.

Проаналізувавши практику притягнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі, до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 390 КК України, за систематичне порушення громадського порядку та встановлених правил проживання, ми побачили, що такі особи до моменту притягнення їх до кримінальної відповідальності, притягалися до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності за такі ж правопорушення. Як наслідок, за третє, чи навіть і четверте порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання вони вже притягалися до кримінальної відповідальності. Як бачимо, той комплекс заходів, який застосовується до таких осіб, свідчить не про систематичний характер порушення ними громадського порядку чи встановлених правил проживання, а про злісний.

Крім цього, О. М. Сокурєнко відзначає, що особа, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, не може притягуватися до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку, тому в диспозиції статті, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення такого діяння, потрібно встановити кримінальну відповідальність за порушення правил перебування за межами виправного центру.

Як висновок, він пропонує внести відповідні зміни до КК України і передбачити кримінальну відповідальність не за систематичне, а за злісне порушення правил проживання або правил перебування за межами виправного центру, що ми також підтримуємо².

¹ Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 130-131.

² Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 137, 187.

Злочин, передбачений ч. 2 та ч. 3 ст. 390 КК України, може полягати в зміні місця перебування, прізвища, маршруту слідування, приховуванні свого місця проживання, створенні умов, що перешкоджають поверненню до місця відбування покарання тощо¹.

Злочин, передбачений ст. 390 КК України, вважається закінченим:

- у першій формі – з моменту самовільного залишення місця обмеження волі;
- у другій формі – з моменту вчинення третього за рахунком ухилення від роботи, за умови, якщо за перші два таких порушення засуджений був притягнутий до дисциплінарної відповідальності;
- у третій формі – з моменту вчинення третього за рахунком порушення громадського порядку, за умови, якщо за перші два таких порушення засуджений був притягнутий до адміністративної відповідальності;
- у четвертій формі – з моменту вчинення третього за рахунком порушення встановлених правил проживання, за умови, якщо за перші два таких порушення засуджений був притягнутий до дисциплінарної відповідальності;
- у п'ятій і шостій формі – з наступного дня після того, якого засуджений мав повернутися до місця відбування покарання після наданого йому короткочасного виїзду.

Цей злочин є триваючим. Він починається з того часу, коли засуджений самовільно залишив місце обмеження волі або мав би з'явитися до місця відбування покарання, і закінчується в момент його повернення або затримання.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є місце його вчинення. У перших п'яти формах злочину ним є місце обмеження волі – територія кримінально-виконавчої установи відкритого типу (виправного центру), яка визначається на місцевості відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України. Що стосується шостої форми – це місце позбавлення волі, яким є виправна колонія мінімального рівня безпеки з полегше-

¹ Примак А. А. Вказана праця. – С. 103; Ишигеев В. С. Вказана праця. – С. 130; Сауляк В. К. Вказана праця. – С. 19.

ними умовами тримання, дільниця соціальної реабілітації виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправної колонії середнього рівня безпеки та виховна колонія.

Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарання (ст. 391 КК України). Своєрідність об'єктивної сторони цього злочину полягає у вчиненні: 1) злісної непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань; 2) іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій.

За своїми об'єктивними властивостями непокора законним вимогам адміністрації виправної установи може бути вчинена як шляхом дії, так і бездіяльності¹.

Як зазначається в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» під злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань слід розуміти відкрити відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації установи виконання покарань, який в силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад, відмова від роботи без поважних причин, невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання, неодноразовість безпричинної відмови засудженого від виконання законних вимог адміністрації, демонстративність, зухвалість такої відмови).

Порушення засудженим режиму тримання в установі виконання покарань не містить ознаки злісної непокори, якщо представник адміністрації виправної установи не звертався до засудженого з конкретними вимогами з цього приводу.

Інша протидія адміністрації установи виконання покарань у здійсненні її функцій може полягати в навмисних

¹ Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 101–102.

діях засудженого, спрямованих на перешкоду нормальній праці засуджених або проведенню заходів адміністрації згідно з правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань. Зокрема, за цією ознакою слід кваліфікувати, за наявності необхідних ознак злісної непокори, дії засуджених, які були організаторами та активними учасниками страйків у кримінально-виконавчих установах.

Не є злісною непокорою вимогам адміністрації або іншою протидією їй порушення форми одягу, запізнення до шиккування та аналогічні малозначні порушення¹.

Крім цього, як зазначається в літературі, способами здійснення іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій можуть бути:

- виведення з ладу виробничого агрегату, верстата, транспортного засобу, на якому особи, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, перевозяться на виробничий об'єкт, силового устаткування з метою припинення подачі електроенергії на виробничу ділянку, системи каналізації, водопостачання, тепlopостачання тощо;

- виведення з ладу кіноапаратури, інсценування або здійснення таких дій, які призводять до зриву виховних, культурно-масових, навчальних, оздоровчих і інших заходів, наприклад, імітація дій, що вказують на групове (масове) захворювання, забиття цвяхами вхідних дверей клубу тощо;

- підбурювання інших засуджених до вчинення протидії адміністрації виправної установи².

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України, є місце вчинення злочину, яким є місце відбування покарання у виді позбавлення волі – виправна колонія.

Злочин, передбачений ст. 391 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення описаних у цій статті діянь.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 85–94.

² Шурухнов Н. Г. Расследование злостного неповиновения и иного противодействия осужденных администрации исправительно-трудового учреждения : учебное пособие / Н. Г. Шурухнов. – М., 1988. – С. 9.

У свою чергу вважаємо, що злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарання – це суспільно небезпечне, умисне діяння (дія або бездіяльність), що полягає у невиконанні (порушенні) встановленого адміністрацією кримінально-виконавчої установи на підставі норм кримінально-виконавчого законодавства України порядку відбування покарання, вчинене особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі у виправній колонії певного виду режиму безпеки, визначеного їй згідно з законодавством, якщо до цієї особи за вчинення злісних порушень встановленого законом порядку відбування покарання двічі застосовувалися дисциплінарні стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, між якими не сплинув строк погашення правових наслідків накладених дисциплінарних стягнень тривалістю шість місяців або зазначені стягнення не було знято у встановленому законом порядку.

Що стосується іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій, то оскільки, на нашу думку, вона включає в себе дії, які можна віднести або до порушень встановленого порядку відбування покарання, або до певних самостійних злочинів, вважаємо за необхідне включити її з диспозиції ст. 391 КК України¹.

Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину характеризується активними діями, які можуть проявитися у таких формах: 1) тероризування засуджених у установах виконання покарань; 2) напад на адміністрацію установи виконання покарань; 3) організація організованої групи з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію установи виконання покарань; 4) активна участь у такій групі.

Судове тлумачення понять, які відображають форми

¹ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – 209 с.; Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 326 с.

злочину, що розглядається, досить докладно викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі»¹.

Так, під тероризуванням засуджених у установах виконання покарань слід розуміти застосування до них фізичного насильства (побоїв, мордувань, катувань, тілесних ушкоджень) або погрози його застосування з метою примусити їх відмовитись від сумлінного ставлення до праці, додержання правил режиму та внутрішнього розпорядку або з метою підкорити їх своїм незаконним вимогам, змусити виконувати обов'язки, покладені на винного, а також вчинення таких дій із помсти за виконання громадських обов'язків зі зміцнення дисципліни і порядку в установі виконання покарань. Тероризуванням слід вважати також глумління і знущання над засудженими з метою їх залякування і перешкоджання виконанню покарання.

Нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень та інші дії, якщо вони вчинені на ґрунті сварок, особистих відносин засудженого з потерпілим, не можуть бути кваліфіковані як тероризування засуджених.

Під нападом на адміністрацію установи виконання покарань слід розуміти вчинення протиправних насильницьких дій (зв'язування, незаконне позбавлення волі, заволодіння зброєю, завдання побоїв, застосування мордувань, катувань, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивство тощо), а також погрозу застосування насильства (у тому числі погроза вбивством) щодо представника адміністрації, при наявності реальних підстав побоювання негайного виконання цієї погрози, у зв'язку з його законною службовою діяльністю або з мотивів помсти за таку діяльність.

Разом з тим непокора або опір представнику адміністрації у зв'язку з його службовою діяльністю, які пов'язані з відмовою виконати його законні вимоги, не повинні розглядатися як напад на цю особу.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 85–94.

Організація організованої групи полягає у вчиненні дії по створенню об'єднання трьох або більше засуджених з метою вчинення нападів на адміністрацію установи виконання покарань, або тероризуванні засуджених, які стали на шлях виправлення, а також дій по вербуванню засуджених в члени угруповання, розробці плану діяльності, керівництву угрупованням та ін.

Активна участь в організованій групі може виражатися в підбурюванні окремих засуджених до вчинення протиправних дій щодо інших засуджених або до нападу на адміністрацію, підшукуванні необхідних засобів, предметів або знарядь злочину, безпосередньої участі у нападах та в інших подібних діях, спрямованих на реалізацію плану організованої групи¹.

Створення злочинної організації або організація озброєної банди у виправних установах підлягає кваліфікації за ст. ст. 255 та 257 КК. Напад на адміністрацію і тероризування засуджених, які супроводжувались побоями, заподіянням легких, середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, охоплюються ст. 392 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК не потребують.

Злочин, передбачений ст. 392 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої із описаних у диспозиції цієї статті дій, незалежно від настання наслідків.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є місце його вчинення, яким є кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри), кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії) і спеціальні виховні установи (виховні колонії). Характеризуючи місце вчинення цього злочину, необхідно відзначити, що аналіз матеріалів кримінальних справ вказує на те, що в більшості випадків дезорганізація роботи установ виконання покарань відбувається на території виправних колоній.

¹ Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1166–1168.

Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину полягає у втечі, тобто незаконному, постійному або тимчасовому залишенні місця позбавлення волі або місця перебування під вартою особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні.

Втеча характеризується лише активними діями, які можуть бути вчинені у будь-який спосіб: таємно, відкрито, із використанням підкупу, обману, підроблених документів тощо (ч. 1 ст. 393 КК), або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони (ч. 2 ст. 393 КК). У низці випадків, залежно від способу втечі, вчинене потребує й додаткової кваліфікації.

Характеризуючи місце вчинення втечі, яке є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину, ст. 393 КК вказує, що вона може бути вчинена: 1) з виправної колонії, 2) з виховної колонії, 3) з арештного дому, 4) з установи для попереднього ув'язнення. При цьому втеча може бути вчинена не тільки безпосередньо з цих установ, але і з-під конвою, коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний або засуджений доставляються до слідчо-судових органів, знаходиться під охороною в автомобілі або потязі, кабінеті слідчого, залі суду, етапується до місця відбування покарання, виконує роботи за межами території установи виконання покарань тощо.

Але тут мають бути деякі пояснення. Я хочу застерегти від однієї помилки, яка часто виникає у зв'язку з цією проблемою. Якщо говорити про покарання у виді позбавлення волі і у виді арешту, то їх об'єднує одна важлива риса – їм властива фізична ізоляваність від суспільства. І де б не знаходилися засуджені, які відбувають ці види покарань, державні органи, які їх виконують або забезпечують фізичну ізоляваність, не повинні допустити їх втеч, тобто не допустити, щоб вони вийшли з-під цієї фізичної ізоляції (фактично засуджені, які відбувають покарання у виді по-

збавлення волі і у виді арешту, постійно знаходяться у стані під вартою). Ознака «ізоляція від суспільства» виступає тут не тільки як фізичне явище, що полягає в обмеженні фізичних контактів, а з позиції соціального феномену, який інтерпретується як обмеження зв'язків засудженого з навколишнім середовищем. Якщо говорити про місця їх можливої втечі, то, як було зазначено вище, це будуть вельми різноманітні місця, де вони можуть перебувати в силу різних обставин: колонії, місця попереднього ув'язнення, будівля суду тощо. І незаконне залишення такого місця повинно розглядатися як втеча за наявності інших обов'язкових ознак.

Засуджені до покарання у виді позбавлення волі і у виді арешту є учасниками кримінально-виконавчих відносин, що виникли з приводу відбування ними саме цього покарання з моменту набрання обвинувальним вироком законної сили. У зв'язку з цим з них не знімаються обов'язки, характерні для правового статусу осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі або арешту, де б вони не знаходилися. Вони хоча й істотно, але всього лише до певного часу видозмінюються, щоб засуджений зміг довести той рівень правослужняння, що дозволяє в майбутньому зняти з нього обмеження, яких він зазнає внаслідок засудження. І якщо засуджений перебуває за межами колонії на законних підставах, то цей юридичний факт свідчить про виникнення щодо засудженого нових вимог – повернення у відповідний час в колонію, де він відбуває покарання. Невиконання цього нового обов'язку повернутися в колонію в конкретний термін може скласти об'єктивну сторону конкретного злочину. Така пасивна поведінка суб'єкта становить суспільну небезпеку, оскільки вона з позиції посягання на інтереси правосуддя, по суті, нічим не відрізняється від самовільного залишення місця позбавлення волі (втечі).

Що ж до місця попереднього ув'язнення, то воно, як ми вже підкресливали, може бути місцем втечі тільки і лише для осіб, відносно яких цей захід застосовано в силу правового статусу обвинуваченого, підсудного, підозрюваного або навіть засудженого до вступу обвинувального ви-

року суду в законну силу. Установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, зокрема, є слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання¹.

Особа, яка притягнута до адміністративної відповідальності за будь-які свої вчинки, не може нести кримінальну відповідальність, у тому числі, на нашу думку, і за ухилення від відбування призначених їй стягнень.

Отже, особи, до яких арешт застосовано як захід адміністративного стягнення (ст. 32 КпАП України), а також особи, підозрювані, обвинувачені у вчиненні злочину, щодо яких застосоване короточасне затримання в порядку, передбаченому Главою 18 КПК України, не є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 393 КК України.

Незаконним вважається самовільне залишення місць вчинення цього злочину (за власним розсудом, без відповідного дозволу адміністрації) або на підставі дозволу, одержаного незаконним шляхом (наприклад, шляхом підкупу конвою)².

Злочин, передбачений ст. 393 КК України, вважається закінченим з моменту, коли винний після незаконного залишення місця позбавлення волі або місця перебування під вартою, отримав реальну можливість повністю розпоряджатися своєю свободою, діяти на свій розсуд, незалежно від тривалості перебування поза межами території вказаних місць.

Спірним залишається питання про те, чи є втеча триваючим злочином. Триваючий злочин характеризується як дія або бездіяльність, поєднана з подальшим тривалим невиконанням обов'язків, покладених на винного законом під загрозою кримінального переслідування. Суспільна небез-

¹ Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 360.

² Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания уголовных наказаний : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1985. – С. 63; Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия : учебное пособие / М. И. Бажанов. – Х. : Юрид. ин-т, 1986. – С. 35.

пека втечі має місце не тільки в момент заподіяння шкоди охоронюваним суспільним відносинам, але й весь той час, поки особа перебуває на волі, коли стосовно неї не здійснюються заходи державного примусу. У цьому випадку суспільні відносини не відновлюються, залишаються в деформованому стані тривалий час, і отже, суспільна небезпека поведінки винного і його особистості не зменшується, а в деяких випадках навіть підвищується.

На нашу думку, втечу з місця позбавлення волі або з-під варти слід віднести до триваючого злочину. У зв'язку з цим ми поділяємо думку Ш. С. Рашковської про те, що втеча охоплює не тільки незаконне самовільне залишення місця позбавлення волі або тримання під вартою, а й подальшу поведінку особи, що виражається в реалізації нею свого наміру ухилитися від відбування покарання, від слідства або суду¹.

Водночас В. Н. Кудрявцев пропонує відмовитися від оцінки втечі як триваючого злочину. На його думку, немає необхідності покладати на особу, яка втекла з-під варти, юридичний обов'язок повернутися в місце ув'язнення і розглядати невиконання цього обов'язку як суспільно небезпечну та кримінально карану бездіяльність².

Однак із таким підходом не можна погодитися з низки причин. По-перше, визнання чи невизнання втечі триваючим злочином не може ставитися у залежність від вирішення питання покладати або не покладати на особу, яка втекла, обов'язок повернутися в місце позбавлення волі. Обов'язок відбувати покарання, призначене вироком суду, є змістом кримінально-правових відносин і виключення його означає припинення цих відносин. По-друге, невиконання засудженим обов'язку повернутися в місце позбавлення волі не можна не розглядати як суспільно небезпечну та кримінально карану бездіяльність³.

¹ Курс советского уголовного права : в 6 т. / А. Н. Игнатов, В. Ф. Кириченко, Ш. С. Рашковская и др. ; под ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чиквадзе. – М. : Наука, 1971. – Т. 6 : Часть Особенная : Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Военские преступления. – С. 164.

² Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 94–95.

³ Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 62–103.

Законодавець разом з тим спеціально не оголошує ухилення від повернення після втечі до місця позбавлення волі як самостійний злочин, оскільки воно є природним продовженням втечі. Тому протиправне залишення особою місця позбавлення волі передбачає іманентно подальше ухилення від виконання покладених на нього судом обов'язків піддатися кримінальної відповідальності і тому обидві ці дії становлять єдине ціле.

Визнання втечі триваючим злочином означає, що він, розпочавшись в момент залишення винним місця позбавлення волі або місця перебування під вартою, далі вчиняється безперервно весь той час, поки він ухиляється від покладеного на нього обов'язку відбування покарання або перебування під вартою, і закінчується в момент його повернення або затримання.

Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України). З об'єктивної сторони цей злочин може бути вчинено як шляхом дії, так і бездіяльності, і виражатися в одній із двох форм поведінки особи: 1) самовільному залишенні особою, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, місця проживання (дія); 2) неприбутті без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, у разі звільнення з місць позбавлення волі (бездіяльність).

При цьому слід зазначити, що ст. 395 КК встановлює кримінальну відповідальність за порушення не всіх правил адміністративного нагляду, а лише тих, які регламентують перебування піднаглядного в місці проживання та прибуття його до такого місця після звільнення з місць позбавлення волі. Порушення інших правил адміністративного нагляду тягне за собою адміністративну відповідальність за ст. 187 КпАП України.

Під самовільним залишенням особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду (активна поведінка) розуміються зміна піднаглядним без поважних причин і без повідомлення органу, що здійснює нагляд, місця проживання як у межах одного населеного пункту, так і виїзд без дозволу такого органу до іншого населеного пункту.

Неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання полягає в бездіяльності і являє собою невиконання обов'язку прибути після звільнення з місць позбавлення волі до обраного місця проживання в строк, визначений постановою про встановлення адміністративного нагляду, за відсутністю у піднаглядного поважних причин невиконання цього обов'язку. Неприбуття до місця проживання означає, що піднаглядний або взагалі не з'являється в тому місці, яке обране ним для проживання, або прибуває туди пізніше строку, встановленого у постанові про адміністративний нагляд.

Поважними причинами можуть бути визнані різні об'єктивні обставини, що перешкоджають особі вчасно прибути до обраного місця проживання: відсутність квитків або коштів для проїзду, стихійне лихо та інші обставини непереборної сили, хвороба, затримання такої особи співробітниками міліції тощо¹.

Порушення правил адміністративного нагляду є кримінально-караним діянням лише за умови, що такий нагляд було встановлено щодо особи за наявності передбачених законом підстав і в установленому ним порядку. При цьому слід враховувати, що піднаглядний може бути притягнутий до відповідальності за ст. 395 тільки за порушення, допущені після оголошення йому постанови про встановлення чи продовження адміністративного нагляду.

Злочин, передбачений ст. 395 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у цій статті діянь і набуває триваючого характеру.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є також місце його вчинення – обране піднаглядним місце постійного проживання.

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1174; Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 28–33. Трубников В. М. Научно-практический комментарий к Закону Украины «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы» / В. М. Трубников. – Харьков : «Рубикон», 1998. – С. 25.

3.3. Суб'єкт злочинів

Одним із обов'язкових елементів будь-якого складу злочину є суб'єкт. Визначення поняття та встановлення його обов'язкових ознак є неодмінною умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Для того щоб з'ясувати, хто може бути суб'єктом злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, необхідно розкрити поняття й ознаки загального суб'єкта злочину та визначити, якими особливостями володіє особа, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Виходячи з цього нормативного визначення, ознаками суб'єкта злочину є: фізична особа, вік, осудність, які в науці кримінального права іменуються загальними чи обов'язковими. Суб'єкт злочину, якому притаманні тільки загальні чи обов'язкові ознаки, відповідно, іменується «загальним»¹. Ці три ознаки характеризують кримінально-правову деліктоздатність лише в комплексі, тобто в поєднанні, і для притягнення особи до кримінальної відповідальності усі вони є обов'язковими.

Поряд із поняттям загального суб'єкта КК України передбачає і поняття спеціального суб'єкта. Дослідженню спеціального суб'єкта злочину присвячена низка робіт вчених².

¹ Орлов В. С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 28.

² Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1977. – 152 с.; Семенов С. А. Специальный субъект преступления в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сергей Александрович Семенов. – М., 1999. – 209 с.; Бачурин Э. А. Специальный субъект преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Эрнест Альбертович Бачурин. – Красноярск, 2005. – 228 с.; Тарасова Ю. В. Специальный субъект преступления и его значение в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юлия Владимировна Тарасова. – Москва, 2006. – 195 с.; Устименко В. В. Специальный субъект преступления (понятие, виды, некоторые вопро-

Частина 2 ст. 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Таким чином, спеціальний суб'єкт – це особа, яка крім обов'язкових загальних ознак (фізична особа, вік, осудність) має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину і виступають як додаткові ознаки. Такі додаткові і факультативні ознаки, що відокремлюють певно коло осіб, прямо вказуються в диспозиції статті кримінально-правової норми або встановлюються при її тлумаченні, тобто безпосередньо впливають з її змісту.

Таким чином, ознаки спеціального суб'єкта певною мірою є обмежувальними, бо вони визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка особа, а тільки та, яка має такі ознаки. Тому особи, які не мають таких ознак, не можуть нести відповідальність за конкретним кримінальним законом, у якому зазначений спеціальний суб'єкт.

Проаналізувавши праці вчених та чинне законодавство, вважаємо за необхідне відзначити особливості суб'єктів злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391, 393–395 КК України, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України.

Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України). Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 389 КК України,

сы квалификации) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Виктор Васильевич Устименко. – Харьков, 1983. – 172 с.; Крюкова О. Ю. Специальный субъект в преступлениях, посягающих на нормальное функционирование органов и учреждений, реализующих лишение свободы, арест, содержание под стражей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Юрьевна Крюкова. – М., 2010. – 211 с.; Терентьев В. И. Ответственность специального субъекта злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Віктор Іванович Терентьев. – О., 2003. – 195 с.; Владимиров В. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву. Лекция : учебное пособие / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. – М. : НИИРИО ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.; Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

показує, що в ньому міститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які засуджені до певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а саме: до штрафу або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 1 ст. 389) або громадських робіт чи виправних робіт (ч. 2 ст. 389). Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину – спеціальний.

Поняття «засудженого» до недавнього часу не мало формального визначення у законодавстві, що створювало підставу для його неоднозначного тлумачення. Так, одні криміналісти вважають, що особа є засудженою з моменту постановлення (проголошення) обвинувального вироку суду, і наводять на користь цього аргументи¹. Інші ж відстоюють судження про те, що особа вважається засудженою виключно з моменту набрання вироком законної сили².

Ми згодні з Л. В. Чернозуб, на думку якої, безумовно, правильною є друга позиція, оскільки сам факт постановлення (проголошення) обвинувального вироку ще не створює стану засудженості у особи. Адже такий вирок може ніколи і не набути законної сили, якщо він буде скасований в апеляційному порядку і згодом справа буде закрита або особа взагалі буде виправдана. Стан засудженості особи – це, фактично, стан судимості, а відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Остаточо ж і правильно ця дискусія була розв'язана в новому КПК України 2012 року, відповідно до ч. 2 ст. 43 якого засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили³.

¹ Малков В. П. Совокупность приговоров и применение наказания: вопросы законодательного регулирования, теории и практики / В. П. Малков, Т. Г. Чернова. – Казань : Изд-во Таглитат, 2003. – С. 25–29.

² Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : Фінн, 2008. – С. 151.

³ Чернозуб Л. В. Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. В. Чернозуб // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 573; Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

Отже, суб'єктом злочину ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, є засуджена особа, тобто особа, стосовно якої набув законної сили обвинувальний вирок суду, і яка знаходиться в стані судимості, породженому цим вирокком.

При цьому, на нашу думку, слід також погодитись із Л. В. Чернозуб і звернути увагу на те, що перелік видів покарань, згаданих в обох частинах ст. 389 КК України, є вужчим за зміст родового поняття «покарання, не пов'язане з позбавленням волі», що вживається в її назві. Покараннями, не пов'язаними з позбавленням волі (їх ще часто називають покараннями, альтернативними позбавленню волі), окрім згаданих, є також позбавлення військового, спеціально звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців та конфіскація майна¹.

Таким чином, за межі суб'єктів злочину, передбаченого ст. 389 КК України, виведені лише особи, засуджені до таких, не пов'язаних із позбавлення волі покарань, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 353 КК України), конфіскації майна (ст. 388 КК України). Що стосується ухилення від відбування службових обмежень для військовослужбовців, то формально цей злочин охоплюється ч. 1 ст. 382 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Вважаємо, що така ситуація не є правильною. З урахуванням того, що службові обмеження для військовослужбовців є, по-суті, різновидом виправних робіт для даної категорії осіб, вважаємо слушною пропозицію Л. В. Чернозуб доповнити перелік суб'єктів злочину, передбаченого ст. 389 КК України, також і вказівкою на осо-

¹ Пироженко О. С. Деякі проблеми застосування альтернативних позбавленню волі покарань / О. С. Пироженко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідження молодих учених : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 12 травня 2006 р.). – Х. : Вид-во Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 25–28.

бу, засуджену до цього виду покарання. Для реалізації такої пропозиції необхідно, наприклад, ч. 2 цієї статті після слів «чи виправних робіт» доповнити словами «або службових обмежень для військовослужбовців»¹.

Разом з тим, не володіють ознакою спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 389 КК України, особи, до яких застосовані однойменні чи подібні до покарань види адміністративних стягнень. Оскільки до таких осіб застосоване не покарання, а захід іншого виду юридичної відповідальності (адміністративної), слушно стверджується, що вони не є суб'єктами досліджуваного нами злочину².

Наступна особливість спеціального суб'єкта ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, полягає в тому, що така особа має бути саме засудженою до покарання, яке вона відбуває (має відбувати).

Відомо, що за чинним КК України особа може відбувати той чи інший вид покарання з двох підстав: якщо він був їй призначений безпосередньо вироком суду, яким ця особа засуджена або якщо він був застосований в порядку заміни до особи, якій вироком суду був призначений інший (як правило, більш суворий) вид покарання³.

Судова практика в Україні протягом довгого часу, в переважній більшості випадків, йшла шляхом широкого тлумачення слів закону про те, що особа має бути «засудженою до покарання». Під цим поняттям розуміли як осіб, яким певний вид покарання призначений безпосередньо вироком суду, так і засуджених осіб, до яких певний вид покарання застосований замість іншого в порядку заміни⁴.

¹ Чернозуб Л. В. Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. В. Чернозуб // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 575.

² Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 122.

³ Герасименко В. П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / В. П. Герасименко – Х., 2007. – 20 с.

⁴ Архів Київського районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим, справа № 1-80/11.

Однак мало місце й інше (вузьке) розуміння поняття «особи, засудженої до покарання», і вказувалося про відмінність категорій «засуджений» та «особа, якій покарання призначене постановою або ухвалою суду». В такому випадку прийнято було вважати, що оскільки особа не засуджувалася до покарання, тому вона і не може нести відповідальність за ухилення від його відбування.

Так, постановою Желтоводського міського суду Дніпропетровської області, засудженому А. покарання у виді позбавлення волі на підставі ст. 82 КК України було замінено більш м'яким у вигляді виправних робіт на строк 1 рік 7 місяців 20 днів з утриманням 20 % заробітку в доход держави. Будучи попередженим про кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання, маючи умисел, спрямований на ухилення від відбування призначеного покарання у вигляді виправних робіт, А. без поважних причин не з'являвся у встановлені місця, де повинен був відбувати покарання, а також неодноразово не реагував на виклики Сімферопольського РВ КВІ ДПтСУ в АРК та м. Севастополі.

Дії А. органами досудового розслідування були кваліфіковані за ч. 2 ст. 389 КК України як ухилення від відбування виправних робіт особою, засудженою до цього покарання.

Під час розгляду справи в суді, суд дійшов висновку, що інкриміноване А. обвинувачення за ч. 2 ст. 389 КК України, не знайшло свого підтвердження та підсудний підлягає виправданню у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину.

В якості підстав винесення виправдувального вироку суд вказав, що відповідно до положень КПК України засудженою особою вважається така, щодо якої винесено обвинувальний вирок. При цьому немає правових підстав ототожнювати особу, засуджену до відповідного покарання, та таку, яка відбуває покарання певного виду. Тобто за змістом ч. 2 ст. 389 КК України суб'єктом даного злочину може бути лише особа, засуджена до відповідного виду покарання вироком суду, який вступив у законну силу, а не та, яка відбуває це покарання на підставі інших судових рішень.

Тобто покарання у вигляді виправних робіт застосовано до А. не вироком суду, а постановою суду в порядку заміни на більш м'яке. Таким чином, оскільки А. не засуджувався вироком суду до виправних робіт, він не є спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України, оскільки прямо не названий у диспозиції зазначеної норми кримінального закону і, відповідно, на нього не може бути покладена кримінальна відповідальність за скоєння цього злочину.

Ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим, яким А. виправдано за відсутністю в його діях складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України, був залишений без змін¹.

Неоднозначність розуміння в судовій практиці поняття «особа, засуджена до покарання» стала причиною розгляду цього питання Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України. В Постанові від 12.04.2012 р. Судова палата встановила наступне. Відповідно до положень КПК України 1960 р. засудженою особою вважається така, щодо якої винесено обвинувальний вирок (за КПК України 2012 р. – особа, щодо якої обвинувальний вирок набув законної сили), але при цьому немає правових підстав ототожнювати особу, засуджену до відповідного покарання, та таку, яка відбуває покарання певного виду².

Таке рішення Верховного Суду України було піддане серйозній і аргументованій критиці І. С. Яковець, яка показала його неузгодженість з цілою низкою норм кримінально-виконавчого права, виявила перспективні проблеми, що можуть виникнути при послідовному втіленні такої правової позиції³.

¹ Архів Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим, справа № 116/388/13-к.

² Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24068112>.

³ Яковець І. С. Вплив судової практики на оптимізацію процесу виконання кримінальних покарань в Україні: очікування та реалії [Електронний ресурс] / І. С. Яковець. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/en/index.php?id=1361281876>.

Повністю підтримуючи її аргументацію, слід погодитись із Л. В. Чорнозуб, яка вважає, що за сучасних українських політико-правових реалій ця проблема може бути вирішена лише на законодавчому рівні. Враховуючи зазначене, ми пропонуємо законодавче вирішення досліджуваної проблеми здійснити шляхом внесення змін до статей 389 і 390 КК України, а саме замість категорій осіб, які «засуджені» до обмеження волі (ч. 1 та ч. 2 ст. 390 КК), позбавлення волі (ч. 3 ст. 390 КК) та покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (ст. 389 КК), передбачити категорію осіб, які «відбувають» ці види покарань. Це дозволить розширити перелік осіб, які можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених статтями 389 і 390 КК України, під якими матимуться на увазі не тільки особи, яким ці види покарань призначені вироком суду, але й ті, до яких вони застосовані у порядку заміни з підстав, передбачених законодавством, замість покарання, призначеного вироком суду.

Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України). Аналізуючи суб'єкт злочину, передбаченого ст. 390 КК України, можна відзначити, що в диспозиції цієї статті міститься пряма вказівка на них – це особи, які засуджені до обмеження волі чи позбавлення волі. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину – спеціальний.

Відповідно до ч. 1 ст. 61 КК України покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Виходячи з того, що відбування цього покарання завжди пов'язане з обов'язковим залученням засудженого до праці, в ч. 3 ст. 61 КК України встановлено, що воно не застосовується до неповнолітніх.

У такому разі говорити про притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності за самовільне залишення місця обмеження волі або злісне ухилення від робіт, або систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання, вчинені особою, засудженою до обмеження волі (ч. 1 ст. 390 КК України), а та-

кож за неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до обмеження волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду (ч. 2 ст. 390 КК України), неможливо.

Що стосується позбавлення волі, то суд має право призначити неповнолітнім такий вид покарання за вчинення злочину, а тому і кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, що передбачена ч. 3 ст. 390 КК України, може мати місце.

Щодо питання встановлення віку кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, то в законі не передбачено, що кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України, настає з 14-річного віку. Отже, вік кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України, становить 16 років.

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України не всім засудженим, які відбувають покарання у виді позбавлення волі можуть надаватися короткочасні виїзди за межі місця відбування покарання. Із аналізу ст. 111 КВК України можна зробити висновок, що короткочасні виїзди за межі установи виконання покарань можуть надаватися лише певному колу осіб, перелік яких є вичерпний. Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України, можуть бути:

- 1) неповнолітні, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виховних колоніях;
- 2) повнолітні засуджені, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки;
- 3) засуджені жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, яким може бути дозволено короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на думку О. М. Сокурєнка про обмеження права деяких ка-

тегорій засуджених на отримання короточасних виїздів за межі колонії у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Так, засуджені особи, які, відповідно до призначеного вироку суду, лише прибули до місця відбування покарання у виді позбавлення волі, в колонію мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання або колонію середнього рівня безпеки, не мають права на виїзд за межі колонії у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 94 КВК України, всі новоприбулі засуджені повинні триматися у дільниці карантину, діагностики та розподілу.

Відповідно до ч. 1 ст. 95 КВК України такі засуджені знаходяться в дільниці карантину, діагностики та розподілу протягом чотирнадцяти діб. Отже, якщо уявити, що у засудженого, який знаходиться в дільниці карантину, діагностики і розподілу колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання або колонії середнього рівня безпеки, помирає близький родич (наприклад, батько), то така особа, відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, не має права на отримання короточасного виїзду, на відміну від осіб, які прибули для відбування покарання до виховної колонії або виправної колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

У зв'язку з цим О. М. Сокуренько відзначає, що законодавець, вказавши у ч. 1 ст. 111 КВК України дільницю, де повинен знаходитися засуджений, якому може надаватися короточасний виїзд, безпідставно обмежив його права та свободи¹.

Що ж стосується засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях максимального рівня безпеки, то для таких осіб, відповідно до КВК України, взагалі не передбачено право на короточасні виїзди за межі місця відбування покарання.

Але, на нашу думку, це не стосується осіб, які направлені до виправної колонії максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування чи залишені у СІЗО з цією ж метою, оскільки такі особи відповідно до

¹ Сокуренько О. М. Вказана праця. – С. 146–149.

ст. 89 КВК України тримаються ізольовано від інших осіб на умовах, передбачених цим Кодексом для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки.

З метою уникнення непорозумінь з приводу вирішення питання про надання короточасних виїздів вказаним категоріям осіб, вважаємо доцільним погодитись із думкою О. М. Сокурєнка про необхідність доповнення ч. 1 ст. 111 КВК України положенням, що такі виїзди також повинні надаватись засудженим особам до позбавлення волі, які в установленому порядку залишені в СІЗО чи направлені до колоній максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, а також в окремій частині ст. 111 КВК України, визначити перелік осіб, яким не може бути наданий дозвіл на виїзд за межі місця відбування покарання навіть у зв'язку з винятковими особистими обставинами¹.

Крім цього, на нашу думку, слід також погодитись із О.М. Сокурєнко, який вказує про необхідність доповнення ст. 51 КВК України новою частиною, в якій би передбачалося право засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, на короточасні виїзди за межі арештного будинку у зв'язку з винятковими особистими обставинами, які передбачені законом для осіб, засуджених до позбавлення волі (ч. 1 ст. 111 КВК України), а також встановлення в ст. 390 КК України відповідальності за ухилення від відбування покарання у виді арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців шляхом неповернення без поважних причини до місця відбування покарання особи, яка відбуває ці покарання, і якій було дозволено короточасний виїзд, після закінчення строку виїзду.

Цей злочин, на нашу думку, повинен вважатись закінченим з моменту спливу часу, який був наданий для короточасного виїзду.

¹ Сокурєнко О. М. Вказана праця. – С. 146–149; Сокурєнко О.М. Особливості суб'єкта злочину пов'язаного з ухиленням від відбування покарання у виді позбавлення волі / О. М. Сокурєнко // Визначальні тенденції генезису державності і права : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції «Треті Прибузькі юридичні читання» / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Ліпун, 2007. – С. 480–481.

У зв'язку із характеристикою ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі шляхом самовільного залишення місця обмеження волі, виникає питання про визначення моменту, з якого засуджений буде суб'єктом самовільного залишення місця обмеження волі, а також питання про розмежування ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та ухилення від прибуття у виправний центр особи, засудженої до обмеження волі.

Якщо проаналізувати ці два випадки ухилення, то і в першому, і в другому випадку, така особа є засудженою до обмеження волі. Виникає питання, чи підлягає кримінальній відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України, якщо вона не прибуває без поважних причин до місця відбування покарання? Даючи відповідь на це питання, потрібно відзначити, що під час розвитку будь-яких обставин такий засуджений не може бути суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України, оскільки він не почав відбувати покарання. Така особа набуває статусу засудженого, але не в повному обсязі, і тільки після прибуття до виправного центру засуджений набуває такого статусу і автоматично стає суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 390 КК України. Якщо ж засуджений не прибуває до місця відбування покарання у встановлений строк без поважних причин, відповідно до ч. 5 ст. 57 КВК України, за поданням кримінально-виконавчої інспекції органом внутрішніх справ оголошується його розшук. Після затримання засуджений направляється до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

Якщо ж під час направлення засудженого до обмеження волі для відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі, він скоює втечу, то таке діяння є втечею з-під варти, і повинно кваліфікуватися за ст. 393 КК України, але ні в якому випадку не за ч. 2 ст. 390 КК України, як самовільне залишення місця обмеження волі¹.

¹ Сокурєнко О. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Михайлович Сокурєнко. – Запоріжжя, 2010. – С. 144–163.

Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України). Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 391 КК, показує, що в ньому міститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі. Крім того, в диспозиції ст. 391 міститься умова, за наявності якої вказані особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності: якщо ці особи за порушення вимог режиму відбування покарання були піддані протягом року стягненню у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) або переводились на більш суворий режим відбування покарання. Зазначена умова також виступає як додаткова ознака, що характеризує суб'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 391 КК України, є спеціальним.

При цьому необхідно зазначити, що кримінально-виконавче законодавство України не містить норм, які б передбачали можливість застосування до осіб, засуджених до обмеження волі, дисциплінарного стягнення у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) або їх переведення за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання на більш суворий режим відбування покарання. Вказане стосується і неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виховних колоніях. Отже, можна стверджувати, що ці особи не є, і не можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 391 КК України, і тому ця стаття до них не застосовується.

Що стосується засуджених, залишених в СІЗО чи направлених у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, то вважаємо, що ці особи можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

У зв'язку з тим, що на нашу думку, злочин, передбачений ст. 391 КК України, є злочином з дворазовою дисциплінарною преюдицією, слід відзначити, що засуджений при притягненні до кримінальної відповідальності за злісну непокору законним вимогам адміністрації установи виконання покарань повинен бути двічі підданий дисциплі-

нарним заходам стягнення у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) або переводитися на більш суворий режим відбування покарання. Також можливе застосування вказаних заходів впливу в різних їх комбінаціях – спочатку переведення засудженого до ПКТ (одиначної камери), а потім на більш суворий режим відбування покарання, або навпаки. При цьому стягнення у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) не повинні бути зняті або погашені в установленому законом порядку, або після переведень на більш суворий режим відбування покарання не повинен сплинути строк погашення правових наслідків накладених дисциплінарних стягнень тривалістю шість місяців.

Строк погашення заходів впливу у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) або переведення на більш суворий режим відбування покарання починає спливати з моменту фактичного відбуття стягнення засудженим або з моменту переведення його на більш суворий режим відбування покарання.

В окремих випадках законодавець, встановлюючи відповідальність за вчинення тих чи інших суспільно небезпечних діянь, вносить в диспозицію статей Особливої частини КК специфічні ознаки, уточнюючі характер вчиненої дії або бездіяльності. В якості такої ознаки можна назвати «злісність», яка визначає якісну характеристику діяння, його тривалість. У той же час не можна не відзначити, що в подібній характеристиці міститься і особливе психічне ставлення суб'єкта до вчиненого вчинку.

Як уже було сказано раніше, засуджений при притягненні його до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України набуває статусу злісного порушника встановленого порядку відбування покарання, тому що стягнення у виді переведення до ПКТ (одиначної камери) або переведення на більш суворий режим відбування покарання повинні застосовуватися тільки до злісних порушників режиму відбування покарання. При цьому засуджений повинен визнаватися злісним порушником встановленого порядку відбування покарання одночасно з прийняттям рішення про його переведення до ПКТ (одиначної камери) або з однієї дільниці до іншої в межах однієї виправної колонії чи з однієї виправної

колонії до іншої з більш високим рівнем безпеки (тобто на більш суворий режим відбування покарання).

Також вважаємо за необхідне щоразу при застосуванні до засудженого вищезазначених заходів впливу, під час ознайомлення з відповідними рішеннями, роз'яснювати йому про можливість притягнення до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань із відібранням від засудженого письмової розписки.

Окрім цього, зауважимо, що особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, буде в тому випадку, коли вона засуджена на законних підставах. Коли засуджений відбуває покарання за неправосудним вироком і вчиняє діяння, передбачене ст. 391 КК України, він не повинен визнаватися суб'єктом зазначеного злочину¹.

Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України). Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 392 КК, показує, що в ньому міститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину є спеціальним.

У кримінально-правовій літературі залишається дискусійним питання про те, чи є засуджений, якого залишили у СІЗО для роботи з господарського обслуговування, суб'єктом дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України). На думку О. І. Плужник, відповідь на це питання є негативною, оскільки СІЗО не є місцем позбавлення волі, а вчинити вказаний злочин можна лише перебуваючи в цих місцях².

¹ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – 209 с.; Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 326 с.; Орел Ю. В. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2007. – № 3. – С. 262–270.

² Плужник О. І. Вказана праця. – С. 129.

Ми вважаємо, що засуджений, якого залишили у СІЗО для роботи з господарського обслуговування, може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, оскільки згідно з ч. 3 ст. 18 КВК України СІЗО виконують функції виправних установ мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки щодо засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування.

У такому випадку, як зазначає О. В. Бринзанська, моментом, з якого засуджений може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, є дата видання наказу начальника СІЗО про залишення засудженого в ізоляторі для роботи з господарського обслуговування. СІЗО визнається місцем позбавлення волі і в тому випадку, коли засуджений перебуває в ньому у зв'язку з етапуванням з однієї колонії до іншої. Водночас не може бути суб'єктом дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, особа, що утримується у слідчому ізоляторі до набрання законної сили вироку відносно неї¹. Також не є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, особа, яка відбуває покарання у виді обмеження або позбавлення волі за неправосудним вироком: тероризування засуджених, напад на адміністрацію установи виконання покарань та активна участь в організованій групі, створеній із такою метою, кваліфікуються за тими статтями Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за фактично вчинені засудженим дії².

Втеча з місця позбавлення волі або з-під варті (ст. 393 КК України). Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 393 КК, показує, що в ньому міститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи арешту або перебувають в попередньому ув'язненні. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину є спеціальним.

¹ Кримінальне право України. Судові прецеденти 1864–2007 / за ред. В. Т. Маляренка; уклад. П. П. Пилипчук, Є. І. Овчинніков; відпов. ред. Т. М. Роцька. – К.: Освіта України, 2008. – С. 1065.

² Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 121–122.

Як вже зазначалося, особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі або арешту, зобов'язані відбувати весь строк покарання у відповідній кримінально-виконавчій установі, зазнати певних правообмежень, їм забороняється самовільно залишати місце відбування покарання. Цей обов'язок випливає з їх правового статусу, вироку суду і призначеного в ньому покарання і є проявом реалізації кари за вчинений злочин.

На відміну від них, підозрювані, обвинувачені, підсудні, які у випадках та в порядку, передбачених КПК України, затримані за підозрою у вчиненні злочину, або відносно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, за своїм правовим статусом не є засудженими, учасниками кримінально-виконавчих відносин, і невідомо, чи буде взагалі доведена їх винність у вчиненні того злочину, за який їм було обрано такий запобіжний захід. До того ж ці заходи є мірою адміністративного впливу і застосовуються з метою запобігання можливому ухиленню від органів досудового розслідування та суду, перешкоджанню кримінальному провадженню або здійсненню злочинної діяльності, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення.

Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Крім цього, у п. 15 Постанови Пленум Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» міститься певне застереження щодо цього і вказано, що не може бути засуджена особа за втечу з-під варти під час попереднього ув'язнення, поки судом не буде в установленому порядку доведена її винність у вчиненні того злочину, за який їй було обрано такий запобіжний захід¹.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 85–94.

Отже, до моменту притягнення до кримінальної відповідальності за втечу особа повинна бути як мінімум один раз притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину, і щодо якої повинен бути винесений судом обвинувальний вирок – за правовим статусом вона повинна стати засудженою особою.

Таким чином, на нашу думку, до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 393 КК України, можуть бути притягнуті лише особи, які за своїм правовим статусом належать до засуджених, тобто осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду набрав законної сили, і які відбувають покарання у виді позбавлення волі або арешту, що пов'язані з фізичною ізоляцією засудженого від суспільства. У такому випадку вирішальну роль при вирішенні цього питання відіграє правовий статус особи, а не місце з якого була здійснена втеча, оскільки порушується порядок реалізації обвинувального вироку суду.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним виключити зі ст. 393 КК України вказівку щодо можливості вчинення цього злочину особами, які перебувають у попередньому ув'язненні, відносно яких обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У випадку вчинення такими особами втечі до них можуть застосовуватися дисциплінарні заходи впливу, передбачені Законом України «Про попереднє ув'язнення». Якщо така втеча була вчинена за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 393 КК України, питання про відповідальність особи вирішується на загальних підставах за відповідними статтями Особливої частини КК України.

Виходячи з розуміння кола суб'єктів, які охороняються ст. 393 КК, суспільних відносин і механізму заподіяння їм шкоди, слід визнати, що суб'єктами втечі можуть бути тільки особи, які є учасниками кримінально-правових та кримінально-виконавчих відносин. Тому, не є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 393 КК України, особи, до яких арешт застосовано як захід адміністративного стягнення (ст. 32 КпАП), а також військовослужбовці, піддані арешту в порядку дисциплінарного стягнення.

Питання про те, чи утворює злочин, передбачений ст.

393 КК України, втеча військовослужбовця, який відбуває покарання в виді арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, також є дискусійним.

Так, одні вчені зазначають, що військовослужбовці, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, а також військовослужбовці, засуджені до арешту, які відбувають його на гауптвахті, не несуть відповідальності за ст. 393 КК України, оскільки дисциплінарні військові частини та гауптвахти кримінально-виконавчим законодавством не віднесені до місць позбавлення волі. Ці особи за своїм правовим статусом є військовослужбовцями і несуть усі обов'язки з військової служби, покладені на них законами та військовими статутами. Тому у разі втечі з місця служби (гауптвахти чи дисциплінарного батальйону) з метою ухилитися від військової служби вони повинні нести відповідальність за дезертирство¹.

Іншої думки дотримується В. І. Тютюгін, вважаючи, що військовослужбовець, який відбуває покарання у виді направлення в дисциплінарний батальйон, перебуває у сфері військово-службових відносин, але ці відносини, що складаються серед засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання за вироком суду, не можуть бути ототожненні з військово-службовими відносинами, існуючими серед військовослужбовців взагалі. Крім виконання обов'язків з військової служби, такі особи відбувають покарання, і на них поширюються вимоги про дотримання кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. На думку В. І. Тютюгіна, при вчиненні втечі з дисциплінарного батальйону з метою ухилення від несення військової служби і відбування кримінального покарання скоєне може

¹ Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 153; Смиян А. Д. Вказана праця. – С. 86; Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1208; Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 119–122; Военно-уголовное право : учебник / Х. М. Ахметшин, И. Ю. Белый, Ф. С. Бражник и др. ; под ред. Х. М. Ахметшина, О. К. Зателепина. – М.: За права военнослужащих, 2008. – Серия «Право в вооруженных силах – консультант», Вып. 93. – С. 196.

бути оцінено і як ухилення від несення військової служби, і як посягання на інтереси правосуддя, бо винний одночасно здійснює (ідеальна сукупність) військовий і загальнокримінальний злочин¹.

Деякі вчені також вважають, що військовослужбовці, які відбувають призначений як кримінальне покарання арешт на гауптвахті, у разі їх втечі з такою самою двоєдиною метою повинні притягатися до відповідальності за сукупністю злочинів, передбачених статтями 393 і 408 КК України².

Оскільки суб'єкт аналізованого злочину має визначатися виходячи з безпосереднього об'єкта злочину – суспільних відносин, які забезпечують нормальну діяльність установ, що виконують кримінальні покарання, тому повинні нести, на нашу думку, відповідальність за ст. 393 КК як за втечу військовослужбовці, засуджені до арешту, які відбувають покарання на гауптвахті, а також військовослужбовці, які відбувають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, оскільки з моменту вступу обвинувального вироку у законну силу вони автоматично стають суб'єктами кримінально-виконавчих відносин.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне по-новому сформулювати диспозицію ч. 1 ст. 393 КК України, виклавши її в такій редакції.

«Стаття 393 КК України. Самовільне залишення місця відбування покарання

1. Самовільне залишення місця відбування покарання, вчинене особою, яка відбуває покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні або позбавлення волі, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років».

За чинним законодавством, кримінальна відповідальність за втечу настає з 16 років. Однак слід зазначити, що з

¹ Тютюгин В. И. Совершенствование норм об ответственности за уклонение от наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности. – 1980. – Вып. 5. – С. 53.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2010 – С. 1155.

питання про вік кримінальної відповідальності за втечу існують різні точки зору.

Так, В. П. Малков, враховуючи, що до позбавлення волі засуджуються лише ті неповнолітні, які не піддаються виправленню іншими заходами впливу, а беруться під варту лише найбільш небезпечні підлітки, вказує про доцільність встановлення кримінальної відповідальності за втечу з 14 років¹.

Пропонуючи знизити вік суб'єкта втечі до 14 років, М. Р. Гарафутдинов враховує відносну поширеність цього злочину, учасниками якого є особи, які не досягли 16-річного віку².

На думку С. Я. Улицького кримінальна відповідальність за втечу повинна наставати незалежно від віку втікача, у тому числі з 14 років, оскільки це матиме серйозне попереджувальне значення. Як аргумент автор наводить ту обставину, що правовий обов'язок відбувати покарання однаково поширюється на всіх осіб, засуджених до позбавлення волі³.

До прихильників зниження віку кримінальної відповідальності за втечу з 16 до 14 років також належить С. А. Тарарухін, однак він це не пов'язує з яким-небудь конкретним злочином. При цьому він виходить з впливу процесу акселерації на розвиток сучасних підлітків⁴.

У той же час, на думку А. М. Волобуєва, зниження вікової межі кримінальної відповідальності за втечу до 14 років не актуально, оскільки кількість втеч серед неповнолітніх старшої вікової групи, незважаючи на поширення на них кримінальної відповідальності за втечу, в кілька разів більше, ніж серед неповнолітніх засуджених у віці до

¹ Малков В. П. Ответственность за побег из мест заключения или из-под стражи / В. П. Малков // Правоведение. – 1993. – № 1. – С. 101–106.

² Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 133–135.

³ Улицкий С. Я. Некоторые вопросы укрепления режима содержания осужденных к лишению свободы / С. Я. Улицкий // Проблемы борьбы с рецидивной преступностью и задачи органов МООН СССР : материалы научно-практической конференции. – М., 1968. – С. 282–283.

⁴ Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 19.

16 років, які відповідають лише в дисциплінарному порядку¹.

На нашу думку встановлення кримінальної відповідальності за втечу з 14 років навряд чи виправдано, оскільки кримінальна відповідальність з 14 років, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, настає за тяжкі та особливо тяжкі злочини корисливої та насильницької спрямованості, а рівень розумового розвитку, свідомості такої особи, свідчить про можливість усвідомлення нею фактичних об'єктивних ознак та суспільної небезпечності цих злочинів.

Висловлюючись проти встановлення кримінальної відповідальності за втечу з 14 років, Б. Д. Махаков говорить про очевидність специфічних особливостей осіб зазначеного віку – схильність до зовнішнього впливу, менший ступінь соціалізації їх особистості, незавершеність її формування, потреба в самоствердженні і відсутність життєвого досвіду. Підліток у віці 14–15 років не завжди здатний відрізнити бешкетництво, пустощі, браваду від злочину. Вчинення втечі в цьому віці буває у підлітків способом прояву себе, самовираження, позерства тощо, що властиво дітям цього віку, особливо тим, які знаходяться в такому середовищі, як місце позбавлення волі².

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що особи, які вчинили втечу у віці від 14 до 16 років, можуть нести кримінальну відповідальність лише за ті діяння, вчинені в процесі втечі, кримінальна відповідальність за які настає з 14 років.

Слід також підкреслити, що до кримінальної відповідальності за втечу не може бути притягнута особа, яка відбуває покарання за неправосудним вироком, оскільки ухилення від незаконного примусу не заподіює шкоди охоронюваному законом суспільним відносинам³.

Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України). Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 395 КК, показує, що в ньому мі-

¹ Мазур О. В. Вказана праця. – С. 97.

² Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 53–54.

³ Орел Ю. В. До питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 393 КК України / Ю. В. Орел // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. – 2015. – № 1 (14). – С. 137–142.

ститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину є спеціальним.

У ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» вказаний вичерпний перелік осіб, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд.

Так, адміністративний нагляд встановлюється щодо повнолітніх осіб:

б) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;

в) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;

г) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Умови і порядок встановлення та здійснення адміністративного нагляду за окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, та їх обов'язки визначаються Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» та Інструкцією про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі¹.

¹ Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455; Інструкція про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Затв. наказом Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту України з питань виконання покарань № 1303/203 від 04.11.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 103.

Згідно з цими нормативно-правовими актами, підставами для встановлення адміністративного нагляду є:

- вирок суду, що набрав законної сили, – щодо осіб, зазначених у пункті «г» статті 3 цього Закону;
- матеріали установ виконання покарань – щодо осіб, зазначених у пункті «б» статті 3 цього Закону;
- матеріали органів внутрішніх справ – щодо осіб, зазначених у пункті «в» статті 3 цього Закону.

Адміністративний нагляд встановлюється:

– щодо осіб, зазначених у пунктах «б» і «г» статті 3 цього Закону, – в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцезнаходженням установи виконання покарань за поданням начальника установи виконання покарань;

– щодо осіб, зазначених у пункті «в» статті 3 цього Закону, – в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу внутрішніх справ.

Адміністративний нагляд встановлюється терміном від одного року до двох років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості.

У разі, коли є підстава вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу внутрішніх справ може бути продовжено кожного разу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості.

Постанова судді оголошується піднаглядному в судовому засіданні. При цьому особі, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, підпис роз'яснюється її обов'язок вести законослухняний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержувати правил адміністративного нагляду.

Термін адміністративного нагляду починається з дня оголошення особі постанови судді про встановлення адміністративного нагляду.

Якщо адміністративний нагляд встановлений незаконно, особа не може відповідати за порушення його правил і бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 395 КК України.

3.4. Суб'єктивна сторона злочинів

Як зазначається в юридичній літературі, суб'єктивна сторона – чи не найскладніший для дослідження та кримінально-правового аналізу елемент складу злочину. При цьому її значення важко переоцінити. Конституція України в ст. 62 встановила, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Це конституційне положення знайшло своє втілення у КК України (ч. 2 ст. 2 КК).

Кримінальне право приділяє проблемі вини особливу увагу, оскільки найменше відхилення від принципу винної відповідальності призводить до порушення законності, притягнення до кримінальної відповідальності невинного¹.

Встановлення суб'єктивної сторони не менш важливе, ніж об'єктивної, що нерідко не береться до уваги при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ. Правильне встановлення ознак суб'єктивної сторони обумовлює кваліфікацію злочину в точній відповідності із законом.

Аналіз практики притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України свідчить, що переважне число помилок тією чи іншою мірою пов'язані з ознаками суб'єктивної сторони, що відбувається через невірне їх розуміння, або внаслідок неглибокого їх з'ясування на попередньому слідстві або в суді. Зазначені обставини свідчать, що важко переоцінити значен-

¹ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – С. 119.

ня вини, мотиву і цілей злочинної поведінки засуджених для кваліфікації вказаної сукупності злочинів.

Під суб'єктивною стороною злочину в кримінальному праві розуміється внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення злочину. Основною та обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину виступає вина. Вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину або прямо впливають із її змісту¹.

Як підкреслюється у ст. 23 КК, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Елементами вини, як і всяких психічних відносин, є свідомість і воля, які у своїй сукупності і утворюють зміст вини. У зв'язку з цим вина характеризується двома моментами: інтелектуальним і вольовим.

Інтелектуальний момент вини – це усвідомлення особою характеру здійснюваних дій, тобто заснована на мисленні здатність людини розуміти як фактичну сторону своїх дій і обставин, при яких вони відбуваються, так і їх соціальний зміст і значення. Найважливішою передумовою усвідомлення характеру своїх дій є здатність людини передбачати їх можливі наслідки (фактичну сторону і соціальний зміст), тобто сприймати причинний зв'язок між діями і наслідками.

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 159.

Вольовий момент вини – воля, являючи собою практичну сторону свідомості, полягає в регулюванні людської діяльності шляхом прийняття в кожному конкретному випадку рішення вчинити певні дії або утриматися від них. Вольове регулювання – це свідоме спрямування розумових і фізичних зусиль на прийняття рішення, потім на досягнення поставлених цілей, усунення перешкод. Різні поєднання названих вище моментів утворюють різні форми вини.

Форму вини як правове поняття визначає законодавець, розкриваючи зміст відомих нашому кримінальному праву двох форм вини – умислу (ст. 24 КК) і необережності (ст. 25 КК), які різняться між собою залежно від ступеня усвідомленості особою характеру вчинених дій і передбачення шкідливих наслідків при обліку змісту і спрямованості волі винного.

Суб'єктивна сторона злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, безпосередньо в законі не розкривається, що зумовлює значні складності при розслідуванні даної категорії справ. На цю обставину вказали понад 40 % респондентів з числа опитаних слідчих і суддів. Але вона характеризується низкою особливостей, зумовлених тим, що цей злочин є з формальним складом та спеціальним суб'єктом. Понятійний апарат та термінологія, що використовуються у статтях 389, 390, 391–393, 395 КК України, вказує на умисну форму вини при їх вчиненні.

Згідно зі ст. 24 КК України, умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Не включаючи наслідки в коло ознак складів злочинів сукупності, законодавець тим самим не вимагає встановлення характеру їх передбачення. Наслідки при вчиненні

цих злочинів полягають у заподіянні шкоди об'єкту посягання – суспільним відносинам, що забезпечують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України. Ці наслідки перебувають поза межами складу злочину і їх не можна зафіксувати звичними для нас способами. Але такі наслідки завжди існують. Про те, що вони настали, свідчить винне вчинення суспільно небезпечного діяння, оскільки ці наслідки органічно й нерозривно пов'язані з діянням. Тому форму вини злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК, ми повинні визначати за ставленням суб'єкта до вчинення передбаченого статтею кримінального закону діяння. У зв'язку з цим вказані злочини сукупності, як і будь-який інший злочин з формальним складом, можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки ставлення у вигляді «не бажав, але свідомо припускав» можливе лише до наслідків і в жодних формах не може бути застосоване до діяння.

Зміст прямого умислу при вчиненні злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК, полягає в тому, що винний при ухиленні від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, ухиленні від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань, діях, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, порушенні правил адміністративного нагляду усвідомлює суспільну небезпеку і фактичні обставини вчинення ним діянь, що порушують встановлений нормами кримінально-виконавчого законодавства України порядок відбування покарання, тримання осіб, взятих під варту, та нагляду за ними у місцях попереднього ув'язнення, а також порядок здійснення заходів постпенітенціарного впливу щодо осіб, звільнених з виправних колоній, і бажає їх вчинити.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння визначає процеси, що відбуваються у сфері свідомості, тому вони становлять інтелектуальну ознаку прямого умислу. Бажання вчинити діяння зумовлюють вольову сторону психічної діяльності, тому воно утворює вольову ознаку прямого умислу.

Усвідомлювати – означає не тільки знати про фактичні обставини (ознаки) вчиненого діяння, а й сприймати їх. Усвідомлення включає, зокрема, уявлення суб'єкта про характер тих благ (цінностей), на які спрямовано посягання, про зміст дій, за допомогою яких здійснюється посягання, а також про ті фактичні обставини, за яких вчиняються злочини сукупності. При цьому слід мати на увазі, що при умислі винний усвідомлює не суспільну небезпеку взагалі, а особливу, притаманну кожному виду складу злочинів сукупності ступінь суспільної небезпеки.

Особа, яка вчиняє злочин сукупності, також усвідомлює протиправність своїх дій, розуміє незаконний характер їх вчинення, оскільки поведінка засудженого та практично всі взаємовідносини його з представниками органів і установ державної пенітенціарної служби, а також порядок виконання покарання і здійснення заходів постпенітенціарного впливу щодо осіб, звільнених з виправних колоній, регламентовані чинним законодавством. Необхідність спеціального встановлення наявності усвідомлення особою протиправності злочину сукупності на практиці виникає досить рідко, тому що в більшості випадків усвідомлення нею цього є очевидним.

Відсутність усвідомлення винним суспільно небезпечного та протиправного характеру вчинення ним злочинів проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби свідчить про відсутність умислу на їх вчинення.

Вольовий момент прямого умислу визначається в законі як бажання настання суспільно небезпечних наслідків (ч. 2 ст. 24 КК).

Під бажанням в психологічній літературі розуміють певне прагнення, яке спрямоване на певний предмет. Зародження бажання завжди означає виникнення або постановку мети. Бажання – це цілеспрямоване прагнення¹.

У зв'язку з тим, що злочини сукупності належать до злочинів із так званим формальним складом, то тут суспільно небезпечні наслідки поєднані з самою дією, в ній і по-

¹ Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – С. 651.

лягають. Воля особи в цьому випадку безпосередньо спрямована на вчинення злочинного діяння.

При вчиненні злочинів сукупності винний бажає вчиняти діяння, що призведуть, або зможуть призвести до порушення встановлених нормами кримінально-виконавчого законодавства України порядку відбування покарання, тримання осіб, взятих під варту, та нагляду за ними у місцях попереднього ув'язнення, а також порядку здійснення заходів постпенітенціарного впливу щодо осіб, звільнених з виправних колоній.

За часом виникнення і формування розрізняють умисел заздалегідь обдуманий і такий, що виник раптово¹.

Особливість заздалегідь обдуманого умислу полягає в тому, що його виникнення відокремлене від вчинення злочину сукупності відомим проміжком часу, протягом якого особа зміцнюється в вирішенні вчинити його, обмірковує план здійснення свого злочинного наміру, намічає спосіб його вчинення тощо. Наявність заздалегідь обдуманого умислу, як правило, на кваліфікацію вчиненого не впливає.

Деякі види злочинів сукупності, що вимагають певних підготовчих дій, можуть бути вчинені лише із заздалегідь обдуманим умислом, наприклад, тероризування у установах виконання покарань засуджених, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі (ст. 392 КК); втеча, вчинена за попередньою змовою групою осіб, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів (ч. 2 ст. 393 КК).

Умисел, який виник раптово, характеризується тим, що намір вчинити злочин сукупності виникає раптово і відразу ж або через незначний проміжок часу виконується. Найчастіше поява такого умислу обумовлена зовнішніми умовами, які сприяють вчиненню злочинів сукупності.

Так, Ш., відбуваючи покарання у Кагарлицькій виправній колонії № 115, яка розташована в с. Зікрячі Кагарлицького р-ну Київської обл., знаходився на спортивному

¹ Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 168.

майданчику. Виявивши відсутність сторонніх осіб, у нього виник умисел на втечу з місць позбавлення волі з метою зустрічі зі своїми рідними. Після чого він підбіг до основної подвійної огорожі дільниці контрольно-слідової смуги № 1, що розташована за приміщенням дисциплінарного ізолятора, де шляхом перестрибування подолав колючу перепону парканів, чим порушив кордони Кагарлицької виправної колонії № 115. Через деякий час був виявлений працівниками колонії поблизу с. Халча Кагарлицького р-ну, де він намагався зупинити транспорт. З метою ухилення від відбування покарання він намагався втекти по трасі в напрямку м. Кагарлик, але був затриманий та доставлений до колонії. Після затримання Ш. пояснив, що втеча була випадковою, умисел виник у зв'язку з відсутністю поблизу чергових контролерів¹.

Для оцінки ступеня суспільної небезпеки злочинів сукупності й осіб, які їх вчиняють, різновиди умислу, що розглядаються, мають певне значення. Заздалегідь обдуманний умисел зазвичай свідчить про стійкість злочинних схильностей суб'єкта. При заздалегідь обдуманому умислі винний більш ретельно обмірковує способи вчинення злочину сукупності, вдаючись часто до витончених дій, що вимагають ретельної підготовки. Однак оцінювати заздалегідь обдуманий умисел завжди тільки як більш небезпечний порівняно з умислом, який виник раптово, було б неправильно.

За даними нашого вивчення злочинів сукупності, в 62 % випадків умисел склався заздалегідь обдуманий, а в 38 % випадків – такий, що виник раптово.

Залежно від спрямованості і ступеня конкретизації бажаних наслідків умисел прийнято розмежовувати на визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований)².

Визначений умисел характеризується чіткою конк-

¹ Архів Кагарлицького районного суду Київської області, справа №1-145-12.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 169.

ретизацією наслідків діяння в передбаченні винного. Суб'єкт тут передбачає конкретні наслідки і бажає їх або свідомо допускає, він має чітке уявлення про характер наслідків. Водночас конкретизацію наслідків не можна зводити в усіх випадках до чітко формальних параметрів. Діапазон їх відносно широкий. Саме тому визначений умисел в одних випадках може бути простим, коли винний передбачає і бажає настання одного конкретизованого наслідку, досягнення певної мети, або альтернативним, коли особа передбачає і однаково бажає або свідомо допускає настання одного із двох чи більшого числа, але індивідуально визначених наслідків.

Невизначений умисел відрізняється від альтернативного визначеного умислу тим, що при передбаченні можливості настання шкідливих наслідків тут відсутня їх індивідуальна визначеність. У особи немає чіткого уявлення про характер і тяжкість можливих наслідків. Суб'єкт у цьому разі бажає або свідомо допускає настання шкідливих наслідків тим чи іншим інтересам, але про те, якою фактично буде ця шкода, не має чіткого уявлення. Злочин у таких випадках кваліфікується за фактично заподіяними наслідками.

Невизначений (неконкретизований) умисел характеризується тим, що злочинні наслідки, які настали, хоча і передбачалися винним, але в його передбаченні не була конкретизована величина збитку.

Так, Б., діючи у змові з А. і К., реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на втечу з-під варти, просунувши руку в дверне віконце камери № 2, в якій вони знаходилися, зняв з вушок засува навісний замок, який не був закритий належним чином, відкрив засув і двері камери. Після цього А. ударом ноги виламав і підібрав при виході з камери бетонний фрагмент неправильної продовгуватої форми розмірами приблизно 28 x 13,5 см. Після цього Б. першим вийшов з камери, слідом за ним вийшли А., утримуючи в руці вказаний бетонний уламок, і К., попрямували до виходу з блоку камер, де зустрілися зі співробітником, який спробував зупинити їх, проте А. штовхнув його, після чого завдав удари зазначеним бетонним уламком в

область голови, від чого той упав. В результаті нападу були заподіяні легкі тілесні ушкодження у виді рани на потиличній частині голови, саден на обличчі і обох кистях рук, синця лівої сідниці. Наносячи удари, винні передбачали, що в результаті цього потерпілому будуть заподіяні тілесні ушкодження, але не усвідомлювали конкретно в якій мірі – умисні тяжкі тілесні ушкодження, умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження або умисні легкі тілесні ушкодження. Відповідальність у цьому випадку повинна наставати за фактичне спричинення тілесних ушкоджень¹.

У практиці зустрічаються випадки, коли при вчиненні злочинів сукупності, поєднаних з насильством, застосуванням зброї або іншим способом, які можуть спричинити суспільно небезпечні наслідки, поряд із наслідками, які охоплювалися умислом винного, настають більш тяжкі наслідки, що не охоплювалися умислом винного.

Виходячи з принципу теорії кримінального права, яка виключає об'єктивне ставлення, відповідальність за такі наслідки покладається за наявності у особи необережної форми вини відносно таких наслідків.

Наприклад, при вчиненні втечі особа штовхає контролера, який падає і при падінні отримує смертельну травму або тяжке тілесне ушкодження. До своїх насильницьких дій ставлення у винного умисне, тобто він усвідомлює: його дії здатні заподіяти легкі тілесні ушкодження, передбачає їх і бажає (при прямому умислі) або свідомо допускає (при непрямому умислі) настання цих наслідків. Ставлення ж до настання смерті або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень проявляється у формі необережності, де суб'єкт передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховує на їх відвернення (злочинна самовпевненість) або не передбачає можливості настання таких наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинен був і міг їх передбачити (злочинна недбалість).

У психологічній науці є загальновизнаним положення про те, що будь-яка людська діяльність обумовлена моти-

¹ Архів Корабельного районного суду м. Миколаєва, справа № 1-563-11.

вами і цілями. Отже, і злочини сукупності, як і будь-яка вольова поведінка людини, вчиняються з певних мотивів і направляються на досягнення певної мети.

Мотив визначає поведінку не саму по собі, а тільки у відповідності з метою, у зв'язку з тими результатами, до досягнення яких прагне особа, вчиняючи ту чи іншу дію. В основі мотиву лежать потреби, інтереси, які породжують внутрішні спонукальні сили. У кримінальному праві під мотивом розуміють внутрішні спонукання, що викликають у особи рішучість вчинити злочин, і якими вона керувалася при його вчиненні. Мета злочину – це уявна модель майбутнього результату, до досягнення якого прагне особа при вчиненні злочину, що визначає спрямованість діяння¹. Мотив та мета набувають значення тільки в тому випадку, якщо вони вказані в кримінально-правових нормах, або коли вони однозначно впливають із характеру діяння.

Мотив і мета, хоча поняття і тісно пов'язані та взаємообумовлені, але характеризують різні сторони вольового процесу. Мотив відповідає на питання, навіщо людина вчиняє ті чи інші дії, мета – визначає напрямок діяльності. По суті, мотив і мета по-особливому характеризують динамічний та смислоутворюючий аспекти людської активності. Мета не виникає без мотиву, але з іншого боку, мотив, як і весь вольовий процес, отримує свій зміст завдяки меті, внаслідок тієї конкретної діяльності, в якій ця мета знаходить своє втілення².

У психології мотиви класифікують за різними критеріями. Але для кримінального права мають значення лише мотиви, які поділяються на дві групи: низинні та позбавлені низинного змісту.

До найбільш поширених низинних мотивів вчинення злочинів сукупності можна віднести бажання ухилитися від відбування покарання, придбання грошей, продуктів тощо, спонукання, пов'язані з потребою в алкоголі, нарко-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 182.

² Волков Б. С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – С. 7.

тиках, ревності, помста, бажання приховати сліди злочину або іншим чином ускладнити розкриття злочину, прагнення продовжити заняття злочинною діяльністю тощо.

До мотивів злочинів сукупності, які позбавлені низинного змісту, можна віднести, наприклад, мотиви, обумовлені виключно складними конфліктними відносинами з іншими засудженими, бажання зустрітися з родичами, допомогти їм матеріально або фізично, попроситися з помираючим тощо. Вони характеризуються тим, що хоча і виступають як спонукальні причини злочину, проте вибачаються обставинами особистого чи об'єктивного характеру.

Особи, які вчиняють злочини сукупності, у своїй переважній більшості характеризуються тим, що вони не прагнуть узгодити свою поведінку з об'єктивними умовами, конкретними обставинами їх життя і діяльності, з можливостями, закладеними в конкретній ситуації.

У літературі відносно поширеною є думка, згідно з якою самовільне ухилення засудженого від відбування призначеного йому покарання у виді позбавлення волі може спричиняти кримінальну відповідальність у тому випадку, якщо здійснюючи таку діяльність, суб'єкт переслідував мету назавжди ухилитися від подальшого відбування покарання. Якщо ж у суб'єкта такої мети не було, то вчинене ним повинно розглядатися як порушення режиму відбування покарання і тягти дисциплінарну відповідальність.

Наприклад, Ш. С. Рашковська пише, що тимчасове залишення місця позбавлення волі без наміру ухилитися від відбування покарання, наприклад, провідати сім'ю, не утворює складу злочину (ст. 314 КК РФ), а може тягти за собою застосування заходів дисциплінарного впливу (ст. 115 КВК РФ)¹.

На нашу думку, така позиція хибна. Вона може привести до послаблення боротьби зі злочинами, до зниження попереджувального значення покарання. Шкода інтересам нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної

¹ Рашковская Ш. Ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы / Ш. Рашковская, Т. Воробьева // Социалистическая законность. – 1978. – № 6. – С. 51–52.

служби України як об'єкту кримінально-правової охорони завдається як тоді, коли, наприклад, засуджений вчиняє втечу з місця позбавлення волі з метою ухилення від кримінальної відповідальності назавжди, так і тоді, коли він залишає місце позбавлення волі на певний час.

Вивчення судової практики свідчить, що суди за останні роки все наполегливіше проводять лінію щодо визнання злочином ухилення від відбування покарання незалежно від того, яку мету переслідував при цьому винний. Наприклад, К., відбуваючи покарання у виді обмеження волі, 28.04.2011 р. був направлений на стаціонарне лікування в міську лікарню № 1 м. Маріуполя. Йому були роз'яснено, що він не може самостійно залишати медичний заклад, і по закінченні лікування зобов'язаний прибути до виправного центру для подальшого відбуття покарання. Після закінчення курсу лікування 28.05.2011 р. К. отримав виписку і вирушив у м. Бердянськ. Звідти він поїхав до Криму, і в березні 2012 р. повернувся додому до м. Макіївки. 29.03.2012 р. ввечері К. був затриманий працівниками міліції та направлений до Маріупольського виправного центру № 138¹.

Така позиція видається цілком правильною, бо сам факт самовільного залишення місця обмеження волі або місця позбавлення волі є ухиленням від відбування покарання і утворює злочин проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України.

Слід зазначити, що у статтях 389, 390, 391, 393 КК України мета їх вчинення не вказана, але це не означає, що її немає. Вона може бути різною: ухилення від відбування покарання, ухилення від виконання обов'язків засуджених, порушення вимог режиму відбування покарання, завоювання поваги серед засуджених, постійне або тимчасове залишення місця відбування покарання або місця попереднього ув'язнення тощо.

Однак, як свідчить аналіз складів злочинів, передбачених ст. 389, ч. 2 та ч. 3 ст. 390 КК України, а також практика притягнення осіб до кримінальної відповідальності за

¹ Архів Іллічівського районного суду м. Маріуполя, справа № 1-0520-312-2012.

їх вчинення, ці злочини можуть вчинятися лише з певною метою – ухилення від відбування призначеного покарання. При цьому мета, з якою вчиняються діяння, передбачені у ст. 389 КК України, безпосередньо виражається і конкретизується в самому діянні – «ухилення». У ч. 2 та ч. 3 ст. 390 КК України мета вказаних злочинів впливає з їх змісту. Враховуючи це, мета вказаних злочинів є обов'язковою ознакою їх суб'єктивної сторони.

У злочинах, передбачених ч. 1 ст. 390 КК України, статтями 391, 393 КК України, на нашу думку, мета перебуває за межами суб'єктивної сторони їх складів і не впливає на кваліфікацію вчиненого, однак точне встановлення мети важливо для індивідуалізації відповідальності і покарання особи.

Щодо мотивів, з якими вчиняються злочини сукупності, то слід відзначити, що вони також знаходяться за межами суб'єктивної сторони цих складів і, отже, не впливають на їх кваліфікацію, а лише враховуються при призначенні покарання.

Слід погодитися із вченими, які стверджують, що незалежно від того, чи переслідує особа мету ухилення від подальшого відбування позбавлення волі, чи ні (наприклад, втеча з метою вживання спиртних напоїв, розправи зі свідком тощо), з наступним поверненням втікача, значення для кваліфікації не має. Винний усвідомлює, що він самовільно незаконно залишає місце позбавлення волі. При оцінці вчиненого діяння не мають значення ні термін, протягом якого засуджений був відсутній, ні мета ухилення.

Щодо інших злочинів сукупності, передбачених, наприклад, ст. 392 КК України, то суб'єктивна сторона цього злочину – прямий умисел, пов'язаний з метою дезорганізувати злочинними діями, переліченими у диспозиції цієї статті, нормальну роботу установи виконання покарання. Крім цього, обов'язковою ознакою цього злочину є мотив.

Зі змісту Постанови Пленум Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» вбачається, що відповідальність за ст. 392 КК України настає за умови,

якщо тероризування засуджених вчиняється з метою їх примусу до відмови від законслухняної поведінки або з мотивів помсти за виконання громадських обов'язків щодо зміцнення дисципліни і порядку у кримінально-виконавчій установі. Тероризуванням вважається також глумління і знущання над засудженими з метою їх залякування і перешкоджання виконанню покарання. Напад на представників адміністрації установи виконання покарань здійснюється у зв'язку з їх службовою діяльністю.

Якщо такі дії вчинені на ґрунті сварок, особистих відносин підсудного з потерпілими – це не розглядається як тероризування засуджених¹.

Оскільки мотив і мета діяння є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу цього злочину, а також виступає критерієм його розмежування із іншими злочинними посяганнями, то, на нашу думку, було б доцільним більш їх конкретизувати та закріпити відповідні положення про мотив і мету у диспозиції ст. 392 КК України. В цій ситуації ми вважаємо вдалим формулювання, вжите у ст. 429 Республіки Казахстан, відповідно до якої дії, передбачені цією статтею, вчинюються з метою перешкоджання виправленню засудженого або помсти за сприяння адміністрації установи, або у зв'язку зі здійсненням співробітником установи, що забезпечує ізоляцію від суспільства, службової діяльності.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 391 КК, характеризується прямим умислом. Мотив та мета цього злочину також можуть бути найрізноманітнішими (невдоволення законною діяльністю адміністрації, помста за таку діяльність, хуліганські спонукання, наявність конфліктних відносин з іншими засудженими, небажання відбувати покарання у даній виправній колонії, лінощі, бажання показати себе перед іншими засудженими та ін.), але на кваліфікацію діяння вони не впливають, хоча мо-

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 85–94.

жуть враховуватися при призначенні покарання¹. Мотив та мета не є необхідними ознаками складу цього злочину. Однак навіть у цьому випадку мотив має досить вагоме практичне значення завдяки вирішальному соціально-психологічному і моральному змісту. Роль мотиву і мети виходить за межі суб'єктивної сторони цього складу злочину².

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 390 КК, характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює, що ухиляється від подальшого відбування покарання і бажає цього³. Неправильною, на нашу думку, є точка зору, згідно з якою дане діяння може бути вчинено також з непрямым умислом або з необережності⁴.

Як показала практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 390 КК України, мотивами їх вчинення були небажання відбувати призначене покарання, бажання побути деякий час на волі, конфліктні відносини з адміністрацією установи виконання покарання, конфліктні відносини з іншими

¹ Минаков Ю. А. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ и ее роль в укреплении режима лишения свободы / Ю. А. Минаков // Проблемы совершенствования законодательства об исполнении уголовного наказания : сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 61; Горобцов В. И. Об уголовной ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / В. И. Горобцов // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе : межвуз. сборн. науч. трудов. – Свердловск : Свердловский юридический институт, 1985. – С. 72–80; Огурцов Н. Уголовная ответственность осужденных за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения / Н. Огурцов, А. Павлухин // Сов. юстиция. – 1984. – № 14. – С. 22; Рашковская Ш. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / Ш. С. Рашковская // Соц. законность. – 1985. – № 3. – С. 58.

² Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – С. 155; Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 178.

³ Иванова С. И. Ответственность за уклонение от отбывания уголовного наказания : учебное пособие / С. И. Иванова. – Тюмень : Изд-во ТЮИ МВД России, 2007. – С. 48.

⁴ Сауляк В. К. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы (ст.183¹ УК УССР) : лекция / В. К. Сауляк. – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1980. – С. 27.

засудженими, що є причиною кримінальної субкультури, статусно-рольовим становищем у місцях відбування покарання, бажання побачити сім'ю, близьких родичів, надати їм допомогу, хуліганські спонукання, лінощі тощо. З цього можна зробити висновок, що мотив не є необхідною ознакою складу цього злочину, але може враховуватися при призначенні покарання.

Якщо особа несвоєчасно повернулася до місця відбування покарання, після закінчення строку наданого їй короткочасного виїзду, з поважних причин, то кримінальна відповідальність повинна виключатися, оскільки в даному випадку відсутні умисел на вчинення цього злочину і його мета. Такими причинами можуть бути, наприклад, стихійне лихо, тяжка хвороба засудженого, що позбавила його можливості своєчасно повернутись до виправної установи, смерть або тяжка хвороба близького родича, інші обставини, що об'єктивно обґрунтовують неможливість засудженого вчасно повернутись до кримінально-виконавчої установи, що мають бути належним чином засвідчені.

Водночас ми погоджуємося з тим, що необережні дії, які призвели до несвоєчасного повернення до кримінально-виконавчої установи, підлягають дисциплінарній, а не кримінальній відповідальності¹.

Склад злочину, передбачений ст. 395 КК України, сконструйований таким чином, що його суб'єктивна сторона припускає наявність не тільки вини у формі прямого умислу, але й спеціальної мети здійснення цього злочину – ухилення від адміністративного нагляду. Ця мета, як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони, обумовлена самим характером даного злочину. Винний під час порушення правил адміністративного нагляду ігнорує застосовані до нього правила нагляду, не бажає їх виконувати, буде свою поведінку без урахування правообмежень, виходячи тільки із задоволення своїх потреб і інтересів. Мета ухи-

¹ Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания уголовных наказаний : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1985. – С. 27; Тепляшин П. В. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павел Владимирович Тепляшин. – Красноярск, 2002. – С. 132.

лення від нагляду є безпосередньою метою діяння піднаглядного. Це означає, що мета ухилення від нагляду визначає умисел на вчинення даного злочину. Такий вид умислу, що характеризується наявністю в свідомості винного особливої мети, включений законодавцем до складу злочину як конститутивний елемент, який в юридичній літературі іноді називають спеціальним умислом¹.

Включення спеціальної мети ухилення від нагляду до ознак суб'єктивної сторони злочину пояснюється необхідністю підкреслити певну антисоціальну спрямованість дій піднаглядного, певну лінію його поведінки, що свідчить про особливий характер суспільної небезпеки злочину і особи, яка його вчинила. Про мету ухилення від адміністративного нагляду можна вести мову лише тоді, коли ухилення від виконання конкретних правил нагляду мало місце без поважних причин. Це означає, що особа порушила зазначені правила добровільно, невимушено, виявила своє бажання утриматися від певної дії. Слід зазначити, що термін «ухилення» має подвійний характер: з одного боку, вказує на об'єктивну можливість здійснення певної дії, а з іншого – підкреслює вольовий характер стриманості від неї. З огляду на те, що даний злочин належить до злочинів з формальним складом, досягнення мети ухилення від нагляду стає можливим в результаті вчинення самого діяння (порушення правил адміністративного нагляду). Тут засобом досягнення зазначеної в ст. 395 КК України спеціальної мети ухилення від нагляду є сама протиправна поведінка піднаглядного, що виявляється в порушенні встановлених правообмежень. Отже, мета злочину полягає у вчиненні самого суспільно небезпечного діяння.

Так, після звільнення із місць позбавлення волі 29.04.2011 р. А. прибув до обраного ним місця проживання, де відбуваючи встановлений Ізяславським районним судом Хмельницької області від 28.04.2011 р. адміністративний нагляд, періодично реєструвався в Першотравневому РВ УМВС України в Чернівецькій області. Однак, порушуючи

¹ Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 76.

вимоги закону, з кінця червня 2011 року умисно, з метою ухилення від адміністративного нагляду, без поважних на те причин та без повідомлення чи попередження органів внутрішніх справ, тобто без відповідного дозволу міліції, самовільно залишив місце проживання в обмежувальний йому час, змінив місце постійного проживання без згоди міліції, перестав реєструватися в Першотравневому РВ УМВС України в Чернівецькій області¹.

Мета ухилення від нагляду є основною, безпосередньою, найближчою метою діяння піднаглядного. Проте виникнення і формулювання цієї мети обумовлюється існуванням у суб'єкта одночасно іншої мети, що є додатковою, кінцевою метою його діяння. Кінцева мета завжди служить для задоволення якихось потреб піднаглядного, що стає можливим лише за умови ухилення з боку винного від нагляду, тобто тих конкретних правообмежень, які встановлені щодо нього. Отже, порушення правил адміністративного нагляду є лише необхідним засобом, певним етапом досягнення мети винного.

В окремих випадках кінцева мета виключає безпосередню мету даного злочину, а отже, і даний склад злочину. Сюди слід віднести, наприклад, вихід з будинку в заборонений час для виклику лікаря до хворого, нез'явлення на реєстрацію до органу міліції через затримку на аварійних роботах та ін. У цих ситуаціях незалежно від того, які правила адміністративного нагляду порушуються піднаглядним, відсутня мета ухилення від нагляду, а тому відсутній і умисел на порушення правил адміністративного нагляду, оскільки кінцева мета, яку ставить перед собою особа, є правомірною, суспільно корисною.

Кінцева мета при порушенні правил адміністративного нагляду може справити істотний вплив на кваліфікацію дій піднаглядного. Тому порушення правил адміністративного нагляду не можна розглядати ізольовано, у відриві від кінцевої мети, для досягнення якої особа і порушила те або інше правообмеження. Ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння і особи винного може бути визначено

¹ Архів Першотравневого районного суду м. Чернівців, справа № 1-138/2012.

тільки з урахуванням тієї мети, яку піднаглядний переслідував, небезпеки того правопорушення, до вчинення якого він прагнув.

Встановлення кінцевої мети необхідно також для призначення покарання. Так, вчинення шляхом порушення правил адміністративного нагляду інших злочинів являє собою значну суспільну небезпеку і повинне тягнути за інших рівних умов більш суворе покарання в межах санкції ст. 395 КК України.

Вивчення матеріалів судової практики свідчить про те, що порушення правил адміністративного нагляду вчиняється для задоволення різних потреб, із різною кінцевою метою. Специфіка останніх переважно обумовлюється характером тих правообмежень, обов'язкове виконання яких поставлено в обов'язок піднаглядному.

Нерідко при порушенні правил адміністративного нагляду досягнення мети ухилення від нагляду полегшує встановлення як злочинних зв'язків із раніше судимими, так і вчинення піднаглядними нових злочинів. Значна кількість випадків порушення правил адміністративного нагляду вчиняється піднаглядними з метою сховатися від органів внутрішніх справ. Прагнучи вийти з-під контролю органів міліції, багато хто з них самовільно залишав постійне місце проживання, виїжджали у різні міста країни, вели антигромадський, паразитуючий спосіб життя.

Найчастіше порушення правил адміністративного нагляду вчинялося з метою уникнення працевлаштування, вживання спиртних напоїв, бродяжництва тощо. Наявність подібної кінцевої мети у піднаглядних свідчить про те, що багато хто з них, неодноразово судимих за тяжкі (особливо тяжкі) злочини, ще зберігає суспільну небезпеку. В антигромадській поведінці піднаглядних знаходили своє відображення ступінь і глибина їх соціальної зіпсованості¹.

Із диспозиції ст. 395 КК України випливає, що мотив порушення правил адміністративного нагляду не є

¹ Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : монографія / В. М. Трубников, Д. О. Назаренко. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 207 с.

обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного складу злочину.

Д. О. Назаренко мотиви порушення правил адміністративного нагляду поділяє на: 1) різного роду низинні мотиви і 2) мотиви особистої зацікавленості, позбавлені низинного характеру.

До першого виду дослідник відносить користь, пустоці, бажання ухилитися від кримінальної відповідальності, від трудових і сімейних обов'язків, зневага до правил співжиття та ін. Названі мотиви обумовлені зневагою піднаглядних до виконання конкретних правил адміністративного нагляду. В основі цих мотивів злочинної поведінки піднаглядних, як правило, лежать примітивні особові потреби, для задоволення яких ними обираються антигромадські форми і засоби.

Мотиви другого виду, що обумовлюють вчинення даного злочину, полягають в прагненні задовольнити різні життєві потреби (відвідати батьків, друзів, знайомих, бібліотеку, видовищні заходи та ін.), у недисциплінованості тощо. Причому різноманіття і специфіка мотивів порушень правил адміністративного нагляду здебільшого обумовлюється саме характером тих правообмежень, які були застосовані до піднаглядного на даний момент.

Залежно від того, до якого із зазначених видів належать ті або інші мотиви, вони по-різному характеризують ступінь суспільної небезпеки конкретного порушення правил адміністративного нагляду й особу піднаглядного, і, як наслідок, істотним чином впливають на обрання судом міри покарання. Тому хоча мотив не є обов'язковою ознакою даного складу злочину, його встановлення необхідне для оцінки скоєного та індивідуалізації покарання¹.

¹ Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дмитро Олександрович Назаренко. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 124–130; Орел Ю.В. Суб'єктивна сторона злочинів спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України / Ю. В. Орел // Інформація і право. – 2015. – № 1 (13). – С. 153–159.

3.5. Спiрнi питання квалiфiкацiї

У попереднiх роздiлах i пiдроздiлах ми пiдкреслювали про iснування в пiднятiх питаннях певних специфiчних особливостей щодо обраної нами сукупностi злочинiв. Iстотна специфiка iснує i при аналізi питань, пов'язаних з квалiфiкацiєю злочинiв, спрямованих проти нормальної дiяльностi органiв i установ пенiтенцiарної служби України.

Хотiлося б видiлити наступнi проблемнi питання, якi необхідно розглянути i проаналiзувати:

1) розмежування злочинiв i кримiнально-виконавчих проступкiв, вчинених засудженими, якi вiдбувають покарання у видi позбавлення волi;

2) розмежування складiв злочинiв, передбачених ч. 3 ст. 390 та ст. 393 КК України;

3) конкуренцiя складу злочину, передбаченого ст. 392 КК, зi складами iнших злочинiв;

4) поняття i види квалiфiкуючих ознак складу втечi з мiсць позбавлення волi (єдиний склад злочину, який має квалiфiкуючi ознаки з усiєї обраної нами сукупностi злочинiв).

Розмежування злочинiв i кримiнально-виконавчих проступкiв, вчинених засудженими, якi вiдбувають покарання у видi позбавлення волi. Ця проблема виникла не випадково. У процесi досудового розслiдування завжди вiдзначалися особливи складнощi в розслiдуванні злочинiв, вчинених засудженими, якi вiдбувають покарання у видi позбавлення волi, що мають як об'єктивний характер (обмеженiсть у просторi колонiї, велика концентрацiя засуджених до позбавлення волi на невеликій територiї, специфiка мiкросередовища), так i пов'язанi з суб'єктивними обставинами (протидiя засуджених, якi потрапили в орбiту кримiнального процесу, створення штучних перешкод особам, якi проводять досудове розслiдування тощо)¹.

¹ Лантух А. М. Первоначальный этап расследования преступлений, совершаемых осужденными в ИТУ / А. М. Лантух. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1976. – 76.

Але проблема не тільки в цьому. Проведений юридичний аналіз злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби, свідчить, що в процесі кримінального провадження доводиться стикатися не тільки з організаційними проблемами при розслідуванні цих діянь, а й з труднощами, пов'язаними з правильною кваліфікацією суспільно небезпечного діяння. Досліджувані правові норми вступають у взаємодію з іншими статтями, тому для правильного їх застосування необхідно не тільки з'ясувати їх зміст, але і встановити їх співвідношення, місце в системі механізму кримінально-правового регулювання, сферу дії. Прийняття КК України 2001 р. і КВК України 2003 р. викликало низку проблем, що впливають з можливою конкуренцією норм, які містять різні види правопорушень.

Помилки, що зустрічаються при застосуванні кримінально-правових норм, як правило, пов'язані з неправильним вибором конкретної статті, в якій міститься повний опис вчиненого діяння. За даними нашого дослідження, 11 % випадків насильницьких посягань щодо суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності оцінено неправильно; в 3 % випадках діяння містило в собі ознаки злочину, передбаченого ст. 390 КК України, тоді як застосовувалася ст. 393 КК. Дослідження відмовних матеріалів показало, що внаслідок неправильного встановлення ознак вчиненого діяння, за нашими даними у 48 % випадках, правопорушення визнавалося не злочином, а злісним порушенням порядку та умов відбування покарання у виді позбавлення волі, отже, винна у його вчиненні особа залишалася поза сферою кримінально-правового впливу.

У літературі порушення порядку відбування покарання, як правило, визначається дисциплінарним проступком у зв'язку з тим, що зазначеному виду правопорушень властива самостійна юридична природа, відмінна від інших деліктів, оскільки суб'єкт, який його вчиняє, має особливий правовий статус, що виводить його з-під юрисдикції всіх інших органів влади. Її замінюють повноваження адміністрації установ виконання покарань. Факт підпорядкованості позбавлених волі адміністрації є визначальною ознакою

дисциплінарної відповідальності¹. Крім цього, вчені відзначають специфічність і самих деліктів, і заходів стягнення за їх вчинення, на підставі чого обґрунтовано не визнають вказаний вид правопорушень адміністративними².

Однак цю точку зору поділяють не всі автори. Зокрема, по суті не визнає самостійності дисциплінарної відповідальності Г. А. Радов, і пропонує притягати і до дисциплінарної, і до адміністративної відповідальності у тому випадку, якщо дисциплінарний проступок містить ще й ознаки адміністративного правопорушення (наприклад, дрібне хуліганство та ін.)³.

Очевидно, що з такою думкою погодитися не можна вже тому, що вона суперечить принципу справедливості. Межі цієї роботи не дозволяють нам зупинитися на цій проблемі детально, разом з тим, правильне розуміння пра-

¹ Журавлев М. П. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности / М. П. Журавлев, Г. А. Аванесов, В. Е. Квашиш, А. А. Новиков. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1970. – 144 с.; Журавлев М. П. Правонарушения и дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы / М. П. Журавлев, И. В. Каретников, Л. Н. Гаврилов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – 26 с.; Марцев А. И. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : учебное пособие / А. И. Марцев. – Омск : Омская ВШ МВД СССР, 1969. – 68 с.; Кудрявцев В. Н. Дисциплина и ответственность: пути укрепления / В. Н. Кудрявцев, Б. М. Лазарев // Советское государство и право. – 1981. – № 6. – С. 67–76.; Курбатова Г. В. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. В. Курбатова. – Рязань, 2003. – 26 с.; Романов М. В. Дисциплінарна відповідальність засуджених до позбавлення волі / М. В. Романов. – Х. : Фоліо, 2004. – 160 с.

² Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. М. Трубников. – Х. : Рубікон, 1998. – С. 50; Журавлев М. П. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности / М. П. Журавлев, Г. А. Аванесов, В. Е. Квашиш, А. А. Новиков. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1970. – С. 7–8; Марцев А. И. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : учебное пособие / А. И. Марцев. – Омск : Омская ВШ МВД СССР, 1969. – С. 4; Марцев А. И. Злостное нарушение требований режима в исправительно-трудовых учреждениях – преступление / А. И. Марцев // 50 лет СССР и развитие советского государства и права. – Омск, 1973. – С. 87; Васильев А. И. Правовые основы применения мер поощрения и взыскания к осужденным к лишению свободы / А. И. Васильев. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1982. – С. 13–14.

³ Радов Г. А. Ответственность за административные правонарушения осужденных к лишению свободы / Г. А. Радов // Вопросы борьбы с преступностью в сибирском регионе. – Омск, 1986. – С. 83–93.

вової природи порушень порядку відбування покарання у виді позбавлення волі дозволить чітко розмежувати їх зі злочинами.

Ми схильні вважати правильною точку зору тих вчених, які вважають, що правопорушення засуджених є підставою нового виду відповідальності, оскільки специфіка характеру і цілей застосування заходів стягнення і, найголовніше, коло суспільних відносин, що ними захищаються, визначають відповідальність позбавлених волі як самостійний сформований вид юридичної відповідальності. Особливість сфери правовідносин, що виникають у зв'язку з кримінально-виконавчою діяльністю та яким заподіюється шкода порушенням порядку відбування покарання, і зумовлює специфіку правопорушень засуджених. Виходячи з цього, відображаючи сутність даного правопорушення, ми пропонуємо іменувати його кримінально-виконавчим проступком, а вид відповідальності, відповідно, визнати кримінально-виконавчим.

Між злочином і кримінально-виконавчим проступком існує тісний взаємозв'язок і взаємодія. Про це свідчить, поперше, процес декриміналізації, який постійно проходить, в результаті якого не тільки діяння, які раніше визнавались злочинами, переводяться в ранг проступків, а й скасовуються склади з так званою дисциплінарної преюдицією. По-друге, суспільні відносини, на які посягають кримінально-виконавчі проступки, охороняються і кримінально-виконавчими, і кримінально-правовими засобами.

З питання про відмежування злочинів і кримінально-виконавчих проступків (адміністративних правопорушень як аналога проступку) в літературі існують три точки зору. Відповідно до першого підходу, тільки злочин володіє специфічною ознакою суспільної небезпеки¹. Відповідно до другого

¹ Курс уголовного права : учебник для вузов : в 5 т. / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении. – 624 с.; Российское уголовное право. Общая часть : учебник / С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 1997. – 454 с.; Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов ; отв. ред. М. Д. Шаргородский. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 315 с.; Якуба О. М. Административная ответственность / О. М. Якуба. –

підходу правопорушення не володіє, на відміну від злочинів, ознакою суспільної небезпеки, в той же час є шкідливим для суспільства¹. Відповідно до третього підходу і злочин, і адміністративне правопорушення є суспільно небезпечними діями, але розрізняються ступенем цієї небезпеки².

Кримінально-виконавчий проступок є різновидом делікту, тому структура його елементів повністю збігається зі структурою будь-якого правопорушення: об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони, суб'єкт. Оскільки суспільну небезпечність характеризують всі елементи складу злочину і, відповідно, соціальну шкідливість проступку, то доцільно провести розмежування досліджуваних злочинів із проступками за елементами складу правопорушення.

М. : Юрид. лит., 1972. – 152 с.; Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит., 1963. – 286 с.; Бахрах Д. Н. Административный проступок и преступление / Д. Н. Бахрах // Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : СвЮИ., 1983. – С. 8–23.

¹ Ершов В. Н. Административные проступки в советской розничной торговле и борьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Н. Ершов. – М., 1955. – 16 с.; Моргун О. И. Административно-правовые средства борьбы с правонарушениями в сфере охраны морских биологических ресурсов (По материалам Дальневосточного региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Ольга Ильинична Моргун. – Хабаровск, 2004. – 205 с.; Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / Ю. С. Шемшученко. – Київ : Наукова думка, 1989. – 231 с.; Даньшин И. Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву / И. Н. Даньшин. – Харьков : Изд-во Харьковского ун-та, 1971. – 192 с.; Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М. : Юридическая литература, 1973. – 200 с.; Даньшин И. Н. За преступление – наказание / И. Н. Даньшин. – Харьков : Вища школа, 1975. – 104 с.

² Гришаев П. И. Влияние социальных условий на преступность / П. И. Гришаев. – М. : ВЮЗИ, 1984. – 45 с.; Гришаев П. И. Советская криминология : курс лекций / П. И. Гришаев. – М. : ВЮЗИ, 1975. – 95 с.; Уголовное право России. Общая часть / В. С. Комиссаров, Н. А. Лопашенко, А. В. Наумов и др. ; под ред. А. И. Рарога. – 3-е изд., с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 496 с.; Шаргородский М. Д. Избранные труды / М. Д. Шаргородский ; сост. и предисл. Б. В. Волженкин. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 657 с.; Уголовное право России : учебник для вузов : в 2 т. / А. Э. Жалинский, А. Н. Игнатов, Т. А. Костарева и др. ; под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – Т. 1: Общая часть. – 639 с.; Азарян Е. Р. Преступление. Наказание. Правопорядок / Е. Р. Азарян – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 229 с.; Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок : учебное пособие / О. Ф. Шишов. – М. : ВЮЗИ, 1967. – 67 с.; Лунев А. Е. Административная ответственность за правонарушения / А. Е. Лунев – М. : Госюриздат, 1961. – 187 с.

Об'єктом кримінально-виконавчого проступку, як і будь-якого правопорушення, виступають певні суспільні відносини. На думку більшості юристів, такими слід вважати режим як встановлений порядок виконання та відбування покарання. Законодавець, назвавши зазначений вид делікту порушенням встановленого порядку виконання та відбування покарання, визначив його націленість на заподіяння шкоди, перш за все, режиму.

Слід зазначити, що вказана точка зору визнається не всіма вченими. Деякі вчені вважають, що об'єктом проступку виступає правопорядок¹. Навіть якщо визнати правопорядком певну систему суспільних відносин, що не впливає з позиції цих авторів, оскільки безпосереднім об'єктом вони визнають конкретні обов'язки засуджених, то очевидно, що таке розуміння об'єкта необґрунтовано звужує шкідливість кримінально-виконавчих проступків.

Функції режиму відбування покарання реалізуються комплексно, вони доповнюють одна одну й взаємопов'язані між собою. Отже, порушуючи режим, засуджений заподіює шкоду суспільним відносинам, що забезпечують і правопорядок, і реалізацію кари, і процес виправлення, і порядок управління. Разом з тим, слід зазначити, що певний кримінально-виконавчий проступок націлений передусім на заподіяння шкоди конкретному елементу, що входить до режиму.

Оскільки режим суворо регламентований нормами кримінально-виконавчого права, то в цьому аспекті він набуває характеру правовідносин. Групи правовідносин, які входять до режиму, є підсистемами, що утворюють якісно нову єдину систему. Остання, в свою чергу, взаємодіючи з іншою групою відносин, становить правовідносини, що регулюють реалізацію вироку суду. Як зазначають вчені, забезпечуючи охорону правовідносин, що регулюють виконання позбавлення волі у зв'язку з кримінально-виконавчою діяльністю з приводу реалізації вироку суду, кримінальне право забезпечує і охорону режиму².

¹ Журавлев М. П. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности / М. П. Журавлев, Г. А. Аванесов, В. Е. Квашиш, А. А. Новиков. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1970. – С. 9–10.

² Марцев А. И. Некоторые вопросы исправительно-трудового права в связи с

Однак деякі автори визнають самостійність режиму як об'єкта кримінально-правової охорони, наприклад, щодо втечі¹. Визначення режиму об'єктом втечі не тільки звужує область суспільних відносин, на які посягає втікач, на що неодноразово звертала увагу Ш. С. Рашковська, а й вимагає в цьому випадку необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які посягають тільки на режим, наприклад шляхом незаконного переходу з однієї ізольованої дільниці до іншої в межах однієї виправної установи².

Таким чином, аналізовані нами злочини відрізняються від кримінально-виконавчих проступків за об'єктом тим, що останні заподіюють шкоду тільки інтересам кримінально-виконавчої діяльності як системі суспільних відносин, що самостійно функціонує. Заподіяна злочином шкода, виходить за межі зазначеної системи і викликає негативні зміни у правовідносинах, що виникають з приводу реалізації вироку суду. Механізм зміни режиму як об'єкта кримінально-виконавчого проступку пов'язаний з впливом на один з його елементів, в результаті чого шкода заподіюється всьому установленому порядку відбування покарання, але не може перевищувати його кордонів. Злочин же, розриваючи соціальний зв'язок або впливаючи на суб'єкта охоронюваних статтями 390, 391, 392, 393 КК України відносин, завжди заподіює шкоду режиму, але лише остільки, оскільки кримінально-виконавча діяльність – соціальний зв'язок охоронюваних нормами кримінального права відносин, що здійснюється в рамках режиму, який своїми встановленнями, крім інших норм, утворює правову оболонку цих відносин.

Така позиція дозволяє підтримати думку Б. С. Никифорова, який основною ознакою, що відрізняє злочин від

принятием нового законодательства / А. И. Марцев // Сибирские юридические записки. – 1971. – Вып. 2. – С. 27–28.

¹ Плужнік О. І. Вказана праця. – С. 7.; Бектибаев Д. Б. Ответственность за преступления против социалистического правосудия по УК Казахской ССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. Б. Бектибаев. – Алма-Ата, 1962. – С. 21.

² Примак А. А. Вказана праця. – С. 153; Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия : учебное пособие / Ш. С. Рашковская. – М. : ВЮЗИ, 1978. – 104 с.

проступку, визнавав значущість, серйозність збитку, шкоди, завданої діянням тим чи іншим охоронюваним законом суспільним відносинам¹. Здатність діянь заподіювати різну шкоду суспільним відносинам, які охороняються законом: при кримінально-виконавчому проступку – тільки нормальній діяльності органів пенітенціарної служби України, при злочині – її існуванню як засобу забезпечення реалізації акта судової влади, є основною відмітною ознакою аналізованих правопорушень.

При вивченні питання про співвідношення кримінально-виконавчих проступків і злочинів важливе значення має характер самих дій, вчинених засудженими. Об'єктивна сторона злочину – це той елемент, який найбільш повно відбивається в статті закону. Однак у КВК України відсутня конкретизація проступків, що значно ускладнює правозастосовчу діяльність, тому правильне їх визначення можливе лише при співвідношенні з іншими деліктами. У межах нашого дослідження особливе значення мають такі проступки, які найбільш схожі зі злочинами, передбаченими статтями 390, 391, 392, 393 КК.

Так, погроза як вид кримінально-виконавчого проступку має багато спільного з психічним насильством щодо суб'єкта пенітенціарної діяльності, а точніше кажучи, є його різновидом. Погроза, яка виплаває зі змісту такого діяння, передбаченого ст. 392 КК, як тероризування засуджених, з точки зору зовнішніх її ознак буде присутня при сукупності таких умов: а) адресата погрози – співробітник колонії або засуджений; б) характеру загрози – залякування будь-яким за інтенсивністю фізичним насильством; в) її обумовленість поведінкою потерпілого – належною кримінально-виконавчою діяльністю. Таким чином, погроза як вид кримінально-виконавчого проступку відрізняється від злочину з об'єктивної сторони, по-перше, характером погрози і, по-друге, соціально-значущою поведінкою потерпілого.

Разом з цим, не можна погодитися з позицією деяких вчених, які пропонують погрозу щодо представників уста-

¹ Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 20–21.

нов виконання покарань, виражену в абстрактній формі, тобто адресовану не до конкретної особи співробітника, а усім особам, хто знаходиться при цьому, вважати проступком¹. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід погодитись із О. О. Примаком, який вказує, що не має правового значення кількісна характеристика адресата загрози, а важливі її спрямованість й інтенсивність, вираженість зовні та реальність. Тобто якщо погроза адресована всьому персоналу колонії у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків і вона ясно виражена зовні і реальна, то це діяння слід кваліфікувати як злочин, передбачений ст. 392 КК, а не як кримінально-виконавчий проступок.

За характером погрози кримінально-виконавчий проступок відрізняється від злочину тим, що його складають такі види погроз, які не пов'язані з залякуванням застосуванням фізичного впливу. До них слід відносити: погрозу знищення, пошкодження або розкрадання майна потерпілого чи його близьких; погрозу поширення відомостей, що ганьблять честь і гідність потерпілого або його близьких; погрозу непокори законним вимогам адміністрації колонії; погрозу вчинення правомірних, але не бажаних для потерпілого дій тощо².

При цьому, на нашу думку, слід погодитись із Р. А. Левертовою, яка відзначала, що погроза вчинення дій, які не є протиправними, не містить в собі суспільної небезпеки, оскільки при її реалізації шкода охоронюваним кримінальним правом відносинам за будь-яких обставин заподіяна бути не може³.

Що стосується злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, то слід зазначити, що за своєю сутністю «непокора» проявляється у вчиненні засудженим певних діянь, що порушують встановлений порядок відбування покарання. Чинне кримінально-виконавче

¹ Минаев И. Квалификация злостных нарушений порядка отбывания уголовного наказания / И. Минаев // Российская юстиция. – 2000. – № 5. – С. 44–45.

² Примаков А. А. Вказана праця. – С. 156.

³ Левертова Р. А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву : учебное пособие / Р. А. Левертова – Омск : НИИРЮ Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. – С. 15.

законодавство не надає переваги одного порушення вимог режиму відбування покарання над іншим, правила режиму є юридично рівнозначними, і тому всі порушення встановленого законом порядку відбування покарання повинні розглядатися як однаково суспільно шкідливі акти поведінки засуджених. Для того, щоб злочин, передбачений ст. 391 КК України, мав місце, потрібне не одноразове вчинення непокори, а систематичне. Тобто злісність непокори не означає просту повторність, а вказує на систематичність діянь засудженого, а саме наявність трьох випадків непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань за умови, що за перші дві непокори до засудженого були застосовані найбільш суворі заходи дисциплінарного впливу, тобто були накладені стягнення у виді переведення до ПКТ (одиначної камери), які не зняті і не погашені у встановленому законом порядку, або засуджений переводився на більш суворий режим відбування покарання.

Слід відзначити, що збереження за засудженим правового статусу громадянина є принциповим положенням політико-правової доктрини держави. Це означає, що засуджений не звільняється від виконання покладених на нього державою загальногромадянських обов'язків. При цьому деякі порушення порядку відбування покарання, наприклад, незаконне поводження з наркотичними засобами, дрібне хуліганство тощо, є тими діяннями, за вчинення яких до звичайних громадян, які не є засудженими і перебувають на волі, може бути застосований такий найсуворіший вид стягнення, як адміністративний арешт, сутність якого полягає у короткочасному позбавленні волі особи і перебування під вартою у спеціально встановлених місцях (ізолятори тимчасового тримання, спеціальні приймальники для осіб, підданих адміністративному арешту) з можливим використанням заарештованих без оплати праці на фізичних роботах. Адміністративний арешт призначається судом.

До осіб, які вже позбавлені волі, за такі вчинки можливе застосування стягнень у виді поміщення у дисциплінарний ізолятор, карцер, переведення до ПКТ (одиначної камери). У зв'язку з тим, що такі види стягнень, а також

переведення засуджених, які злісно порушують режим відбування покарання, в інші кримінально-виконавчі установи істотно змінюють умови тримання засуджених і їх правовий статус на значний період часу, вважаємо за необхідне покласти право щодо їх застосування на суди. Це, на нашу думку, надасть можливість більш повного, всебічного і об'єктивного з'ясування обставин вчинення правопорушення і розгляду справи, усунення можливих випадків суб'єктивізму та зловживань з боку адміністрації установ виконання покарання при прийнятті рішення про їх застосування, недопущення можливого порушення прав засуджених.

Діяння, пов'язані із втечею, з об'єктивної сторони практично ніяк не співвідносяться з кримінально-виконавчими проступками, оскільки з формально-юридичної точки зору самовільний вихід із сфери нагляду є кримінально-каранною втечею, про що говорилося раніше. Незаконні переміщення всередині колонії є порушеннями порядку відбування покарання.

Не відрізняються за суб'єктивною стороною злочини, передбачені статтями 390, 391, 392, 393 КК, від відповідних проступків, оскільки до кримінально-виконавчої відповідальності притягаються, як правило, ті засуджені, які вчинили проступки умисно. Тим часом не можна не зазначити, що винний у вчиненні злочину, передбаченого ст. 392 КК України, обов'язково повинен усвідомлювати, що погроза пред'являється у зв'язку з належною кримінально-виконавчою діяльністю потерпілого, тоді як при вчиненні кримінально-виконавчого проступку усвідомлення винного обмежується характером погрози.

Ознаки суб'єкта кримінально-виконавчого проступку практично повністю збігаються з ознаками аналізованих нами злочинів. До кримінально-виконавчої відповідальності може бути притягнута лише особа, яка відбуває позбавлення волі і досягла 16 років. Аналогічними ознаками характеризується суб'єкт злочинів, передбачених статтями 390, 391, 392 і 393 КК. Однак це не означає, що особа, яка вчинила схоже за складом з кримінально-виконавчим проступком правопорушення, звільняється від відповідальності.

У такому випадку правова охорона нормальної діяльності установ виконання покарань забезпечується кримінально-виконавчими засобами.

Підводячи підсумок викладеного вище, слід зазначити, що різниця злочинів і кримінально-виконавчих проступків полягає у ступені суспільної шкідливості. Діяння засуджених, які мають підвищену ступінь шкідливості, що обумовлюють появу нової якості – суспільної небезпеки, визнаються злочином. Юридичне вираження суспільної шкідливості правопорушення закріплюється в ознаках його складу. Тому, кваліфікуючи злочини зі «змішаною» протиправністю та враховуючи наявність тісного взаємозв'язку всіх структурних елементів його складу з елементами складу кримінально-виконавчого проступку, необхідно встановлювати всі ознаки складів зазначених видів делікту¹.

Розмежування складів злочинів, передбачених ч. 3 ст. 390 та ст. 393 КК України. Не менш складними виявилися теоретичні й особливо практичні питання, що виникають при співвідношенні складів різних злочинів, що вчиняються засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

У судовій практиці при застосуванні досліджуваних норм іноді виникає питання про застосування або ст. 393 КК як втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, або ч. 3 ст. 390 КК як ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі. Однією з типових помилок кваліфікації є неправильне співвідношення цих норм. Практичні працівники не завжди враховують, що ці діяння є суміжними, тобто їх юридичні конструкції збігаються². Очевидно, що в законі не може бути злочинів, ознаки яких повністю збігаються, тому актуальним виступає питання про їх розмежування.

¹ Примак А. А. Вказана праця. – С. 156; Орел Ю. В. Питання розмежування злочинів, передбачених статтями 390–393 КК України, і кримінально-виконавчих проступків, вчинених засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі / Ю. В. Орел // Науковий вісник академії муніципального управління. Серія : Право. – 2015. – № 1. – С. 522–528.

² Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 127–129.

У літературі підкреслюється, що вказані злочини відрізняються тільки з об'єктивної сторони, хоча в той же час допускається відмінність і за спрямованістю умислу, і за суб'єктом¹.

Дійсно, основною розмежувальною ознакою цих злочинів є характер залишення кримінально-виконавчої установи. При ухиленні засуджений залишає місце позбавлення волі на законних підставах, пов'язаних із реалізацією права на виїзд. У всіх інших випадках діяння утворює втечу.

За способом впливу на об'єкт кримінально-правової охорони ухилення від відбування покарання вчиняється шляхом бездіяльності, а втеча – лише шляхом дії². Однак з цією думкою згодні не всі автори, які виходять із тих міркувань, що втеча може вчинятися і шляхом бездіяльності³.

Якщо ми звернемося до аналізу суб'єктів злочинів, то побачимо, що суб'єктом ухилення виступає лише засуджений, який реалізує право на виїзд, в той час як при втечі суб'єктом може бути будь-яка особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі. І ще один аргумент. Суб'єкт ухилення як суб'єкт правовідносин, що забезпечують реалізацію права засудженого на виїзд, заподіює їм шкоду, в той час як суб'єкт втечі не може завдати шкоду цим правовідносинам, оскільки не є їх учасником.

Відмінність досліджуваних злочинів полягає також у різній спрямованості винного на їх вчинення. Так, у ч. 3 ст. 390 КК умисел спрямований на неповернення в колонію, звідки він тимчасово відпущений на законній підставі⁴. Як уже зазначалося, цей злочин може вчинятися лише

¹ Елеонский В. Ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы / В. Елеонский // Советская юстиция. – 1979. – № 7. – С. 10.

² Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 133; Чучаев А. И. Преступления против правосудия: Научно-практический комментарий / А. И. Чучаев. – Ульяновск : Дом печати, 1997. – С. 72.

³ Примак А. А. Вказана праця. – С. 160.

⁴ Иванова Е. Н. Предупреждение уклонения от отбывания наказания в исправительных колониях общего и строгого режимов (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. Н. Иванова – М., 1998. – С. 14–15.

з певною метою – ухилення від відбування призначеного покарання. У свою чергу, злочин, передбачений ст. 393 КК України, може вчинятися з будь-якою метою, а саме постійного або тимчасового залишення місця відбування покарання, яка перебуває за межами суб'єктивної сторони його складу і не впливає на кваліфікацію вчиненого, однак точне встановлення мети важливо для індивідуалізації відповідальності і покарання особи.

Вважаємо, що в іншому ознаки злочинів, передбачених ч. 3 ст. 390 КК та ст. 393 КК, збігаються.

Не можна, на нашу думку, також взагалі піднімати питання про об'єктивне ставлення при розслідуванні справ про втечу і ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі. Ми категорично заперечуємо проти позиції окремих вчених, які стверджують, що якщо від особи не була відібрана підписка про попередження про кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання, то відповідальність за КК виключається¹.

Попередження про відповідальність за ч. 3 ст. 390 КК є лише інформуванням засудженого про заборону неповернення у колонію, способом впливу на психіку про неминучість його розшуку. Відсутність же розписки не означає незнання засудженим того, що строк його покарання не закінчився, обсяг того карально-виховного впливу, який визначений судом, не виконаний повністю. Про необхідність з'явитися в колонію в конкретний термін засуджений також інформується при отриманні посвідчення, без якого не може покинути колонію.

Що стосується форми вини особи, яка вчиняє втечу або ухилення від відбування позбавлення волі, то тут ніяких суперечок не виникає: ці діяння характеризуються прямим умислом. Винний усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності), тобто те, що він виходить зі сфери реалізації покарання.

Умисел за моментом виникнення бажання на ухилення від відбування покарання може бути як заздалегідь обдуманим, так і таким, що виник раптово. Для втечі най-

¹ Елеонский В. Вказана праця. – С. 10.

більш характерним є заздалегідь обдуманий умисел, який був нами встановлений у 95 % вивчених справ. У всіх інших випадках втеча була вчинена під впливом умислу, що виник раптово, який формується, як правило, у осіб, які користуються правом пересування без конвою (супроводу) – 3 %, а також за умов відсутності належного нагляду та охорони засуджених (2 %). За інших рівних умов втеча, вчинена з умислом, що виник раптово, має меншу ступінь суспільної небезпеки. Злочин, передбачений ч. 3 ст. 390 КК, також зазвичай відбувається із заздалегідь обдуманим умислом – 53 % випадків вивчених справ.

Не можна залишити поза увагою і питання про правове значення моменту виникнення умислу щодо ухилення від відбування покарання. В літературі зазначається, що якщо умисел виник до виїзду, а потім був реалізований законним залишенням місця позбавлення волі, діяння слід кваліфікувати як втечу¹. Аргументом тут виступає вказівка на те, що виїзд використовується не в цілях, встановлених законом, а як засіб протиправного залишення колонії. На перший погляд, можна погодитися, що якщо засуджений використовує наявне в законі право на виїзд незаконним способом, то це діяння містить ознаки злочину, передбаченого ст. 393 КК, тому що отримання виїзду пов'язано з обманом адміністрації, що свідчить про протиправність залишення колонії. Але це тільки на перший погляд. Таке судження не може бути позитивно сприйнято за наступними моментами. Насамперед, склади цих злочинів є суміжними, розрізняються за ознаками суб'єкта та об'єктивної сторони, тому якщо засуджений користується правом виїзду, на законних підставах з дозволу адміністрації покидає колонію і не повертається у конкретний встановлений термін, то він повністю виконує об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК. Якщо виходити з теорії кваліфікації злочинів, то в даному випадку про втечу ні з теоретичної, ні практичної позиції не може бути й мови. Більше того, якщо почати дослідження з позиції розвитку злочинної діяльності, то в даному випадку фактично

¹ Мазур О. В. Вказана праця. – С. 54; Елеонский В. Вказана праця. – С. 10.

йдеться про виявлення умислу до втечі, який, як відомо з теорії кримінального права, не є стадією вчинення злочину, і тому неможливо притягнути особу до відповідальності на цьому етапі злочинної діяльності. Як відомо, відповідальність може настати тільки тоді, коли такий умисел об'єктивується, тобто будуть створені умови для здійснення втечі. В даному випадку ці умови виникають, наприклад, з моменту надходження до колонії неправдивих документів, що підтверджують наявність виняткових особистих обставин, що дають право на короткочасний виїзд за межі колоній, що повинно розглядатися як готування до втечі.

Тепер кілька слів про мету злочинної втечі. У теорії кримінального права існують два протилежних погляди на юридичне значення мети ухилення від відбування покарання при вчиненні досліджуваних діянь. Поширеною є думка, за якою зазначена мета є необхідною ознакою злочинів, пов'язаних із втечею, причому деякі автори відзначають, що мета ухилитися від відбування покарання може мати як постійний, так і тимчасовий характер¹.

Згідно з іншою точкою зору, відповідальність за втечу повинна наставати незалежно від мети його вчинення². Мета і мотив вчинення втечі, на їх думку, повинні враховуватися лише при призначенні покарання як обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Така пози-

¹ Мазур О. В. Вказана праця. – С. 79; Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия : учебное пособие / Ш. С. Рашковская. – М. : ВЮЗИ, 1978. – С. 80; Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации / Л. В. Лобанова. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – С. 195–206; Курс советского уголовного права : в 6 т. / А. Н. Игнатов, В. Ф. Кириченко, Ш. С. Рашковская и др. ; под ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1971. – Т. 6 : Часть Особенная : Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. – С. 167.

² Егоров В. И. Уголовная ответственность за побег из места заключения или из-под стражи : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Рязанская высшая школа МВД СССР, 1984. – С. 63; Ткачевский Ю. М. Ответственность за преступления, совершаемые в местах заключения / Ю. М. Ткачевский – М., 1967. – С. 15; Ефимов М. Ответственность за побег из места заключения или из-под стражи / М. Ефимов, Ю. Калинин // Советская юстиция. – 1974. – № 16. – С. 21–22.

ція обґрунтовується відсутністю в диспозиції ст. 393 КК України вказівки на мету ухилення від відбування покарання, у зв'язку з чим вона має факультативний характер і не може мати значення при кваліфікації.

У свою чергу, судова практика також не відрізняється одноманітністю. Так, з числа вивчених нами справ про втечу в 24 % мета ухилення від відбування покарання знайшла відображення у вироках, а в 76 % такої мети виявлено не було.

Як вже зазначалося, ми відстоюємо позицію, згідно з якою злочин, передбачений ст. 393 КК України, може вчинятися з будь-якою метою. У зв'язку з цим слушною також є думка В. Б. Васильця, що мета втечі з кримінально-виконавчої установи не може бути зведена лише до ухилення від покарання, оскільки наміри особи, яка вчиняє втечу, можуть бути різноманітні: продовжити злочинну діяльність, відвідати родину тощо¹.

Включення мети ухилення від відбування покарання в диспозицію ст. 393 КК України або визнання її обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину, на нашу думку, може викликати зростання випадків самовільного залишення засудженими місця відбування покарання, які залишаться поза сферою дії КК України, оскільки засуджені, маючи намір на не притягнення їх до кримінальної відповідальності, будуть заперечувати наявність в їх діях зазначеної мети. Це, у свою чергу, викличе складність у з'ясуванні справжньої спрямованості умислу засудженого при втечі та помилки у судово-слідчій практиці.

Конкуренція складу злочину, передбаченого ст. 392 КК, зі складами інших злочинів. Одним із критеріїв розмежування злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі злочинами із суміжними складами є об'єкт посягання.

Згідно зі ст. 392 КК України злочиною визнається тероризування у установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією ме-

¹ Василець В. Б. Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Б. Василець. – Київ, 1996. – С. 8.

тою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі.

Судове тлумачення понять, які відображають форми злочину, що розглядається, досить докладно викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі»¹.

Так, тероризування у установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію фактично являють собою застосування фізичного насильства, що охоплює незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордувань, катувань, заподіяння легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень (передбачених ч. 1 ст. 121 КК України) або погрози його застосування, в тому числі, погрози вбивством. Такі дії повністю охоплюються ст. 392 КК України і не вимагають додаткової кваліфікації. Відповідальність за такі дії, якщо розглядати їх ізольовано від інших ознак злочину, передбаченого ст. 392 КК України, настає за статтями 121, 122, 125, 126, 127, 129, 146 КК України. Безпосереднім об'єктом цих злочинів є здоров'я людини, воля, честь, гідність особи, її особиста безпека.

У свою чергу, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (виправних центрів і виправних колоній) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань в виді обмеження або позбавлення волі. Особистість засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи у виді позбавлення волі, а також представника персоналу установи виконання покарань, їх особиста безпека, недоторканість, воля, честь, гідність, здоров'я становлять в такому разі обов'язковий додатковий об'єкт цього злочину.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 85–94.

Якщо тероризування або напад були пов'язані із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, передбачених ч. 2 ст. 121 КК України, чи виявилися в умисному вбивстві потерпілого – засудженого (ст. 115 КК України), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю цих злочинів. Якщо при цьому потерпілим був представник адміністрації установи виконання покарань, на нашу думку, така кваліфікація повинна відбуватися за сукупністю з ч. 3 ст. 345 або ст. 348 КК України.

У разі захоплення заручників без обтяжуючих обставин при вчиненні зазначених дій (ч. 1 ст. 147 КК України) скоєне охоплюється ознаками ст. 392 КК України і додаткової кваліфікації не потребує. Захоплення заручників за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 147 КК України) або вчинення такого його виду, який передбачений ст. 349 КК України, слід кваліфікувати за сукупністю зі ст. 392 КК України¹.

Крім цього, розмежування вказаних вище злочинів зі ст. 392 КК України можна провести за потерпілим. До потерпілих від злочину, передбаченого ст. 392 КК України, належать дві категорії осіб: а) засуджені, і б) адміністрація установи виконання покарань. Вони є обов'язковою ознакою складу цього злочину.

Злочин, передбачений ст. 392 КК України, може бути вчинено не в будь-якому місці, а тільки у кримінально-виконавчих установах відкритого типу (виправних центрах), кримінально-виконавчих установах закритого типу (виправних колоніях) і спеціальних виховних установах (виховних колоніях), і лише засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (на певний строк або довічно) чи у виді обмеження волі. Таким чином, розмежування цього злочину зі злочинами із суміжними складами можна провести за місцем вчинення злочину і за суб'єктом злочину.

Крім зазначеного, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 392 КК України, окрім

¹ Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 131.

вини, є мета та мотив. Тому розмежування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарання, зі злочинами проти здоров'я, волі, честі та гідності особи здійснюється також за ознаками суб'єктивної сторони, а саме мети та мотиву. Так, застосування насильства або погроза його застосування здійснюються зі спеціальною метою – залякування засуджених і перешкоджання виконанню ними покарання, примушування їх відмовитись від сумлінного ставлення до праці, додержання правил режиму, а щодо представників адміністрації установи виконання покарань – перешкоджання (протидія) здійсненню ними законної діяльності. Мотивом цього злочину є помста засудженим за виконання громадських обов'язків по зміцненню дисципліни і порядку у кримінально-виконавчій установі, а також помста представнику адміністрації установи виконання покарань у зв'язку з його законною службовою діяльністю.

Звідси нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень та інші насильницькі дії, якщо вони вчинені на ґрунті сварок, особистих відносин підсудного з потерпілим, не можуть бути кваліфіковані за ст. 392 КК України.

Застосовуване насильство щодо суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності може містити в собі не тільки ознаки діяння, передбаченого ст. 392 КК, а й інших, що утворюють ідеальну сукупність злочинів, наприклад дій сексуального характеру. Володіння в так званій тюремній стихійній стратифікації статусом «скривдженого» виключає здійснення даною особою належної пенітенціарної поведінки, принаймні, вчені відзначають складності застосування до них виправного впливу, трудового виховання, проведення різних масових заходів. Крім цього, саме їх співіснування у виправній установі стає вкрай важким¹. У разі вчинення зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом такі дії повинні отримати відповідну юридичну оцінку (статті 152, 153 КК України) і кваліфікуватися за сукупністю зі ст. 392 КК

¹ Антонян Ю. М. Насилие среди осужденных : учебное пособие / Ю. М. Антонян, И. Б. Бойко, В. А. Верещагин ; под ред. Ю. М. Антоняна. – М. : Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. – С. 17–18.

України. Визначальним при цьому є те, що і насильство, і сексуальні дії насильницького характеру були обумовлені здійсненням належної кримінально-виконавчої діяльності потерпілим, були вчинені з описаними вище метою та мотивом.

Що стосується нападів на інших осіб (представників влади, працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів тощо) під час виконання ними службових обов'язків або у зв'язку з їх законною діяльністю, то такі випадки складом злочину, передбаченим ст. 392 КК України, не охоплюється. Подібні суспільно небезпечні діяння за відповідних умов можуть кваліфікуватися за іншими статтями КК України (статті 342, 343, 345, 348, 349, 350, 377, 379, 398, 400 КК України).

Особливо в цьому разі слід виділити співвідношення злочинів, передбачених статтями 392 та 345 КК України. Остання передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать органи і установи виконання покарань¹. У такому разі працівники цих органів і установ є працівниками правоохоронних органів. Таким чином, статті 392 та 345 КК України співвідносяться між собою як спеціальна і загальна. В даному випадку розмежування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, у формі нападу на адміністрацію вказаних установ здійснюється за критерієм потерпілого. Зокрема, ст. 392 КК України передбачає відповідальність за напад саме на представників адміністрації установи виконання покарань, в той час як ст. 345 КК України регламентує відповідальність за насильство відносно працівників усіх інших правоохоронних органів. Оскільки за наявності у вчиненому діянні ознак загальної та спеціальної норми застосовують спеціальну норму, то напад на адміністрацію установи виконання покарання кваліфікується за ст. 392 України.

¹ Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

На особливу увагу заслуговує також питання про вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань організованою групою, створеною у виді банди (ст. 257 КК України). Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки¹. Як зазначає Б. В. Лизогуб, і банда, і організована група, створена в установі виконання покарань з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію, являють собою організоване злочинне угруповання, спрямоване на вчинення насильницьких злочинів².

Розмежування бандитизму зі злочином, передбаченим ст. 392 КК України, у формі організації організованої групи або участі у такій групі, О. В. Бринзанська здійснює таким чином. По-перше, безпосереднім об'єктом бандитизму є громадська безпека в частині захищеності суспільства від злочинної діяльності, а дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, – діяльність адміністрації кримінально-виконавчої установи щодо забезпечення особистої безпеки засуджених в ході відбування покарання та співробітників кримінально-виконавчої установи в ході виконання службових обов'язків³. По-друге, обов'язковою ознакою банди, на відміну від організованої групи, є її озброєність. По-третє, створення організованої групи за змістом ст. 392 КК України, має місце саме у кримінально-виконавчій установі, на відміну від банди, місце створення якої не має значення для кваліфікації. По-четверте, за ст.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – С. 326–334.

² Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. В. Лизогуб. – Х., 2004. – С. 9.

³ Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. І. Радіонов. – Х., 2004. – С. 6; Іваненко І. В. Бандитизм як прояв організованої злочинності / І. В. Іваненко // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності : зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – Одеса : ФЕНИКС, 2003. – С. 164–171.

392 КК України безпосередніми виконавцями злочину є особи, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, тоді як вчинити напад у складі банди може будь-яка особа. По-п'яте, у ст. 392 КК України зазначено спеціальну мету створення організованої групи – тероризування засуджених або напад на адміністрацію, внаслідок чого потерпілими від цього злочину є лише засуджені або представники адміністрації установи відбування покарання. Натомість метою організації банди є напад на підприємства, установи чи на окремих осіб, тому потерпілим від злочину, передбаченого ст. 257 КК України може бути будь-яка особа. Отже, критеріями розмежування бандитизму та дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, у формі організації організованої групи або участі у такій групі є: об'єкт посягання та його елемент – наявність спеціального потерпілого, елементи об'єктивної сторони злочину – місце, мета його вчинення, суб'єкт злочину. Водночас, якщо метою діяльності організованої групи, створеної в кримінально-виконавчій установі, є не лише тероризування засуджених або нападу на адміністрацію, а й провадження іншої злочинної діяльності, то за наявності інших ознак банди, створення такої групи та участь у ній кваліфікується за ст. 257 КК України, оскільки при конкуренції кримінально-правових норм повинна застосовуватись норма, яка найбільш повно охоплює ознаки злочину¹.

Створення у виправній установі злочинної організації слід кваліфікувати за ст. 255 КК України.

У випадках, коли напад на адміністрацію установ виконання покарань поєднується з організацією масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 294 КК, а у випадках, якщо вони призвели до загибелі

¹ Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 143–144.

людей або до інших тяжких наслідків, – за ст. 392 і ч. 2 ст. 294 КК України.

У випадках же, коли дії засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, який вчиняє втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 393 КК України, а у випадках, коли такі дії вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, його дії повинні бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 2 ст. 393 КК України.

Напад на адміністрацію виправних установ чи інші дії, які дезорганізують роботу виправних установ, поєднані зі злісною непокорю законним вимогам адміністрації виправної установи або іншою протидією адміністрації у законному здійсненні її функцій, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, підлягають кваліфікації за ст. 392 КК України і, крім того, додаткової кваліфікації за ст. 391 КК України¹.

Поняття і види кваліфікуючих ознак складу втечі з місць позбавлення волі. З усієї сукупності злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України лише ст. 393 КК України є винятком і містить у ч. 2 сім кваліфікуючих ознак, які істотно впливають на підвищення ступеня суспільної небезпеки втечі: 1) повто-

¹ Трубников В. М. Відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправних установ / В. М. Трубников // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 11–12; Орел Ю. В. Питання конкуренції складу злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі складами інших злочинів / Ю. В. Орел // Право і суспільство. – 2015. – № 6, ч. 3 – С. 165–169.

рність втечі; 2) вчинення втечі за попередньою змовою групою осіб; 3) способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб; 4) вчинення втечі із заволодінням зброєю чи з її використанням; 5) із застосуванням насильства чи погрозою його застосування; 6) шляхом підкопу; 7) із пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони.

Цікава правова природа кваліфікуючих ознак. З одного боку, вони входять у сукупність ознак складу злочину і в цьому відношенні володіють певним набором рис, що характеризують їх як ознаки складу. З іншого боку, вони є своєрідними додатковими обставинами до ознак основного складу. Кваліфікуючі ознаки використовуються законодавцем для конструювання більш або менш небезпечного різновиду діянь і відповідно для визначення в законі більш суворої караності порівняно з тією санкцією, яка встановлена стосовно основного складу злочину¹. Таким чином, кваліфікуючі обставини є ознаками складу злочину, що свідчать про серйозну зміну в бік підвищення рівня суспільної небезпеки діяння порівнянно з тією, яка виражена ознаками основного складу злочину.

¹ Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в уголовном праве / И. И. Карпец. – М., 1959. – 119 с.; Козаченко И. Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка : текст лекции / И. Я. Козаченко, Т. А. Костарева, Л. Л. Кругликов. – Екатеринбург : Изд-во Урал. юрид. акад., 1994. – 59 с.; Костарева Т. А. Квалифицирующее обстоятельство в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности) / Т. А. Костарева. – Ярославль, 1993. – 234 с.; Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений : учебное пособие / Л. Л. Кругликов, В. Н. Савинов. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – 88 с.; Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства – важное средство дифференциации ответственности / Л. Л. Кругликов // XXVII съезд КПСС и укрепление законности и правопорядка. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1987. – С. 122–125; Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства как признаки состава преступления / Л. Л. Кругликов // Уголовно-правовые и процессуальные проблемы реализации уголовной ответственности : межвузовский сборник статей. – Куйбышев : Изд-во Куйбышев. ун-та, 1986. – С. 48–56; Кругликов Л. Л. О конструировании квалифицированных составов преступлений / Л. Л. Кругликов // Правоведение. – 1989. – № 2. – С. 43–49; Кругликов Л. Л. Правовая природа квалифицирующих обстоятельств как средства дифференциации уголовной ответственности / Л. Л. Кругликов // Уголовная ответственность: проблемы содержания, установления, реализации : межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – С. 58–64.

Чинний КК України не містить ні терміну, ні визначення поняття кваліфікуючої ознаки. Але за своїм змістом, вони фактично виступають як обставини, що обтяжують покарання.

У літературі деякі автори зазначають, що під кваліфікуючими обставинами маються на увазі всі ті обставини, з якими законодавець пов'язує зміну кваліфікації злочину, створення нового різновиду складу, іншої санкції. Інші цим терміном позначають обставини, що свідчать про наявність більш небезпечного різновиду злочину¹.

Розглянемо кваліфікуючі ознаки втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, що містяться у ч. 2 ст. 393 КК України.

Втеча, вчинена повторно. Ця кваліфікуюча обставина характеризує суб'єкта і суб'єктивну сторону втечі². Під повторністю в широкому сенсі розуміють випадки вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила будь-який злочин, якщо при цьому не погашені юридичні наслідки попереднього діяння³.

У кримінальному праві виділяють два види фактичної повторності, яка не пов'язана із засудженням винного за раніше вчинений ним злочин. Цими видами є повторність тотожних злочинів і повторність однорідних злочинів. Саме в ч. 1 ст. 32 КК України сказано про повторність тотожних злочинів, тобто передбачених тією самою статтею або частиною статті КК, а в ч. 3 ст. 32 КК – про повторність однорідних злочинів, передбачених різними статтями і лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК⁴.

¹ Костарева Т. А. Квалифицирующее обстоятельство в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности) / Т. А. Костарева. – Ярославль, 1993. – С. 46; Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию пре ступлений : учебное пособие / Л. Л. Кругликов, В. Н. Савинов. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – С. 13–14.

² Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 193–205.

³ Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М. И. Бажанов. – Харьков : Право, 2000, – 128 с.; Малков В. П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву / В. П. Малков. – Казань, 1982. – С. 47.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 261.

Поняття повторності, що міститься у ч. 2 ст. 393 КК України, має вузький зміст і свідчить про повторність тождесних злочинів. У цьому випадку повторною вважається втеча, вчинена особою, яка раніше вчинила втечу з місця позбавлення волі або з-під варти.

Поняттям повторності втечі охоплюються як випадки, коли особою в різний час вчинено дві або більше втечі, за які вона ще не піддавалась кримінальній відповідальності, так і випадки вчинення нової втечі після засудження за попередню, якщо судимість не погашена або не знята з особи в установленому законом порядку.

У теорії кримінального права кваліфікуючі ознаки прийнято класифікувати за ознаками, що характеризують особу правопорушника, і які належать до самого діяння і обстановки його вчинення. Повторність зазвичай відносять до кваліфікуючих ознак, що характеризують особу винного¹.

Існує думка і про те, що деякі види повторності належать до інших, ніж суб'єкт злочину, елементів складу. Так, Н. Ф. Кузнецова вважає правильним повторність відносити до об'єктивної сторони злочину². Іншу позицію відстоює В. П. Малков, в одних випадках він повторність відносить до особистості винного, а в інших – як до діяння, так і до особистості³.

На нашу думку, стосовно до складу втечі, повторність як кваліфікуючу ознаку слід розглядати як обставину, яка характеризує підвищену небезпеку особи злочинця, і свідчить про прагнення ухилитися від відбування покарання.

Повторність втечі передбачає вчинення її однією і ті-

¹ Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1977. – С. 39; Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве : учебное пособие / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. – С. 18; Лейкина Н. С. О включении в составы преступлений признаков, характеризующих личность преступника / Н. С. Лейкина // Правоведение. – 1966. – № 1. – С. 77; Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность / Н. С. Лейкина. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – С. 67.

² Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – С. 66.

³ Малков В. П. Повторность преступлений. Понятие и уголовно-правовое значение / В. П. Малков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1970. – С. 132.

єю ж особою не менше двох разів. Для визнання втечі повторною необов'язково, щоб обидва рази вона була вчинена з однієї установи виконання покарання або з-під варти. Повторність передбачає вчинення злочинів із певним розривом у часі, тобто у різний час. Тому для наявності повторності втечі необхідно встановити не просто факт вчинення особою не менше двох втеч, а те, що одна з них вчинена раніше, ніж інша. У будь-якому випадку проміжок часу між цими злочинами за тривалістю повинен бути хоча б таким, щоб винний мав можливість усвідомити факт завершення одного злочину і зважити всі «за» і «проти» при виборі подальшого варіанта злочинної поведінки. І зрозуміло, що розрив у часі між злочинами не може бути нескінченно довгим, тому що в подібних випадках було б неможливо встановити наявності у винного стійкості антигромадських мотивів і схильності до злочинів, злочинної наступності в його поведінці, які свідчать про підвищену небезпеку правопорушника¹.

У теорії кримінального права існує положення, згідно з яким після закінчення встановленого законом строку після вчинення першого злочину або відбуття покарання за нього новий злочин не розглядається як повторний. Так, для повторності втечі, не поєднаної із засудженням, необхідно встановити, щоб стосовно попередньої втечі не минули строки давності, зазначені у ст. 49 КК, а для повторності втечі, поєднаної із засудженням, – щоб у винного не була погашена або знята судимість за раніше вчинену втечу на підставі ст. 89 КК.

Поняттям повторності втечі охоплюються випадки, коли винний у першому та наступних випадках вчинив закінчений злочин, і ті з них, коли спочатку вчинено замах або готування, а потім закінчений злочин, і навпаки. Повторність втечі буде і тоді, коли особа при вчиненні попередньої втечі була виконавцем, а при подальшій втечі – співучасником (підбурювачем, пособником тощо), і навпаки. При цьому для повторності не має значення, чи було особою

¹ Малков В. П. Повторность преступлений. Понятие и уголовно-правовое значение / В. П. Малков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1970. – С. 26.

засуджено за раніше вчинений злочин. Таким чином, стадії вчинених злочинів, а також вчинення злочинів одноособово чи у співучасті на визнання їх вчиненими повторно не впливають.

Згідно з ч. 4 ст. 32 КК України повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято. Крім цього, повторність виключається, якщо першу втечу було вчинено під час незаконного перебування у кримінально-виконавчій установі, коли особа відбувала покарання за неправосудним вироком.

Втеча, вчинена за попередньою змовою групою осіб.

Втеча, яка здійснюється за попередньою змовою групою осіб, характеризується більшою інтенсивністю, вона створює більш серйозну загрозу охоронюваним суспільним відносинам і матеріалізується у більш тяжких наслідках. Такі втечі нерідко супроводжуються заволодінням або використанням зброї, захопленням заручників, заподіянням тілесних ушкоджень, позбавленням життя, руйнуванням заборонджених, створених для попередження втечі, можуть викликати масові заворушення в установі виконання покарання. Звідси цілком зрозуміло і природно включення цієї ознаки в склад втечі, встановлення з урахуванням її та інших кваліфікуючих ознак більшого строку покарання, підвищеної санкції.

Згідно з ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення. При цьому між співвиконавцями злочину може мати місце розподіл ролей щодо дій кожного з них.

Перша ознака характеризує множинність учасників (два і більше) і ту роль, яку вони можуть виконувати в процесі вчинення втечі. При груповій втечі (ч. 2 ст. 393 КК) всі його учасники є спеціальними суб'єктами складу і виступають у ролі співвиконавців.

Другою ознакою групової втечі є те, щоб кожен її учасник виконував дії, що охоплюються об'єктивною стороною

складу цього злочину. Учасники групової втечі виступають як своєрідний «колективний» виконавець¹.

Поряд з обов'язковими об'єктивними ознаками (множинність виконавців, участь кожного з них у виконанні діяння, охопленого ознаками об'єктивної сторони складу, спільне вчинення ними суспільно небезпечних дій) втеча, що вчиняється за попередньою змовою групою осіб, характеризується обов'язковими для будь-якого прояву аналізованої форми співучасті суб'єктивними ознаками.

Предметний зміст суб'єктивних ознак групової втечі, вчиненої за попередньою змовою групою осіб, практично відображає ускладнений характер процесу вчинення злочину такою групою, що дозволяє нам віднести цю кваліфікуючу обставину до ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу втечі. В результаті вчинення втечі групою осіб за попередньою змовою через свідомість і волю кожного окремого його співвиконавця проходять не тільки його власні індивідуальні виконавчі дії, але й подібні дії інших співвиконавців, а також той факт, що втеча здійснюється спільними зусиллями, що викликають єдиний для співучасників злочинний результат.

Сказане дозволяє показати певний зміст умислу співвиконавця групової втечі. Особливість умислу полягає: 1) в усвідомленні характеру вчинення злочину кількома особами, безпосередньої участі у його виконанні спільно з іншими особами, за попередньою узгодженістю зусиль всіх учасників, і 2) у бажанні спільного вчинення втечі групою.

Третя суб'єктивна ознака групової втечі – це попередня змова на її вчинення, яка характеризує ступінь згуртованості його співвиконавців. Угода на вчинення втечі повинна бути попередньою, укладеною до початку безпосереднього її вчинення.

Змова на спільне вчинення втечі групою осіб може

¹ Галиакбаров Р. Р. Квалификация групповых преступлений / Р. Р. Галиакбаров. – М. : Юрид. лит., 1980. – 80 с.; Зелинский А. Ф. Квалификация повторных преступлений / А. Ф. Зелинский. – Волгоград, 1976. – 54 с.; Караев Т. Э. Повторность преступлений / Т. Э. Караев. – М. : Юрид. лит., 1983. – 104 с.; Кривошеин П. К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы) / П. К. Кривошеин. – К. : Вища школа, 1990. – 159 с.

стосуватися різних її сторін: місця, часу, способу, засобів її вчинення тощо. Важливо лише встановити, що змова стосується основних ознак запланованої втечі. При групових втечах зустрічаються випадки, коли окремі виконавці в процесі її вчинення виходять за межі заздалегідь обумовленої спільної злочинної діяльності. Вони здійснюють іноді такі діяння, які не охоплювалися умислом інших співвиконавців. Подібні випадки прийнято називати ексцесом виконавця¹. При ексцесі інші співвиконавці несуть відповідальність тільки за ті суспільно небезпечні діяння, які охоплювалися їх свідомістю і на вчинення яких була попередня домовленість.

Найбільш небезпечним різновидом групової втечі є втеча, вчинена організованою групою. Згідно з ч. 3 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Для оцінки втечі як вчиненої організованою групою, необхідно встановити, що ця група володіє відомою згуртованістю співвиконавців, організована для вчинення одного або декількох злочинів. Згуртованість у межах організованої групи може підтримуватися керівництвом одного чи кількох її учасників над іншими, їх вербуванням, наявністю детально розробленого плану вчинення втечі, розробкою способів її вчинення, розподілом ролей, підготовкою знарядь і засобів вчинення злочину тощо. При цьому важливо встановити ще одну ознаку організованої групи, де кожен учасник такого об'єднання має усвідомлювати, що він входить до організованої групи, бере участь у виконанні частини або всіх взаємно погоджених дій та здійснює спільно з іншими учасниками єдиний злочин із розподілом ролей за заздалегідь обумовленим планом².

¹ Перескоков П. Эксцесс исполнителя при совершении преступления группой лиц по предварительномуговору / П. Перескоков // Российская юстиция. – 2001. – № 10. – С. 74.

² Симахин А. В. Понятие побега из мест лишения свободы, совершенного по предварительномуговору группой лиц / А. В. Симахин, А. В. Шеслер // Преступления

Факт вчинення втечі організованою групою має знайти відображення як при кваліфікації вчиненого, так і при призначенні покарання. Як найбільш небезпечний різновид вчинення втечі групою осіб за попередньою змовою, втеча в таких випадках кваліфікується за ч. 2 ст. 393 КК¹.

При вчиненні втеч з місць позбавлення волі найбільш поширеною формою співучасті є проста співучасть або співвиконавство, коли склад втечі виконується спільними діями осіб, які є виконавцями злочину.

Приєднання особи до втечі під час її вчинення іншими особами не утворює кваліфікуючої ознаки у виді попередньої змови групою осіб.

Співучасниками злочину, передбаченого ст. 393 КК України, крім засуджених та осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні, можуть бути будь-які інші особи. Оскільки виконавцями (співвиконавцями) даного злочину можуть бути лише особи, які перебувають в установах кримінально-виконавчої системи, то дії інших осіб кваліфікуються за відповідною статтею Особливої частини КК України з посиланням на ст. 27 КК України.

Кваліфікація дій службових осіб, які використовують службове становище, для пособництва втечі з місця позбавлення волі або з-під варти здійснюється за статтями 364 КК (зловживання владою або службовим становищем), 365 КК (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), відповідною частиною ст. 27 та відповідною частиною ст. 393 КК України².

Втеча, вчинена способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб. Судова практика свідчить, що чимало випадків, коли з метою досягнення задуманого винні використовують різні способи і засоби, які наражають на небезпеку життя і здоров'я оточуючих. Ми згодні з тими вченими, на думку яких під способом, небезпечним для

против правосудия: уголовно-правовые и уголовно-процессуальные аспекты : материалы теоретического семинара (30 ноября 1994 года). – Омск : Изд-во Ом. юрид. ин-та МВД России, 1996. – С. 51–54; Костюк М. Ф. Общая характеристика побегов и факторов, способствующих их совершению / М. Ф. Костюк, В. А. Машнин. – Уфа, 1996. – 81 с.

¹ Гарафудинов М. Р. Вказана праця. – С. 200–205.

² Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 131.

життя чи здоров'я інших осіб, слід розуміти будь-які дії винного, що створюють реальну небезпеку для життя або здоров'я хоча б однієї людини¹. Однак іншу позицію відстоюють вчені, які вказують, що небезпеці повинно піддаватися життя або здоров'я не однієї особи, а мінімум двох².

Дії, що являють собою зазначений спосіб, можуть бути найрізноманітнішими, наприклад, неприцільна стрільба з вогнепальної зброї, використання вибухових, легкозаймистих, отруйних речовин, підпал, затоплення, використання інших предметів, засобів, джерел підвищеної небезпеки тощо.

Підвищена суспільна небезпека такого способу втечі виражається в тому, що винний нехтує тим, що при цьому створюється загроза життю та здоров'ю оточуючих, може бути заподіяна смерть, шкода здоров'ю іншим особам. Небезпека для життя та здоров'я інших осіб повинна бути реальною, а не передбачуваною.

Небезпека для життя чи здоров'я особи означає можливість заподіяння їй легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, смерті тощо. Водночас якщо наслідком втечі у такий спосіб настала шкода життю та здоров'ю особи, вчинене потребує додаткової кваліфікації за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисні злочини проти життя та здоров'я³.

На практиці іноді виникає питання про те, що слід розуміти під способом, небезпечним для життя або здоров'я інших осіб, яка кількість осіб мається при цьому на увазі. Зміст втечі зазначеним способом полягає в тому, що під час її вчинення винний створює небезпечні умови для життя чи здоров'я сторонніх осіб. Вживаючи у ч. 2 ст. 393 КК України формулювання способу як небезпечного для

¹ Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 131; Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 109; Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 188.

² Плужник О. І. Вказана праця. – С. 154.

³ Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 136.

життя та здоров'я «інших осіб», законодавець, на нашу думку, підкреслює невизначену кількість потенційних потерпілих від втечі, вчиненої саме таким способом.

Для того щоб вирішити це суперечливе питання та усунути розбіжності з цього приводу, зважаючи на те, що створення небезпеки для життя або здоров'я хоча б і одній людині підвищує рівень небезпеки втечі, вважаємо доцільним погодитись із вченими, і шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 392 КК України передбачити відповідальність за втечу, вчинену «способом, небезпечним для життя чи здоров'я іншої людини».

Така небезпека має стосуватися життя чи здоров'я сторонніх осіб. Коли втікач свідомо застосовує небезпечний тільки для свого життя чи здоров'я спосіб при втечі, розглядати такі дії за згаданою ознакою не можна. Але, якщо хтось із втікачів, без погодження зі своїми співниками, застосовує небезпечний для життя або здоров'я спосіб, такі дії належить кваліфікувати за досліджуваною ознакою. Коло інших осіб, життя чи здоров'я яких піддається небезпеці, широке – це і персонал установи виконання покарань, і засуджені, і будь-які інші особи, життя або здоров'я яких ставиться в небезпеку при втечі, що і усвідомлюється винним¹.

Обставиною, що обтяжує відповідальність, є сам спосіб вчинення втечі, що створює небезпеку для життя чи здоров'я інших осіб, а не характер і ступінь фактично заподіяної шкоди життю і здоров'ю інших осіб. Тому заподіяння незначної шкоди здоров'ю або її відсутність не виключає наявності цієї кваліфікуючої обставини.

Втеча, вчинена із застосуванням насильства чи погрозою його застосування. Характеризуючи цю кваліфікуючу обставину, необхідно з'ясувати: 1) що входить при втечі до змісту поняття «насильство», і 2) стосовно кого при втечі може бути застосовано насильство.

У теорії кримінального права розрізняють фізичне насильство і психічне (погроза застосування фізичного насильства). Зі змісту цієї кваліфікуючої ознаки випливає,

¹ Плужнік О. І. Вказана праця. – С. 155.

що насильство при втечі може бути як фізичним, так і психічним.

У юридичній літературі під фізичним насильством розуміють протиправне умисне діяння, що виразилося у впливі на організм іншої людини проти або поза волею останньої і спрямоване на заподіяння шкоди її фізичним благам¹.

Фізичне насильство як засіб вчинення втечі передбачає вплив на організм іншої людини шляхом заподіяння тілесних ушкоджень, нанесення ударів, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, спрямованих на придушення волі потерпілого, на нав'язування останньому волі винного. Удари потерпілому можуть завдаватися руками, ногами, головою або різними предметами. Ударом вважається і насильницьке різке зіткнення тієї або іншої частини тіла потерпілого з нерухомим твердим предметом, наприклад, удар об стінку внаслідок поштовху.

Побої являють собою багаторазове (два і більше) завдання ударів по тілу потерпілого, яке не спричинило тілесних ушкоджень.

Інші насильницькі дії – це інші, крім удару та побоїв, насильницькі дії, які можуть полягати, зокрема, у щипанні, викручуванні кінцівок, защемленні тієї чи іншої частини тіла за допомогою будь-яких пристроїв, здушуванні шиї, вививанні волосся, дії на тіло термічними факторами тощо.

Як фізичне насильство при вчиненні втечі слід розглядати і застосування до потерпілих без їх згоди (в тому числі і шляхом обману) наркотичних засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин, з метою приведення останніх у неспівомий стан. Інакше повинні розглядатися випадки, коли в результаті вживання спиртних напоїв або інших речовин, характер дії яких відомий потерпілому, останній виявляється в непритомному стані, а злочинець, скориставшись цим, вчиняє втечу.

¹ Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления / Л. Д. Гаухман – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 71–91; Гаухман Л. Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР / Л. Д. Гаухман. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – С. 30.

Під насильством слід також розуміти дії, пов'язані з обмеженням фізичної свободи потерпілого, оскільки при втечі воно є засобом забезпечення безперешкодного досягнення наміченого результату і застосовується з тим, щоб позбавити потерпілого можливості перешкодити втечі. Обмеження фізичної свободи потерпілого може виражатися у зв'язуванні, замиканні в камері, затиканні рота тощо. Ці дії, навіть якщо вони не спричиняють фізичного болю, мають насильницький характер, оскільки вони спрямовані на обмеження свободи потерпілого всупереч його волі¹.

Психічне насильство (вплив залякуванням) – це погроза застосування фізичного впливу. Погроза застосування будь-якого фізичного насильства охоплюється ознаками ч. 2 ст. 393 КК України і додаткової кваліфікації не потребує.

При цьому погроза застосування фізичного насильства повинна відповідати таким характерним ознаками: по-перше, вона має бути реальною, реальність її повинна охоплюватися свідомістю як винного, так і потерпілого; по-друге, така погроза повинна бути безпосередньою, коли злочинець погрожує особі негайним заподіянням фізичної шкоди здоров'ю або позбавленням її життя; по-третє, погроза має бути особистою, тобто спрямована проти певної особи чи групи осіб, примус яких до вчинення або нездійснення певних дій може сприяти успішному здійсненню втечі.

Дії винного слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 393 КК, якщо загроза застосування насильства була дійсно реальною, не залишала сумнівів у потерпілого в тому, що в разі протидії злочинцю або невиконання його вимог вона буде реалізована. Погроза застосувати насильство в майбутньому або погроза не фізичним насильством, а, наприклад, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням відомостей, що ганьблять або компрометують особу, не утворюють цієї кваліфікуючої ознаки. Форма вираження погрози

¹ Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 98–100; Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 177–179; Смиян А. Д. Вказана праця. – С. 107–109; Муравич З. А. Физическое насилие как квалифицирующий признак побега из места заключения или из-под стражи / З. А. Муравич // Проблемы борьбы с преступностью : сборник научных трудов. – Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД России, 1977. – С. 45–55.

може бути різною – слова, жести, демонстрація зброї чи інших предметів, застосування яких може бути небезпечним для життя або здоров'я потерпілого¹.

Насильство або погроза насильством можуть бути застосовані щодо будь-яких осіб, які перешкоджають або потенційно можуть перешкодити вчиненню втечі. До них належать як представники адміністрації місця позбавлення волі, арешту та попереднього ув'язнення, працівники конвойної служби внутрішніх військ МВС України, поліції, інших правоохоронних органів, які виконували обов'язки з охорони суб'єкта, так і інші особи (у тому числі й засуджені, затримані, арештовані та такі, які опинилися на місці події).

Зміст насильства в ч. 2 ст. 393 КК охоплює заподіяння потерпілому при втечі з місця позбавлення волі або з-під варти тілесних ушкоджень. Якщо фізичне насильство при втечі застосовується щодо засуджених або інших осіб, які не є працівниками правоохоронних органів, і призводить до умисного вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень за обтяжуючих відповідальність обставин (ч. 2 ст. 121 КК України), вчинене слід кваліфікувати не тільки за ч. 2 ст. 393 КК України, а й за ст. 115 або за ч. 2 ст. 121 КК України.

Заподіяння за тих самих умов тяжких тілесних ушкоджень без обтяжуючих відповідальність обставин (ч. 1 ст. 121 КК України) охоплюється ознаками ч. 2 ст. 393 КК України і додаткової кваліфікації не потребує.

Втеча, поєднана із вчиненням злочину, передбаченого ч. 3 ст. 350 КК України, кваліфікується за сукупністю – за ч. 3 ст. 350 та ч. 2 ст. 393 КК України.

У разі застосування насильства при втечі щодо працівників правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, яке виявляється в посяганні на їх життя або умисному заподіянні їм тяжких тілесних ушкоджень, вчи-

¹ Муравич З. А. Психическое насилие как квалифицирующий признак побега из места заключения или из-под стражи / З. А. Муравич // Роль аппаратов уголовного розыска и следствия в борьбе с преступностью: Труды Омской ВШМ. – 1976. – Вып. 21. – С. 75–80.

нене слід кваліфікувати не тільки за ч. 2 ст. 393, а й за ст. 348 КК України або частинами 3 чи 4 ст. 345 КК України.

Втеча, поєднана з нападом на адміністрацію, також утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 392 та ч. 2 ст. 393 КК України, хоча на думку О. В. Бринзанської, у такому випадку особа має притягатись до відповідальності лише за ч. 2 ст. 393 КК України¹.

Захоплення під час втечі як заручника представника влади чи працівника правоохоронного органу кваліфікується за ст. 349 та ч. 2 ст. 393 КК України. Ті ж самі дії, але із захопленням як заручника іншої особи (ч. 1 ст. 147 КК України) кваліфікуються лише за ч. 2 ст. 393 КК України, а якщо захоплення такого заручника вчинене за наявності обставин, зазначених у ч. 2 ст. 147 КК України, – за ч. 2 ст. 393 та ч. 2 ст. 147 КК України².

Для правильної кваліфікації дій винних суттєве значення має встановлення всіх фактичних обставин вчинення злочину та їх розмежування з тими діями, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена іншими статтями чинного Кодексу.

Втеча, поєднана із заволодінням зброєю чи з її використанням. Цей вид втечі, становить підвищену суспільну небезпеку як особи винного, так і вчиненого ним діяння, оскільки може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю або спричинити смерть потерпілого. При застосуванні зброї істотно зростає агресивність і зухвалість дій злочинця, міцніше його рішучість і впевненість у досягненні мети, у нього виникає відчуття власної невразливості, а також ускладнюється діяльність співробітників правоохоронних органів з припинення злочину. Тому закономірно, що ця обставина передбачена як кваліфікуюча ознака ст. 393 КК України.

Для правильної кваліфікації вчиненого має значення з'ясування поняття «зброї» як предмета і засобу вчинення даного виду втечі.

¹ Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 135.

² Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 137–138.

У кримінальному праві під зброєю розумію спеціально створені і придатні для ураження живої цілі предмети, на виготовлення, носіння і використання яких потрібен дозвіл органів МВС¹.

Пленум Верховного Суду України у Постанові від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» виділяє два види зброї, незаконне поводження з якою є кримінально караним: вогнепальну та холодну. При цьому відзначається, що основною характерною ознакою зброї є її призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища.

Так, до вогнепальної зброї Пленум відносить усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, не можуть бути віднесені до предмета цього злочину.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою².

¹ Малков В. Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ : учебное пособие / В. Д. Малков. – М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1971. – С. 41–42.

² Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах : Станом на 3 вересня 2012 р. / упоряд. Ю. І. Руснак. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 133–140.

Зброя може бути виготовлена як промисловим, так і саморобним способом, тобто для визнання предмета зброєю не має значення спосіб її виготовлення. Вона може бути використана за своїм прямим призначенням – вразити живу ціль – тільки в тому випадку, якщо вона фактично володіє певними вражаючими властивостями. Ця ознака є визначальною для визнання вогнепальною переробленою зброєю або виготовленою кустарним способом. Тому у випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, потрібні спеціальні знання, слід призначити експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Заволодіння або використання предметів, які використовуються як зброя, але фактично не є зброєю, не охоплюються даною кваліфікуючою ознакою.

У злочинних цілях, як правило, може застосовуватися ручна (стрілецька) вогнепальна і холодна зброя. Вогнепальна зброя повинна бути придатна до стрільби (хоча б для виробництва одного пострілу), а холодна – володіти вражаючими якостями. У зв'язку з цим втеча з використанням макета зброї не може розглядатися як вчинена з використанням зброї. Непридатна для використання за призначенням зброя, яка втратила бойові якості, не може заподіяти реальну шкоду життю та здоров'ю людини, а тому вона нічим не відрізняється від макета зброї. Такі дії винного за наявності до того підстав, передбачених законом, повинні кваліфікуватися як втеча, поєднана із погрозою застосування насильства.

Від зброї слід відрізнити також предмети, що використовуються як зброя, і предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень. Вони володіють деякими якостями зброї і застосовуються злочинцями як засіб насильства при нападу. Але на відміну від зброї, ступінь удосконалення зазначених предметів не така, щоб вважати їх зброєю, оскільки вражаючі властивості, зручність користування ними та ефективність застосування істотно нижче, ніж у зброї.

Як зазначає М. Р. Гарафутдинов, мають місце випадки, коли засуджені здійснюють втечі з використанням не тільки зброї, але і різних боєприпасів, наприклад, гранат,

вибухових речовин (пороха, динаміта, тротила тощо), які володіють властивістю знищення або руйнування, об'єктів матеріального світу. При їх застосуванні заподіюється майновий збиток установі, пошкоджуються загородження, призначені для запобігання втечі, створюється загроза для життя та здоров'я інших осіб, непоодинокі випадки загибелі, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, від чого суспільна небезпека такої втечі тільки зростає¹.

У зв'язку з цим, на нашу думку, було б доцільно знаряддями злочину, передбаченого ч. 2 ст. 393 КК, поряд з використанням зброї визнати як кваліфікуючу ознаку втечі використання бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв.

Використовуючи термін «заволодіння», законодавець не конкретизує форми або способи заволодіння зброєю щодо втечі.

Під заволодінням зброєю при втечі розуміють проти-правне її вилучення у власника або законного володільця, що вчиняється одним із способів, зазначених у ст. 262 КК України. Викрадення (крадіжка, грабіж), привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю при вчиненні втечі охоплюється ч. 2 ст. 393 КК України та не потребує додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 262 КК України. Проте, якщо заволодіння зброєю відбулось за наявності кваліфікуючих ознак, зазначених у частинах 2 або 3 ст. 262 КК України, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 393 КК України та відповідною частиною ст. 262 КК України².

Заволодіння зброєю характеризує об'єктивну сторону кваліфікованого складу втечі, воно здійснюється в процесі виконання дії, спрямованої на залишення місця позбавлення волі, попереднього ув'язнення, звільнення з-під варти. У зв'язку з цим ми вважаємо, що заволодіння зброєю при втечі передбачає вилучення зброї з чужого для винного володіння, привласнення його з подальшим розпорядженням

¹ Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 170.

² Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 136.

ним на свій розсуд. Заволодіння зброєю може розглядатися як кваліфікуюча ознака лише в тому випадку, якщо воно сталося в ході здійснення втечі.

У зв'язку з цим ми не можемо погодитись з думкою вчених, які вважають, що як заволодіння зброєю належить розцінювати не тільки її викрадення, а й будь-які інші способи придбання її засудженим (виготовлення, купівля, знайдення, дарування, виграш тощо), які можуть відбуватися не тільки при реалізації втечі, але й у процесі готування до неї¹.

Якщо готуючись до втечі, особа протиправно виготовила зброю, тобто вчинила дії зі створення виробу або пристрою, внаслідок чого він набуває властивостей, характерних для зброї, і може використовуватись для ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища, в цьому випадку відсутнє протиправне заволодіння зброєю.

Попереднє придбання або виготовлення зброї з метою використання її при втечі може розглядатися як готування до вчинення втечі з використанням зброї. Якщо викрадення або виготовлення вогнепальної зброї та її незаконне носіння, зберігання, передача чи збут здійснені для вчинення втечі, такі дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 262 або ст. 263¹ і ч. 1 ст. 263, а також як готування чи замах до вчинення втечі за ч. 2 ст. 393 КК.

Заволодіння зброєю при здійсненні втечі може бути визнано як обтяжуюча ознака лише в тому випадку, коли винний незаконно вилучає зброю, заволодіває і володіє нею. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід погодитись з М. Р. Гарафутдиновим, який відзначав, що факт вилучення зброї у охорони без її присвоєння, коли винний з метою перешкодити застосуванню зброї роззброює конвойного, а зброєю відкидає у важкодоступне місце, недостатньо для визнання таких дій кваліфікуючою обставиною, передбаченою ч. 2 ст. 393 КК².

Скоєне слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 393 КК України

¹ Бринзанська О. В. Вказана праця. – С. 135–136; Плужнік О. І. Вказана праця. – С. 146–147.

² Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 173.

не тільки тоді, коли винний незаконно заволодіває зброєю для її використання при втечі, а й якщо таке заволодіння має на меті використання зброї після вчинення втечі¹.

Суспільна небезпека втечі значно зростає у випадках її вчинення з використанням зброї. Використання зброї при втечі частіше є умовою успішного здійснення злочинного наміру. Зброя в цих випадках є засобом фізичного або психічного впливу на представників охорони або інших осіб або засобом пошкодження інженерно-технічних засобів охорони.

Як вказують вчені, при правовій оцінці дій винного під час втечі з використанням зброї, необхідно встановлювати спосіб і наслідки використання зброї. Будь-який спосіб застосування зброї при вчиненні втечі повинен розглядатися як обтяжуюча покарання обставина, передбачена ч. 2 ст. 393 КК².

При застосуванні зброї, як правило, заподіюється шкода здоров'ю або життю персоналу колонії або створюється реальна небезпека заподіяння таких наслідків. Застосування зброї при вчиненні втечі передбачає здійснення з неї пострілу (або пострілів), використання її колючо-ріжучих та інших бойових якостей, тобто використання її за прямим призначенням.

При здійсненні втечі вогнепальну зброю іноді використовують для нанесення ударів, наприклад, удар автоматом по голові конвойного. Оскільки автомати, карабіни, гвинтівки призначені не тільки для виробництва пострілу та ураження цілі вогнем, але і для ураження багнетом і прикладом, втечу із використанням зброї таким чином слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 393 КК.

У випадку нанесення удару рукояткою пістолета по голові особі, яка перешкоджає здійсненню втечі, тут пістолет виступає не як зброя у власному розумінні цього слова (за відсутності вчинення зброєю психічного насильства на

¹ Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 136.

² Махаков Б. Д. Вказана праця. – С. 113; Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. – С. 174; Смиян А. Д. Вказана праця. – С. 122.

потерпілого), а як предмет, який використовується як зброя. Такі дії винного, на нашу думку, за наявності до того підстав, передбачених законом, повинні кваліфікуватися як втеча, поєднана із застосування насильства.

Як вказує О. І. Плужник термін «використання зброї» є тотожним терміну «застосування зброї», і тому як використання зброї слід розуміти і випадки застосування зброї щодо людини, і для зупинки транспортних засобів, і для знешкодження тварин тощо¹.

У коментарі до ст. 146 КК України М. І. Хавронюк зазначає, що застосування зброї означає фактичне використання її для фізичного впливу на потерпілого, коли цими діями створювалась реальна загроза його здоров'ю або життю (здійснення прицільного пострілу або інший спосіб використання її бойових властивостей), або для психічного впливу (демонстрування оголеної вогнепальної зброї, приведення її в бойове положення, прицілювання, поєднане зі словесною погрозою тощо)².

Під застосуванням зброї О. В. Мазур розуміє як фактичне їх використання для заподіяння шкоди здоров'ю людини, тобто використання їх за своїм прямим призначенням, так і їх демонстрацію з погрозою негайного застосування в процесі здійснення втечі, тобто використання зброї не за своїм прямим призначенням, але коли при цьому створюється реальна загроза для життя і здоров'я будь-яких осіб, включаючи тих, які не перешкоджали втечі³. Погоджуючись із цим, О. Л. Жуйков підкреслює, що одна лише демонстрація зброї не може розцінюватися як її застосування⁴.

Таким чином, оскільки погроза зброєю об'єктивно створює небезпеку життю або здоров'ю осіб, які намагаються припинити втечу, тому подібні дії слід розглядати як вчинені з використанням зброї. Такої думки дотримуються й інші вчені⁵.

¹ Плужник О. І. Вказана праця. – С. 149–152.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2010 – С. 355.

³ Мазур О. В. Вказана праця. – С. 120.

⁴ Жуйков А. Л. Вказана праця. – С. 139.

⁵ Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов,

На кваліфікацію збройної втечі за ч. 2 ст. 393 КК не впливає та обставина, що в результаті застосування зброї ніхто не постраждав. Якщо ж при цьому були заподіяні умисні тяжкі тілесні ушкодження за обтяжуючих відповідальність обставин (ч. 2 ст. 121 КК) або умисно заподіяна смерть (ст. 115 КК), то втечу слід кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями.

Якщо втеча була вчинена за наявності двох або більше обтяжуючих обставин, передбачених у ч. 2 ст. 393 КК, то вчинене, на нашу думку, потрібно кваліфікувати з урахуванням кожної з них¹.

Втеча, вчинена шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони. Підвищений ступень суспільної небезпеки, а звідси і відповідальності за втечу, вчинену шляхом підкопу або з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, обумовлений, на нашу думку, не тільки тим, що внаслідок цього заподіюється майнова шкода державі, але й тим, що такі втечі, як правило, вчиняються за попередньою змовою групою осіб, добре продумуються і заздалегідь плануються, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони може здійснюватися шляхом вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. Тим самим створюються умови для вчинення масової втечі, для запобігання або ліквідації наслідків якого від держави потрібні величезні зусилля і витрати.

Як зазначає М. Р. Гарафутдинов, підкопи частіше влаштовуються в колоніях, а в місцях попереднього ув'язнення втечі вчиняються переважно шляхом пошкодження (розпилування) металевих решіток на вікнах камери².

Підкоп передбачає риття у будь-який спосіб підземних ходів (траншей), через які можна проникнути на інші ділянки території установи або за її межі. Втеча, вчинена

Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 137.

¹ Орел Ю. В. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, поєднана із заволодінням зброєю чи з її використанням / Ю. В. Орел // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2015. – Т. 3, вип. 3. – С. 34–37.

² Гарафутдинов М. Р. Вказана праця. С. 190.

шляхом підкопу, припускає, що особа використовувала для незаконного залишення охоронюваної території підземний хід (лаз), проритий таємно від адміністрації. Строки підготовки підкопу, засоби, які для цього використовувалися, його довжина тощо значення для кваліфікації не мають¹. Втечу шляхом підкопу належить інкримінувати винним тоді, коли всі втікачі внесли свій «вклад» у підкоп, а також коли втікач використав кимось іншим виритий хід.

Всі місця позбавлення волі чи місця, в яких особи утримуються під вартою, забезпечені інженерно-технічними засобами охорони. Пошкодження цих засобів матиме місце, коли такі засоби не лише виведені з ладу, але й для їх відновлення необхідний ремонт, і тому вони не створюють перешкод для втечі. Сам факт пошкодження інженерно-технічних засобів охорони є готуванням до втечі.

Пошкодження інженерно-технічних засобів охорони може полягати у виведенні з ладу будь-яких складових системи охорони установи виконання покарань, різних спеціальних споруд, пристроїв та приладів, які призначені для запобігання й сповіщення про втечу або які перешкоджають їй вчиненню, приведенні вказаних засобів охорони до непридатного стану. Пошкодження цих засобів є небезпечним, оскільки виникає загроза втечі й інших осіб.

Ст. 103 КВК передбачає, що для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку виконання покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби (інженерно-технічні засоби охорони, засоби службового зв'язку, сигналізаційні засоби оповіщення, охоронне освітлення, гучномовний зв'язок і т. ін.). Таким чином, інженерно-технічні засоби нагляду та контролю становлять окремий вид засобів забезпечення режиму у місцях позбавлення волі.

Інженерно-технічні засоби охорони призначені для

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1172.

посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених та нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи нагляду та охорони установ виконання покарань.

У спеціальній літературі інженерно-технічні засоби охорони поділяються на інженерні і технічні. До інженерних засобів охорони відносяться: а) огорожі об'єктів, які охороняються, споруди і конструкції на постах; б) інженерні загороджі; в) споруди і конструкції на контрольно-перепускних пунктах; д) споруди і конструкції на внутрішній території об'єкта; е) освітлювальні установки; ж) засоби механізації та автоматизації; з) споруди і конструкції в транспортних засобах. До технічних засобів охорони відносяться: а) засоби виявлення; б) засоби службового зв'язку; в) сигналізаційні засоби оповіщення; г) засоби контролю (контролери); д) засоби електроживлення технічних засобів охорони¹.

Якщо пошкодження інженерно-технічних засобів охорони вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 та ч. 2 ст. 393 КК України².

Розглянуті кваліфікуючі обставини є ознаками, що характеризують якісну своєрідність втечі: винний вчиняє втечу шляхом підкопу або пошкодження інженерно-технічних засобів охорони. Питання про те, коли винний вчинив дії, спрямовані на підкоп чи пошкодження цих засобів: на стадії готування або безпосередньо в процесі вчинення втечі, для визнання їх кваліфікуючою обставиною значення не має.

На закінчення аналізу кваліфікуючих ознак втечі,

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – С. 342–343.

² Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1172.

передбачених ч. 2 ст. 393 КК, необхідно підкреслити, що вони фактично розглядаються як рівноцінні, що представляється несправедливим.

Не може бути однаковою суспільна небезпека втечі, вчиненої повторно або за попередньою змовою групою осіб, порівняно зі втечею, поєднаною із використанням зброї або з насильством. Гадаємо, що ця особливість повинна бути відображена у ст. 393 КК шляхом виділення особливо кваліфікованого складу втечі з перерахуванням обставин, які особливо впливають на підвищення суспільної небезпеки втечі. У зв'язку з пропозицією про виділення кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів втечі необхідно диференціювати і межі їх караності.

Так, на нашу думку, правильним і справедливим буде викладення кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 393 КК України, у такій редакції:

– ч. 2 ст. 393 КК України: «Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства, – караються позбавлення волі на строк від трьох до шести років»;

– ч. 3 ст. 393 КК України: «Дії, передбачені частинами першою чи другою цієї статті, якщо вони вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я іншої особи, або поєднані із заволодінням зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями чи з їх використанням, або із застосуванням насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

Розділ 4

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

4.1. Проблеми вдосконалення чинного законодавства України кримінального циклу

За логікою міркувань, оскільки ми маємо на меті проаналізувати питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за злочини, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, варто було б розглянути питання вдосконалення законодавства, що забезпечує кримінально-правову охорону пенітенціарної діяльності. Однак у чинному кримінальному, кримінально-виконавчому і навіть у кримінальному процесуальному законодавстві накопичилося стільки нагальних проблем, що ми не можемо їх ігнорувати. Галузі чинного законодавства кримінального циклу тісно пов'язані між собою, і недоліки однієї галузі відбиваються на практиці застосування норм іншої галузі, і навпаки.

Якщо звернутися до існуючої правотворчої діяльності в галузі кримінального законодавства, то за останні роки вона просто вражає своєю бурхливою стрімкістю та розмахом. Як відмічається у літературі, наприклад, з 1 вересня 2001 р. до вересня 2011 р. різні положення КК піддавалися змінам та доповненням більше 300 разів. За цей період із КК було вилучено 10 статей (статті 188, 230, 235¹, 235², 235³,

235⁴, 235⁵, 331, 368¹, 369¹), причому 7 із них спочатку були внесені в КК, а потім із нього вилучені. Доповнено КК було 47 новими статтями, 7 з яких, як зазначалось, потім були вилучені. Загалом змін та доповнень зазнали 213 статей КК, що становить більше 47,6 % тих його статей, які існували в ньому на момент прийняття та набуття чинності. До речі, 32 статті КК оновлювалися вже двічі, 18 – тричі, а 2 (ст.ст. 364 і 365 КК) – навіть чотири рази. Зміни та доповнення вносилися (причому неодноразово) навіть у ті статті Кодексу, якими його було доповнено вже після набуття чинності (статті 194¹, 209¹, 212¹, 232¹, 258³, 258⁴ КК України).

З моменту набуття чинності КК України 2001 р. зміни та доповнення щорічно вносилися більш ніж у 28 його норм, тобто щомісяця оновлюється щонайменше 2–3 статті КК. Тому виникає цілком закономірне запитання: про яку стабільність кримінального законодавства може йти мова за такої стрімкості оновлення його норм¹.

Що стосується вдосконалення кримінального законодавства України, то, на нашу думку, воно має йти за такими трьома напрямками: 1) кардинальна зміна основних положень та інститутів кримінального права, розробка нових і прийняття їх у відповідності з національною практикою та світовими стандартами; 2) розробка і прийняття Закону України про кримінальні проступки; 3) вдосконалення норм, що забезпечують кримінально-правову охорону пенітенціарної діяльності в період дії сучасного кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального закону.

Пропонується виключити з числа злочинів і віднести або до кримінальних проступків, або ж до адміністративних правопорушень ті діяння, за які зараз передбачена водночас і кримінальна, і адміністративна відповідальність (таких на сьогодні є більше двох десятків). Значно скоротиться обсяг Особливої частини КК (приблизно до 180–200 статей).

Не вдаючись до глибокого аналізу даної проблеми,

¹ Тацій В. Я. Десять років Кримінальному кодексу України: здобутки і проблеми застосування / В. Я. Тацій // Право України. – 2011. – № 9. – С. 5–19.

варто ще на етапі підготовки Закону України про кримінальні проступки авторам-розробникам прислухатися до думки професора В. М. Трубникова, який висловлює щодо цього деякі свої зауваження¹.

Він зазначає, що наші вчені звернулися до КК Франції і допустили одну суттєву помилку. Якщо вирішили щось запозичити, то слід брати в цілому, а не вибирати окремі ланки, шматочки, які сподобалися. Вони обрали два види діянь, а КК Франції передбачає систему, три види протиправних діянь. Так, згідно з чинним КК Франції, злочинні діяння поділяються на три категорії: злочини, проступки і порушення. Законодавець вперше встановив матеріальний критерій їх диференціації – тяжкість діяння (у попередньому законодавстві таким критерієм виступали вид і розмір покарання, передбачені за вчинення злочину).

У французькому кримінальному праві класифікація злочинних діянь на злочини, проступки і порушення була законодавчо закріплена ще французьким КК 1810 року. Критерієм класифікації виступала природа покарання, передбаченого при вчиненні того чи іншого діяння. Злочинне діяння визнавалося порушенням, проступком або злочинном, залежно від того, чим закон його карав: поліцейським покаранням, виправним або покаранням болочим і ганебним, тобто кримінальним. Отже, кодекс використовував лише формальний критерій і визначав суть злочинного діяння через покарання, яке призначалося за нього. Хоча, як вважали французькі юристи, зрештою, законодавець класифікував діяння з урахуванням їх тяжкості, оскільки встановлював такі покарання, які відповідали характеру і тяжкості злочинного діяння. За вбивство передбачалася смертна кара або довічне позбавлення волі саме тому, що це найтяжчий злочин проти людини.

КК Франції 1992 вперше встановив матеріальний критерій диференціації злочинних діянь – тяжкість діяння

¹ Трубников В. М. Деякі концептуальні напрями вдосконалення кримінального і кримінально-виконавчого права України / В. М. Трубников // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право. – 2009. – № 872, вип. 6. – С. 12–19.

(ст. 111-1). Іншим критерієм диференціації злочинних діянь виступає та обставина, чи здійснено злочинне діяння навмисно або з необережності (поняття вини КК не містить). Відповідно до цього критерію злочини – це лише умисні діяння; необережні діяння незалежно від шкоди, яку вони заподіяли, є кримінальними проступками. Проступком можуть бути і умисні діяння, але такі, які мають меншу ступінь тяжкості, ніж злочини, тобто діє перший критерій диференціації. Що стосується порушень, то для притягнення до відповідальності та призначення покарання достатньо простого недотримання встановленого правила або порушення заборони, без якого б не було з'ясування форми вини особи. В останньому випадку вина виконавця порушення резюмується (аналогічно поняттю абсолютної відповідальності в англо-американському кримінальному праві).

Класифікація злочинних діянь має велике практичне значення. Вона зумовлює систему покарань: кримінальних – для злочинів, виправних – для проступків і «покарань, які призначаються за порушення» (або поліцейських) – для порушень. Нею визначається можливість притягнення до кримінальної відповідальності при замаху і співучасті.

Замах на злочин зазвичай карається, замах на проступок – лише у випадках, передбачених законом, замах на порушення – ніколи. Співучасть карається під час скоєння злочинів і проступків, під час вчинення порушень – тільки тоді, коли це прямо передбачено постановою виконавчих органів влади, які визначають «склади» порушень (поняття складу злочину невідомо французькому кримінальному праву).

Класифікація злочинних діянь має також значення для давності і реабілітації. Строки давності притягнення до кримінальної відповідальності і виконання покарання залежать від категорії діяння. Реабілітація як спеціальна процедура можлива лише у сфері злочинів і проступків.

Від категорії діяння залежить можливість надання відстрочки, режиму напівсвободи, поміщення поза виправної установи, виконання покарання частинами та ін. Період безпеки як термін, протягом якого засуджений не має

права користуватися певними пільгами щодо пом'якшення режиму утримання, призначається тільки при здійсненні злочинів і проступку певної тяжкості.

Від категорії діянь залежить проведення попереднього розслідування: воно обов'язкове для злочинів, є факультативним для проступків і здійснюється лише за ініціативи прокуратури для порушень. І нарешті, класифікація діянь зумовлює всю систему правоохоронних органів Франції і наочну компетенцію юрисдикційних органів. Злочини розглядаються судом присяжних, проступки – виправним судом, порушення – поліцейським трибуналом.

Недоліком чинного КК України є те, що, по-перше, не враховується належним чином існування в кримінальному праві різних за ступенем тяжкості діянь (наприклад, умисне вбивство і порушення права на отримання освіти тощо), які, однак, мають однаковий юридичний наслідок для особи, – судимість. По-друге, залишаються за межами дії кримінально процесуальних гарантій особи, які вчинили адміністративні правопорушення, за що передбачені кримінально-правові за своїм змістом стягнення (короткостроковий арешт, конфіскація майна, позбавлення спеціального права тощо).

Думається, що було б правильним всі кримінально карані діяння надалі охопити новим узагальнюючим поняттям – «кримінальні правопорушення» з його відповідною видовою диференціацією за ознаками і особливостями, властивими кожному з видів, на злочини, кримінальні проступки і порушення.

Основними критеріями такого поділу мають бути такі ознаки: ступінь тяжкості кримінально караного діяння для особи, суспільства або держави; характер кримінально-правових наслідків.

Кримінальними правопорушеннями визнаватимуться: 1) злочини – діяння, вчинення яких становить найвищу та високу тяжкість за ступенем небезпеки для особистості, суспільства або держави. Одним з видів покарання за вчинення злочину має бути позбавлення волі, в тому числі довічне. Вчинення злочину матиме наслідком судимість особи; 2) кримінальні проступки – діяння, вчинення яких має

більш низьку тяжкість за ступенем небезпеки для особистості, суспільства або держави. Вчинення кримінальних проступків буде мати наслідком застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі і судимість особи; 3) до категорії порушень необхідно віднести ті правопорушення, які сьогодні передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення. Притягнення до відповідальності за вчинення порушень (недотримання норм, пов'язаних з порядком управління) слід вилучити з юрисдикції судів, передавши їх розгляд у несудові органи державної влади¹.

Результати проведеного дослідження щодо виділення із загальної маси злочинів проти правосуддя групи злочинів, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, свідчать про високу актуальність аналізу злочинності в місцях позбавлення волі та показує потребу в удосконаленні кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за неналежне відбування покарання. У процесі розгляду окремих питань нашого дослідження ми вносили деякі рекомендації стосовно вдосконалення норм, що забезпечують кримінально-правову охорону пенітенціарної діяльності.

Зараз ми хотіли б підкреслити, що назріла нагальна потреба у підвищенні правової охорони персоналу ДПтСУ, встановленні кримінальної відповідальності за протидію їх законній діяльності, яка повинна містити вказівку на можливість здійснення цього злочину не тільки із застосуванням фізичного насильства чи погрози його застосування, а й погрози розповсюдження відомостей, що ганьблять честь і гідність потерпілого, а також знищення чи пошкодження його майна, оскільки, як показує практика, щодо незговірливих співробітників та їх близьких часто здійснюється безпрецедентний тиск, спроби шантажу і підкупу.

Якщо проаналізувати судову практику щодо засуджених, які вчинили злочини в місцях позбавлення волі, то слід констатувати, що вона характеризується зайвою лояльністю. Однією з причин цього є ускладнена процедура призначення їм покарання, яке зводиться, як правило, до

¹ Трубников В. М. Вказана праця. – С. 12–19.

застосування статей 69, 69¹, 70 і 71 КК. Наша пропозиція стосується випадків призначення остаточного покарання, визначеного за сукупністю вироків. Потрібно обмежити практику застосування принципу часткового приєднання невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі за попереднім вироком. У зв'язку з цим вважаємо доцільним доповнити ст. 71 КК положенням такого змісту: «До осіб, засуджених до позбавлення волі, часткове приєднання невідбутої частини покарання застосовується лише в тому випадку, якщо неможливо повністю приєднати невідбуту частину позбавлення волі за попереднім вироком».

Аналіз діючого кримінально-виконавчого законодавства України та пропозиції щодо його вдосконалення. Через два роки (дивно, адже кодекси кримінального циклу у всьому світі приймаються пакетом, одночасно), 11 липня 2003 р. Верховна Рада прийняла КВК України, який набрав чинності з 1 січня 2004 р.

Відзначаючи значні досягнення КВК порівняно з ВТК України, необхідно звернути увагу й на численні його недоліки і протиріччя, обумовлені неузгодженістю окремих положень із КК України, відсутня чіткість, стислість, визначеність і точність викладу понять, як того вимагає юридична техніка. Насамперед, слід зауважити, що КВК значно ширше визначає цілі покарання, ніж КК України. Так, згідно зі ст. 50 КК України цілями покарання є кара, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. А ч. 1 ст. 1 КВК стверджує, зокрема, що кримінально-виконавче законодавство України є засобом досягнення «мети захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення й ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Ця розбіжність повинна бути ліквідована.

Спостерігається перенасиченість КВК термінами, які не були відомі вітчизняному законодавству, а запозичені із інших наук: «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна реабілітація», «діагностика», «заходи психотерапевтичного, психокорегуючого характеру», «локальне проживання» тощо, і ми розглядаємо це як недолік.

Для багатьох вчених і практиків є незрозумілим введення замість колоній загального, посиленого, суворого й особливого режиму, як це було раніше і до чого звикли, нових видів: виправних колонії мінімального, середнього й максимального рівня безпеки (ч. 4 ст. 11 КВК), про які, до речі, не згадується в КК.

Якщо виходити з ч. 2 ст. 51 КВК, де сказано, що на засуджених до арешту поширюються правообмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, то арешт безумовно можна визнавати різновидом позбавлення волі, що не відповідає ст. 51 КК України, за якою арешт займає проміжне місце між конфіскацією майна й обмеженням волі, тобто є покаранням більш суворим, ніж конфіскація, і більш м'яким, ніж обмеження волі.

Аналіз змісту ст. 111 КВК показує прагнення звільнити установи Державної пенітенціарної служби України ще й від прокурорського нагляду, а не лише від судового контролю. Згадаймо, за старим законодавством за ч. 3 ст. 39-1 ВТК дозвіл на короткостроковий виїзд, що надавав начальник виправно-трудової установи, узгоджувався з прокурором. Відповідно ж до ч. 2 ст. 111 КВК дозвіл на короткостроковий виїзд начальника колонії тепер не узгоджується з прокурором, що, на нашу думку, значно знижує гарантії дотримання принципу законності.

Ці та багато інших недоліків, які існують у діючому КВК України, значно знижують його цінність та активність у протидії злочинності.

Отже, КВК України потребує суттєвої переробки як на концептуальному рівні, так і в деталях. Головний же недолік, як і при підготовці КК України – було відсутнє колективне обговорення відповідного законопроекту, яке б передувало внесенню його на розгляд Верховної Ради, не враховувалася громадська думка, не було кваліфікованої оцінки проекту КВК фахівцями в галузі кримінально-виконавчого права, широка громадськість так і не була з ним ознайомена.

Переваги і недоліки нового Кримінального процесуального кодексу України та пропозиції щодо його вдо-

сконалення. Новий КПК України був прийнятий 13 квітня 2012 р., а 19 листопада 2012 р. набрав чинності. У КПК кримінальний процес виписаний у якісно новій формі, порівняно з тим процесом, який мав місце за попереднім КПК; у ньому знайшли відображення положення, раніше не відомі кримінально-процесуальному законодавству України; вдалося значною мірою усунути прогалини та недоліки регулювання, які мали місце у КПК 1960 року¹.

Новелами нового КПК України є: введення слідчого судді; відміна стадії порушення кримінальної справи і створення Єдиного реєстру досудових розслідувань; угода про визнання вини; введення інституту угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним; заборона здійснювати захист у кримінальному процесі для юристів, котрі не мають адвокатського свідоцтва; істотно розширені права сторони захисту; введення суду присяжних; судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі: неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечен-

¹ Баганець О. Переваги та недоліки нового КПК. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до проекту нового Кримінального процесуального кодексу України / О. Баганець // Юридичний вісник України. – 2012 г. – № 10. – С. 6–7; Стоянов А. Новий КПК: плюси і мінуси [Електронний ресурс] / А. Стоянов // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 15. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/noviy_kpk_plyusi_i_minusi_.html; Карпюк Г. Новий КПК прискорить реформу слідства [Електронний ресурс] / Г. Карпюк // Моменти. – 2011. – № 6. – С. 6–7. – (додаток до газети «Менем Закону»). – Режим доступу : <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/1526>; Кім Ю. Після набуття чинності новим кодексом жити громадянам стане легше але можуть з'явитися проблеми в слідчих [Електронний ресурс] / Ю. Кім // Закон і Бізнес. – 2012. – № 17 (1056). – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/9199-noviy_kriminalniy_procesualniy_kodeks_ukraini_plyusi_y_minus.html; Примаченко О. Умовно прогресивний кодекс [Електронний ресурс] / О. Примаченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 16. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/umovno_progresivniy_kodeks.html.

ня оперативності судового провадження; наявності інших підстав, визначених судом достатніми¹.

Зрозуміло, що через нетривалий час існування нового КПК України неможливо дати йому об'єктивну оцінку. Хоча деякі позитивні висновки щодо перших результатів його впровадження можна зробити – намітилася тенденція до зменшення кількості кримінальних процесуальних затримань. В якості недоліків можна відзначити, що введення автоматичного початку досудових розслідувань себе не виправдало, органи розслідування не бажають реєструвати всі без винятку заяви про злочини. Верховна Рада України, зі свого боку, не прагне забезпечити виконання вимог нового КПК, а продовжує вносити все нові і нові зміни до чинного законодавства.

Таким чином, час, який минув після набрання чинності нового КПК України, показав, що існують чинники, які серйозно гальмують тенденцію до гуманізації сфери кримінальної юстиції та повертають нас до практики старого кодексу (постійні маніпуляції і зловживання законом, відсутність належних організаційних змін в міліції, прокуратурі, судовій системі, відсутність належного співробітництва між слідчими і прокурорами).

На закінчення слід зазначити, що ми дотримуємося позиції, згідно з якою щодо осіб, які вчинили злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, поряд із загальними засадами призначення покарання, передбаченими ст. 65 КК України, повинен діяти принцип посилення відповідальності за вчинення злочинів під час відбування покарання та встановлення більш тяжкого покарання за ухилення від відбування менш тяжкого.

4.2. Проблеми ефективності соціальної адаптації засуджених, звільнених від відбування покарання

Нормальній діяльності органів і установ пенітенціарної служби України певною мірою сприяє і законслухняна поведінка засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі, а також успішний процес соціаль-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88

ної адаптації засуджених після звільнення від відбування покарання¹. З іншого боку, зростання числа рецидивістів хоча і є певною мірою підтвердженням посилення боротьби зі злочинністю, але у той же час свідчить про недостатню ефективність діяльності органів і установ пенітенціарної служби та взагалі органів кримінальної юстиції². За нашими даними та даними багатьох інших джерел в місцях позбавлення волі утримується від 30 % до 40 % неодноразово засуджених осіб.

Проблема соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання, – одна з центральних у боротьбі зі злочинністю – знаходиться на стику кримінології та кримінально-виконавчого права. У кримінологічному плані вона є одним з напрямів попередження рецидивної злочинності. Соціальна адаптація – це міст, витканий із соціальних і психологічних ниток, по якому звільнений повертається в суспільство, відновлює соціально корисні зв'язки, правовий статус громадянина³. У той же час мова йде про ефективність кримінального покарання.

В умовах ринкових стосунків невідкладним завданням суспільних наук є науковий аналіз об'єктивних суперечностей нашого суспільства, вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо їх вирішення, надійних економічних і соціальних прогнозів. Сказане повною мірою стосується і кримінології, і кримінально-виконавчого права – наук, які покликані виявляти, вписувати і пояснювати соціальні суперечності характеру кримінології і кримінально-виконавчого права з тим, щоб на даній основі виробити систему заходів із подолання їх негативного впливу.

До найважливіших комплексних проблем боротьби зі злочинністю, розробці і здійсненню яких необхідно приді-

¹ Трубников В. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социально-психологический анализ уголовно-исполнительной политики по реабилитации осужденных) / А. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. М. Трубников. – Харьков-Запорожье : НУВД, ЗГУ, 2002. – 440 с.

² Скоков С. Рецидивна злочинність та ефективність покарання у вигляді позбавлення волі / С. Скоков // Право України. – 1999. – № 2. – С. 84–85.

³ Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания : монография / В. М. Трубников. – Харьков : Основа, 1990. – 173 с.

лити першочергову увагу, належить проблема соціальної адаптації звільнених від відбування покарання у виді позбавлення або обмеження свободи.

Аналіз і узагальнення матеріалів досліджень сприяли також розробці і теоретичному обґрунтуванню практичних рекомендацій з ефективного здійснення процесу соціальної адаптації, активізації профілактичної діяльності державних органів, трудових колективів, громадських організацій і окремих громадян, які беруть участь у цьому процесі.

За останні роки на практиці було чимало зроблено для вдосконалення процесу соціальної адаптації звільнених від відбування покарання: введений адміністративний нагляд, розширені права і обов'язки спостережних комісій, створені опорні пункти охорони правопорядку, групи сприяння спостережним комісіям, ради профілактики правопорушень на підприємствах.

У даний час як побутовим, так і трудовим облаштуванням звільнених займаються місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, а також спостережні комісії, служби у справах дітей, служби зайнятості населення, підприємства, установи і організації, куди звертаються звільнені з місць позбавлення свободи. Їх працевлаштуванням займаються кримінально-виконавчі установи, виправні центри (кримінально-виконавчі установи відкритого типу), приймальники-розподільники, кримінально-виконавчі інспекції, поліція, окремі підрозділи органів внутрішніх справ.

Звільнені від відбування покарання мають право звернутися за сприянням у працевлаштуванні в будь-який з названих органів. У той же час не кожен з них має можливість надати роботу і житло, оскільки не всі вони наділені достатніми повноваженнями.

Разом із тим, велика кількість органів і посадових осіб, які займаються працевлаштуванням звільнених, не сприяє ефективності цієї роботи. Відсилення звільненого з однієї організації в іншу, ходіння його по інстанціях істотно гальмують вирішення питання. Дії організацій, що видають направлення на роботу, не завжди узгоджені. Рівень їх інформованості про потреби підприємства в робочій силі

залишає бажати кращого. Бюро з працевлаштування не завжди оперативно повідомляє про це в органи внутрішніх справ. Спостережні комісії вимушені користуватися застарілою інформацією або самостійно вступати у переговори з керівниками підприємств.

Організоване планування працевлаштування звільнених практично не здійснюється, відсутній єдиний облік звільнених, направлених на роботу. Дуже рідко прокуратура здійснює систематичний нагляд за виконанням підприємствами розпоряджень органів влади. Не визначена і специфічна роль кожного органу в цій роботі. Звідси – непотрібне дублювання (наприклад, видача направлень на підприємства, де немає житлової площі, або які вже не потребують робочої сили; концентрація звільнених від відбування покарання, у тому числі й рецидивістів, на одному підприємстві). Отже, одним із заходів з вдосконалення працевлаштування звільнених є впорядкування системи органів, що займаються цим питанням, – визначення компетенції кожного з них і порядку їх взаємодії.

У юридичній літературі неодноразово обговорювалося питання про необхідність створення єдиного органу, який би займався трудовим облаштуванням звільнених осіб. Безперечно, що спеціальний орган, який би здійснював реалізацію питань працевлаштування та інших питань, пов'язаних із соціальною адаптацією, необхідний. Причому утворити цей орган слід при місцевих органах самоврядування. Таким органом могли б стати центри соціальної адаптації, до обов'язків яких у ракурсі даних проблем входили б виявлення через відповідні підрозділи органів внутрішніх справ і відділи виконкомів місцевих рад всіх категорій звільнених із кримінально-виконавчих установ і виправних центрів, їх прописка, постановка на облік, трудове влаштування на підприємства, організації з урахуванням працездатності звільненого із наявної спеціальності, контроль за його поведінкою в побуті й на виробництві, організація виховної роботи, вжиття заходів щодо осіб, які ухиляються від суспільно корисної праці.

Згідно зі спільним наказом Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Мініс-

терства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 28.03.2012 р. № 478/5/180/375/212/258 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», встановлений новий порядок вирішення питань побутового та працевлаштування звільнених від відбування покарання¹.

У Розділі I зазначеного наказу передбачені повноваження установи виконання покарань (слідчого ізолятора). Так, не пізніше ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання або до розгляду на засіданні комісії установи виконання покарань питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 КК України стосовно засудженого, який за період відбування покарання у виді позбавлення волі довів своє виправлення або став на шлях виправлення, проводить бесіду із засудженим для визначення його намірів щодо місця проживання та працевлаштування після звільнення і надання необхідної допомоги у вирішенні цих питань.

За підсумками бесіди від засудженого приймається заява, яка після звільнення долучається до його особової справи.

У разі зазначення в заяві засудженим місця працевлаштування та надання документального підтвердження з підприємства, установи, організації про можливість працевлаштування після звільнення за три місяці до розгляду питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 КК Україна направляє запит до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції за місцем розташування адміністрації та бухгалтерії підприємства, установи, орга-

¹ Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Затв. наказом Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України № 478/5/180/375/212/258 від 28.03.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

нізації для перевірки можливості його працевлаштування. Разом із запитом направляє копію зазначеного документального підтвердження.

При погодженні зі спостережною комісією (службою у справах дітей) та при направленні до суду подання про застосування до засудженого ст. 82 КК України обов'язково додає довідку про стан здоров'я засудженого та довідку про результати попереднього вирішення питання місця проживання та роботи після звільнення засудженого.

За три місяці до закінчення строку покарання засудженого до позбавлення волі на певний строк надсилає повідомлення-запит до відповідного територіального органу внутрішніх справ за обраним цим засудженим місцем проживання для перевірки можливості його проживання після звільнення за обраним місцем проживання.

На засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених осіб або інших закладів соціальної підтримки (догляду), надсилає повідомлення-запит до відповідного органу праці та соціального захисту населення для підготовки та здійснення заходів соціального патронажу стосовно цих осіб після їх звільнення.

Вказані повідомлення-запити надсилаються також стосовно засуджених, яким до настання передбаченого законодавством терміну можливого застосування умовно-дострокового звільнення залишилося не більше трьох місяців та які характеризуються адміністрацією установи виконання покарань як такі, що довели своє виправлення.

Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань, з числа чоловіків віком 35–60 років і жінок віком 35–55 років, які для проживання обрали спеціалізовану установу для звільнених осіб або інший заклад соціальної підтримки (догляду), надсилає до цієї установи особисту заяву засудженого та довідку про стан його здоров'я.

Як виняток, за умови складних життєвих обставин за рішенням адміністрації центру соціальної адаптації звільнених осіб до нього можуть бути прийняті особи віком від 18 до 35 років.

Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання

покарань, віком до 35 років надсилає повідомлення про звільнення до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідного району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення. У разі звільнення такої особи достроково або на підставі акта про помилування повідомлення про звільнення надсилає до відповідного центру не пізніше ніж протягом трьох днів після звільнення.

До повідомлення про звільнення додається інформаційна карта, яка містить загальні відомості про засудженого, результати соціально-виховної та психологічної роботи, проведеної персоналом установи виконання покарань за місцем відбування покарання, коротку характеристику та рекомендації для подальшого соціального обслуговування спеціалістами центру району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення.

Стосовно засуджених похилого віку, що досягли пенсійного віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, що не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати, які обрали для проживання після звільнення спеціальні будинки-інтернати або інші заклади соціальної підтримки (догляду) для осіб похилого віку та інвалідів, разом з повідомленням-запитом до органу внутрішніх справ направляє до органу праці та соціального захисту населення за обраним засудженим місцем проживання його особисту заяву щодо влаштування до спеціального будинку-інтернату, довідку медичної частини установи про стан його здоров'я з висновком про необхідність стороннього догляду, довідку про розмір призначеної пенсії або інших соціальних виплат (за наявності), а також довідку медико-соціальної експертної комісії про групу інвалідності (за наявності групи інвалідності), індивідуальну програму реабілітації інваліда (за наявності).

Після отримання відповіді на повідомлення-запит про відсутність можливості проживання засудженого за обраним ним місцем повідомляє його про це та про заходи соціального патронажу, які здійснені, а також будуть здійснені відповідними органами стосовно нього після звільнення.

За 20 днів до звільнення засудженого надсилає повідомлення про звільнення до відповідного територіального органу внутрішніх справ; до органу праці та соціального захисту населення стосовно засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до установ для звільнених осіб; у разі звільнення та направлення засудженого в інший регіон – до спостережної комісії для подальшого соціального патронажу; стосовно осіб, які звільняються від покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, – до відповідного підрозділу кримінально-виконавчої інспекції.

Стосовно засуджених, які на день звільнення не досягли вісімнадцятирічного віку, за 30 днів до звільнення додатково направляє повідомлення про звільнення до підрозділу профілактичної роботи серед дітей відповідного територіального органу внутрішніх справ.

Стосовно працездатних засуджених працездатного віку за 20 днів до звільнення надсилає повідомлення про звільнення до міського (районного) центру зайнятості державної служби зайнятості тієї місцевості, яку вони обрали для проживання, для надання допомоги в їх працевлаштуванні відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»¹.

У разі звільнення засуджених від покарання достроково повідомлення про звільнення, надсилає до відповідних органів не пізніше трьох днів після звільнення. Стосовно осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково, повідомлення про звільнення надсилає також до відповідної спостережної комісії.

Стосовно осіб, звільнених від покарання на підставі акта про помилування, а також звільнених осіб, яким у період відбування покарання скорочено строк покарання на підставі акта про помилування, у повідомленнях про звільнення, обов'язково вказується номер та дата Указу Президента України та який вид помилування здійснено.

При звільненні засудженого проводить з ним бесіду,

¹ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.

під час якої додатково роз'яснює положення Законів України «Про зайнятість населення» та «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»¹ щодо порядку отримання допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, а також порядку реєстрації за обраним ним місцем проживання, і вручає йому під підпис відповідну пам'ятку (копія пам'ятки долучається до особової справи засудженого).

Для забезпечення виконання рішення суду стосовно осіб, яким покарання замінено більш м'яким, до відповідного підрозділу кримінально-виконавчої інспекції направляє перелік документів: копію вироку (ухвали суду); копію постанови суду про заміну покарання більш м'яким, завірену печаткою; копію довідки про стан здоров'я, копії матеріалів листування з питань погодження місця проживання та роботи після звільнення засудженого; підписку про явку засудженого до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції в триденний строк після звільнення та довідку про особу, в якій зазначає: анкетні дані засудженого, дату звільнення, прізвище, ім'я, по батькові родичів та їх місце проживання.

У добовий строк після звільнення засудженого з установи виконання покарань стосовно осіб, яким покарання замінено на громадські роботи, направляє матеріали до кримінально-виконавчої інспекції за обраним місцем проживання. Стосовно засуджених, яким покарання замінено на виправні роботи, матеріали направляє до кримінально-виконавчої інспекції за фактичним місцем роботи, яке зазначене у відповіді кримінально-виконавчої інспекції про результати перевірки (у тому числі щодо тих осіб, у яких місце проживання не збігається з адміністративно-територіальним розташуванням місця роботи).

У разі надходження з територіального органу внутрішніх справ повідомлення про неприбуття звільненого до

¹ Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 380.

обраного ним місця проживання додатково направляє інформаційне повідомлення до територіального органу внутрішніх справ, де ймовірна його поява, виходячи з анкетних даних засудженого.

Після остаточного з'ясування місця проживання чи перебування, обраного засудженим, який звільняється і є хворим на заразну форму туберкульозу, не пізніше ніж за 25 днів до звільнення направляє до органів охорони здоров'я інформацію про засуджених осіб, які звільняються і є хворими на заразну форму туберкульозу за обраним звільненою особою місцем проживання. Надсилає виписку із медичної картки стаціонарного хворого зазначеної особи та копію медичної картки лікування хворого на туберкульоз до територіального протитуберкульозного закладу за обраним звільненою особою місцем проживання та видає копію виписки із медичної картки стаціонарного хворого звільненій особі.

На засудженого, який звільняється за рішенням суду, інформацію подає протягом трьох робочих днів з моменту оголошення судом рішення про звільнення. На взятих під варту осіб, які звільняються зі слідчих ізоляторів, інформацію подає протягом трьох робочих днів після звільнення.

Перед звільненням засудженого, хворого на туберкульоз, медичний працівник проводить з ним бесіду, під час якої додатково роз'яснює положення Законів України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз»¹, «Про захист населення від інфекційних хвороб»² та «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»³ щодо необхідності медичного (диспансерного) нагляду та лікування за обраним особою, яка звільняється, місцем проживання і надає для засвідчення відповідну пам'ятку. Копія пам'ятки долучається до історії хвороби засудженого.

При звільненні засудженого, хворого на заразну фо-

¹ Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз : Закон України від 05.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 258.

² Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 29. – Ст. 228.

³ Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

рму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованого, направляє його до протитуберкульозного закладу санітарним транспортом дезінфекційної станції за територіальним розташуванням.

При звільненні засудженого, хворого на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованого, із числа осіб, які мають право на поселення до будинків-інтернатів, у тому числі спеціальних, направляє його до найближчого протитуберкульозного закладу санітарним транспортом дезінфекційної станції за територіальним розташуванням та інформує про це протягом трьох днів органи праці та соціального захисту населення за територіальним розташуванням будинку-інтернату, куди буде направлено звільнену особу, з наданням відповідного медичного висновку.

При звільненні засудженого робить відповідний запис у довідці про відбуття покарання про проведення профілактичного медичного огляду на туберкульоз.

Копії усіх запитів та відповідей на них, а також інші матеріали, що стосуються підготовки засудженого до звільнення, долучаються до його особової справи.

Здійснює моніторинг проблем засуджених, які готуються до звільнення, та звертається до органів праці та соціального захисту населення за місцезнаходженням установи виконання покарань з приводу надання інформаційних послуг засудженим з питань, що стосуються компетенції органів праці та соціального захисту населення.

Сприяє залученню до надання послуг засудженим, які готуються до звільнення, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також окремих громадян.

Кримінально-виконавча інспекція, використовуючи свої повноваження, передбачені Розділом II наказу, звертається до підприємства з письмовим запитом про перевірку можливого місця роботи та надсилає повідомлення з копією повідомлення з підприємства до установи виконання покарань про результати перевірки не пізніше 30 діб з дня отримання запиту.

Якщо під час перевірки стало відомо, що фактичне

місце роботи не збігається з розташуванням адміністрації та бухгалтерії підприємства, до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції за місцем дислокації фактичного місця роботи надсилає копію відповіді за результатами перевірки, яка надається установі виконання покарань. Зазначені матеріали направляються до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції одночасно з відповіддю установі виконання покарань.

У 10-денний строк після надходження на виконання матеріалів стосовно особи, якій замінено покарання на більш м'яке, направляє до установи виконання покарання повідомлення про отримання матеріалів.

У місячний строк після постановки на облік осіб, які на підставі акта про помилування були звільнені від подальшого відбування покарання з випробуванням, надсилає через відповідний територіальний орган Державної пенітенціарної служби України до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення щодо кожного з них (копію повідомлення надсилає до Департаменту кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими Державної пенітенціарної служби України).

У разі вчинення злочину особою, яка на підставі акта про помилування була звільнена від подальшого відбування покарання з випробуванням та перебуває на обліку в кримінально-виконавчій інспекції, протягом 10 днів з моменту надходження до кримінально-виконавчої інспекції інформації про порушення кримінальної справи надсилає через відповідний територіальний орган Державної пенітенціарної служби України до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення, а після винесення вироку за фактом злочину – повідомлення (копії цих повідомлень надсилає до Департаменту кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи з засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України).

У Розділі III наказу передбачені повноваження органу внутрішніх справ, який у разі надходження з установи виконання покарань повідомлення-запиту проводить пере-

вірку можливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання, про що робиться відмітка у журналі контролю за прибуттям та постановленням на облік раніше судимих осіб. У разі виявлення факту неможливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання надсилає повідомлення-запит до органу праці та соціального захисту населення для підготовки до здійснення заходів соціального патронажу стосовно цієї особи після її звільнення. Про наслідки вирішення цього питання сповіщає установу виконання покарань не пізніше ніж протягом 20 днів з дня надходження повідомлення-запиту.

При надходженні з установи виконання покарань повідомлення про звільнення засудженого проводить перевірку прибуття звільненого до обраного ним місця проживання.

Протягом місяця після звільнення засудженого інформує установу виконання покарань про його прибуття та реєстрацію (направляється відривний талон повідомлення про прибуття звільненого). Стосовно осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, у журналі контролю за прибуттям та постановленням на облік раніше судимих осіб заповнюються відповідні графи. Дільничний інспектор міліції вживає заходів щодо роз'яснення таким особам вимог законодавства з питань постановки на облік, реєстрації за обраним місцем проживання, працевлаштування та дотримання загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

У місячний строк після постановлення на облік осіб, які на підставі акта про помилування були звільнені від подальшого відбування покарання, направляє до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення стосовно кожної з них.

У разі неприбуття звільненого до обраного ним місця проживання протягом 10 днів після звільнення інформує про це установу виконання покарань.

У разі вчинення злочину особою, яка була звільнена від подальшого відбування покарання на підставі акта про помилування та перебуває на обліку в органі внутрішніх справ, до Управління з питань помилування Адміністрації

Президента України направляються повідомлення протягом 10 днів з моменту надходження повідомлення органу внутрішніх справ про засудження особи.

За зверненням протитуберкульозного закладу надає інформацію про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами А15-А19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів.

Упродовж місяця після прибуття осіб, хворих на туберкульоз, які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, вимагає від них довідку про взяття на облік у територіальному протитуберкульозному закладі.

У разі ухилення від обов'язкової госпіталізації до протитуберкульозного закладу або від продовження лікування особи, хворої на заразну форму туберкульозу, щодо якої судом ухвалено рішення про обов'язкову госпіталізацію або про продовження лікування, за зверненням керівника протитуберкульозного закладу надає у межах своїх повноважень медичним працівникам допомогу у забезпеченні виконання рішення суду.

Орган праці та соціального захисту населення згідно з Розділом IV наказу у разі надходження з установи виконання покарань повідомлення-запиту не пізніше ніж через 20 днів з дня його надходження повідомляє установу виконання покарань про кількість центрів соціальної адаптації звільнених осіб у регіоні та види соціальних послуг, що надаються ними, і надсилає відповідне повідомлення.

При надходженні повідомлення від територіального органу внутрішніх справ з'ясовує можливість надання послуги тимчасового притулку особі, яка звільняється з установи виконання покарань, у спеціалізованій установі для звільнених осіб. У разі відсутності в регіоні такої установи – у закладі для бездомних осіб. Про наслідки вирішення цього питання повідомляє територіальний орган внутрішніх справ не пізніше як через 14 днів з дня надходження повідомлення-запиту.

У разі самостійного звернення звільненої особи до органу праці та соціального захисту населення (спеціалізова-

ної установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб) у триденний строк сповіщає про це територіальний орган внутрішніх справ та установу виконання покарань (за наявності довідки про звільнення).

У разі надходження з установи виконання покарань повідомлення про звільнення особи, яка направляється для влаштування до спеціалізованої установи для звільнених осіб, сповіщає установу виконання покарань про прибуття або неприбуття цієї особи до такої установи у місячний термін після звільнення.

Направляє до установи виконання покарань спеціалістів з метою надання інформаційних послуг засудженим у процесі підготовки їх до звільнення за умови звернення керівництва цієї установи до органів праці та соціального захисту населення та надання попереднього переліку питань, що потребують роз'яснень.

Сприяє залученню до надання послуг звільненим особам об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також окремих громадян.

При надходженні інформації від органів охорони здоров'я про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і мають хворобу за кодами A15-A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, повідомляють про них заклади для бездомних громадян та спеціалізовані установи для звільнених осіб.

При зверненні до органів праці та соціального захисту населення звільненої особи, яка має право на поселення до будинку-інтернату, у тому числі спеціального, вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та можливість перебування у колективі. У разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

При зверненні звільненої особи до органу праці та соціального захисту населення, центру соціальної адаптації звільнених осіб або закладу для бездомних осіб вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про

стан здоров'я. У разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

При зверненні звільненої особи, хворої на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованої, до органу праці та соціального захисту населення, спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб направляє її до протитуберкульозного закладу для взяття на облік та інформує про це органи охорони здоров'я та органи внутрішніх справ.

При зверненні звільненої особи до центру зайнятості з метою працевлаштування зобов'язує її надавати довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та рекомендації щодо працевлаштування.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в силу своїх повноважень, передбачених Розділом V наказу, при зверненні звільненої особи, щодо якої від органів охорони здоров'я надійшла інформація про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і які мають хворобу за кодами A15-A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та у разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

Надсилає до установи виконання покарань інформаційний лист протягом 20 робочих днів з дати отримання повідомлення про звільнення особи, але не пізніше ніж за 1 місяць до звільнення зазначеної особи. У разі якщо неповнолітня дитина чи молода особа звільнена з установи виконання покарань достроково або на підставі акта про помилування, інформаційний лист надсилається центром до установи виконання покарань протягом 20 робочих днів з дати отримання повідомлення про звільнення неповнолітньої дитини чи молоді особи з установи виконання покарань.

При зверненні звільненої особи до центру соціально-психологічної допомоги, соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального центру матері та дитини, центру ресоціалізації на-

рkozалежної молоді зазначені заклади вимагають від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я.

Визначає потреби та надає соціально-педагогічні, соціально-медичні, психологічні, юридичні, інформаційні послуги неповнолітнім дітям та молоді, які звільнилися з місць позбавлення волі, за умови їх звернення або звернення батьків/осіб, що їх замінюють.

Здійснює заходи з підготовки до звільнення неповнолітніх дітей та молоді через відновлення та зміцнення їх суспільно корисних зв'язків, сприяння у попередньому вирішенні питань, пов'язаних з реєстрацією та проживанням в обраному місці проживання, працевлаштуванням або навчанням після звільнення.

Сприяє залученню до здійснення соціального обслуговування неповнолітніх дітей та молоді об'єднання громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також волонтерів та окремих громадян.

Бере участь в організації та проведенні спільно з установами виконання покарань просвітницьких заходів з питань соціальної адаптації неповнолітніх дітей та молоді.

Органи та заклади охорони здоров'я, також залучаються до вирішення питань соціальної адаптації звільнених від відбування покарання, про що зазначається у Розділі VI наказу. Так, орган охорони здоров'я:

– після отримання інформації від установи виконання покарань чи слідчого ізолятора про засуджену або узятую під варту особу, яка звільняється і є хворою на заразну форму туберкульозу, протягом трьох днів повідомляє про це територіальний підрозділ органів внутрішніх справ, праці та соціального захисту населення, центр зайнятості та, у разі якщо звільняється особа віком до 35 років включно, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

– щоквартально надає Міністерству охорони здоров'я України інформацію про осіб, хворих на туберкульоз, які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоля-

торів і які не стали на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі;

- направляє до територіального органу внутрішніх справ запит про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами A15-A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів.

Заклад охорони здоров'я:

- веде письмовий облік повідомлень, наданих з установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, про звільнених осіб, хворих на туберкульоз;

- у разі якщо особа, звільнена з установи виконання покарань, слідчого ізолятора, хвора на заразну форму туберкульозу, протягом 10 днів не стала на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі, здійснює активний патронаж останньої за ймовірним місцем проживання чи перебування, вказаним у повідомленні установи виконання покарань, слідчого ізолятора, у разі відсутності хворого – повідомляє про це органи внутрішніх справ;

- забезпечує надання необхідної лікувально-профілактичної допомоги особам, звільненим з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, хворим на туберкульоз, які стали на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі;

- госпіталізує санітарним транспортом дезінфекційної станції до найближчого протитуберкульозного закладу осіб, звільнених з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, хворих на заразні форми туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованих;

- при зверненні осіб, направлених органами праці та соціального захисту населення, забезпечує на належному рівні профілактичні медичні огляди на туберкульоз таких осіб та надає відповідні висновки, рекомендації, довідки щодо стану їх здоров'я та можливості перебування в колективі;

- направляє до територіальних органів праці та соціального захисту населення вилікуваних від туберкульозу осіб, звільнених з установ виконання покарань, слідчих

ізоляторів, які мають право на поселення до будинків-інтернатів, у тому числі спеціальних, надає відповідні висновки з метою подальшого прийняття рішення щодо поселення таких осіб до зазначених установ¹.

Вважаємо, що ці та інші нові заходи з боку державних і громадських органів та організацій значно поліпшать вирішення усіх питань побутового і трудового працевлаштування звільнених від відбування покарань.

¹ Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Затв. наказом Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України № 478/5/180/375/212/258 від 28.03.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

ВИСНОВКИ

У монографії наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у дослідженні проблем кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України, в результаті чого сформульовано низку висновків і пропозицій:

1. На сучасному етапі розвитку України можна констатувати об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони суспільних відносин, які забезпечують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань засудженими, а також здійснення заходів пост-пенітенціарного впливу на осіб, звільнених з виправних колоній.

При цьому криміналізація діянь, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, була проведена, на думку автора, з порушенням кримінально-правових системних принципів.

Кримінальне законодавство деяких інших країн, подібно до нашого, також передбачає кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби, та містить відносно схожі санкції за їх вчинення.

З урахуванням специфіки відповідних історичних періодів у розвитку української держави та особливостей відповідних правових пам'яток запропонована наступна періодизація законодавства України й еволюції кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України: 1) період Київської Русі (X–XIII ст.ст.); 2) Польсько-литовський період (XIV ст. – середина XVII ст.); 3) період перебування України в складі

Російської імперії (середина XVII ст. – 1917 р.); 4) радянський період (1917–1991 рр.); 5) сучасний період (з 1991 року).

2. Історія розвитку національного законодавства з проблем кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України свідчить про те, що дійсний її розвиток розпочався наприкінці XIX століття, коли завершилося формування пенітенціарної системи, що поставило питання про вдосконалення кримінально-правової охорони її нормального функціонування.

У Кримінальному Уложенні 1903 р. вперше з'явилася окрема Глава VII «Про протидію правосуддю», до якої були включені склади злочинів (статті 173–177), що передбачали відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, а саме за звільнення арештанта з-під варти чи з місця ув'язнення або сприяння їх втечі, за звільнення особи, яка відбувала каторгу; за вчинення втечі засудженими з місця ув'язнення або арештантами з-під варти, за втечу з поселення, каторги; за самовільне залишення особою визначеного їй, за законним розпорядженням влади, обов'язкового місця проживання; за самовільне перебування особи в місцях, в яких їй за законним розпорядженням влади, перебування заборонено; за самовільне використання особою права, якого вона позбавлена за вироком суду, що набрав законної сили; за самовільне повернення іноземця, який за законним розпорядженням влади, був висланий за кордон. При цьому не вважалися злочином втечі засуджених або арештантів, здійсненні ними шляхом самозвільнення без застосування насильства над вартою, або без пошкодження місця ув'язнення, навіть якщо втеча була вчинена за згодою з іншими арештантами.

У період 1917–1960 рр. відбувся стрімкий розвиток і вдосконалення норм, що регулюють порядок і умови виконання та відбування покарань, а також передбачають кримінальну відповідальність за ухилення від їх відбування.

КК УРСР 1960 р. передбачав більш широкий перелік злочинів, які посягали на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України. На момент набут-

тя ним чинності, він містив лише три статті, а саме: ст. 183 КК – втеча з місця ув'язнення або з-під варти, ст. 184 КК – втеча з місця заслання та ст. 185 КК – самовільне повернення висланого в місцевість, заборонену для проживання. Вказані злочини містилися у Главі VIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя».

У подальшому в результаті багаторічних дискусій, які виникали серед вчених та практичних працівників про створення ефективних умов виконання кримінальних покарань, вироблення дійових засобів боротьби з порушеннями вимог режиму відбування покарання та злочинними проявами засуджених під час відбування покарання, зокрема, на забезпечення кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби, було спрямовано низку законодавчих і організаційних заходів, серед яких важливе значення мало встановлення кримінальної відповідальності за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудова установ (ст. 69¹), за ухилення від відбування покарання засудженого, якому дозволено короткостроковий виїзд з місця позбавлення волі (ст. 183¹), за невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 183²), за злісну непокору вимогам адміністрації виправно-трудова установи (183³).

Серед постпенітенціарних заходів попередження рецидиву злочинів виправно-трудова законодавство передбачало спостереження, проведення виховної роботи і нагляд стосовно окремих категорій звільнених з ВТУ. Найбільш жорстким заходом постпенітенціарного контролю був адміністративний нагляд, за порушення вимог якого була встановлена адміністративна та кримінальна відповідальність.

На сьогодні норми, що передбачають відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України, потребують змін з урахуванням науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій вчених та проблем їх застосування на практиці. Виявляється також необхідність у прийнятті Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кри-

мінальних справ нової постанови у справах про злочини, що посягають на нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань засудженими, а також здійснення заходів постпенітенціарного впливу на осіб, звільнених з виправних колоній, яка б забезпечувала однакове застосування статей 389, 390, 391–393, 395 КК України при розгляді судами відповідних справ і давала тлумачення основних понять, що в них містяться.

3. Визначені поняття, структура та елементи нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. Зокрема, під нормальною діяльністю органів і установ пенітенціарної служби України мається на увазі встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує фізичну ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу та їх близьких, посадових осіб та громадян, які знаходяться на території колонії; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених; забезпечення здоров'я засуджених, залучення засуджених до суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання.

Кримінально-правовій охороні підлягають суспільні відносини, що складаються в процесі діяльності органів і установ пенітенціарної служби, яка спрямована на досягнення цілей покарання: виправлення і ресоціалізацію засуджених, попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і персоналом. Діяльність цих органів і установ може бути визнана нормальною, якщо в процесі їх функціонування безперервно реалізуються цілі покарання.

До елементів кримінально-виконавчих правовідносин, які фактично визначають нормальне, правильне функціонування органів і установ пенітенціарної служби України, належать: 1) законна діяльність органів і установ виконання покарань, які реалізують цілі покарання щодо за-

суджених; 2) забезпечення діяльності органів і установ виконання покарань висококваліфікованим кадровим потенціалом; 3) попередження злочинів з боку засуджених; 4) попередження злочинів та інших правопорушень з боку персоналу.

4. Діяльність органів, що виконують кримінальні покарання, тісно пов'язана з роботою органів досудового слідства, прокуратури і суду. Цей зв'язок випливає з того, що діяльність всіх перерахованих органів підпорядкована одній меті – протидії злочинності в нашій країні. Відносини між різними органами, які протидіють злочинності, характеризуються взаємозв'язком і взаємозалежністю: чим успішніше виконує свої функції один орган, тим успішніша діяльність інших. Це положення вірно не тільки в сенсі залежності діяльності органів, які протидіють злочинності на заключних етапах, від діяльності органів, що ведуть таку діяльність на початкових етапах, але й навпаки.

В останній час особлива увага приділяється взаємодії органів і установ виконання покарань, територіальних органів внутрішніх справ та центрів зайнятості населення щодо надання особам, звільненим від відбування покарання, допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні, соціальній адаптації. Така взаємодія має на меті надання особам, звільненим від відбування покарання, сприяння у відновленні в соціальному статусі повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

5. Поняття «персонал» розглядається в широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі це поняття охоплює всіх осіб, які виконують трудові функції у відповідних органах, підприємствах, установах і організаціях ДПтС України та будь-яких їх структурних підрозділах. Персонал ДПтС України – це сукупність осіб, які обіймають відповідно до штатного розкладу посади у структурі відповідних органів, підприємств, установ і організацій ДПтС України, мають спеціальні звання (або працюють за трудовим договором чи контрактом), володіють моральними та діловими якостями, відповідною мотивацією та необхідними здібностями, що дозволяють їм на професійній основі забезпечувати реалі-

зацію завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, і які у зв'язку з цим користуються певними правами, обов'язками та гарантіями працівників ДПтС України.

У вузькому значенні під персоналом розуміють осіб, які на підставі укладеного трудового договору (контракту) обіймають посади в органах, підприємствах, установах та організаціях ДПтС України.

При цьому слід розділити персонал кримінально-виконавчих установ на дві категорії, які мають вирішальні різні завдання і звідси неоднаковий правовий статус: співробітники кримінально-виконавчих установ, які мають спеціальні звання рядового і начальницького складу, та робітники і службовці персоналу виправних установ.

6. Розглядаючи недоліки та заходи з удосконалення кадрового забезпечення пенітенціарної служби України, відзначається, що перш за все, це проблема професійної деформації. Персонал є найбільш вразливою категорією працівників, і він найбільш суттєво піддається професійній деформації. На нашу думку, і як це впливає із пропозицій багатьох науковців, необхідно періодично (наприклад, один раз на 2-3 роки) проводити переатестацію практичних працівників ДПтС України на предмет професійної придатності та надавати професійну, медичну та психологічну допомогу особам, які стали жертвами професійної деформації.

7. Пенітенціарна злочинність є складовою частиною злочинності в цілому і рецидивної зокрема, характеризується особливою структурою і фактично має самостійну форму, здійснює значний негативний вплив на нормальну діяльність пенітенціарної системи. Цей різновид злочинності характеризується такими ознаками: специфічним місцем вчинення злочину (виправні колонії, виховні колонії, слідчі ізолятори); своєрідним суб'єктом злочину (тільки особа, засуджена до позбавлення волі); його спрямованістю проти інших засуджених або проти персоналу установи. Причинний комплекс пенітенціарних злочинів також є специфічним, а кримінальна субкультура в умовах ізоляції від суспільства має значний криміногенної потенціал.

Причини і умови злочинів, учинених засудженими, можуть відрізнятися залежно від виду учиненого злочину, але певні чинники є спільними для всіх злочинів. Протидія та запобігання злочинам передбачає комплекс загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення злочинів.

8. Нормальна діяльність ДПтС України неможлива без цілеспрямованої і відповідальної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань. І якщо з боку персоналу допускаються правопорушення, тоді руйнується головна функція служби – досягнення цілей покарання. Тому розкриттю та протидії таких протизаконних дій персоналу має бути приділена першорядна увага, проаналізована кримінологічна характеристика, розкриті причини та умови вчинення злочинів з боку персоналу і розроблені дієві та ефективні заходи з викорінення цього явища.

При аналізі характеристик особистості співробітників ДПтС України, які вчинили злочини, ми отримали кримінологічний портрет такої особи – це особа у віці близько 30 років, яка має середню або середню спеціальну освіту, в основному у середовищі інспекторського складу виправної або виховної колонії. Він має звання рядового чи молодшого начальницького складу, прослужив у ДПтС України від року до трьох років, характеризується найчастіше позитивно, але в той же час ця особа не виділяється серед колег.

9. До заходів індивідуальної профілактики діяльності співробітників установ пенітенціарної служби, з боку яких реально можна очікувати вчинення злочинів, слід віднести: виявлення об'єктів індивідуальної профілактики злочинів, індивідуальне прогнозування; постановка співробітників, від яких реально можна очікувати вчинення злочинів, на спеціальний організований облік; всебічне і глибоке вивчення особистості співробітників, відносно яких здійснюється профілактика, та умов їх життєдіяльності; індивідуалізація заходів профілактичного впливу; безпосереднє недопущення вчинення профілакуємою особою злочинів; ліквідація, нейтралізація і ослаблення дії на співробітників негативних соціальних факторів і активізація дії позитив-

них; здійснення заходів впливу на профілактуючих з метою досягнення необхідних суб'єкту профілактики змін в особистості; контроль суб'єкта за станом процесу індивідуальної профілактики злочинів, вчинених співробітниками ДПтС України.

10. Визначення безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, здійснюється через встановлення їх видового об'єкта, під яким ми розуміємо суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність органів і установ пенітенціарної служби України з приводу належного порядку виконання і відбування покарань, а також здійснення заходів постпенітенціарного впливу на осіб, звільнених з виправних колоній.

Злочини, передбачені статтями 392 і 393 КК України, належать до двооб'єктних злочинів, оскільки в результаті їх вчинення шкода заподіюється й іншим об'єктам кримінально-правової охорони. При цьому ст. 392 КК передбачає додатковий необхідний (обов'язковий) безпосередній об'єкт, а ст. 393 КК – додатковий факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт. Потерпілий у ст. 392 КК є обов'язковою ознакою складу цього злочину, а у ст. 393 КК – факультативною.

11. Запропоновано покласти здійснення постпенітенціарного (адміністративного) нагляду на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи поліції.

12. Аналізуючи об'єктивну сторону злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, автор вказує, що вони вчиняються як шляхом активної форми поведінки – дії, так і пасивної – бездіяльності. При цьому дії можуть бути як простими, так і складними, а деякі з них складаються з низки дійових актів. За конструкцією вказані злочини належать до так званих злочинів з формальним складом, в яких об'єктивна сторона обмежується лише характеристикою дії або бездіяльності, а наслідки виводяться за межі складу злочину. Для визнання наявності закінченого злочину достатньо лише виконання зазначеної у законі відповідної дії або бездіяльності. Диспозиції злочинів

сукупності є бланкетними, оскільки конкретні ознаки суспільно небезпечних діянь в законі повністю не розкриваються, а закон відсилає для встановлення їх змісту до інших нормативно-правових актів, які не є законами про кримінальну відповідальність.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів, що розглядаються, є час їх вчинення – строк відбування певного виду покарання (389, 390, 391, 392, 393 КК України), строк перебування під вартою (393 КК України), строк, на який встановлено поступенітенціарний (адміністративний) нагляд (395 КК України), а також місце їх вчинення, яким можуть бути кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри), кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії), спеціальні виховні установи (виховні колонії), арештні доми, установи для попереднього ув'язнення, обране піднаглядним місце постійного проживання. Ці злочини є триваючими.

13. З суб'єктивної сторони злочини, передбачені статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Враховуючи те, що склад цього злочину є формальним, виключається можливість його вчинення з непрямым умислом або з необережності. Зміст прямого умислу при вчиненні цих злочинів полягає в тому, що винний усвідомлює суспільну небезпеку і фактичні обставини вчинення ним діянь, що порушують встановлений нормами кримінально-виконавчого законодавства України порядок відбування покарання, тримання осіб, взятих під варту, та нагляду за ними у місцях попереднього ув'язнення, а також порядок здійснення заходів поступенітенціарного впливу на осіб, звільнених з виправних колоній, і бажає їх вчинити.

У злочинах, передбачених ст. 389, ч. 2 та ч. 3 ст. 390, 392, 395 КК України, обов'язковою ознакою їх суб'єктивної сторони є мета. Крім цього, у злочині, передбаченому ст. 392 КК України, обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони є також мотив.

14. Суб'єкт злочинів сукупності є спеціальним. Ним є засуджений, який відбуває певний вид покарання, або особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд. Обме-

ження щодо застосування до особи того чи іншого виду покарання або встановлення адміністративного нагляду визначають її можливість бути суб'єктом злочинів, що розглядаються. Не можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 393 КК України, особи, які перебувають у попередньому ув'язненні, відносно яких обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або відносно яких як тимчасовий запобіжний захід застосовано короткочасне затримання в порядку, передбаченому КПК України, особи, до яких арешт застосовано як захід адміністративного або дисциплінарного стягнення, а також особи, які відбувають покарання за неправосудним вироком.

15. Кваліфікуючі ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 393 КК України, є ознаками складу злочину, що свідчать про серйозну зміну в бік підвищення рівня суспільної небезпеки діяння порівняно з тією, яка виражена ознаками основного складу злочину. Кваліфікуючі ознаки втечі фактично розглядаються як рівноцінні, що, на нашу думку, представляється несправедливим. Тому вважаємо виправданим виділення кваліфікованого та особливо кваліфікованого складу втечі з перерахуванням обставин, які особливо впливають на підвищення ступеня її суспільної небезпеки та встановлення відповідної диференціації межі їх караності.

16. Запропоновані напрями вдосконалення чинного законодавства України кримінального циклу, яке має відбуватися шляхом: 1) кардинальної зміни основних положень та інститутів кримінального права, розробки нових і прийняття їх у відповідності з національною практикою та світовими стандартами; 2) розробки і прийняття Закону України про кримінальні проступки; 3) вдосконалення норм, що забезпечують кримінально-правову охорону пенітенціарної діяльності в період дії сучасного кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального закону.

17. Підкреслюється, що нормальній діяльності органів і установ пенітенціарної служби України певною мірою сприяє і законслухняна поведінка засуджених у період відбування ними покарання, а також успішний процес соціальної адаптації засуджених після звільнення від відбування покарання.

18. Відзначається необхідність створення єдиного органу, який би займався трудовим облаштуванням звільнених осіб, здійснював реалізацію питань працевлаштування та інших питань, пов'язаних із соціальною адаптацією. Утворити цей орган слід при місцевих органах самоврядування. Таким органом могли б стати центри соціальної адаптації, до обов'язків яких у ракурсі даних проблем входили б виявлення через відповідні підрозділи органів внутрішніх справ і відділи виконкомів місцевих рад всіх категорій звільнених із кримінально-виконавчих установ і виправних центрів, їх прописка, постановка на облік, трудове влаштування на підприємства, організації з урахуванням працездатності звільненого із наявної спеціальності, контроль за його поведінкою в побуті й на виробництві, організація виховної роботи, вжиття заходів щодо осіб, які ухиляються від суспільно корисної праці.

19. Враховуючи наведені висновки, пропонується внести такі зміни та доповнення до законодавства:

– *викласти ст. 392 КК України в такій редакції:*

«Стаття 392 КК України. Перешкоджання нормальній діяльності органів і установ виконання покарань

1. Погроза вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна, розповсюдження відомостей, що ганьблять працівника органу чи установи виконання покарань або його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також відносно засудженого або його близьких родичів з метою перешкоджання його виправленню або помсти за сприяння працівнику органу чи установи виконання покарань або працівнику правоохоронного органу, – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Застосування за тих саме обставин до осіб, зазначених у частині першій цієї статті, насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

3. Застосування за тих саме обставин до осіб, зазначених у частині першій цієї статті, насильства, що є небезпе-

чним для життя чи здоров'я, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою, а також створення організованої групи з метою застосування насильства щодо засудженого або працівника органу чи установи виконання покарань, – караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років».

– *викласти ст. 393 КК України в такій редакції:*

«Стаття 393 КК України. Самовільне залишення місця відбування покарання

1. Самовільне залишення місця відбування покарання, вчинене особою, яка відбуває покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні або позбавлення волі, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства, – караються позбавлення волі на строк від трьох до шести років.

3. Дії, передбачені частинами першою чи другою цієї статті, якщо вони вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я іншої особи, або поєднані із заволодінням зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями чи з їх використанням, або із застосуванням насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

– *викласти ст. 389 КК України в такій редакції:*

«Стаття 389. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі

1. Ухилення від сплати штрафу або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю особою, яка відбуває ці види покарань, – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ухилення від відбування громадських чи виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців особою, яка відбуває ці види покарань, – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років».

– у статті 395 КК України абзаци другий викласти в такій редакції:

«караються громадськими роботами на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, виправними роботами на строк до двох років, арештом на строк до шести місяців, обмеженням волі на строк до двох років, позбавленням волі на строк до двох років».

– доповнити ст. 71 КК України положенням такого змісту:

«До осіб, засуджених до позбавлення волі, часткове приєднання невідбутої частини покарання застосовується лише в тому випадку, якщо неможливо повністю приєднати невідбуту частину позбавлення волі за попереднім вироком».

– доповнити ст. 135 КВК України положенням такого змісту:

«Заходи стягнення у виді поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або карцер призначаються судом за поданням адміністрації виправної колонії, а переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) – з обов'язковим погодженням із спостережною комісією».

– у ч. 3 ст. 100 КВК України:

слова «центральною виконавчою владою, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань» замінити словом «судом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаджян А. В. Пенитенциарная преступность: детерминизм, антикриминогенное воздействие : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андраник Владимирович Абаджян. – М., 2001. – 185 с.
2. Абрамкин В. Административный порядок и тюремный закон [Электронный ресурс] / Валерий Абрамкин // Центр содействия реформе уголовного правосудия. Тюрма и воля. – Режим доступа : <http://old.prison.org/nravy/zakon/doc001.htm>.
3. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая : учебник. – М. : ЦОКР МВД России, 2009. – 264 с.
4. Азарян Е. Р. Преступление. Наказание. Правопорядок / Е. Р. Азарян. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 229 с.
5. Акутаев Р. М. Латентная преступность: актуальность проблемы и понятие / Р. М. Акутаев // Государство и право. – 1997. – № 12. – С. 79–87.
6. Алексеев А. И. Криминология. Курс лекций / А. И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1999. – 340 с.
7. Алихаджиева И. С. Уголовное право: история и современность. Вопросы общей части : учебное пособие / И. С. Алихаджиева, Т. Г. Даурова, О. А. Лиценбергер ; под ред. Т. Г. Дауровой. – Саратов, 2001. – 224 с.
8. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія / П. П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.
9. Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Анисимков. – Москва; Саратов, 1998. – 45 с.
10. Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Валерий Михайлович Анисимков. – Саратов, 1998. – 314 с.
11. Антонов А. Д. Принципы криминализации общественно-опасных деяний в уголовно-правовой науке / А. Д. Антонов // Вестн. МГУ. Сер. 11 : Право. – 2000. – № 4. – С. 79–90.

12. Антонян Ю. М. Насилие среди осужденных : учебное пособие / Ю. М. Антонян, И. Б. Бойко, В. А. Верещагин ; под ред. Ю. М. Антоняна. – М. : Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. – 116 с.

13. Архів Іллічівського районного суду м. Маріуполя, справа № 1-0520-312-2012.

14. Архів Кагарлицького районного суду Київської області, справа № 1-145-12.

15. Архів Київського районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим, справа № 1-80/11.

16. Архів Корабельного районного суду м. Миколаєва, справа № 1-563-11.

17. Архів Першотравневого районного суду м. Чернівців, справа №1-138/2012.

18. Архів Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим, справа № 116/388/13-к.

19. Баганець О. Переваги та недоліки нового КПК. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до проекту нового Кримінального процесуального кодексу України / О. Баганець // Юридичний вісник України. – 2012. – № 10. – С. 6–7.

20. Бажанов М. И. Избранные труды / М. И. Бажанов ; [сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитоновна, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Тацкий]. – Харьков : Право, 2012. – 1244 с.

21. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М. И. Бажанов. – Харьков : Право, 2000, – 128 с.

22. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М. И. Бажанов. – Киев : Вища школа, 1980. – 216 с.

23. Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия : учебное пособие / М. И. Бажанов. – Х. : Юрид. ин-т, 1986. – 43 с.

24. Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя: Конспект лекцій / М. І. Бажанов. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. – 29 с.

25. Балкаров Б. Ответственность за незаконную передачу запрещенных предметов / Б. Балкаров // Советская юстиция. – 1990. – № 8. – С. 22.

26. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник / О. М. Бандурка, В. О. Соболев. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.

27. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Є. Ю. Бараш. – Х., 2012. – 39 с.

28. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності

установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Євген Юхимович Бараш. – Х., 2006. – 232 с.

29. Бараш Є. Ю. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби: поняття та структура / Є. Ю. Бараш // Право і безпека. – 2010. – № 4 (36). – С. 75–80.

30. Бахрах Д. Н. Административный проступок и преступление / Д. Н. Бахрах // Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : СвЮИ., 1983. – С. 8–23.

31. Бачурин Э. А. Специальный субъект преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Эрнест Альбертович Бачурин. – Красноярск, 2005. – 228 с.

32. Безносов С. П. Профессиональная деформация личности / С. П. Безносов. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.

33. Безносов С. П. Теоретические основы изучения профессиональной деформации личности / С. П. Безносов. – СПб. : Речь, 1995. – 283 с.

34. Бектибаев Д. Б. Ответственность за преступления против социалистического правосудия по УК Казахской ССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. Б. Бектибаев. – Алма-Ата, 1962. – 23 с.

35. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 176 с.

36. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. С. Берзін. – К., 2004. – 20 с.

37. Бессонова А. В. Уголовно-правовая ответственность за злостное нарушение правил административного надзора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Бессонова. – Свердловск, 1973. – 21 с.

38. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Євген Миколайович Бодюл. – К., 2005. – 233 с.

39. Борисов В. И. Решение вопросов особенной части в новом уголовном кодексе Украины / В. И. Борисов // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая – 1 июня 2001 г. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 76–81.

40. Боровиков В. Б. Уголовная ответственность за злостное нарушение правил административного надзора лицами, освобожденными из места лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Б. Боровиков. – М., 1975. – 25 с.

41. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 275 с.
42. Бринзанська О. В. Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань: співрозмірність злочину та покарання / О. В. Бринзанська // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 549–555.
43. Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на діяльність установ кримінально-виконавчої системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Василівна Бринзанська. – К., 2012. – 221 с.
44. Буденко Н. И. Основы управления в органах внутренних дел : учебник / Н. И. Буденко, Г. П. Герт, А. П. Коренев и др. ; под ред. А. П. Коренева. – 4-е изд., с изм. и доп. – М. : Моск. акад. МВД России; Щит, 2002. – 396 с.
45. Букалов О. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2007 : доповідь / О. Букалов. – Донецьк : Денецький Меморіал, 2008. – 34 с.
46. Букетов А. В. Работа с сотрудниками ОВД по профилактике профессиональной деформации / А. В. Букетов. – М. : МВД РФ, 1992. – 193 с.
47. Бурдін В. М. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України / В. М. Бурдін // Життя і право. – 2004. – № 2. – С. 74–78.
48. Бушуев И. А. Исправительные работы / И. А. Бушуев. – М. : Юрид. лит., 1968. – 200 с.
49. Гуськов В. Борьба с преступностью среди осужденных к исправительным работам / В. Гуськов // Социалистическая законность. – 1965. – № 10. – С. 58.
50. Коваленко В. Кримінально-правові засоби боротьби зі злісною непокорю засуджених законним вимогам адміністрації виправної колонії / В. Коваленко, О. Колб // Право України. – 2010. – № 9. – С. 207–211.
51. Валькова Є. В. Особливості визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя / Є. В. Валькова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 344–348.
52. Василець В. Б. Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудогих установ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Б. Василець. – Київ, 1996. – 20 с.
53. Васильев А. И. Правовые основы применения мер поощрения и взыскания к осужденным к лишению свободы / А. И. Васильев. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1982. – 93 с.

54. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Карпачової Н. на представленні у Верховній Раді України щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (18 квітня 2003 року) // Голос України. – 2003. – 10 черв. – С. 10.
55. Владимиров В. А. О квалификации действий, дезорганизующих работу исправительно-трудовых учреждений / В. А. Владимиров, А. П. Романов // Советское государство и право. – 1964. – №7. – С. 143–148.
56. Владимиров В. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву. Лекция : учебное пособие / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. – М. : НИИРИО ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
57. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 3-е с дополнениями. – СПб. – Киев : Изд-е книгопродавца Н. Я. Оглоблина, 1900. – 667 с.
58. Власов И. С. Об объекте преступлений против правосудия / И. С. Власов // Ученые зап. ВНИИ СЗ. – Вып. 1 (18). – М., 1964. – С. 95–106.
59. Власов И. С. Ответственность за преступления против правосудия / И. С. Власов, И. М. Тяжкова. – М. : Юрид. лит., 1968. – 136 с.
60. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 336 с.
61. Военно-уголовное право : учебник / Х. М. Ахметшин, И. Ю. Белый, Ф. С. Бражник и др. ; под ред. Х. М. Ахметшина, О. К. Зателепина. – М. : За права военнослужащих, 2008. – Серия «Право в вооруженных силах – консультант», Вып. 93. – 384 с.
62. Волков Б. С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 152 с.
63. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины / С. Б. Гавриш. – Проблемы теории и развитие законодательства. – Х. : Основа, 1994. – 640 с.
64. Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Андрій Олександрович Галай. – Ірпінь, 2003. – 229 с.
65. Галай А. О. Поняття персоналу пенітенціарних установ / А. О. Галай // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень КІВС. – 2000. – № 5. – С. 34–40.
66. Галай А. О. Шляхи реформування пенітенціарної політики України в сфері діяльності персоналу пенітенціарних

установ / А. О. Галай // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень КІВС. – 1999. – № 4. – С. 6–9.

67. Галиакбаров Р. Р. Квалификация групповых преступлений / Р. Р. Галиакбаров. – М. : Юрид. лит., 1980. – 80 с.

68. Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство / И. М. Гальперин // Основные направления борьбы с преступностью. – М., 1975. – С. 47–76.

69. Гарафутдинов М. Р. Ответственность за побег из мест лишения свободы, предварительного заключения или из-под стражи по уголовному праву Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Марат Рафикович Гарафутдинов. – Казань, 1995. – 281 с.

70. Гаухман Л. Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР / Л. Д. Гаухман. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 159 с.

71. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления / Л. Д. Гаухман. – М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.

72. Гель А. Про окремі недоліки в конструкції складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України (злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи) / А. Гель // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 35–38.

73. Герасименко В. П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / В. П. Герасименко – Х., 2007. – 20 с.

74. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 127 с.

75. Голобородько И. «Приговор» пенитенциарной службе Украины [Электронный ресурс] / Ирина Голобородько // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу : <http://khp.org/index.php?id=1310751262>.

76. Горобцов В. И. Об уголовной ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / В. И. Горобцов // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе : межвуз. сборн. науч. трудов. – Свердловск : Свердловский юридический институт, 1985. – С. 72–80.

77. Гравина А. А. Судебная практика по делам об уклонении от отбывания исправительных работ / А. А. Гравина // Научный комментарий судебной практики за 1969 год. – М. : Юрид. лит., 1970. – С. 180–193.

78. Гречанюк С. К. Шляхи удосконалення діяльності персоналу пенітенціарних установ при організації виховно-

виправного процесу / С. К. Гречанюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 134–137.

79. Гришаев П. И. Влияние социальных условий на преступность / П. И. Гришаев. – М. : ВЮЗИ, 1984. – 45 с.

80. Гришаев П. И. Советская криминология : курс лекций / П. И. Гришаев. – М. : ВЮЗИ, 1975. – 95 с.

81. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В. К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – 165 с.

82. Громов В. Г. Криминогенность мест лишения свободы и её нейтрализация : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Владимир Геннадьевич Громов. – Саратов, 2009. – 447 с.

83. Громов В. Г. Основы криминологии и профилактики преступлений : учебное пособие / А. Н. Варыгин, В. Г. Громов, О. В. Шляпникова. – Саратов : СЮИ МВД РФ, 2000. – 128 с.

84. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М. : Юридическая литература, 1990. – 304 с.

85. Гуськова В. А. Предложения по совершенствованию законодательства об исправительных работах / В. А. Гуськова, Л. Г. Крахмальник // Проблемы совершенствования советского законодательства. – 1975. – № 3. – С. 118–127.

86. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости / П. С. Дагель // Правоведение. – 1975. – № 4. – С. 67–74.

87. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве: Учебное пособие / П.С. Дагель. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. – 132 с.

88. Дані про стан злочинності та правопорушень, учинених персоналом органів і установ виконання покарань ДКВС України у 2005–2010 рр. // Лист Державної пенітенціарної служби України. – 2011. – 27 січ. – № 622/лс. – 100 с.

89. Даньшин И. Н. За преступление – наказание / И. Н. Даньшин. – Харьков : Вища школа, 1975. – 104 с.

90. Даньшин И. Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву / И. Н. Даньшин. – Харьков : Изд-во Харьковского ун-та, 1971. – 192 с.

91. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М. : Юридическая литература, 1973. – 200 с.

92. Дебольский М. Г. Программа социально-психологического тренинга и подготовка сотрудников ИТУ к профессиональному общению с осужденными / М. Г. Дебольский. – М. : ФСИН РФ, 1994. – 92 с.

93. Дебольский М. Г. Психологический анализ взаимоотно-

ношений между администрацией ИТУ и осужденными / М. Г. Дебольский // Педагогическое наследие А. С. Макаренко и проблемы воспитания осужденных : материалы Всесоюзной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения А. С. Макаренко (22–24 декабря 1977 г.). – Рязань : НИИРИО РВШ МВД СССР, 1978. – С. 148–149.

94. Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. – М. : Гос. издат-во политической литературы, 1957. – 627 с.

95. Демидов О. Г. Уклонение от наказания (Уголовно-правовой и криминологический аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олег Геннадьевич Демидов. – Рязань, 2004. – 189 с.

96. Демина О. А. Уголовно-правовое регулирование ответственности за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества (ст. 321 УК РФ): состояние и перспективы совершенствования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олеся Александровна Демина. – Краснодар, 2009. – 179 с.

97. Демченко Г. В. Наказание по Литовскому Статуту в его трех редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.): Исследование. Часть первая / Г. В. Демченко. – Киев : Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – 273 с.

98. Демченко С. До гуманної в'язниці [Електронний ресурс] / Сергій Демченко // Українська правда. Економічна правда. – 2013. – 26 серп. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2013/08/26/391329/>.

99. Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211-1 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Ф. Денисов. – К., 1996. – 22 с.

100. Державна програма покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006–2010 роки : затв. постановою Кабінету Міністрів України № 1090 від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2315.

101. Детков М. Г. Тюрмы, лагеря и колонии России / М. Г. Детков. – М. : Вердикт-1М, 1999. – 448 с.

102. Дідик С. Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення) / С. Є. Дідик // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 318–321.

103. Діяльність органів прокуратури з протидії злочинам, що вчиняються у виправних колоніях : наук.-практ. посіб. / В. А. Горан, О. О. Карпенко, О. О. Книженко та ін. ; за заг. ред. Г. П. Середи. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 234 с.

104. Добровольская Т. Н. Понятие советского социалисти-

ческого правосудия / Т. Н. Добровольская // Ученые зап. ВИЮН. – М., 1963. – Вып. 16. – С. 3–45.

105. Дука О. А. Взаємовідносини персоналу установ виконання покарань і засуджених / О. А. Дука, Л. В. Заславська // Формування позитивного соціально-психологічного мікроклімату в середовищі засуджених і персоналу установ виконання покарань : матеріали круглого столу (07 вересня 2011 року, Біла Церква). – Біла Церква. – 2011. – С. 177–187.

106. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов ; отв. ред. : М. Д. Шаргородский. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 315 с.

107. Егоров В. И. Уголовная ответственность за побег из места заключения или из-под стражи : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Рязанская высшая школа МВД СССР, 1984. – 96 с.

108. Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания уголовных наказаний : учебное пособие / В. И. Егоров. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1985. – 76 с.

109. Егоршин А. Л. Управление персоналом : учеб. для вузов / А. Л. Егоршин. – 3-е изд. – Н. Новгород : НИМБ, 2001. – 607 с.

110. Елеонский В. Ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы / В. Елеонский // Советская юстиция. – 1979. – № 7. – С. 9–10.

111. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений / В. П. Емельянов. // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 67–77.

112. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.

113. Ершов В. Н. Административные проступки в советской розничной торговле и борьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Н. Ершов. – М., 1955. – 16 с.

114. Ефимов М. Ответственность за побег из места заключения или из-под стражи / М. Ефимов, Ю. Калинин // Советская юстиция. – 1974. – № 16. – С. 21–22.

115. Назимко Є. Історичний метод та проблеми періодизації історії розвитку інституту покарання неповнолітніх / Єгор Назимко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 1 (5). – С. 47–57.

116. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила від 12.02.1987 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

117. Жуйков А. Л. Уголовная ответственность за побег из

места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Леонидович Жуйков. – Нижний Новгород, 2008. – 214 с.

118. Журавлев М. П. Правонарушения и дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы / М. П. Журавлев, И. В. Каретников, Л. Н. Гаврилов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – 26 с.

119. Журавлев М. П. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности / М. П. Журавлев, Г. А. Аванесов, В. Е. Квашиш, А. А. Новиков. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1970. – 144 с.

120. Журавська З. В. Кримінально-правові та віктимологічні засади протидії злочинності у місцях позбавлення волі / З. В. Журавська // Держава та регіони : наук.-вироб. журн. – 2010. – № 3. – С. 152–157.

121. Журавська З. В. Основні детермінанти протиправної поведінки персоналу виправних колоній України / З. В. Журавська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 296–300.

122. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

123. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

124. Загородников Н. И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н. И. Загородников // Труды военно-юридической академии. – 1951. – Вып. 13. – С. 32–46.

125. Загородников Н. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел : учебное пособие / Н. И. Загородников. – М. : Изд-во МВШМ МВД СССР, 1979. – 100 с.

126. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

127. Захаров В. П. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі : монографія / В. П. Захаров, О. Г. Колб, С. М. Мирончук, Л. І. Міліщук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Луцьк : Вид-во П-ця В. П. Іванюка, 2007. – 442 с.

128. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 83 с.

129. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. /

упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків, 2014. – 456 с.

130. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – X. : Одісей, 2003. – 432 с.

131. Зелинский А. Ф. Квалификация повторных преступлений / А. Ф. Зелинский. – Волгоград, 1976. – 54 с.

132. ЗЗ УРСР. – 1932. – № 20–21. – Ст. 131.

133. Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : Фінн, 2008. – 336 с.

134. Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно-опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, – 1978. – С. 102–119.

135. Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета / Г. А. Злобин // Сов. гос-во и право. – 1980. – № 1. – С. 70–76.

136. Злобин Г. А. Социальная обусловленность уголовного закона и научное обеспечение нормотворчества / Г. А. Злобин, Н. Ф. Кузнецова // Сов. гос-во и право. – 1976. – № 8. – С. 76–83.

137. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 264 с.

138. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький та ін. ; за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – X. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.

139. Зубарев С. М. Теория и практика контроля за деятельностью персонала пенитенциарной системы : монография / С. М. Зубарев. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 331 с.

140. Иванов В. Д. Вопросы борьбы с посягательствами против правосудия в деятельности органов суда и следствия Казахской ССР : учебное пособие / В. Д. Иванов. – Караганда : Караганд. ВШ МВД СССР, 1975. – 46 с.

141. Иванова Е. Н. Предупреждение уклонения от отбывания в исправительных колониях общего и строгого режимов (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Николаевна Иванова. – М., 1998. – 147 с.

142. Иванова Е. Н. Предупреждение уклонения от отбывания наказания в исправительных колониях общего и строгого режимов (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.Н. Иванова – М., 1998. – 24 с.

143. Иванова С. И. Ответственность за уклонение от отбывания уголовного наказания : учебное пособие / С. И. Иванова. – Тюмень : Изд-во ТЮИ МВД России, 2007. – 74 с.

144. Итоги эксперимента // Исправительно-трудовые учреждения: Бюллетень ВНИИ МВД СССР. – 1976. – № 1. – С. 52–56.
145. Ишигеев В. С. Пенитенциарные преступления: характеристика, предупреждение, ответственность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Владимир Степанович Ишигеев. – Иркутск, 2004. – 331 с.
146. Иваненко І. В. Бандитизм як прояв організованої злочинності / І. В. Иваненко // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності : зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – Одеса : ФЕНИКС, 2003. – С. 164–171.
147. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19.12.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 90.
148. Інструкція про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Затв. наказом Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту України з питань виконання покарань № 1303/203 від 04.11.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 103.
149. Інформаційний бюлетень ДДУВП. – К., 2000. – № 5. – С. 14.
150. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2014 році. – К. : ДПтС України, 2014. – 58 с.
151. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності ДПтС України (станом на 1 листопада 2014 року) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : http://kvs.gov.ua/Dost_public/Buklet.pdf.
152. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 2013 рік [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/703648>.
153. Калашник Н. Пенітенціарна система України – шляхом перетворень / Н. Калашник // Юридичний журнал. – 2010. – № 7. – С. 52–58.
154. Караев Т. Э. Повторность преступлений / Т. Э. Караев. – М. : Юрид. лит., 1983. – 104 с.
155. Каретников И. В. Обстоятельства, детерминирующие

преступность в исправительно-трудовых колониях : учебное пособие / И. В. Каретников. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1986. – 56 с.

156. Каретников И. В. Характеристика преступлений, совершаемых осужденными в исправительно-трудовых колониях : учебное пособие / И. В. Каретников. – М. : ВНИИ МВД России, 1986. – 60 с.

157. Карпец И. И. Наказание: Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – 287 с.

158. Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в уголовном праве / И. И. Карпец. – М., 1959. – 119 с.

159. Карпюк Г. Новий КПК прискорить реформу слідства [Електронний ресурс] / Г. Карпюк // Моменти. – 2011. – № 6. – С. 6–7. – (Додаток до газети «Іменем Закону»). – Режим доступу : <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/1526>.

160. Кедров Б. М. История науки и принципы ее исследования / Б. М. Кедров // Вопросы философии. – 1971. – № 9. – С. 78–79.

161. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Т. 1. Общая часть / А. Ф. Кистяковский. – Киев : Университетская типография, 1875. – 438 с.

162. Кім Ю. Після набуття чинності новим кодексом жити громадянам стане легше але можуть з'явитися проблеми в слідчих [Електронний ресурс] / Ю. Кім // Закон і Бізнес. – 2012. – № 17 (1056). – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/9199-noviy_kriminalniy_procesualniy_kodeks_ukraini_plyusi_y_minus.html.

163. Климов И. Изменить порядок замены исправительно-трудовых работ лишением свободы / И. Климов // Советская юстиция. – 1958. – № 1. – С. 40–41.

164. Книженко О. О. Актуальні питання злочинності у виправних колоніях / О. О. Книженко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2013. – № 1082, вип. 16. – С. 270–273.

165. Ковганич В. Злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи / В. Ковганич, А. Гель // Прокуратура, Людина, Держава. – 2004. – № 8. – С. 41–48.

166. Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В. М. Коган. – М. : Наука, 1983. – 184 с.

167. Коган В. М. Уровни анализа эффективности уголовно-правовых норм / В. М. Коган // Вопр. борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1979. – Вып. 30. – С. 49–59.

168. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

169. Кодекс Української РСР про адміністративні право-

порушення : Закон Української РСР від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

170. Козаченко И. Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка : текст лекции / И. Я. Козаченко, Т. А. Костарева, Л. Л. Кругликов. – Екатеринбург : Изд-во Урал. юрид. акад., 1994. – 59 с.

171. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / И. Я. Козаченко. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1987. – 232 с.

172. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Козаченко. – Одеса, 2012. – 38 с.

173. Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. П. Козирева. – К., 2007. – 22 с.

174. Койл Э. Подход к управлению тюрьмой с позиций прав человека: пособие для тюремного персонала / Эндрю Койл. – Лондон : Международный центр тюремных исследований, 2002. – 156 с.

175. Колб О. Г. Неналежне вивчення особи злочинця – одна з детермінант вчинення злочинів у місцях позбавлення волі / О. Г. Колб // Юридична Україна. – 2005. – № 3. – С. 69–72.

176. Колб О. Г. Персонал установ виконання покарань як суб'єкт кримінально-виконавчої політики / О. Г. Колб, В. В. Кондратішина // Держава та регіони. Серія : Право. – 2010. – Вип. 2. – С. 77–82.

177. Колб О. Г. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – 2-ге вид., випр. і перероб. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2008. – 210 с.

178. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.

179. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вікторія Вікторівна Кондратішина. – Львів, 2009. – 275 с.

180. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

181. Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В. П. Коняхин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 348 с.

182. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

183. Коржанский Н. И. Понятие непосредственного объекта преступления / Н. И. Коржанский // Советское государство и право. – 1978. – № 1. – С. 84–88.

184. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2001. – 432 с.

185. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.

186. Костарева Т. А. Квалифицирующее обстоятельство в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности) / Т. А. Костарева. – Ярославль, 1993. – 234 с.

187. Кострова М. Б. Язык уголовного закона: ясность, простота, доступность / М. Б. Косторова // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая – 1 июня 2001 г. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 163–172.

188. Костюк М. Ф. Общая характеристика побегов и факторов, способствующих их совершению / М. Ф. Костюк, В. А. Машнин. – Уфа, 1996. – 81 с.

189. Кошинець В. В. Підсумки роботи Державної кримінально-виконавчої служби України / В. В. Кошинець // Практика виконання альтернативних покарань: Інформ. бюлетень / за заг. ред. Н. Г. Калашник. – К. : ДДУПВП, 2008. – № 2. – С. 3–7.

190. Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іван Васильович Красницький. – Львів, 2005. – 220 с.

191. Крахмальник Л. Г. Некоторые вопросы правового регулирования исправительных работ без лишения свободы / Л. Г. Крахмальник // Советское государство и право. – 1965. – № 4. – С. 127–132.

192. Крахмальник Л. Г. Об ответственности за уклонение от исправительных работ / Л. Г. Крахмальник // Советская юстиция. – 1965. – № 16. – С. 8–9.

193. Кривошеин П. К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы) / П. К. Кривошеин. – К. : Вища школа, 1990. – 159 с.

194. Кривуля О. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О. М. Кривуля, В. М. Куц // Вісник університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Харків : Ун-т внутр. справ МВС України. – 1997. – Вип. 2. – С. 70–75.

195. Кригер Г. А. К вопросу о понятии объекта преступления

ния в советском уголовном праве / Г. А. Кригер // Вестник Московского университета. – 1955. – № 1. – С. 111–124.

196. Криминология : учебник / С. Б. Алимов, Ю. М. Антонян, С. П. Бузынова, А. И. Гуров и др. ; под ред. : В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юристъ, 1995. – 512 с.

197. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. М. Трубников, Я. О. Лантінов, О. М. Храмцов та ін. ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 448 с.

198. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

199. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / В. М. Трубников, В. І. Борисов, Я. О. Лантінов та ін. ; за заг. ред. проф. В. М. Трубникова. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 336 с.

200. Кримінальне право України. Судові прецеденти 1864–2007 / за ред. В. Т. Малайренка ; уклад. П. П. Пилипчук, С. І. Овчинников ; відпов. ред. Т. М. Роцька. – К. : Освіта України, 2008. – 1098 с.

201. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.

202. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25 – 26. – Ст. 131.

203. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.

204. Кримінальний кодекс УРСР. – К. : Держполітвидав УРСР, 1950. – 167 с.

205. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

206. Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жи. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.

207. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід та ін. ; за ред. В. М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. – 384 с.

208. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3 – 4. – Ст. 21.

209. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.

210. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. проф. В. В. Коваленка. – К. : Атіка-Н, 2011. – 368 с.

211. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

212. Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства – важное средство дифференциации ответственности / Л. Л. Кругликов // XXVII съезд КПСС и укрепление законности и правопорядка. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1987. – С. 122–125.

213. Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства как признаки состава преступления / Л. Л. Кругликов // Уголовно-правовые и процессуальные проблемы реализации уголовной ответственности : межвузовский сборник статей. – Куйбышев : Изд-во Куйбышев. ун-та, 1986. – С. 48–56.

214. Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений : учебное пособие / Л. Л. Кругликов, В. Н. Савинов. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – 88 с.

215. Кругликов Л. Л. О конструировании квалифицированных составов преступлений / Л. Л. Кругликов // Правоведение. – 1989. – № 2. – С. 43–49.

216. Кругликов Л. Л. Правовая природа квалифицирующих обстоятельств как средства дифференциации уголовной ответственности / Л. Л. Кругликов // Уголовная ответственность: проблемы содержания, установления, реализации : межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – С. 58–64.

217. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 296 с.

218. Крюкова О. Ю. Специальный субъект в преступлениях, посягающих на нормальное функционирование органов и учреждений, реализующих лишение свободы, арест, содержание под стражей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Юрьевна Крюкова. – М., 2010. – 211 с.

219. Кудрявцев В. Н. Дисциплина и ответственность: пути укрепления / В. Н. Кудрявцев, Б. М. Лазарев // Советское государство и право. – 1981. – № 6. – С. 67–76.

220. Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1951. – № 8. – С. 51–60.

221. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.

222. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.

223. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 303 с.

224. Кузнецов В. В. Особливості періодизації історії кримінального законодавства України / В. В. Кузнецов, М. В. Сийп-локі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2013. – № 3. – С. 95–98.

225. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 232 с.

226. Кулагин А. И. Действия, дезорганизующие работу исправительно-трудовых учреждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Кулагин. – М., 1972. – 20 с.

227. Кулешов Ю. И. Преступления против правосудия: понятие, система, юридический анализ и проблемы квалификации : учебное пособие / Ю. И. Кулешов. – Хабаровск : РИЦ ХГАЭП, 2001. – 152 с.

228. Курбатова Г. В. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. В. Курбатова. – Рязань, 2003. – 26 с.

229. Курбатова Г. И. Ответственность за действия, дезорганизующие работу исправительно-трудовых учреждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. И. Курбатова. – Свердловск, 1967. – 28 с.

230. Курс советского уголовного права : в 6 т. / А. Н. Игнатов, В. Ф. Кириченко, Ш. С. Рашковская и др. ; под ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1971. – Т. 6 : Часть Особенная : Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Военские преступления. – 560 с.

231. Курс советского уголовного права : в 6 т. / А. А. Пионтковский ; под. ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 : Часть Общая: Преступление. – 516 с.

232. Курс советского уголовного права. Часть Особенная : в 5 т. / Н. А. Беляев, В. К. Глистин, Н. С. Лейкина и др. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – Т. 4. – 558 с.

233. Курс уголовного права : учебник для вузов : в 5 т. /

Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении. – 624 с.

234. Кучера Г. Н. Оценка эффективности деятельности исправительно-трудовых учреждений, исполняющих наказание в отношении лиц, осужденных впервые к лишению свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Григорий Николаевич Кучера. – К., 1993. – 173 с.

235. Лантух А. М. Первоначальный этап расследования преступлений, совершаемых осужденными в ИТУ / А. М. Лантух. – Рязань : Изд. РВШ МВД СССР, 1976. – 76 с.

236. Лебедев А. Н. Об уголовной ответственности за злостное противодействие администрации исправительно-трудовых учреждений / А. Н. Лебедев // Вопр. совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. – С. 91–99.

237. Лебедев С. Я. Антиобщественные традиции, обычаи и их влияние на преступность : учебное пособие / С. Я. Лебедев. – Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1989. – 72 с.

238. Левертова Р. А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву : учебное пособие / Р. А. Левертова – Омск : НИиРИО Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. – 103 с.

239. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность / Н. С. Лейкина. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 128 с.

240. Лейкина Н. С. О включении в составы преступлений признаков, характеризующих личность преступника / Н. С. Лейкина // Правоведение. – 1966. – № 1. – С. 76–83.

241. Леликова Ю. В. Уголовно-правовая охрана уголовно-исполнительной системы: теоретико-прикладной аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юлия Викторовна Леликова. – Нижний Новгород, 2009. – 248 с.

242. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. В. Лизогуб. – Х., 2004. – 18 с.

243. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.

244. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации / Л. В. Лобанова. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 268 с.

245. Лопоха В. В. Про деякі тенденції вчинення злочинів і

правопорушень персоналом виправних колоній України / В. В. Лопоха // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (Київ, 26 березня 2015 року). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – Ч. 2. – С. 13–17.

246. Лукашов А. И. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения : учебное пособие / А. И. Лукашов. – Мн. : Минская высшая школа МВД СССР, 1990. – 67 с.

247. Лунев А. Е. Административная ответственность за правонарушения / А. Е. Лунев – М. : Госюриздат, 1961. – 187 с.

248. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Львовчкін. – К., 2002. – 18 с.

249. Мазняк К. В. Побегі заключених и боротьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. В. Мазняк. – ВШ МВД СССР. – М., 1968. – 20 с.

250. Мазур О. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с побегами из мест лишения свободы (по материалам Западно-Сибирского региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олег Васильевич Мазур. – Омск, 1997. – 219 с.

251. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Юрид. институт, 2004. – 301 с.

252. Малиновский И. А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И. А. Малиновский. – Киев : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1894. – 221 с.

253. Малков В. Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ : учебное пособие / В. Д. Малков. – М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1971. – 76 с.

254. Малков В. П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву / В. П. Малков. – Казань, 1982. – 174 с.

255. Малков В. П. Ответственность за побег из мест заключения или из-под стражи / В. П. Малков // Правоведение. – 1993. – № 1. – С. 101–106.

256. Малков В. П. Повторность преступлений. Понятие и уголовно-правовое значение / В. П. Малков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1970. – 174 с.

257. Малков В. П. Совокупность приговоров и применение наказания: вопросы законодательного регулирования, теории и практики / В. П. Малков, Т. Г. Чернова. – Казань : Изд-во Таглитат, 2003. – 176 с.

258. Маляренко В. Т. Гуманізація кримінальною покарання / В. Т. Маляренко // Вісник центру суддівських студій. – 2004. – № 2-3. – С. 3–5.

259. Мальцев В. В. Введение в уголовное право / В. В. Мальцев. – Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 2000. – 204 с.

260. Маньков А. Г. Уложение 1649 года – кодекс феодального права России / А. Г. Маньков. – Л. : Наука, 1980. – 271 с.

261. Марголин А. Д. Из области уголовного права: Основные черты нового уголовного Уложения. Элемент чувства в институте наказания и другие статьи / А. Д. Марголин. – Киев : Работник, 1907. – 127 с.

262. Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи [Електронний ресурс] / К. Б. Марисюк // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 601–605. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_92.pdf.

263. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О. А. Мартыненко. – Х. : Изд-во ХНУВД, 2005. – 496 с.

264. Марцев А. И. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : учебное пособие / А. И. Марцев. – Омск : Омская ВШ МВД СССР, 1969. – 68 с.

265. Марцев А. И. Злостное нарушение требований режима в исправительно-трудовых учреждениях – преступление / А. И. Марцев // 50 лет СССР и развитие советского государства и права. – Омск, 1973. – С. 84–90.

266. Марцев А. И. Некоторые вопросы исправительно-трудового права в связи с принятием нового законодательства / А. И. Марцев // Сибирские юридические записки. – 1971. – Вып. 2. – С. 21–30.

267. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Матвійчук. – К., 2008. – 32 с.

268. Материалы теоретической конференции по вопросам советского исправительно-трудового права (май 1957 г.). – М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1957. – 228 с.

269. Матюхіна Н. П. Сучасні проблеми управління персоналом органів внутрішніх справ України : науково-практичний посібник / Н. П. Матюхіна ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Основа, 2002. – 126 с.

270. Махаков Б. Д. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с побегами из мест лишения свободы : дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.08 / Буян-Дылгер Доржиевич Махаков. – М., 2000. – 271 с.

271. Медведєв В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП / В. С. Медведєв // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Бюлетень. – К. : КІВС, 1996. – № 1. – С. 42–47.

272. Мелентьев М. П. О понятии и критериях эффективности исполнения наказания в виде лишения свободы / М. П. Мелентьев // Труды ВНИИ МВС СССР. – 1969. – № 14. – С. 49–55.

273. Мельник Р. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя [Електронний ресурс] / Р. Мельник // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 100–107. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/100-melnik.pdf>.

274. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Мельниченко // Державне управління: теорія і практика. – 2007. – № 1 (5). – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/index.htm>.

275. Мельниченко В. І. Законодавче регулювання прозорості і відкритості публічного управління: необхідність, стан, проблеми, перспективи / В. І. Мельниченко // Український соціум. – 2007. – № 3 (20). – С. 139–149.

276. Милуков С. Ф. Классификация скрытых преступлений по степени их латентности / С. Ф. Милуков // Латентная преступность: познание, политика, стратегия : сборник материалов международного семинара. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1993. – С. 234–237.

277. Минаев И. Квалификация злостных нарушений порядка отбывания уголовного наказания / И. Минаев // Российская юстиция. – 2000. – № 5. – С. 44–45.

278. Минаков Ю.А. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ и ее роль в укреплении режима лишения свободы / Минаков Ю. А. // Проблемы совершенствования законодательства об исполнении уголовного наказания : сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 53–64.

279. Митрофанов И. И. Концепция государственной политики в сфере реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины [Электронный ресурс] / И. И. Митрофанов // Научная сеть Crimpravo.ru. – Режим доступа : <http://www.crimpravo.ru/blog/2114.html>.

280. Михлин А. С. Эффективность исправительных работ как меры наказания / А. С. Михлин, В. И. Гуськов, И. А. Кирилло-

ва и др. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 90–163.

281. Михлин А. С. Изменения в уголовном и исправительно-трудовом законодательстве Украинской ССР (1982–1984) / А. С. Михлин. – К. : РИО МВД УССР, 1985. – 60 с.

282. Михлин А. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / А. С. Михлин // Проблемы укрепления режима в ИТУ : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. – С. 3–16.

283. Михлин А. С. Уголовно-правовые меры воздействия на осужденных за ненадлежащее отбывание наказания / А. С. Михлин // Актуальные проблемы совершенствования уголовного законодательства : межвуз. сб. науч. тр. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1988. – С. 104–113.

284. Мицкевич А. Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия / А. Ф. Мицкевич. – СПб. : Юрид. центр «Пресс», 2005. – 329 с.

285. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

286. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14.12.1990 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

287. Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями від 30.08.1955 р. [Електронний ресурс] : матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

288. Мірошниченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сергій Сергійович Мірошниченко. – К., 2012. – 447 с.

289. Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. О. Міщенко. – К., 2014. – 20 с.

290. Моргун О. И. Административно-правовые средства борьбы с правонарушениями в сфере охраны морских биологических ресурсов (По материалам Дальневосточного региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Ольга Ильинична Моргун. – Хабаровск, 2004. – 205 с.

291. Мулукаев Р. С. История отечественных органов внут-

ренных дел : учебник для вузов / Р. С. Мулукаев, А. Я. Малыгин, А. Е. Епифанов. – М. : NOTA VENE Медиа Трейд Компания, 2005. – 336 с.

292. Мульченко В. В. До об'єкта злочинів проти правосуддя / В. В. Мульченко // Держава і право. – 2001. – № 11. – С. 489–492.

293. Муравич З. А. Психическое насилие как квалифицирующий признак побега из места заключения или из-под стражи / З. А. Муравич // Роль аппаратов уголовного розыска и следствия в борьбе с преступностью : труды Омской ВШМ. – 1976. – Вып. 21. – С. 75–80.

294. Муравич З. А. Физическое насилие как квалифицирующий признак побега из места заключения или из-под стражи / З. А. Муравич // Проблемы борьбы с преступностью : сборник научных трудов. – Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД России, 1977. – С. 45–55.

295. Мухина В. Сотрудники уголовно-исполнительной системы: Экстремальные условия профессии и их следствия / В. Мухина, Л. Проценко, А. Хвостов // Развитие личности. – 2003. – № 3. – С. 133–144.

296. Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дмитро Олександрович Назаренко. – Дніпропетровськ, 2008. – 220 с.

297. Назаров С. В. Уголовно-правовая ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сергей Владимирович Назаров. – М., 2000. – 263 с.

298. Наказателен кодекс на Република България [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529>.

299. Народная энциклопедия. Том XI. Общественно-юридический. Полутом 1. – М. : Издание И. Д. Сытина, 1911. – 328 с.

300. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2010 – 1288 с.

301. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 2 т. / А. В. Наумов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 2004. – Т. 1 : Общая часть. – 496 с.

302. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 232 с.

303. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М. : Норма, 2001. – 208 с.

304. Норми професійної етики працівника кримінально-виконавчої системи України / Схвалено розширеною колегією

Державного департаменту України з питань виконання покарань 21.02.2003 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Управління Державної пенітенціарної служби України у Луганській області. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/lug/uk/publish/article/80635>.

305. О внесении дополнений и изменений в Закон об уголовной ответственности за государственные преступления и в Основы уголовного законодательства : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05.05.1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – № 21. – Ст. 222.

306. О внесении дополнений и изменений в Основы исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 08.02.1977 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 7. – Ст. 118.

307. О внесении дополнений и изменений в Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик : Закон СССР от 11.07.1969 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1969. – № 29. – Ст. 249.

308. О внесении изменений в Положение об административном надзоре органов милиции за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12.06.1970 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1970. – № 24. – Ст. 206.

309. О внесении изменений и дополнений в законодательство СССР об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 22.09.1983 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1983. – № 39. – Ст. 584.

310. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты СССР об уголовной ответственности и уголовном судопроизводстве : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 11.01.1984 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1984. – № 3. – Ст. 58.

311. О практике применения судами законодательства об ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения : Постановление № 4 Пленума Верховного Суда СССР от 05.04.1985 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1985. – № 3.

312. О судебной практике по делам об уголовной ответственности за действия, дезорганизирующие работу исправительно-трудовых учреждений : Постановление № 16 Пленума Верховного Суда СССР от 03.12.1962 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1962. – № 6.

313. О судебной практике по делам об уголовной ответст-

венности за действия, дезорганизирующие работу исправительно-трудовых учреждений : Постановление № 10 Пленума Верховного Суда СССР от 21.06.1962 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1985. – № 4.

314. О судебной практике рассмотрения материалов о переводе осужденных в колонии-поселения и уголовных дел о побегах из этих колоний : Постановление № 1 Пленума Верховного Суда РСФСР от 19.03.1975 г. // Бюллетень Верховного Суда РСФСР. – 1975. – № 6.

315. Об административном надзоре органов внутренних дел за лицами, освобожденными из мест лишения свободы : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26.07.1966 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 30. – Ст. 597.

316. Об организации исправительно-трудовых колоний-поселений и о порядке перевода в них осужденных к лишению свободы, твердо вставших на путь исправления : Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 26.06.1963 г. // Ведомости Верховного Совета РСФСР. – 1963. – № 26. – Ст. 591.

317. Об уголовной ответственности за государственные преступления : Закон СССР от 25.12.1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – 1. – Ст. 8.

318. Об усилении борьбы с особо опасными преступлениями : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05.05.1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – 19. – Ст. 207.

319. Об утверждении Основ исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : Закон СССР от 11.07.1969 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1969. – № 29. – Ст. 247.

320. Об утверждении Основ уголовного законодательства СССР и союзных республик : Закон Верховного Совета СССР от 25.12.1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 1.

321. Огурцов Н. Уголовная ответственность осужденных за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения / Н. Огурцов, А. Павлухин // Сов. юстиция. – 1984. – № 14. – С. 21–23.

322. Однолетков Г. А. Применение наказания в виде исправительных работ без лишения свободы / Г. А. Однолетков, А. Е. Наташев // Советское государство и право. – 1965. – № 4. – С. 123–127.

323. Омеляненко М. І. Питання розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації / М. І. Омеляненко // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 220–225.

324. Орел В. Е. Исследование психического выгорания в отечественной и зарубежной психологии / В. Е. Орел // Проблемы общей и организационной психологии : сб. науч. тр. / под ред. А. В. Карпова. – Ярославль, 1999. – С. 76–97.

325. Орел В. Е. Синдром психического выгорания личности : монография / В. Е. Орел. – Ярославль : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005 – 330 с.

326. Орел Ю. В. Кримінально-правова охорона нормальної діяльності органів та установ пенітенціарної служби України за законодавством Київської Русі [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 400–405. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_70.pdf.

327. Орел Ю. В. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, поєднана із заволодінням зброєю чи з її використанням / Ю. В. Орел // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2015. – Т. 3, вип. 3 – С. 34–37.

328. Орел Ю. В. Генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби за часів правління Петра I / Ю. В. Орел // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – № 27. – С. 59–62.

329. Орел Ю. В. До питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 393 КК України / Ю. В. Орел // Вісник Академії митної служби України. Серія : Право. – 2015. – № 1 (14). – С. 137–142.

330. Орел Ю. В. Інша протидія адміністрації установи виконання покарань у законному здійсненні її функцій як діяння, передбачене ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 2. – С. 200–202.

331. Орел Ю. В. Історичний метод та проблеми періодизації законодавства про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 228–236. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_41.pdf.

332. Орел Ю. В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби України в началі ХХ століття [Електронний ресурс] / Ю. В. Орел // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 328–333. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_58.pdf.

333. Орел Ю. В. Конституционная адекватность как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Юстыцяя Беларусі. – 2015. – № 7 – С. 66–68.

334. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Вікторович Орел. – Харків, 2008. – 209 с.

335. Орел Ю. В. Объект преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 2015. – № 1 (37). – С. 7–12.

336. Орел Ю. В. Питання конкуренції складу злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі складами інших злочинів / Ю. В. Орел // Право і суспільство. – 2015. – № 6, ч. 3 – С. 165–169.

337. Орел Ю. В. Питання розмежування злочинів, передбачених статтями 390–393 КК України, і кримінально-виконавчих проступків, вчинених засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі / Ю. В. Орел // Науковий вісник академії муніципального управління. Серія : Право. – 2015. – № 1. – С. 522–528.

338. Орел Ю. В. Проблемні питання визначення злісної непокори законним вимогам адміністрації виправної установи як діяння, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 130–134.

339. Орел Ю. В. Процесуальна здійсненність переслідування як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенитенциарної служби України / Ю. В. Орел // Правова інформатика. – 2015. – № 2 (46) – С. 79–87.

340. Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в Польско-литовский период / Ю. В. Орел // Гылым – Наука: Международный научный журнал. – 2014. – № 2 (41). – С. 50–55.

341. Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в 1917–1960 гг. / Ю. В. Орел // Lex russica. – 2015. – № 7. – С. 103–116.

342. Орел Ю. В. Развитие законодательства Украины об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы в середине XVII века / Ю. В. Орел // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 5. – С. 113–118.

343. Орел Ю. В. Розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на нормальну діяльність органів і установ пенитенциарної служби у другій половині XIX століття / Ю. В. Орел // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2014. – № 3. – С. 64–69.

344. Орел Ю. В. Системно-правовая непротиворечивость и

международно-правовая необходимость и допустимость как принципы криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2015. – № 5 (92). – С. 105–110.

345. Орел Ю. В. Соразмерность санкции и экономия репрессии как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Вестник Карагандинского университета. Серия : Право. – 2015. – № 2 (78) – С. 99–109.

346. Орел Ю. В. Социальные и социально-психологические принципы криминализации преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства. – 2015. – № 6 (205). – С. 74–81.

347. Орел Ю. В. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України / Ю. В. Орел // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2007. – № 3. – С. 262–270.

348. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України / Ю. В. Орел // Інформація і право. – 2015. – № 1 (13). – С. 153–159.

349. Орел Ю. В. Уголовно-правовая охрана нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в Советский период (1960-1991 гг.) / Ю. В. Орел // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. – 2014. – № 3 (24). – С. 36–48.

350. Орел Ю. В. Уголовно-правовые системные принципы криминализации преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины / Ю. В. Орел // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Право. – 2015. – № 4 – С. 242–249.

351. Орлов В. С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.

352. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1977. – 152 с.

353. Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций (аксиологические аспекты) / П. П. Осипов. – Л. : Ленинградский университет, 1976. – 135 с.

354. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик. – М. : Юрид. лит., 1971. – 376 с.

355. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

356. Палюх Л. М. До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя / Л. М. Палюх // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 272–280.

357. Пальчик Е. А. Субъективные права, свободы и интересы как объект преступления / Е. А. Пальчик, В. М. Трубников // Проблемы взаимодействия преступности в России и Украине : сб. материалов Международного круглого стола к 15-летию принятия Конституции РФ 1993 г. и 15-летию основания юридического факультета (23 мая 2008 г.). – Белгород : Изд-во БелГУ, 2009. – С. 94–96.

358. Памятники русского права. Вып. 6 : Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года / под ред. К. А. Софроненко. – М. : Госюриздат, 1957. – 504 с.

359. Памятники русского права. Вып. 8 : Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII в. / под ред. К. А. Софроненко. – М. : Госюриздат, 1961. – 668 с.

360. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х.: Вища школа, 1982. – 161 с.

361. Перескоков П. Экссесс исполнителя при совершении преступления группой лиц по предварительному сговору / П. Перескоков // Российская юстиция. – 2001. – № 10. – С. 74.

362. Перлов И. Д. Исполнение приговора в советском уголовном процессе : учебное пособие / И. Д. Перлов. – М. : Юрид. лит., 1963. – 227 с.

363. Пироженко О. С. Деякі проблеми застосування альтернативних позбавленню волі покарань / О. С. Пироженко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідження молодих учених : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 12 травня 2006 р.). – Х. : Вид-во Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 25–28.

364. Плужник О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олена Іванівна Плужник. – К., 2003. – 201 с.

365. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе (1825–1881) : в 55 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. – Т. XXXIX. Отделение Второе : 1864. – 822 с.

366. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе (1825–1881) : в 55 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1881. – Т. LIV. Отделение Первое : 1879 по 18 февраля 1880 года. – 562 с.

367. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг. : в 45 т. / под ред. М. М. Сперанского. –

СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. III : 1689–1699 гг. – 694 с.

368. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Третье (1881–1913) : в 33 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1899. – Т. XV : 1895. – 1542 с.

369. Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : Затв. наказом Міністерства юстиції України № 1675/5 від 08.09.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 76. – Ст. 2546.

370. Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Затв. наказом Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України № 478/5/180/375/212/258 від 28.03.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

371. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24068112>.

372. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах : Станом на 3 вересня 2012 р. / упоряд. Ю. І. Руснак. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 450 с.

373. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 88.

374. Прасолова И. Г. Уголовная ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ирина Геннадьевна Прасолова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 182 с.

375. Преступления против правосудия / А. Н. Александров, Ю. И. Антонов, А. В. Галахова и др. ; под ред. А. В. Галаховой. – М. : Норма, 2005. – 416 с.

376. Примак А. А. О некоторых факторах латентности пенитенциарной преступности / А. А. Примак // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе : сб. мат. науч.-практ. конф. : в 2 ч. – Красноярск : Сибирский юридический институт МВД России, 2001. – Ч. 1. – С. 200–210.

377. Примак А. А. Уголовная ответственность за преступления, посягающие на установленный порядок исполнения наказания в виде лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 /

Александр Александрович Примаков. – Красноярск, 2003. – 244 с.

378. Примаченко О. Умовно прогресивний кодекс [Електронний ресурс] / О. Примаченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 16. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/umovno_progresivniy_kodeks.html.

379. Применение законодательства об ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения. Методические рекомендации. – М. : ВНИИ МВД СССР, ГУЛИТУ, ГУИТУ МВД СССР, 1986. – 27 с.

380. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.

381. Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз : Закон України від 05.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 258.

382. Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 32. – Ст. 197.

383. Про внесення доповнень в Кримінальний кодекс УРСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23.09.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 40. – Ст. 807.

384. Про внесення доповнень і змін до Виправно-трудового кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.03.1977 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 130.

385. Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12.12.1969 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1969. – № 50. – Ст. 388.

386. Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу : Закон України від 08.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 53.

387. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21.01.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12. – Ст. 114.

388. Про внесення змін і доповнень до Виправно-трудового кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 15.04.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 17. – Ст. 346.

389. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Украї-

нської РСР від 04.05.1990 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 20. – Ст. 313.

390. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» : Закон України від 15.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 64.

391. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб : Закон України від 11.07.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 29. – Ст. 216.

392. Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими : Закон України від 27.07.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 37. – Ст. 342.

393. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 29.02.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 11. – Ст. 203.

394. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.03.1977 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 128.

395. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.

396. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 32. – Ст. 195.

397. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.

398. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 27.06.1961 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 28. – Ст. 342.

399. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального, Виправно-трудоного кодексів Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні пра-

вопорушення : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 01.12.1987 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1987. – № 50. – Ст. 1016.

400. Про внесення зміни до статті 187 Кодексу України про адміністративні правопорушення : Закон України від 03.02.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 258.

401. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

402. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

403. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

404. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.

405. Про затвердження Виправно-трудового кодексу України : Закон Української РСР від 23.12.1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 1. – Ст. 6.

406. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР : Закон Української РСР від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

407. Про затвердження Положення про порядок і умови виконання в Українській РСР кримінальних покарань, не зв'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 22.06.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 27. – Ст. 511.

408. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 29. – Ст. 228.

409. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.

410. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 360.

411. Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.03.1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-86>.

412. Про пробачію : Закон України від 05.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.

413. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 380.

414. Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України : Закон України від 02.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 20. – Ст. 151.

415. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель та ін. ; за заг. ред. Є. Ю. Захарова ; Харківська правозахисна група. – Харків : Права людини, 2011. – 368 с.

416. Проблеми протидії злочинності : підруч. / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц та ін. ; за ред. проф. О. Г. Кальмана – Харків : Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.

417. Прохоров В. С. Механізм уголовно-правового регулювання: норма, правоотношение, ответственность / В. С. Прохоров, Н. М. Кропачев, А. Н. Тарбагаев. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 208 с.

418. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – О.: Фенікс, 2006. – 252 с.

419. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Борисович Пташинський. – К., 2001. – 185 с.

420. Пташинський О. Б. Реформування пенітенціарної системи України: проблеми і основні тенденції розвитку / О. Б. Пташинський // Держава і право. – 2000. – Вип. № 8. – С. 379–382.

421. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. І. Радіонов. – Х., 2004. – 18 с.

422. Радов Г. О. Доктринальна модель закону «Про пенітенціарну систему України» / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1 (2). – С. 11–52.

423. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України» / Г. О. Радов // Юридичний вісник України. – 1997. – № 18. – С. 19–32.

424. Радов Г. А. Ответственность за административные правонарушения осужденных к лишению свободы / Г. А. Радов // Вопросы борьбы с преступностью в сибирском регионе. – Омск, 1986. – С. 83–93.

425. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі / Г. О. Радов // Проблеми пе-

нітенційної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 12–16.

426. Радов Г. О. Роль та місце пенітенційної системи в структурі державного управління України / Г. О. Радов // Проблеми пенітенційної теорії та практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 5–10.

427. Рашковская Ш. Ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы / Ш. Рашковская, Т. Воробьева // Социалистическая законность. – 1978. – № 6. – С. 51–52.

428. Рашковская Ш. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ / Ш. С. Рашковская // Соц. законность. – 1985. – № 3. – С. 57–58.

429. Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия : учебное пособие / Ш. С. Рашковская. – М.: ВЮЗИ, 1978. – 104 с.

430. Ребкало М. М. Державне управління у сфері виконання покарань (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Микола Миколайович Ребкало. – К., 2009. – 203 с.

431. Реджепов А. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм как фактор повышения их эффективности / А. Реджепов // Тезисы докладов на теорет. конф. аспирантов Ин-та гос-ва и права АН СССР и юрид. факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1981. – С. 101–102.

432. Реформы Петра I. Сборник документов / сост. В. И. Лебедев. – М. : Гос. соц.-эк. изд-во, 1937. – 378 с.

433. Романенко О. В. Пенітенційна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізми її реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олексій Володимирович Романенко. – К., 2004. – 208 с.

434. Романов М. В. Дисциплінарна відповідальність засуджених до позбавлення волі / М. В. Романов. – Х. : Фоліо, 2004. – 160 с.

435. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома А. Г. Маньков ; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма. – 512 с.

436. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – 432 с.

437. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома Б. В. Виленский ; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 496 с.

438. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под

общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1994. – Т. 9 : Законодательство эпохи империализма и буржуазно-демократических революций. – 352 с.

439. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. тома А. Г. Маньков ; под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 3 : Акты Земских соборов. – 512 с.

440. Российское уголовное право. Общая часть : учебник / С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 1997. – 454 с.

441. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720 с.

442. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Володимирович Савченко. – К., 2007. – 616 с.

443. Сасенко В. Г. Пенітенціарна система держави: організаційно-методичні положення життєзабезпечення : монографія / В. Г. Сасенко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – 331 с.

444. Самикіна Н. Синдром вигоряння у працівників пенітенціарної системи / Н. Самикіна, В. Сулицький // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – 2004. – № 4 (6). – С. 43–48.

445. Самощенко И. В. Ответственность за угрозу по уголовному праву Украины (понятие, виды, спорные проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Игорь Викторович Самощенко. – Х., 1997. – 222 с.

446. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит., 1963. – 286 с.

447. Сапелкина Е. Н. Преступления, связанные с нарушением порядка исполнения наказания и процессуального принуждения в виде изоляции от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Николаевна Сапелкина. – Ростов н/Д, 2006. – 216 с.

448. Сауляк В. К. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы (ст.183¹ УК УССР) : лекция / В. К. Сауляк. – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1980. – 32 с.

449. Сафин Л. Р. Ответственность осужденных за злостное уклонение от наказаний, не связанных с изоляцией от общества в российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ленар Ринатович Сафин. – Казань, 2004. – 222 с.

450. Сахаров А. Преступления против правосудия / А. Сахаров, Н. Носкова // Соц. законность, 1987. – № 11. – С. 46–48.

451. Сборник действующих постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924–1951 гг. / под ред. А. А. Волина – М. : Госюриздат, 1952. – 268 с.

452. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924–1977). – М. : Известия, 1978. – Ч. 2. – 528 с.

453. Свиначенко И. Н. Русские сидят: По зонам родины / И. Н. Свиначенко. – М. : Вагриус, 2002. – 384 с.

454. Свод законов Российской империи : в 15 т. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – Т. 14. Тетрадь 4 : Устав о содержащихся под стражею. – 201 с.

455. Свод законов Российской империи : в 15 т. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – Т. 14. Тетрадь 5 : Устав о ссыльных. – 177 с.

456. Свод законов Российской Империи : в 5 кн., 16 т. / под ред. и с примечаниями И. Д. Мордухай-Болтовского ; сост. Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – Кн. 5. Т. 15. – 272 с.

457. Свод законов Российской Империи : в 5 кн., 16 т. / под ред. и с примечаниями И. Д. Мордухай-Болтовского ; сост. Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – Кн. 5. Т. 14. – 267 с.

458. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / С. І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 248 с.

459. Семенов С. А. Специальный субъект преступления в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сергей Александрович Семенов. – М., 1999. – 209 с.

460. Симахин А. В. Понятие побега из мест лишения свободы, совершенного по предварительномуговору группой лиц / А. В. Симахин, А. В. Шеслер // Преступления против правосудия: уголовно-правовые и уголовно-процессуальные аспекты : материалы теоретического семинара (30 ноября 1994 года). – Омск : Изд-во Ом. юрид. ин-та МВД России, 1996. – С. 51–54.

461. Сисоев Д. О. До питання про періодизацію історичного розвитку в контексті кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями / Д. О. Сисоев // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Донецьк, 15 березня 2014 р.). – Донецьк : ООО «Цифровая типография», 2014. – С. 289–290.

462. Скоков С. Рецидивна злочинність та ефективність покарання у вигляді позбавлення волі / С. Скоков // Право України. – 1999. – № 2. – С. 84–85.

463. Словарь иностранных слов / ред. И. В. Лехин, С. М. Локшина. – 15-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 608 с.

464. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 6 : П-ПОЇТИ. – 832 с.
465. Смиян А. Д. Побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи (уголовно- правовая и криминологическая характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Дмитриевич Смиян. – М., 2007. – 237 с.
466. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917–1918 гг. – М. – 1942. – 1483 с.
467. Сокуренько О. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Михайлович Сокуренько. – Запоріжжя, 2010. – 234 с.
468. Сокуренько О. М. Особливості суб'єкта злочину пов'язаного з ухиленням від відбування покарання у виді позбавлення волі / О. М. Сокуренько // Визначальні тенденції генезису державності і права : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції «Треті Прибузькі юридичні читання» / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2007. – С. 480–481.
469. Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Часть Общая / В. Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огрязко, 1863. – Т. 1, вып. 1. – 180 с.
470. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юридична література, 2004. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн., Кн. 2. – 568 с.
471. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.
472. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 464 с.
473. Степанюк А. Х. Система кримінально-виконавчого законодавства потребує узгодження та доопрацювання / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень. – 2005. – Вип. 10. – С. 290–301.
474. Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право України : підручник / А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед, М. В. Романов та ін. ; за ред. А. Х. Степанюка. – Х.: Право, 2006. – 256 с.
475. Степанюк А. Х. Про деякі напрямки політики України щодо реформування кримінально-виконавчої системи (виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в

Раді Європи) / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С. 23–31.

476. Столяренко А. М. Энциклопедия юридической психологии / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 607 с.

477. Стоянов А. Новий КПК: плюси і мінуси [Електронний ресурс] / А. Стоянов // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 15. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/noviy_kpk_plyusi_i_minusi_.html.

478. Стуканов А. П. «Кресты»: история побегов / А. П. Стуканов. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2001. – 76 с.

479. Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права: Часть общая. Кн. 1: Учение о преступлении. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1874. – 292 с.

480. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : в 2 т. / Н. С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1 : Часть общая. – 800 с.

481. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая. Т. 1 / Н.С. Таганцев. – Изд. 2-е, пересм. и доп. – С.-Пб. : Гос. Тип., 1902. – 823 с.

482. Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. По изданию 1902 года [Электронный ресурс] / Н. С. Таганцев. – Режим доступу : <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum105/item855.html>.

483. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / Н. С. Таганцев. – СПб., 1904. – 1125 с.

484. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Н. С. Таганцев. – 7-е изд., пересм. и доп. – СПб., 1892. – 796 с.

485. Таганцев Н. С. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Издание 1885 г. / Н. С. Таганцев. – Изд. 16-е, доп. – СПб. : Типография «Товарищества печатного станка», 1907. – 551 с.

486. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – 224 с.

487. Тарасова Ю. В. Специальный субъект преступления и его значение в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юлия Владимировна Тарасова. – Москва, 2006. – 195 с.

488. Тарбагаев А. Н. Понятие и цели уголовной ответственности / Н. А. Тарбагаев. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. – 120 с.

489. Тарханов И. А. Замена наказания по советскому уголовному праву / И. А. Тарханов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 104 с.

490. Тацій В. Я. Десять років Кримінальному кодексу

України: здобутки і проблеми застосування / В. Я. Тацій // Право України. – 2011. – № 9. – С. 5–19.

491. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В. Я. Тацій. – Харків : Выща шк., 1994. – 75 с.

492. Тепляшин П. В. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павел Владимирович Тепляшин. – Красноярск, 2002. – 227 с.

493. Терентьев В. И. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Віктор Іванович Терентьев. – О., 2003. – 195 с.

494. Тимофеева Е. А. Уголовно-правовые средства реагирования на уклонение (злостное уклонение) от отбывания наказания: проблемы дифференциации ответственности и законодательной техники : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Алексеевна Тимофеева. – Ярославль, 2008. – 227 с.

495. Тихомиров М. Н. Соборное Уложение 1649 года : учебное пособие / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 440 с.

496. Ткачевский Ю. Применение исправительных работ без лишения свободы / Ю. Ткачевский // Советская юстиция. – 1960. – № 2. – С. 54–55.

497. Ткачевский Ю. М. Замена уголовного наказания в процессе исполнения / Ю. М. Ткачевский. – М. : Юрид. лит., 1982. – 136 с.

498. Ткачевский Ю. М. Ответственность за преступления, совершаемые в местах заключения / Ю. М. Ткачевский – М., 1967. – 39 с.

499. Ткачевский Ю. М. Обеспечение исполнения уголовного наказания / Ю. М. Ткачевский // Советское государство и право. – 1982. – №2. – С. 60–66.

500. Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П. С. Тоболкин. – Свердловск, 1983. – 176 с.

501. Трубников В. М. Відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправних установ / В. М. Трубников // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 7–14.

502. Трубников В. М. Деякі концептуальні напрями вдосконалення кримінального і кримінально-виконавчого права України / В. М. Трубников // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право. – 2009. – № 872, вип. 6. – С. 12–19.

503. Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за злесту непокору вимогам адміністрації виправної установи : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Орел-Х. : Харків юридичний, 2009. – 326 с.

504. Трубников В. М. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : монографія / В. М. Трубников, Д. О. Назаренко. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 207 с.

505. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. М. Трубников. – Х.: Рубікон, 1998. – 144 с.

506. Трубников В. М. Научно-практический комментарий к Закону Украины «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы» / В. М. Трубников. – Харьков. : Рубикон, 1998. – 112 с.

507. Трубников В. М. Новое универсальное понятие объекта преступления / В. М. Трубников // Юбилейная научно-практическая конференция, посвященная 40-летию Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины (Гомель, 2009) : материалы : в 4 ч. / отв. ред. О. М. Демиденко. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2009. – Ч. 3. – С. 91–93.

508. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81–88.

509. Трубников В. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социально-психологический анализ уголовно-исполнительной политики по реабилитации осужденных) / А. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. М. Трубников. – Харьков-Запорожье : НУВД, ЗГУ, 2002. – 440 с.

510. Трубников В. М. Поняття об'єкта злочину з нових позицій / В. М. Трубников // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія : Право. – 2009. – Вип. 1 (5). – С. 13–16.

511. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания : монография / В. М. Трубников. – Харьков : Основа, 1990. – 173 с.

512. Трубников В. М. Уголовная ответственность за нарушение правил административного надзора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Трубников. – Харьков, 1975. – 18 с.

513. Трубников В. М. Универсальное понятие объекта преступления / В. М. Трубников // Реализация конституционных принципов в законодательстве на современном этапе : материалы VII Международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика В. Н. Кудрявцева (г. Белгород, 4–5 октября 2013 г.). – Белгород, 2013. – С. 513–525.

514. Трунов Д. Г. «Синдром сторания»: позитивный подход к проблеме / Д. Г. Трунов // Журнал практического психолога. – 1998. – № 8. – С. 84–89.

515. Тулегенов В. В. Криминальная субкультура и ее кри-

минологическое значение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вадим Валитханович Тулегенов. – Ростов-на-Дону, 2003. – 228 с.

516. Тютюгин В. И. Совершенствование норм об ответственности за уклонение от наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности. – 1980. – Вып. 5. – С. 51–57.

517. Уголовное право России. Общая часть / В. С. Комиссаров, Н. А. Лопашенко, А. В. Наумов и др. ; под ред. А. И. Рарога. – 3-е изд., с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 496 с.

518. Уголовное право России : учебник для вузов : в 2 т. / А. Э. Жалинский, А. Н. Игнатов, Т. А. Костарева и др. ; под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – Т. 1 : Общая часть. – 639 с.

519. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник для вузов / С. В. Афиногенов, Л. Д. Ермакова, В. Ф. Караулов и др. ; под ред. Б. В. Здравомыслова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 1999. – 480 с.

520. Уголовное право. Общая часть : учебник / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, Т. В. Кондрашова и др. ; отв. ред. И. Я. Козаченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 720 с.

521. Уголовное право. Часть Особенная : учебник / М. А. Ефимов, М. И. Ковалев, Е. А. Фролов и др. – М. : Юрид. лит., 1969. – 511 с.

522. Уголовное право. Общая часть : учебник для вузов / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, Т. В. Кондрашова и др.; отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. – 3-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА, 2001. – 576 с.

523. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : учебник для вузов / под ред. А. И. Зубкова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – 720 с.

524. Уголовно-исполнительное право : учеб. для юрид. вузов / под ред. В. И. Селиверстова. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : ИД «Юриспруденция», 2003. – 368 с.

525. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353&doc_id2=30420353.

526. Уголовный кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_ldmssearch&view=docView&id=16426&publication=137&lang=ru.

527. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.adviser.kg/document/?doc_id=30222833.

528. Уголовный кодекс Республики Армения [Электрон-

- ный ресурс]. – Режим доступа :
http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472.
529. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_.
530. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z1709>.
531. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923.
532. Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325.
533. Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110.
534. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=1&nd=102041891.
535. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286.
536. Улицкий С. Я. Некоторые вопросы укрепления режима содержания осужденных к лишению свободы / С. Я. Улицкий // Проблемы борьбы с рецидивной преступностью и задачи органов МООП СССР : материалы научно-практической конференции. – М., 1968. – С. 282–285.
537. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – СПб. : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. – 898 с.
538. Устименко В. В. Специальный субъект преступления (понятие, виды, некоторые вопросы квалификации) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Виктор Васильевич Устименко. – Харьков, 1983. – 172 с.
539. Федоров М. И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / М. И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. – Пермь, 1957. – Т. XI, вып. 4, кн. 2. – С. 180–194.
540. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – М. : Зерцало-М, 2003. – 544 с.
541. Фесенко Є. Цінності – як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78.

542. Фефелов П. А. Механизм уголовно-правовой охраны: Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов. – М. : Наука, 1992. – 232 с.
543. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности. Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 151 с.
544. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1981. – 214 с.
545. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.
546. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
547. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.
548. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
549. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – 504 с.
550. Хвостов В. М. Общая теория права. Элементарный очерк / В. М. Хвостов. – М. : Университет. тип., 1905. – 211 с.
551. Хлыстов А. Н. Противодействие проявлениям организованной преступности в местах лишения свободы: Криминологический и уголовно-правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Александр Николаевич Хлыстов. – Рязань, 2005. – 220 с.
552. Чебышев-Дмитриев А. П. О преступном действии по русскому допетровскому праву / А. П. Чебышев-Дмитриев. – Казань : Тип. Имп. ун-та, 1862. – 246 с.
553. Черкасов С. В. Криминологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Черкасов. – Одеса, 2005. – 19 с.
554. Чигарин Т. Г. Объект преступления и его структура : монография [Электронный ресурс] / Т. Г. Чигарин. – М., 2004. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum2692/item2693.html>.
555. Чистотина О. А. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, совершаемых сотрудниками уго-

ловно-исполнительной системы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Анатольевна Чистотина. – Рязань, 2000. – 225 с.

556. Чорнозуб Л. В. Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. В. Чорнозуб // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 571–581.

557. Чорнозуб Л. В. Діяння в складі злочину ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. В. Чорнозуб // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Право. – 2013. – Вип. 20. – С. 85–91.

558. Чучаев А. И. Преступления против правосудия: Научно-практический комментарий / А. И. Чучаев. – Ульяновск : Дом печати, 1997. – 80 с.

559. Шаргородский М. Д. Избранные труды / М. Д. Шаргородский ; сост. и предисл. Б. В. Волженкин. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 657 с.

560. Шаргородский М. Д. Система Особенной части Уголовного кодекса РСФСР / М. Д. Шаргородский // Соц. законность. – 1947. – № 6. – С. 3–5.

561. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнаренко. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

562. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / Ю. С. Шемшученко. – Київ : Наукова думка, 1989. – 231 с.

563. Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок : учебное пособие / О. Ф. Шишов. – М. : ВЮЗИ, 1967. – 67 с.

564. Шурухнов Н. Г. Расследование злостного неповиновения и иного противодействия осужденных администрации исправительно-трудового учреждения : учебное пособие / Н. Г. Шурухнов. – М., 1988. – 65 с.

565. Щербаков А. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты дезорганизации деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрей Васильевич Щербаков. – М., 2007. – 174 с.

566. Энциклопедия уголовного права : в 35 т. / Г. Ю. Лесников, М. А. Лопашенко, Ю. Е. Пудовочкин и др. ; отв. ред. Б. В. Малинин. – 2-е изд. – С.-Пб. : Изд. профессора Малинина. – Т. 1 : Понятие уголовного права. – СПб. – 2008. – 736 с.

567. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених : авто-реф. дис... канд. юрид. наук : 25.00.02 / Д. В. Ягунов. – О., 2004. – 21.

568. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історич-

ний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування / Д. В. Ягунов. – 4-те вид., перероб. та доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 445 с.

569. Яковець І. С. Вплив судової практики на оптимізацію процесу виконання кримінальних покарань в Україні: очікування та реалії [Електронний ресурс] / І. С. Яковець. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/en/index.php?id=1361281876>.

570. Яковлев А. М. Социальные функции процесса криминализации / А. М. Яковлев // Сов. гос-во и право, 1980. – № 2. – С. 95–103.

571. Якуба О. М. Административная ответственность / О. М. Якуба. – М. : Юрид. лит., 1972. – 152 с.

572. Coyle A. A. Human Rights Approach to Prison Management: Handbook for Prison Staff / Andrew Coyle. – 2nd ed. – London : International Centre for Prison Studies, 2009. – 169 p.

573. Karistusseadustik Eesti [Electronic resource]. – Way of acces : <http://www.estlex.ee/tasuta/?id=7&aktid=42660&fd=1&leht=1>.

574. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej [Electronic resource]. – Way of acces : <http://kodeks-karny.org/>.

575. Latvijas Republikas Krimināllikums [Electronic resource]. – Way of acces : <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>.

576. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [Electronic resource]. – Way of acces : <http://www.baudziamasiskodeksas.lt/#>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Відомості щодо кількості злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України, вчинених у період з 2004 до 2014 року

Стаття КК України	Рік										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ст. 389	415	630	860	1079	1197	1304	1611	1774	2332	2099	1559
ст. 390	39	110	124	168	170	112	77	75	90	82	73
ст. 391	232	211	218	240	243	186	174	159	201	176	140
ст. 392	1	2	1	2	7	2	1	1	1	1	3
ст. 393	62	61	62	49	63	48	48	45	50	58	69
ст. 395	2026	1918	1845	2040	1889	1612	1657	1881	1973	1779	1461

Додаток Б

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн

Україна	Стаття КК	ч. 1 ст. 389		ч. 2 ст. 389	
	Покарання	виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк		арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років	
Білорусь	Стаття КК	ст. 418	ст. 417	ст. 419	ст. 416
	Покарання	арешт на строк до трьох місяців	штраф або арешт на строк до шести місяців	арешт на строк до трьох місяців	арешт на строк від трьох до шести місяців або обмеження волі на строк до двох років
Литва	Стаття КК	ст. 243			
	Покарання	штраф або арешт			
Польща	Стаття КК	ст. 244			
	Покарання	позбавлення волі на строк до 3 років			
Естонія	Стаття КК	ст. 329			
	Покарання	грошове стягнення або тюремне ув'язнення на строк до одного року			

Додаток В

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення
ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді
позбавлення волі, згідно з кримінальним законодавством України
та деяких інших країн

	Стаття КК	ч. 1 ст. 390	ч. 2 ст. 390	ч. 3 ст. 390
Україна	Пока- рання	позбавлення волі на строк до трьох років	обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк	позбавлення волі на строк до трьох років
Азербай- джан	Стаття КК	-	-	ст. 305
	Пока- рання	-	-	позбавлення волі на строк до одного року
Білорусь	Стаття КК	ст. 415	-	ст. 414
	Пока- рання	позбавлення волі на строк до трьох років	-	позбавлення волі на строк до двох років
Грузія	Стаття КК	-	-	ст. 380
	Пока- рання	-	-	позбавлення волі на строк до двох років
Казахстан	Стаття КК	-	-	ст. 427
	Пока- рання	-	-	позбавлення волі на строк до двох років
Киргизія	Стаття КК	-	-	ст. 337
	Пока- рання	-	-	позбавлення волі на строк до двох років
Латвія	Стаття КК	-	-	ст. 312
	Пока- рання	-	-	позбавлення волі на строк до одного року, або короткострокове позбавлення волі, або примусові роботи, або штраф

Литва	Стаття КК	-	ст. 242
	Покарання	-	штраф або позбавлення волі на строк до двох років
Молдова	Стаття КК	-	ст. 319
	Покарання	-	позбавлення волі на строк до двох років
Росія	Стаття КК	-	ч. 2 ст. 314
	Покарання	-	примусові роботи на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк
Туркменістан	Стаття КК	-	ст. 208
	Покарання	-	позбавлення волі на строк до одного року
Естонія	Стаття КК	-	ст. 329
	Покарання	-	грошове стягнення або тюремне ув'язнення на строк до одного року

Додаток Г

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн

Україна	Стаття КК	ст. 391		
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років		
Білорусь	Стаття КК	ч. 1 ст. 411	ч. 2 ст. 411	
	Покарання	позбавлення волі на строк до одного року	позбавлення волі на строк до двох років	
Грузія	Стаття КК	ч. 1 ст. 378		
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років		
Казахстан	Стаття КК	ч. 1 ст. 428	ч. 2 ст. 428	ч. 3 ст. 428
	Покарання	позбавлення волі на строк від двох до п'яти років	позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років	позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
Молдова	Стаття КК	ст. 321		
	Покарання	позбавлення волі на строк до п'яти років		
Узбекистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 221	ч. 2 ст. 221	
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років	

Додаток Д

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення дій,
що дезорганізують роботу установ виконання покарань,
згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн

Україна	Стаття КК	ст. 392				
	Покарання	позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років				
Азербайджан	Стаття КК	ч. 1 ст. 317	ч. 2 ст. 317		ч. 3 ст. 317	
	Покарання	позбавлення волі на строк до п'яти років	позбавлення волі на строк від п'яти до семи років		позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років	
Білорусь	Стаття КК	ч. 1 ст. 410		ч. 2 ст. 410		
	Покарання	позбавлення волі на строк від двох до семи років		позбавлення волі на строк від трьох до десяти років		
Вірменія	Стаття КК	ч. 1 ст. 319	ч. 2 ст. 319		ч. 3 ст. 319	
	Покарання	позбавлення волі на строк до двох років	позбавлення волі на строк від двох до п'яти років		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	
Грузія	Стаття КК	ч. 1 ст. 378	ч. 2 ст. 378	ч. 3 ст. 378	ч. 4 ст. 378	ч. 5 ст. 378
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років	позбавлення волі на строк від шести до восьми років	позбавлення волі на строк від восьми до десяти років	позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років
Казахстан	Стаття КК	ч. 1 ст. 429	ч. 2 ст. 429		ч. 3 ст. 429	ч. 4 ст. 429
	Покарання	позбавлення волі на строк від	позбавлення волі на строк від трьох до семи років		позбавлення волі на строк від	позбавлення волі на строк від десяти до двадцяти років або довічне позба-

		двох до п'яти років		семи до десяти років	влення волі
Киргизія	Стаття КК	ч. 1 ст. 345	ч. 2 ст. 345	ч. 3 ст. 345	
	Покарання	позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років	позбавлення волі на строк від трьох до семи років	позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	
Латвія	Стаття КК	ст. 311			
	Покарання	позбавлення волі на строк від трьох до восьми років			
Литва	Стаття КК	ч. 1 ст. 239		ч. 2 ст. 239	
	Покарання	позбавлення волі на строк до шести років		позбавлення волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років	
Молдова	Стаття КК	ст. 286			
	Покарання	позбавлення волі на строк від трьох до десяти років			
Росія	Стаття КК	ч. 1 ст. 321	ч. 2 ст. 321	ч. 3 ст. 321	
	Покарання	позбавлення волі на строк до п'яти років	позбавлення волі на строк до п'яти років	позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років	
Таджикистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 332		ч. 2 ст. 332	
	Покарання	позбавлення волі на строк від двох до п'яти років		позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років	
Туркменістан	Стаття КК	ч. 1 ст. 213		ч. 2 ст. 213	
	Покарання	позбавлення волі на строк від трьох до восьми років		позбавлення волі на строк від десяти до двадцяти років	
Узбекистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 220		ч. 2 ст. 220	
	Покарання	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	

Додаток Е

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн

Україна	Стаття КК	ч. 1 ст. 393	ч. 2 ст. 393
	Покарання	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років	позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років
Азербайджан	Стаття КК	ч. 1 ст. 304	ч. 2 ст. 304
	Покарання	позбавлення волі на строк до двох років	позбавлення волі на строк від двох до шести років
Білорусь	Стаття КК	ч. 1 ст. 413	ч. 2 ст. 413
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк від двох до семи років
Вірменія	Стаття КК	ч. 1 ст. 355	ч. 2 ст. 355
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк до восьми років
Грузія	Стаття КК	ч. 1 ст. 379	ч. 2 ст. 379
	Покарання	позбавлення волі на строк до чотирьох років	позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років
Казахстан	Стаття КК	ч. 1 ст. 426	ч. 2 ст. 426
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк від трьох до шести років
Киргизія	Стаття КК	ч. 1 ст. 336	ч. 2 ст. 336
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк від трьох до восьми років
Латвія	Стаття КК	ч. 1 ст. 310	ч. 2 ст. 310
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк до п'яти років
Литва	Стаття КК	ч. 1 ст. 241	ч. 2 ст. 241
	Покарання	арешт або позбавлення волі на строк до трьох років	позбавлення волі на строк до п'яти років

Молдова	Стаття КК	ч. 1 ст. 317		ч. 2 ст. 317	
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років		позбавлення волі на строк до шести років	
Росія	Стаття КК	ч. 1 ст. 313	ч. 2 ст. 313	ч. 3 ст. 313	
	Покарання	примусові роботи на строк до чотирьох років або позбавлення волі на той самий строк	примусові роботи на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк	примусові роботи на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до восьми років	
Таджикистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 365			ч. 2 ст. 365
	Покарання	позбавлення волі на строк від двох до п'яти років			позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
Туркменістан	Стаття КК	ч. 1 ст. 207			ч. 2 ст. 207
	Покарання	позбавлення волі на строк до трьох років			позбавлення волі на строк від трьох до шести років
Узбекистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 222			ч. 2 ст. 222
	Покарання	позбавлення волі на строк до п'яти років			позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років
Естонія	Стаття КК	ст. 328			
	Покарання	грошове стягнення або тюремне ув'язнення на строк до трьох років			

Додаток Ж

Порівняльна характеристика строків покарання за вчинення порушення правил адміністративного нагляду, згідно з кримінальним законодавством України та деяких інших країн

Україна	Стаття КК	ст. 395	
	Покарання	арешт на строк до шести місяців	
Білорусь	Стаття КК	ст. 421	ст. 422
	Покарання	арешт на строк до шести місяців або позбавлення волі на строк до одного року	позбавлення волі на строк до двох років
Болгарія	Стаття КК	ч. 1 ст. 272	ч. 2 ст. 272
	Покарання	позбавлення волі на строк до шести місяців або пробація	пробація на строк один рік
Казахстан	Стаття КК	ст. 431	
	Покарання	штраф у розмірі до однієї тисячі місячних розрахункових показників або виправні роботи в тому ж розмірі, або обмеження волі на строк до одного року, або позбавлення волі на той самий строк	
Росія	Стаття КК	ст. 314.1	
	Покарання	обов'язкові роботи на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до одного року	
Узбекистан	Стаття КК	ч. 1 ст. 226	ч. 2 ст. 226
	Покарання	штраф до п'ятдесяти мінімальних розмірів заробітної плати або позбавлення волі до двох років	позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років

Додаток 3
Відомості щодо кількості осіб, засуджених у період з 2004
до 2014 року

Рік	Усього засудже- но осіб	У тому числі до по- збавлення волі	Частка осіб, засудже- них до позбавлення волі, у %
2004	204794	54234	26,5
2005	176934	45810	25,9
2006	160865	38651	24
2007	152772	38210	25
2008	146858	32895	22,4
2009	146383	35500	24,3
2010	168774	40819	24,2
2011	154356	44201	28,6
2012	162881	42938	26,4
2013	122973	30479	24,8
2014	102170	20872	20,4

Додаток И
ОПИТУВАЛЬНИК
працівників органів досудового слідства, прокуратури і суду

1. Чи виникали у Вас труднощі при розслідуванні злочинів або розгляді справ щодо осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України? Якщо так, то з чим це було пов'язано?

- ні, не виникали – 28,3 %;
- з недостатнім розкриттям у законі ознак об'єктивної сторони злочину – 24,6 %;
- з недостатнім розкриттям у законі ознак суб'єктивної сторони злочину – 41,8 %;
- з недостатнім розкриттям у законі ознак суб'єкта злочину – 5,3 %;

2. Чи потрібно, на Вашу думку, притягати до відповідальності за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України), осіб, до яких такі покарання були застосовані у порядку заміни з підстав, передбачених законодавством, замість покарання, призначеного вироком суду?

- так – 90,3 %;
- ні – 5,9 %;
- складно відповісти – 3,8 %.

3. Чи доцільно було б, на Вашу думку, передбачити у ст. 389 КК України відповідальність за ухилення від відбування службових обмежень для військовослужбовців особою, яка відбуває цей вид покарання?

- так – 87,3 %;
- ні – 8,5 %;
- складно відповісти – 4,2 %.

4. Чи доцільно було б, на Вашу думку, передбачити у ст. 393 КК України відповідальність за втечу з дисциплінарного батальйону, вчинену особою, яка відбуває цей вид покарання?

- так – 62,3 %;
- ні – 26,3 %;
- складно відповісти – 11,4 %.

5. Чи потребують, на Вашу думку, збереження у КК України статті 389, 390, 391–393, 395 КК України?

- так – 93,1 %;
- ні – 4,8 %;
- складно відповісти – 2,1 %.

6. Чи потребує, на Вашу думку, зміна існуючої редакції статей 389, 390, 391–393, 395 КК України?

- так – 68,6 %;

- ні – 18,8 %;
- складно відповісти – 12,6 %.

7. Чи потребує, на Вашу думку, змін Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 року «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі»?

- так – 89,5 %;
- ні – 6,7 %;
- складно відповісти – 3,8 %.

Додаток К
ОПИТУВАЛЬНИК
співробітників органів і установ пенітенціарної служби України

1. Чому Ви обрали професію працівника органів і установ ДПтС України?
 - бажання працювати із засудженими, брати участь у процесі їх виправлення і ресоціалізації – 12,3 %;
 - прагнення підтримати сімейні традиції – 16,1 %;
 - приклад знайомих або друзів – 33,7 %;
 - відсутність іншої «кращої» роботи за місцем проживання – 29,5 %.
 - складно відповісти – 8,4 %.

2. Чи задоволені Ви службою у відповідному підрозділі ДПтС України?
 - в основному так – 52,9 %;
 - в основному ні – 28,5 %;
 - вибрали б більш престижну роботу – 14,8 %;
 - складно відповісти – 3,8 %.

3. Що, на Вашу думку, є причиною відтоку кадрів з органів і установ ДПтС України?
 - низький престиж професії – 7,8 %;
 - незадовільні умови проходження служби – 12,9 %;
 - значні моральні та фізичні навантаження – 11,7 %;
 - низький рівень грошового та матеріального забезпечення – 56,2 %;
 - відсутність перспективи кар'єрного та професійного росту – 6,7 %;
 - складно відповісти – 4,7 %.

4. Що, на Вашу думку, є причиною вчинення працівниками органів і установ ДПтС України службових злочинів?
 - недостатнє фінансування органів і установ ДПтС України – 25,8 %;
 - недостатній рівень матеріального та соціально-побутового забезпечення – 42,1 %;
 - недоліки емоційної, інтелектуальної, вольової сфери – 7,5 %;
 - низький рівень професійної та правової культури – 9,4 %;
 - особливості середовища діяльності співробітників – 5,7 %;
 - порушення правопорушень з боку колег та керівництва – 5,2 %;
 - інші – 4,3 %.

5. Які, на Вашу думку, заходи необхідно вживати для запобігання вчинення працівниками органів і установ ДПтС України службових злочинів?
 - підвищення заробітної плати – 37,2 %;
 - покращення соціально-побутового забезпечення – 24,6 %;
 - підвищення престижу, авторитету співробітників пенітенціарної служби – 19,6 %;

- посилення контролю керівників за службовою діяльністю та поведінкою підлеглих – 2,8 %;
- покращення кадрового відбору – 9,5 %;
- поліпшення виховної роботи серед працівників органів і установ ДПтС України – 4,1 %;
- інші – 2,2 %.

6. Як би Ви охарактеризувати своє відношення до засуджених?

- позитивне – 10,2 %;
- негативне – 13,2 %;
- нейтральне – 56,7 %;
- складно відповісти – 19,9 %.

7. Як би Ви охарактеризувати відношення засуджених до працівників органів і установ ДПтС України?

- позитивне – 31,2 %;
- негативне – 12,9 %;
- нейтральне – 35,7 %;
- складно відповісти – 20,2 %.

8. Які, на Вашу думку, заходи необхідно вживати для подолання професійної деформації працівників органів і установ ДПтС України?

- проведення періодичної переатестації – 8,9 %;
- покращення матеріально-технічного забезпечення службової діяльності працівників – 5,1 %;
- покращення медичного забезпечення персоналу – 4,3 %;
- формування позитивного образу співробітника ДПтС України з метою підвищення престижу професії – 8,3 %;
- створення якісної законодавчої бази діяльності ДПтС України та проходження служби співробітниками органів і установ ДПтС України – 9,8 %;
- вдосконалення соціально-правового захисту співробітників та членів їх сімей – 10,1 %;
- підвищення рівня заробітної плати співробітників – 12,5 %;
- покращення кадрової роботи – 9,5 %;
- поліпшення виховної роботи серед співробітників – 9,1 %;
- суворе дотримання вимог чинного трудового законодавства як з боку співробітників, так і з боку керівництва органів і установ ДПтС України – 6,3 %;
- організація та проведення просвітницької роботи щодо формування здорового способу життя, профілактики та ліквідації наслідків професійної деформації серед персоналу – 8,8 %;
- надання психологічної допомоги співробітникам з ознаками професійної деформації – 7,3 %.

9. Що, на Вашу думку, є причиною вчинення засудженими злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України?

- небажання відбувати покарання – 57,1 %;

- прагнення продовжити заняття злочинною діяльністю – 0,7 %;
- бажання побачити сім'ю, близьких родичів, надати їм допомогу – 4,4 %;
- негативний вплив з боку інших засуджених, підтримання кримінально-злочинських традицій і звичаїв – 9,3 %;
- конфліктні відносини з іншими засудженими – 6,1 %;
- недостатня індивідуально-виховна робота з засудженими – 7,3 %;
- неповага до суспільства, законів України – 2,7 %;
- неповага до співробітників органів і установ ДПтС України – 4,5 %;
- бажання підвищити злочинний авторитет – 4,8 %;
- інші – 3,1 %.

10. Які, на Вашу думку, заходи необхідно вживати для запобігання вчинення засудженими злочинів, передбачених статтями 389, 390, 391–393, 395 КК України?

- покращення загального рівня життя людей в країні – 5,7 %;
- створення належних умов відбування покарання – 37,5 %;
- забезпечення безпеки засуджених і працівників органів і установ ДПтС України – 5,1 %;
- посилення контролю за поведінкою засуджених – 8,6 %;
- поліпшення індивідуально-виховної роботи серед засуджених, проведення роз'яснювальних заходів – 24,3 %;
- належне кадрове забезпечення органів і установ ДПтС України – 8,1 %;
- нейтралізація негативного впливу кримінальної субкультури, злочинських традицій і звичаїв – 8,2 %;
- інші – 2,5 %.

Наукове видання

ОРЕЛ Юрій Вікторович

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НОРМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ І УСТАНОВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ**

Монографія

Підписано до друку 12.02 2016 р. Формат 60x84/16. Друк офсетний.

Папір офсетний. Умов. друк. арк. 24,2. Обл.-вид. арк. 215.

Наклад 300 прим. Замовл. №27/15.

Видавець і виготовлювач –

Видавництво ТОВ "В справі", м. Харків, 61002,

вул. Раднаркомівська, 10, оф. 6.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № №4847 от 06.02.2015